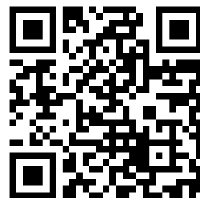
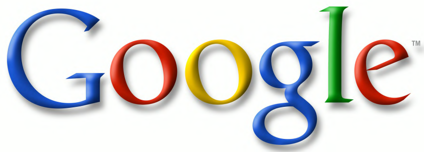

Google

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL.

BAND 4. HÄFTE 1—3.

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1910

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL

FJERDE BANDET

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1910—1913

Innehåll.

Staden Lunds ålder.

När Mogens Madsen mot slutet av det sextonde århundradet sökte tidsätta staden Lunds ålder, begynte han med att förklara, att det ingenstädes finnes omtalat när och av vem staden grundlagts. »Det säges», fortsätter han, »att engelsmän fordom i stora skaror för köpenskaps skull strömmat samman till denna trakt av Skåne och särskilt till Lund, där det då långt före Malmös och Köbenhavns grundläggning skall hava funnits en vida bekant handelsplats». Han tillägger, att enligt hans mening därmed avses den tid, då de danske konungarne också regerade över England, men polemiserar mot den i hans samtid gängse uppfattningen, att engelsmän skulle varit grundläggarne. De som anse dem därför antager Mogens Madsen endast vara förledda av namnet, som är gemensamt för den skånska och engelska metropolen, vilka båda av tyskarne kallas Lunden; det är visserligen sant, att engelsmännen stått i handelsförbindelse med danskarne, men därav följer helt naturligt icke, att Lund grundlagts av de förra eller fått sitt namn av det engelska London. Enligt Mogens Madsen är Lund en av Danmarks älsta städer, och han anför såsom stöd därför en vers av samma art som en annan, ännu bevarad, om Helsingborgs kärna, men som tydligen icke kan göra anspråk på någon högre ålder:

Den thid Christus lod sig føde,
Stod Lund oc Schanør i fegreste grøde [1]).

---

[1]) Historiske Kildeskrifter udg. af Holger Rørdam II: 2, 266. Jmfr 258 och Henrik Gerner, Christian dend femtis Ilias, 17, där versen om Kärnan säges stå över Helsingborgs port.

Den uppfattning, som ligger uttalad i denna vers, blev efter Mogens Madsen, vars framställning något förkortad ingick i Braunii Civitates orbis terrarum [1]), inom kort den allmänt omfattade. Lunds storhet hade med medeltidskyrkan ohjälpligen gått i graven; man tröstade sig under de förfallets tider, som följde, med att föra dess anor så långt tillbaka, som tidens luterska tankeriktning kunde begära. Men man diktade samtidigt vidare. Mogens Madsen säger i sin skildring, att danskarnes namn på staden i deras språk betyder en lund eller skogsdunge. Det låg nära att söka förklara av vad art denna lund kunde hava varit, vilken funnits före den tid, då Kristus lät sig föda.

Mogens Madsen skrev 1587; tolv år senare är teorien färdig. Lund har icke, säger Herman Chytræus i sina Mo-

De tre övergudarne enligt Olaus Magnus.

numenta Scanensia av 1599, sitt namn av den engelska staden London, såsom några hålla före, utan av den ljuvliga lund med många klara källor, som fordom fans på platsen. Han förlägger denna lund till trakten av de tre högar, som på hans tid lågo öster om staden, och till dessa högar den kult, som skall ha egnats Thor, Oden och Frigga. På dessa högar, förklarar Chytræus vidare, stodo bilderna av de tre gudarne: i mitten Thor med kungligt diadem, i högra handen

[1]) Tom. II, 29. — Jmfr Martin Zeiller, Neue Beschreibung der Königreiche Dennemarck vnnd Norwegen, 195, samt Daniæ, Norwegiæ etc. descriptio nova, 207; Pontanus, Rerum Danicarum historia, 693; Wolf, Encomion regni Daniæ, 567.

spiran, och omgiven av de tolv stjernorna, på hans högra sida Oden med gyllne vapen, på hans vänstra Frigga, en jungfruligt skön gestalt med lockfrisyr. Det var för att dyrka dessa gudar, beskrivna av Chytræus i enlighet med bild och ord hos Olaus Magnus, som folket strömmade samman till lunden; det uppstod där trehögars marknad, och när lunden äntligen föll för yxan, gav den namn åt staden, som redan på Kristi tid stod i högt flor. Norr om staden låg Allhelgonatemplet, och liksom romarne byggde dylika helgedomar där fordom funnits ett panteion, så hade också här skett [1]).

[1]) Monumenta Scanensia ed. Sven Bring I, 287. — Chytræus säger, s. 289: Thorus potentissimus et summus gentilium deorum fuit, a quo Thorsdag nomen habet, idem qui apud ethnicos Jupiter, unde formula jurandi apud Danos olim usitata: Ja Thore Gudt, Nej Thore Gudt. Effigies ejus diademate regio fuit insignis, cujus dextra sceptrum continebat, et in circuitu duodecim stellæ cernebantur. Credebatur in aëre præsidere. Hujus igitur patrocinium implorabant, ut a perniciosis siderum influxionibus, a tempestate, pestilentia et fame præservarentur. Othinus Thoro a dextris positus fuit, Martem ipsum aureis armis expressit. Bellicosi igitur viri et gigantes, quorum in hisce regnis olim magna copia fuit, eum venerabantur. Ab eodem etiam dies Onsdag denominatus est. Tertium simulacrum fuit Fryggæ, Thoro a sinistris positum. Hoc crinibus passis mira pulcritudine virgineam formam referens fabricatum fuit. Eam juvenes cum virginibus colebant, et omnes, qui nuptiarum, lætitiarum et voluptatum lenociniis et desiderio afficiebantur. Jmfr härmed Olaus Magnus, Historia de gentibus septentrionalibus, lib. III cap. 3: Erant apud veteres Gothos paganos... tres dij prima veneratione obseruati: quorum primus erat potentissimus Thor: qui in medio triclinio strato puluinari colebatur: cuius hinc inde latera duo alia numina Odhen videlicet et Frigga cingebant. Thor, inquiunt, præsidet in aëre tonans et fulgurans, ventos et nubes serenitatemque gubernans, fruges administrans cum fructibus vniuersis pestesque tollens. Alter Odhen, hoc est fortior, bellis præsidet, hominibus in hostes auxilia subministrans: ipsi Thor a dextris collocatus: tanto opinionis fulgore clarus, vt ipsum non secus, quam datum mundo lumen omnes gentes amplecterentur, nec vllus orbis locus existaret (Saxone testante) qui numinis eius potentiæ non pareret. Tertius Frigga pacem voluptatemque moderabatur: cuius etiam simulachrum turpitudinem sexus præ se ferebat: et ob id tantum apud Gothos quantum Venus apud Romanos venerabatur: diemque Veneris vsque ad nostra tempora sibi retinet consecratum. Pingebatur gladio et arcu cum armis, quod in illis terris vterque sexus semper ad arma promptissimus esset. Thor autem cum corona et sceptro ac

Det var alltså nu fastslaget, att Lund fått namn av en lund och att denna lund varit helig; samtidigt hade den hedniska kulten blifvit lokaliserad till bestämd punkt. Men Chytræi arbete förblev länge liggande i handskrift, och under tiden gjorde Andreas Stobæus en ny etymologi. Lund var enligt hans mening ett sammandrag av Luntun och betydde lunden med bostaden eller bostaden i lunden (nemorosæ habitationis septum, habitatio nemorosa vel ad nemus) [2]). Han kände ännu ingenting om de tre högarne, intet om den nyimporterade hedniska kulten vid dessa, men jämte den gamla versen om Lund och Skanör anför han istället en hel serie av nya skäl för stadens uråldrighet. Bland dem även arkeologiska. Stobæus går till Runamoinskriften, sådan denna finnes i Stephanii Saxoupplaga, och när han sammanställer det här förekommande ordet lund med vad Saxo berättar om Runamo, Harald Hildetand och den skånske småkonungen Veset, av vilken Väsum skall ha fått sitt namn, får han fram, att staden existerat redan på Haralds tid [3]). Han nämner, att man på sina ställen i Lund ända till 12 à 13 fot under marken funnit gatuläggningar, och att när för få år sedan rådmannen Ivar Lang lät gräva en brunn, man på 7 fots djup träffade stora massor av ovanligt formade läderskor, tydligen ett vittnesbörd om att där för år-

XII stellis designabatur: cuius magnitudini nihil digna æqualitate conferri posse existimatum est. Obtinuitque diem hebdomatim, immo et mensem primum totius anni, quem Ianuarium dicimus. Odhen vero armatus sculpitur vti Mars simili gentilium superstitione apud Romanos: diemque obtinuit æterna memoria suo nomini consecratum.

[2]) Stobæus, De antiqua urbe Lund, A; De Scania antiqua, 29.

[3]) De antiqua urbe Lund, C: Quamvis mentio hujus urbis apud scriptores historiæ antiquissimæ expressis verbis non occurat, attamen ex loco Saxonis lib. 7 pag. nobis 137 et 138 cum inscriptione rupis Runamo collato, cujus rupis figuram Stephanius in notis pag. 22 exhibet, facile apparet, urbem hanc Lund etiam temporibus regum Haldani Borcaridæ et Haraldi Hyldetand regio domicilio dignam habitam. Hic enim noctu, dum nuptias celebrat, occisus est ab Haraldo in ultionem necis paternæ athleta ille Veset, regulus Scaniæ, a quo prædium Vesethem, nunc Veshem vel Vesum vix tribus abhinc passuum millibus distans, nomen habere certum est. Jmfr Stobæus, De Scania antiqua, 28.

hundraden sedan stått en skomakarebod, som blifvit begraven under den tillväxande jordytan. Själv hade han stått och sett på grävningen, mätt djupet och fallit i förvåning över de oskadda, men som till horn förhårdnade skorna. [1])

Med Sven LagerBring bliver Chytræus' beskrivning bekant, och i sina skrifter stöder sig den förre och efter honom Gustaf Sommelius såväl på denna beskrivning som på Andreas Stobæus. LagerBring framlägger därjämte nya skäl för teorien. I namnet på det härad, vari Lund ligger, Torna härad, finner han en tydlig erinran om Thorkulten, och även orter i stadens närhet få i hans framställning tjäna som bevismaterial: Valkärra, som han antager uppkommet av ett val (död) och kier (grav), betecknar enligt hans uppfattning den plats, där de offrades kroppar begrovos, Barnahöl av höl (grotta) och born (bränd) platsen, där de brändes lik kastades, och Nöbbelöf av nab (vis) och lef eller löf (platsen, där man lever) de vises, i offren deltagandes hemvist. I övrigt är LagerBring den förste, som framdrager några av de omnämnanden om det älsta Lund, som finnas i den isländska litteraturen. Redan i början av sina Monumenta Scanensia (1745) citerar han Orm Storolfssonssagan; 1749 erhåller han från riksrådet Gustaf Bonde ett utdrag ur Egilssagan och följande år publicerar han detsamma [2]).

---

[1]) De antiqua urbe Lund C: Ipsa platearum stratura alicubi in hac ipsa urbe infra 7, 8, 9, 10, imo duodecim et tredecim quandoque pedum profunditatem detecta, magnam sane urbis antiquitatem arguit. Ante annos non ita multos, cum puteum sibi fodi curaret senator hujus urbis nunc beatæ memoriæ Ivarus Layng, ingens acervus solearum coriacearum inusitatæ figuræ, postquam ad profunditatem 7 pedum perventum esset, in ipsa terra repertus est, testis satis evidens ante aliquot secula tabernam ibi sutoriam fuisse, post plurimorum annorum decursum quacunque de causa accrescente terra obrutam. Soleas ipse vidit dominus præses, et locum, unde eruebantur, inspexit, et profunditatem exploravit, et soleas non corruptas, sed potius ad corneam quandam firmitatem eduratas miratus est. Jmfr Stobæus, De Scania antiqua, 29.

Rådman Ivar Langs tomt var n:r 1 S:t Drottens rote, senare n:r 204, alltså södra hörntomten mellan Stortorget och Clemensgatan. Det är i dess närmaste omgivning, som under senare års grävningar massor av medeltidsskor kommit i dagen.

[2]) Sven LagerBring i Monumenta Scanensia I, 23, 64; II, 230; Gustaf

Under 1800-talet undergick teorien om Lund en och annan förändring. Edvard Berling, hos vilken ännu offerlunden, de tre högarne och de tre gudabilderna möta, inlägger sålunda i uttrycket: den tid Kristus lät sig föda, den som han säger naturliga meningen, när Kristus lät sig föda i Norden, d. v. s. då kristna läran där infördes (på 800-talet) [1]). Wibling gör en ny lokalisering av offerlunden, till vilken han också lägger ett avgudatempel. I det kulturlager med dess stora rester av djurben, som 1890 vid en genomgrävning av Lunds domkyrkas mittskepp påträffades, såg han lämningar av forntida offer; han slöt därav, att den offerlund, av vilken Lund hade sitt namn, legat inne i staden, och antog, att den omgivit ett tempel; på lämningarne av detta hade sedan domkyrkan blivit uppförd [2]).

Staden Lunds uråldrighet och dess ursprung från den heliga lund, som i heden tid funnits på platsen, var ännu i början av det tjugonde århundradet en trosdogm, och en avsevärd del av den sägenbildning, som i århundraden frodats, hade inregistrerats som ett vetenskapligt resultat. När frågan 1909 ånyo upptogs till behandling, skedde det i första hand på arkeologisk grund. Sägenbildningen hade givetvis under alla omständigheter blivit förr eller senare avförd ur räkningen, men genom arkeologiens resultat lyckades det nu att få en tidsbestämning för stadens tillkomst. I sin avhandling om Lund och Birka visade Knut Stjerna, hurusom det i det rika fornsaksinventariet från Lund å ena sidan saknades allt som är karakteristiskt för vikingatiden och som finnes representerat å platser, där skandinaviska städer existerat före år 1000, å andra sidan att man från Lund egde fornsaker först från en tid, som låg temligen nära efter samma år. Han slöt därav, att staden måste hava grundlagts på något av 1000-talets första decennier. Genom ett studium av

Sommelius, De templo cathedrali Lundensi, 7. Jmfr LagerBring, De origine urbium antiquarum Sviogothiæ, 23, Svea rikes historia I, 328, 349, samt hans Skrifter och brev utg. af Lauritz Weibull, 109.

[1]) Edvard Berling, Lund (1859), 1; Lund (1879), 1.

[2]) Wibling i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1895, 215.

de lundensiska fyndens fördelning ansåg han sig vidare kunna fastställa de tre fläckar, där den ursprungliga stadsbebyggningen skett; av denna fördelning framgick, att Lund icke naturligt uppvuxit på en större by, utan från början haft en temligen vid utsträckning. Och på samma gång Stjerna vidrörde den i mycket främmande pregeln hos de älsta fornsakerna från Lund och den svaga förekomsten av nordisk tradition i teknik och material, framhöll han, att de främmande nybyggare, som slagit sig ned mitt på sluttningen av en mot söder vettande backe, där en angripare från norr hade en fördelaktigare ställning, icke själva kunde hava valt en strategiskt så oduglig punkt, vilken gjorde dem från början beroende av den som egde den militära makten över den kringliggande landsbygden. En genomgång av det skriftliga källmaterialet till Lunds älsta historia gav därjämte vid handen, att sedan Egil Skallagrimssonssagan utmönstrats, inga uppgifter om Lund funnos före 1000-talets början, och Stjerna sökte på grundval av detta material och de älsta mynten i förening med det resultat arkeologien givit påvisa, att staden grundlagts af Knut den store och redan efter tre eller fyra årtionden varit att anse som en av rikets viktigaste orter. Lund har, sammanfattar Stjerna, grundlagts genom en viljeakt. Konungen har transporterat till en bestämd plats främmande klerker och yrkesmän samt inhemsk allmoge. Detta ger oss förklaringen till att Lund visar sig uppvuxet med ett slag, till den främmande pregeln på åtskilliga av dess tidigare fornsaker, till belägenheten och sannolikt även namnet, vilket Stjerna sätter i förbindelse med namnet på Knuts engelska huvudstad London [1]).

Den nya uppfattning om Lunds grundläggning, som Stjerna här hävdar och vilken till sina mera periferiska delar, men endast till dessa, väl icke når ut över den vetenskapliga hypotesen, sönderrev med ett slag hela sägenvävnaden och förde, honom själv ovetande, tillbaka till den ståndpunkt, som intagits, innan ännu i det sextonde århund-

---

[1]) Stjerna i Historisk tidskrift för Skåneland III, 171.

radet de lärdes fria spekulationer tillintetgjorde den då herskande traditionen. Det nya i denna uppfattning mötte emellertid motstånd. Från ett håll fasthölls ännu möjligheten, att Lund vid tiden för Kristi födelse stått i fagraste gröda; på andra sökte man i varje fall förbehålla åt staden en existens, som gick tillbaka till 800-talet. Man utgick i senare fallet från det riktiga faktum, att några fornsaker av äldre typ än år 1000 påträffats i Lund, men man förbiság samtidigt, att de lika litet som de redskap av sten och brons, vilka ävenledes påträffats, något bevisa för stadens ålder, då kulturlagret ingenstädes kunnat visas vara äldre än omkring år 1000. Från filologiskt håll hävdade slutligen Theodor Hjelmqvist [1]), att Stjerna vid framställandet av sin teori ej tillräckligt beaktat den norröna vitterhetens intyg om Lund. Han lät visserligen Egilssagans berättelse om Lund falla, men stödde sig i stället på en av de i sagan inflätade verserna om Egil och på en annan vers om Lund, som Stjerna icke omnämt och som enligt uppgift författats på 900-talet.

Den vers av Egil, som åsyftas, är av Stjerna i sin helhet citerad och har följande lydelse:

Vpp skolum varvm suerðum
vlfs tannlituðr glitra
eigum dað at drygia
i dalmiskunn fiska
leiti vpp til lundar
lyða hueʀ sem braðaz
gerum þar firi setr solar
suseið ofagran vigra [2]).

I Hjelmqvists tolkning: »Låt oss, du vargtandsfärgare, svänga våra svärd, så att de glänsa i luften. Vi hava att utföra ett dåd i dalfiskarnas behagliga tid. Var och en av

[1]) Lunds ålder. Artikelserie införd i Sydsvenska Dagbladet Snällposten 1910 20/2, 27/2, 6/3.

[2]) Den norsk-isländske Skjaldedigtning utg. ved Finnur Jónsson A 50, B 43 (6).

våra män söke sig så fort som möjligt fram till Lund. Låtom oss där åstadkomma en spjutens ofagra trollsång före solnedgången».

Hjelmqvist och före honom Finnur Jónsson hava hävdat, att denna lausavers är äkta. Den är avfattad på ett gammaldags versmått, kännetecknat av större frihet ifråga om stavelserimmen än skalderna brukade tillåta sig efter år 1000, och innehåll som stil stämma nära med Egils skaplynne, hans vilda energi, hans originalitet i ordval och bilder. Båda påpeka också, att redan Snorre tillskriver Egil författareskapet av versens första hälft [1]).

Det sista av dessa argument betyder givetvis intet, då Egil levde på 900-talet, Snorre på 1200-talet; de övriga göra på sin höjd endast antagligt, att Egil är författaren; de bevisa det icke. Och tiden för författarskapet avgränsa de icke närmare. Den sena Egilssagans kronologi är i fråga om den händelse, varom versen handlar, falsk: den förlägger denna till omkring 916, men samtidigt till Harald Blåtands (mitten av 900- o. 986) tid. I själva verket hindrar intet, att versen, om den är äkta, lika väl kan vara diktad mot slutet av Egils livstid, d. v. s. mot slutet av 900-talet, som i hans första mannaålder, enligt vedertagen uppfattning omkring 923.

Det är emellertid icke endast så, att varje närmare tidsbestämning är omöjlig: det är också omöjligt att fastslå, huruvida versen verkligen handlar om Lund. Egilssagans lokalisering har därvid intet vitsord. Den är gjord vid en tidpunkt, fram i det trettonde århundradet, då Lund redan var en av nordens mest betydande städer, sätet för Danmarks ärkebiskop, Sveriges primas och den apostoliska stolens legat, känt och omtalat även på Island. Det gav sig då för sagoförfattaren som av sig själv, att raderna:

leiti vpp til lundar
lyða hverr sem braðaz

måste syfta på staden Lund. Men ingen garanti finnes för

[1]) Jmfr Finnur Jónsson, Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie I, 500.

att det här är fråga om staden, icke om en lund, till vilken Egil manar sina stridskamrater att draga upp [1]).

Den andra vers, som av Hjelmqvist anföres, är ett fragment av en större dikt, vilket i Snorres Edda uppgives vara författat av Einar Skålaglam.

Lið brandvm kna lvndar
land frækn iofvR granda
hycka ec ræsis recka
rinar griot of þrioti.

Denna halvstrof sättes allmänt i förbindelse med en annan, som af Snorre äfven tillskrives Einar Skålaglam.

Ne ættstvþill ættar
ogn herþir mvn verþa
skyldr emec hroðri at halda
hilditanz in mildri [2]).

Båda tolkas av Hjelmqvist på följande sätt: »Lunds landstappre furste föröder armens flammor; jag tror, att konungens kämpar icke lida brist på Rhens sand. — Det skall aldrig födas en medlem av Hildetands ätt, som är mera givmild än kampförstärkaren. Jag är förpliktad att dikta».

Avfattningstiden för dessa halvstrofer, säger Hjelmqvist, vilka båda påtagligen handla om en dansk furste, är ej säkert känd. Han sluter sig emellertid till den uppfattning, som i frågan framlagts av Finnur Jónsson och sammanfat-

[1]) Det uttalande, som finnes i en annan vers av Egil, vilken i sagan sättes i sammanhang med versen om »Lund»:

ek let bloðga buka
i borghliðum sæfaz

(Den norsk-islandske Skjaldedigtning udg. ved Finnur Jónsson A 50, B 44 (7)), bevisar givetvis intet mot det här gjorda påståendet, då den vers, i vilken uttalandet förekommer, icke kan visas hava något sammanhang med den förra. I övrigt behöver »i borghliðum» endast betyda »i borgaledet», ej »i stadsporten».

[2]) Den norsk-islandske Skjaldedigtning udg. ved Finnur Jónsson A 122, B 116.

tar den på följande sätt. Einar säges jämt att hava varit utomlands hos furstliga personer; det är av vissa skäl mycket antagligt, att han ungefär år 980 varit i Danmark och då författat en dikt till en dansk furstes ära; Harald Blåtand regerade då därstädes; alltså är det troligt, att det är denne, som halvstroferna handla om.

Gentemot denna bevisföring kan anföras, att uppgiften om Einars ideliga resor endast är baserad på en så tvivelaktig historisk källa som Egilssagan [1]). För uppgiften om uppehållet i Danmark och furstekvädet vid detta tillfälle föreligger ingen källa. Det berättas emellertid i Jomsvikingasagan, en tvåhundra år senare författad historisk roman, att Håkon jarl före slaget i Hjörungavåg var vred på Einar, och att denne — det citeras här en lausavers tillskriven skalden — hotat med att gå över på motståndarens, Sigvalde jarls sida. Denna utsago är Finnur Jónssons utgångspunkt. Han sluter därav, att Einar i förväg känt Sigvalde, och fortsätter: Det är således all grund att antaga, att Einar tidigare på en av sina många resor varit i Danmark och där brakt dess konung en dikt, varav vi antagligen ännu hava kvar de två halvstroferna [2]).

Detta är endast en lös förmodan, intet bevis. I själva verket är det, då intet säkert är känt om tiden för Einar Skålaglams död, lika möjligt, att det kväde, av vilket ett fragment bevarats, om det härrör från honom, kan hava varit riktat till en senare dansk konung som till Harald Blåtand. Men det är överhuvud tvivelaktigt, om fragmentet har något med Einar Skålaglam att skaffa. Författarnamnet hänger endast på uppgifterna i Snorres Edda, vilken är över tvåhundra år yngre, och till och med Hjelmqvist har framkastat hypotesen, vilken han emellertid betraktar som en »nödfallsutväg», att dikten i stället kan vara författad av Einars namne Einar Skulasson, vilken såväl enligt Skaldatal som

[1]) Egils saga Skallagrimssonar herausgeg. von Finnur Jónsson, 262.

[2]) Finnur Jónsson i Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1891, s. 182. Jmfr Den oldnorske og oldislandske Litteraturs Historie, I, 544.

Knytlingasagan vid mitten av 1100-talet skrivit en dikt om Sven Grathe. I eminent grad kunde denne kallas för Lunds furste: det var i Skåne han först blivit vald till konung, och det var detta land han vid Danmarks delning på 1150-talet förbehöll åt sig.

Till vad som här anförts ifråga om versfragmentet kommer ännu en omständighet: läsarten lvndar är icke säker. Uppsalahandskriften av Snorres Edda har här i stället landa, vilket, även beaktat att detta ord rimmar på det följande granda, icke utan vidare kan förkastas och som ger en fullt ut lika god mening som lvndar.

Det torde sålunda vara visat, att Egilsversen icke kan tidsättas till bestämd period av Egils liv, och att det icke kan konstateras, huruvida den verkligen handlar om staden Lund. Einars vers åter, om den till äventyrs skulle göra detta, är till avfattningstiden ännu mera obestämd: det kan icke avgöras, om den tillhör det tionde, elfte eller t. o. m. tolfte århundradet.

Gentemot dessa osäkra isländska skaldevers står det arkeologiska materialet, tusendetal av växlande föremål, hämtade från alla delar av det medeltida Lunds område, ett material, som sett i sammanhang med fyndomständigheterna på frågan om stadens ålder avger ett enstämmigt svar. Stjerna går väl något för vitt, då han med ledning av detta material, de skriftliga minnesmärkena och mynten hävdar, att grundläggningen egt rum i början av Knut den stores tid, och att denne är grundläggaren. Detta kan icke bevisas. Men det föreliggande materialet pekar otvetydigt till tiden omkring år 1000 som grundläggningstiden.

Det är möjligt, att arkeologiska fynd i en framtid i någon mån kunna ändra detta resultat. Men det kullslås icke av isländska skaldevers av den art som de, vilka tillskrivas Egil Skallagrimsson och Einar Skålaglam.

Lauritz Weibull.

(Tryckt i december 1910).

Røverliv i Skåne i midten af 17. århundrede.

Som bilag til antegnelserne ved regnskabet for Froste herreds og Helnekirkes læn for 1649—50 findes liggende en ret interessant dom, der giver et malende billede af de trængsler, for hvilke almuen i Skåneland kunde være udsat fra omstrejfende tyves og røveres side. Man ser, hvorledes disse strakte sine røverier fra Skånes midte til op i Halland og gennem Gønge herred ind over landegrænsen i Sverige, så der her kunde være udsat pris for pågribningen af dem. Alene af denne grund må denne sag kunne påregne almindelig interesse, men den er desuden mærkelig derved, at dommen omtaler en retssymbolik, på hvilken der ellers icke findes mange eksempler, og som synes at være undgåt retshistorikernes opmærksomhed. Jeg har for kort tid siden fremdraget[1]) et utvivlsomt eksempel på denne symbolik i en sag fra København. Her blev 1639 en for røveri og mord dømt finne fra egnen ved Åbo rettet, parteret og lagt på stejle og hjul. Byfogdens regnskab oplyser, at skarpretteren ved den lejlighed bl. a. fik betaling for stejlerne og hjulet samt »for galgen på den ene og hovedet derpå at slå». Denne noget svage antydning må sikkert forstås således, at en miniaturgalge er blevet slåt op over det på en stejle anbragte hoved. Denne forståelse bekræftes nu af den her fremdragne dom, der, som det vil ses, lyder på, at røveren straffes på sin hals, at kroppen lægges på stejle »og hovedet på en stage med en galge over». I bægge tilfælde drejer det sig om personer, som har gjort sig skyldige i tyveri og røveri, og som derfor efter lovens almindelige regler havde fortjænt galgen. Meningen med den symbolske galge har derfor formentlig været den

[1]) Historiske meddelelser om København 1, 586.

at betegne, at den pågældende forbryder egentlig havde fortjænt galgen, selv om han på grund af omstændighederne har sluppet for at miste livet på en så vanærende måde, i det ovenfor förstnævnte tilfælde formentlig, fordi kroppen skulde parteres inden den kom på stejlerne. Som det vil ses nedenfor vandt delikventen ved en hæderlig henrettelse (ved sværd) ret til, at hans legeme kunde komme i jorden, medens den hængtes krop måtte blive i galgen til denne af en eller anden grund skulde renses for ligene, hvorpå disse begravedes under galgen [1]. — I øvrigt yder sagen et interessant eksempel på, at statsmagten (her repræsenteret ved lænsmandens ridefoged) straks overtager anklagemyndigheden, medens det efter den noget ældre ret var de pågældende forurettedes sag selv at hænde dom over forbryderen jfr. endnu frdg. 1636 14. maj § 2 [2].

Dommens tekst gengives i en noget forkortet omskrivning, hvorved dens af og til knudrede sætninger bliver lettere forståelig. Der er dog intet udeladt, som kan have juridisk eller sproglig betydning. Domskonklusionen såvel som enkelte andre stykker fra regnskabet er nedenfor gengivet ordret, men dog med reduceret retskrivning efter de af mig i indledningen til udgaven af »kongens rettertingsdomme 1595 —1604» angivne regler. De pågældende stykker bliver herved lettere læselig uden dog at tabe det mindste i real nöjagtighed.

For saghøreren til Froste herreds ting Knud Buch i Lyby, skriveren Niels Svendsen i Harløse og menigmand, som år 1650 onsdag den 6. februar var til stede på nævnte ting, fremkom Sigvard Joensen i Torup i Gønge herred, Ole Gregersen i lille Kampholme og Tue Mogensen i Torup, der havde medværet om at pågribe Kristoffer Kristoffersen, som tilforn for tyveri er blevet hendömt til Bremerholm og siden her i landet og andet steds har gjort fattige folk stor overlast og forfang. Sigvard Joensen opbød i dag Kristoffer, om nogen vilde antage ham og på hans majestæts vegne lade rette over

[1]) Meddelelser o. s. v. 1, 351.
[2]) Jfr. Meddelelser o. s. v. 1, 379.

ham for hans meget grove skælmske stykker og tyveri, hvorover Sigvard i dag gav last og klage, og berettede, at Kristoffer blev pågrebet i lille Kampholme. Denne havde noget tilforn sammen med Svend Nielsen og Peder Kristoffersen og tvende horer, skönt Kristoffer havde sin ægtehustru, været i Gyred, bevæbnede med bøsser, og aftruet den fattige mand der mad. Her kom dog karle efter de 3 skelmer: Kristoffer undløb, medens Svend Nielsen blev ihjæl skudt med sin egen bøsse og Peder Kristoffersen blev fanget, hvorefter han endnu sidder fangen på Herredsvad kloster. Sigvard Joensen klagede end videre over, at Kristoffer og hans selskab både i Torup, Røge og Matterød sogne [1]) havde truet fattige folk mad af, slåt folk og stjålet alle hånde varer og truet folk til at lukke döre op for dem. Han begærede, at der måtte gives ham og de andre betaling, fordi de havde anholdt Kristoffer, så og for fængsel og jærn; hvis ikke vilde de holde fangen hos dem, til de bliver betalt.

Derefter fremstod Kristoffer Kristoffersen og bekendte, at han kom i følge med de to skælmer i Ovsbye by i Gønge herred 14 dage för jul, og hvis nogen havde kunnet skaffet Svend Nielsen i live til Sverrig, havde de for deres umage bekommet 80 daler for det meget skælmeri og tyveri, som han der havde beganget. Sammen med de to skælmer vagerede han i Gønge Herred og i Halland. I et torp i Knærød sogn ved Laeholm overfaldt de en karl og tog 16 daler fra ham. En karl Svend Svendsen, som den tid var med dem, sagde, at det var en svensling [2]), som de rovede. Af pengene fik Kristoffer 3 daler mynt. Derfra gik de til et andet torp, hvor Peder Kristoffersen og Svend Nielsen gik ind og købte 15 alen lærred; der de havde fåt det, gik de ud og sagde: »I skal få pengene, når vi kommer igen»; derpå gik de deres vej og betalte intet. Da Kristoffer med de andre 3 skælmer kom i stuen (stofven) i et torp i Knærød, sad der en liden dreng på gruestenen, som sagde: »Der kommer hestegilderen». Peder Kristoffersen svarede: »Der skal du få skam for; jeg skal bie til din fader hjemkommer; vil han ej rette over dig, da skal jeg rette over dig». I det kom faderen ind af kirken [3]), og straks sprang Peder op og vilde endelig skut manden i hjel, men han bad for sig og gav Peder en barket hud, på det han skulde lade ham beholde livet. Siden solgte

[1]) Alle tre sogne i Gønge Herred.
[2]) Svensker.
[3]) Han havde formentlig varet i kirke.

Peder Kristoffersen huden til Svend Svendsen for 6 mark, men ingen af de andre fik noget af pengene videre end Peder vilde enhver forunde.

Derefter fremstod Ole Pedersen i Svenskøb [1]) og gav last og klage over Kristoffer, for han nu i vårs gik til hans gård om nattetid og frastjal ham en barket hud til 10 mark, en bøsse til 4 daler, to lærreds lagener til 3 daler, to lærreds skjorter til 6 mark, et par forböjede sølvspænder til en tröje til 6 mark og en sæk til 1 mark. Kristoffer bekendte, at han havde stjålet dette gods sammen med røde Svend, som bekom en del af det og købte andet af ham; tröjespænderne købte Anders Guldsmed i Foltofte [2]) for 24 sk.

Onsdag den 13. Februar blev Kristoffer Kristoffersen igen fremstillet for retten og sammen med Peder Kristoffersen. Kristoffers bekendelse blev oplæst for dem og i det hele godkendt af Peder Kristoffersen. Kristoffer bekendte nu, at de, da de havde røvet de 16 daler fra karlen, gav dem i færde med den fattige enke i Torpet og hendes sön og truede dem en ganske hob penge af; Peder Kristoffersen og Svend Nielsen vare hovedmænd (hopmend) derfor og de udbyttede pengene til ham og den anden. Peder Kristoffersen svarede, at det kunde vel vare mueligt.

Mogens Jepsen i Stro [3]) fremstod for retten og gav last og klage over Kristoffer Kristoffersen og Peder Kristoffersen, at de for ungefer en måned siden kom til hans ud på natten og banked på dören og spurgte, om Mogens Jepsen var hjemme. En pige svarede nej. Straks gik en af dem hen til et lidet vindue på stuen (stofven) og bad lukke op. Mogens hustru svarede, at hun ikke turde lukke op, ti mandfolken vare ikke hjemme. Den ene skælm svarede: »Giver mig en Djævels håndugle her igennem vinduet, eller jeg skal skyde vinduet ind på gulvet til eder». Straks gik den ene op og drog vinduet ned. Sad der [den ene skælm] og så ind i stuen (stofven), sigende: »Nu vilde jeg kunne skyde i hjel så mange her er i stuen (stofven), hvem jeg vilde». Mogens hustru svarede: »Gud bevare mig vel, jeg tror ikke, at i gör mig fattig kvinde, som ligger uden kirke [4]), nogen skade». Den skælm Peder Kristoffersen svarede, at hun lå fanden heller ikke uden kirke: »Du est en gammel djævel;

[1]) I Froste herred.

[2]) I Froste herred.

[3]) I Gonge herred.

[4]) ɔ: uden kirkegang efter barnefødsel.

du får ikke nu börn». Der efter gik Mogens Jepsen ud i forstuen og spurgte, af hvad årsag de gjorde ham sådan overlast i hans hus; de burde få skam derfor. Da svarede Peder Kristoffersen: »Ja derforre skal du få skam, i hvor vi dig kan overkomme». Dette klagemål kunde ingen af dem benægte, og Peder sagde, at han gik did, for han hørte, at der var øl fal.

Peder Kristoffersen bekendte nu, at han sad fangen i Farholt [1]) hos Tyge Lassen for tyveri og ikke han ved enten han blev dömt til galgen eller ikke, men straks efter brød han kongens jærn og römte og lod jærnet blive liggende på pladsen. Han sagde, at alle de tyvskoster, de den tid havde [taget] med ham, var ikke 1 daler værd, ti det var ikke mer end 2 billeder, han stjal på Farholt mark, og sagde, at de kaldte ham Peder Høig i Fers herred, og at han for samme tyveri blev dömt til Bremerholm, hvilket processen til Fers herreds ting noksom klarligen udviser at være sandt. Det kvindfolk, som løb om landet med ham, havde hjemme i i Halland; hun tjænte i Brandsbjærg hos tingfogden og hendes navn var Karine. Den hest, hand havde, havde han købt, og pengene hertil havde han fortjænt med sin næve. Kristoffer svarede, at det var de penge, han tog fra enken og hendes sön i Halland. Peder svarede, at han ikke var ene om at tage de penge; sagde og. at han lod sig skrive et pas af en landstryger at omløbe med.

Menige mand, som i dag var til stede, råbte og bad, at denne skælm Peder Kristoffersen måtte få sin tilbörlige lön, ti han haver været en skælm og en tyv, siden han kunde gå omkring.

Kristoffer Kristoffersen svarede, at Peder Kristoffersen var den argeste, der nogen tid kunde gå omkring og göre skælmeri.

Peder Kristoffersen begærede, at menige herredsmend vilde bede med ham, at han måtte slippe denne gang og straffes på Bremerholm et års tid eller fire.

Endnu bekendte Kristoffer, at han med Peder Kristoffersen og Svend Nielsen kom til en fattig mand i Halland, hvor der hang en lang række vadmel. Straks sprang Peder op, tog fat i vadmelen og sagde: »Hvad vil i have for alenen». Svarede den fattige mand: »Jeg kan ikke sælge det, jeg trænger selv der til både til mig, min hustru og börn». Da måtte bonden endelig afskære Peder 6 alen vadmel, hvor

[1]) I Luggude herred.

med han gik sin vej og gav ikke en skilling derfor, af hvilke 6 alen vadmel Kristoffer fik de 3 alen og gav Peder intet derfore. Denne svarede, at han lovede manden 14 sk. for alen vadmel, og at han gav ham dem. Kristoffer sagde, at det var åbenbare lögn, og Peder sagde så, at manden ikke fik en skilling for sit vadmel.

Kristoffer bekendte nu, at Svend Nielsen trued en fattig mand i den anden stue (stofve) hos den mand, Peder fik vadmel fra, en rigsmark fra, for hans hund vilde bide ham; ligeledes at de samtlig stjal et skørt fra den mand der, som Peder fik det lærred, men Svend Nielsen beholdt skørtet til sin hore. Derfra gik de op til en anden mand, hvor de stjal en grå kappe, som Peder gav Kristoffer, men siden tog han den igen og solgte den i Billinge [1]) i den store skorstensgård under bakken som man går til præstens, og fik ikkun 5 mark for den; de fik mad hos den mand, hvem de frastjal kappen. Videre havde han ikke stjålet med Peder Kristoffersen, det han sig erindrede. Han var aldrig kommet i denne ulykke, havde ikke Peder Kristoffersen været; denne gik længe i Halland og røvede og stjal fra fattig folk, før end Kristoffer kom i følge med ham. — Peder Kristoffersen kunde ikke nægte, at det var gåt til med kappen som Kristoffer havde bekendt.

Kristoffer Kristoffersen forklarede derefter om tyveri af huder, som Jens Bech i Lyby skulde have stjålet i Havrekulde [2]), men denne mødte og svarede, at der var påsagt ham en åbenbar lögn.

Fremdeles bekendte Kristoffer, at Niels Karlsen fik en tröje af ham, da han tjænte præsten i Skartofte. Da han nu krævede betaling for tröjen, nemlig 1 daler, sagde Niels Karlsen: »Der hænger et rådyr i Mogens Beches stue (stofve); tag det og sælg». Dermed tog Kristoffer dyret og solgte her Frederik i Skartofte [3]) det for en daler. — Endvidere bekendte han, at året efter krigen kom Lasse Hiort i Herrød [4]) til ham og spurgte, om han vilde fly ham et øg. Da tog han en stor sortblisset mær fra Bent Madsen i Lyby og flyede den til Lasse Hiort, der lovede at betale for Umagen. Lasse Hiort red ned ad Fers herred med hoppen og skilte sig ved den. Lasse Hiort var mødt i retten og nægtede, at have fåt nogen hoppe af ham. — Dernæst sigtede Kristoffer Lasse Hiort for,

[1]) I Onsø herred.

[2]) I Froste herred.

[3]) I Fers herred.

[4]) I Hørby sogn, Froste herred.

at denne skulde have fragåt modtagelsen af noget hos ham i ufredstid deponeret sølv; ligeledes for, at han mange gange om nattetid flåede både ungnød og andet, som han stjal, og svin med, men Lasse svarede, at dette var åbenbare lögn.

Om Niels Pedersen i Vedager, Bent Madsen i Lyby [1]) og Strichor Pedersen bekendte Kristoffer, at de en gang i krigstiden var sammen med ham, da Niels Pedersen sagde: »Jeg ved, hvor der er noget til bedste, om i ville være med». Dermed fulgtes de ad hen i Sønderto skov, hvor han viste dem en bod (boe) af eneris, hvori der lå en tønde øl, nogle klæder, 4 halve pund smör og andet mere. De gik da hen i en brøde [2]) og lagde dem, medens Niels Pedersen hentede øl til dem i en fjærdings keddel. Der de havde drukket så meget de kunde, byttede de de fire halvpund smör imellem dem, og det var Jens Åges varer i Sønderto. Da de kom til boden (boen) havde Niels Pedersen fat på en kåbe og skar sølvspænder af den og beholde dem selv. Bent Madsen i Lyby var mødt og svarede, at han intet fik af det omtalte gods eller smör, men nægtede ikke, at han var med og drak noget tyndt øl, som Niels Pedersen hentede.

Endelig bekendte Kristoffer, at Ole Gøng, Peder Troelsen og Strichor Pedersen sammen med ham besluttede (havde anslag på) at stjæle i Gønge herred i Torup sogn, og der de kom der op, fik de kun en hoppe og en barket hud. Denne beholdt Peder Troelsen og han, men Peder Troelsen stjal den siden fra ham. Ole Gøng og Strichor beholdt mæren og solgte den for 10 mark til Hogen Pedersen i Lyby.

Strichor og Ole Gøng mødte og svarede, at hoppen havde den mand stjålet, hvor de fandt (funde) den; det var Åge Pedersens hoppe i Sallerup [3]), som er Strichors broder; Strichor bekendte, at han solgte hoppen og vil være hjemmel dertil.

Lavrids Pedersen tilspurgte Kristoffer, om han ikke så, at der blev sprættet klæder i tu til Lasse Hiortes i Herrød, blandt andet en kåbe. Hertil svarede Kristoffer, at der blev opsprættet kåber, kjortler og tröjer, men han ved ikke, hvem det tilhørte, og videre kan han ikke denne gang erindre.

Lavrids Nissen, kongelig majestæts ridefoged her over herredet, fremlagde dernæst en herredtings dom her af retten udstædt 23. septbr. 1646, lydende til beslutning således:

---

[1]) I Lyby sogn i Froste herred.

[2]) Bråde, forhug af træer.

[3]) I Froste herred.

»Efterdi Christopher Christophersen vedgaar her for retten, ligesom paaklages, styl och tyfverie at hafve medvered at begaae, sin fattige neste udi forledne feidetid at beskadige, och icke beviser di paaklagende eller øfrigheden for samme grofve forseelse at hafve stilled tilfreds, da bør hand som en tyuf paa Bremmerholm udi fengsel och jern sin lifstid at straffes, uden den fromme øfrighed hannom saadan sin fortiente straf anderledis eller paa visse aar vil formilde».

Efter denne lejlighed satte Lavrids Nissen i rette, om ikke Kristoffer, efterdi han selv her for retten har bekendt at have begåt adskilligt tyveri og røveri, at have forladt sin ægtehustru og løbet om landet med andre letfærdige kvindfolk og han for nogle år siden for tyveri er hendömt til Bremerholm sin livstid, nu for sit grove tyveri og ulovlige foretagende (forretegt) burde efter loven at lide; herpå begærede han dom.

Kristoffer bad indstændig (gerne), at menige mand vilde bede for ham, at han måtte slippe på et sværd og hans krop at komme udi jorden.

Da bad menige mand for ham, at øvrigheden vilde benåde ham på et sværd at slippe, på det hans krop kunde komme i jorden.

Derpå tiltog dommeren sig de 8 stokkemænd, nemlig Niels Lund i Norto, Knud Lassen i Hør, Niels Andersen i Hørby, Knud Tygesen i Uletofte, Jens i Kværød, Niels Pedersen i Lyby, Troels Ravn i Ovsby og Peder Madsøn i Norto, og afsagde således for rette:

»Efterdi forbemelte Christopher tilforn for sit begangne tyfverie och styl er til Bremmerholm hendømbt; det uagtet hafver sig siden udi samme forseelse grofveligen ladet befinde, icke med tyfverie alene, men med røfverie och anden ulouglig forretegt, som hans egen bekendelse och processen det klarlig demonstrerer och udviser, hvilket er stigemands verk och ran, som lougen omtaler, ti bør merberørte Christopher efter egen bekendelse och begangne grofve gerninger, som hannom dog self dømmer [1]), paa sin hals och lif at straffes, kroppen paa en steile och hofvedet paa en stage med en galge ofver.»

Til vitterlighed satte dommeren og de åtte mænd deres segl eller bomærker under dommen.

---

[1]) Jfr. den bekendte sætning i jyske lov 2, 78: . . . »fordi at hans gierninger hafve dømt hannem» (Udgaven af 1590).

Efter Kristoffer Kristoffersens henrettelse blev som sædvanlig sagens omkostninger opgjorte og det fornødne indført i lænsregnskabet på følgende måde:

»Gifvet for en fanges ved nafn Christoffer Christoffersen, som for hans begangne tiufveri, røfveri och anden atskillige grofve bedrifter blef udi Giønge herrit paagreben och efter Froste herrits forhverfvede domb miste lifvet, hans kost, varetegt och fengsel udi trei uger och femb dages tid for hver nat och dag 2 mrk. mønt er efter bevisens formelding 8 ½ rdr. 16 sk.

Gifvet mestermanden af Ydsted for samme fange at rette med sverdet 10 rdlr.»

Heraf ses, at domfældte slap for at komme på stejle og få sit hoved på en stage med den symbolske galge over. I andet fald skulde skarpretteren have haft betaling for stejlerne, for stagen, for jærnring og spiger til at fæste hovedet med, for gravning af huller til stejler og stage samt indvolde m. m., for hvilket der ved en sådan lejlighed måtte betales, men herom er der ikke tale i regnskabet. Ganske vist var 10 rdlr. en höj lön alene for at rette med et sværd — skarpretteren i København fik i de samme år for en sådan forretning 2 dr. 8 sk. — men han havde heller ingen rejse at foretage for at komme till retterstedet. Regnskabet viser da også, at de 10 rdlr. var den almindelige betaling i Skåne, og at også andre skarpretterforretninger betaltes höjere end i København. For at rette Niels Andersen af Brendemølle med et sværd for et drab, han for nogle år siden begik, betaltes ligeledes 10 rdlr. For Kirsten Moensdatter for fjærde gang begåt lejermål og to kvinder for lejermål og lætfærdighed at straffe til kagen blev for hver person betalt 6 rdlr. [1]). Det må derfor antages, at lænsmanden i Froste herred Keld Krag til Trudsholm som det hedder »enten for samvittighed eller anden vigtig årsag skyld har haft betænkende ved at lade ske eksekution» efter dommen og derfor efter den gamle anvisning i frdg. 1613 19. juni, recess 1615 § 39 og 1643 2. 1. 5 först har indhentet kongens resolution og vilje. Denne er da gåt ud på, at fangen kunde benådes

[1]) Froste herreds og Helne kirkes læns regnskab 1648—49.

på et sværd alene. Ganske vist findes intet kongeligt missive herom indført i kancelliets skånske tegnelser, men disse kopibøger ere som bekendt meget ufuldstændige for disse år, i det de först under Københavns belejring førtes à jour af kancelliforvalteren Rasmus Rasmussen [1]), som dog vist har udeladt en del koncepter, der ikke mere kunde have nogen praktisk betydning, selv om koncepterne ikke ligefrem vare bortkastede.

Bilaget [2]) til den ovenfor anførte regnskabspost viser, at det var Mogens Jensen i Råby og ikke Sigvard Joensen, der kviterede for pengene for Kristoffer Kristoffersens »kost, fængsel og varetægt», men Mogens Jensen har vel været en af de af Sigvard Joensen under sagen omtalte fæller, som var med om at gribe fangen. Den betaling af to mark mønt per varetægts-dögn, som var blevet erlagt, var dog större end den sædvanlige. I regnskabet 1648—49 regnes for de oven nævnte personer kun en rigsmark per dögn, hvilket egentlig også var for höjt, skönt revisionen ingen bemærkning gjorde herom, men næste år kom tilbageslaget. Rentemesteren Jörgen Rosenkrandz skrev 1650 26. juni følgende egenhændige antegnelse.

»2 mark for en fanges kost och fengsel hver nat og dag er for meget. Kand icke videre gotgiøris end 3 mark om uggen som sædvanligt. Hans domb vil och saa frembvisis.»

Med fremsendelse af dommen fulgte herpå følgende besvarelse af antegnelsen:

»Naar eragtes, at kongelig maiestat self ingen fengsel och jern der hafver; item betaling for fangens vagt och varetegt udi 3 uger och 5 dage, tilmed deres kost i den dyre tid udi februar sist forleden, da hans dom gik, och da en skieppe rug kostet ofver 4 mark och 1 skieppe biug ofver 3 mark, da er umuligt ringere for same fanges kost, fengsel och varetegt at kunde betales end som hver nat och dag 2 slette mark, som efter indlefverede bevisens formelding betalt er.»

---

[1]) Meddelelser fra det kgl. Gehejmearkiv 1883—85 S. 75.

[2]) Nr. 1. Det lyder i slutningen: Til vitterlighed haver jeg mit sædvanlige »karemerke» her undertegnet.

Disse, som man skulde tro, ret vel motiverede bemærkninger gjorde dog intet indtryk, og decisionen kom til at lyde: »Forholdes efter antegnelsen». Beløbet som herefter var blevet betalt for meget og som ikke kunde passere, blev opgjort til 5 1/2 rdlr. 35 sk.

V. A. Secher.

(Tryckt i december 1910).

Dråpen i Roskilde i Knut den stores och Sven Estridsens tid.

Det dråp, som i Knut den stores tid egde rum i Roskilde på Ulf jarl, den Estridska konungaättens stamfader, har i den älsta framställningen, i Roskildekrönikan från omkring 1140, till bakgrund jarlens äktenskap med konung Knuts syster Estrid, men utan att sammanhanget angives. Knut den store, heter det, har givit Richard (av Normandie) sin syster, men denne förskjutit henne; hon har därefter utan broderns samtycke trätt i äktenskap med Ulf jarl. »Då Knut hörde detta, begynte han att till den grad ställa sig som Ulfs och sin systers fiende, att han till och med fördrev dem ur riket. Slutligen blevo de på mångas böner och bemödanden under någon förevändning försonade. Men icke långt därefter lät Knut dräpa Ulf» [1]. Hos Saxo står, ävenledes utan verkligt orsakssammanhang, samma förhållande i bakgrunden, men olika utformat och kombinerat med berättelsen om ett fientligt uppträdande, som Ulf jarl skall hava tillåtit sig mot Knut under hans skånska krig, kriget mot Olav Haraldsson och Anund Jakob. Saxo framställer Ulf såsom behärskad av det starkaste i hemlighet närda hat mot Knut. Då svenskarne ständigt och jämt bryta in i Skåne, ber han om konungens tillstånd att draga dit för att hålla dem i tygeln, och då detta beviljats, om brev med konungens sigill till Estrid, däri hon ålägges att göra vad helst han befaller. Med detta brev i hand friar han efter framkomsten till konungadottern, och hon, som tror, att jarlen handlar i överensstämmelse med broderns hemliga bud, motsätter sig icke. För att undgå Knuts hämd och straff drager jarlen

[1]) Scriptores rerum Danicarum I, 377.

därefter till Sverige; han åstadkommer Olavs och Anunds krig mot Knut och står i spetsen för den fientliga flottan i slaget i Helgeå. Då Estrid fött en son, Sven Estridsen, tager Knut visserligen Ulf ånyo till nåder, men kort därefter fäller jarlen vid ett gästabud några oförsiktiga yttranden om Helgeåslaget och dräpes på konungens befallning [1]).

I den isländska litteraturen är Ulfs giftermål med Estrid utan Knuts samtycke okänt; istället sättes jarlens dråp i direkt orsakssammanhang med ett annat fientligt steg av honom. Detta förlägges i Fagrskinna, som härrör från början av det trettonde århundradet, till tiden efter Olav Haraldssons fall vid Stiklastad (1030), men i enlighet med den felaktiga, från angelsachsiskt håll [2]) influerade kronologien också till tiden före Knuts färd till Rom (1031 för 1027). Ulf jarl är i England; han och Knuts drottning Emma lägga råd sinsemellan; den senare kommer över sin herres insegel, och de låta därefter göra brev, som jarlen om hösten för med sig till Danmark. På ett ting i Viborg läses detta förfalskade brev; det är ställt till de störste hövdingarne i Danmark och allt folket, och de anbefallas däri att taga Knuts son Hardeknut till konung. Ulf jarl styrker saken och talar långt och slugt om huru tungt det är att sitta konungslös i ett så stort och rikt land, som är så utsatt för angrepp som Danmark. Hardeknut blir tagen till konung efter brevets bud och Ulf jarls råd, och rådde han så för allt riket. Men när tidende om vad som skett når till England, bryter Knut upp och kommer om sommaren till Roskilde [3]). Berättelsen återfinnes i sina grunddrag hos Snorre, men har liksom Saxos skildring blivit satt i sammanhang med och förlagd till tiden före slaget i Helgeå. Denna Snorres nya kronologi medför, att hos honom orsaken till Knuts ankomst till Danmark uppgives vara krigsutbrottet. Ulf jarl blir före striden — liksom hos Saxo efteråt — provisoriskt förlikt med konungen

[1]) Saxo I, 516, 522, 524.

[2]) Jmfr Two of the Saxon Chronicles I, 157; Florentius, ed. Thorpe I, 185.

[3]) Fagrskinna, 185.

och kämpar därefter på Knuts sida. Men när han kort därefter uppträder såsom konungens värd i Roskilde, är den senare »fåtalande och mäkta ovänlig». Morgonen efter följer katastrofen [1]).

Det torde av det anförda framgå, hurusom i bakgrunden för Ulf jarls dråp enligt dansk framställning står hans giftermål med Estrid, vartill hos Saxo kommer hans fientliga uppträdande mot Knut i Helgeå, enligt isländsk och i direkt orsakssammanhang hans proklamerande av Hardeknut till konung i Danmark. Det senare möjliggöres genom ett förfalskat brev av Knut den store, det förra enligt Saxo genom ett visserligen äkta brev av konungen, men vars listigt hopkomna formulering härrör från Ulf jarl.

I valet mellan dessa olika uppfattningar har historieskrivningen i regel tillerkänt vitsord åt isländarne. Peter Erasmus Müller och P. A. Munch följa Snorres »lika omständliga som pålitliga framställning» [2]); A. D. Jörgensen håller sig till Fagrskinna [3]). Endast Johannes Steenstrup synes något närma sig Saxo [4]). Det torde emellertid vara omöjligt att utan vidare ge den ena eller andra framställningen vitsord; en kritisk värdesättning av källorna ger ett annat resultat.

Av de fakta, som framkomma i de danska och isländska berättelserna, äro två bevisligen historiska: Ulf har varit gift med en syster till Knut den store, Estrid med tillnamnet Margareta, och Hardeknut har redan i faderns livstid varit konung i Danmark. Den älste och förnämste sagesmannen ifråga om giftermålet är Adam av Bremen, vilken kunnat stödja sig på ingen mindre än sonen Sven Estridsens auktoritet [5]); om Hardeknut heter det hos den samtide Thora-

[1]) Heimskringla II, 354, 370. Jmfr Hist. Olavssagan, 161, 166.

[2]) Müller, Kritiske Bemærkninger over Saxos danske Historics tiende Bog, 113; Munch, Det norske Folks Historie I: 2, 725.

[3]) Jörgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. Tillæg, 59.

[4]) Steenstrup, Normannerne III, 349. Jmfr Danmarks Riges Historie I, 396.

[5]) Adam II, 52.

rinn loftunga, att Knut gav honom Danmark [1]), och i den hans moder Emma tillegnade skriften Gesta Cnutonis, att fadern sände honom med utvalda krigare till Danmark för att taga konungadömet därstädes; Florentius intygar därjemte, att Knut satte Hardeknut till konung över danskarne [2]). Dessa båda fakta — giftermålet och Hardeknuts konungadöme — bilda själva kärnan i de nyss anförda berättelserna: frågan är endast, om de införsatts i rätt sammanhang eller ej. Vad brevhistorien angår, har denna i och för sig sannolikhet för sig: den återfinnes såväl hos Saxo som i Fagrskinna och hos Snorre, och den läses även, här likväl sammankopplad med ett verkligt sägenmotiv, som kan följas tillbaka ända till Samuels bok och Thucydides, i en anglo-normandisk version av berättelsen, där i Ulf jarls ställe insatts Godwin [3]), vars giftermål med en syster till Knut den store redan i senare hälften av 1000-talet var en gängse uppfattning [4]). Att denna brevhistoria skulle haft sammanhang med Hardeknuts konungadöme, och att jarlens förhållande härvidlag skulle varit vållande till hans dråp, kan däremot icke med någon sannolikhet konstateras: källorna härför, Fagrskinna och Snorre, återgå i denna punkt till en och samma tradition, och denna tradition, sådan den nu föreligger, är av så ungt datum, att den icke kan tillerkännas historiskt vitsord. Snarare föreligger då ett sam-

---

[1]) Heimskringla II, 398. Jmfr IV, 153.

[2]) Gesta Cnutonis II, 19; Florentius I, 190.

[3]) Chroniques Anglo-Normandes, publ. par F. Michel, II, 153. Enligt denna anglonormandiska version, som härrör från tiden omkring 1200, sände Knut den store Godwin efter vad som föregavs i riksvårdande angelägenheter till Danmark. Godwin förde med sig brev under konungens sigill till alla de stora hövdingarne i landet, men upptäckte under färden, att de lödo på hans undanrödjande. Han låter då göra nya, och huvudinnehållet i dessa förfalskade brev är, att man skall giva honom konungens syster till äkta och lyda honom, som om det vore konungen själv. Det ena som det andra inträffar, men Knut håller god min, mottager Godwin som en broder och gör honom till earl. Jmfr Freeman, The norman Conquest I, 724, där likheten med historien om Uria och Pausanias' budbärare hos Thucydides (I, 132) redan är framhållen.

[4]) Freeman, The norman Conquest I, 722.

manhang mellan brevhistorien och giftermålet. Men även här är ett direkt orsaksförhållande med dråpet vetenskapligt sett uteslutet, då ett sådant icke uttryckligen är framhållet varken i Roskildekrönikan eller hos Saxo.

Det återstår att undersöka i vad mån dråpet kan ega samband med Ulf jarls uppträdande i striden mellan Knut och de båda andra nordiska konungarne. En granskning av källorna till historien om katastrofen ger svaret därpå.

I den älsta berättelsen, i Roskildekrönikan, eger Ulf jarls dråp rum i kyrkan i Roskilde, då han går till ottesången, och, heter det vidare, »hans gemål Estrid gav honom en hederlig begravning och byggde i träkyrkans ställe en sådan av sten, som hon på många sätt rikt doterade» En donation av henne omtalas också längre fram i krönikan: den uppgives hava bestått i 50 hemman [1]).

Hos Saxo är kyrkan, däri dråpet försiggår enligt Roskildekrönikan, förvandlad till den kungliga gillessalen. Julafton har Knut inbjudit Ulf till gästabud i Roskilde, och då denne druckit sitt förstånd bort, tager han sig för att om natten sjunga visor till eget beröm om den förlust, som nyligen åsamkats, då krigarne drunknade i Helgeå. Konungen, som menade, att han öppet lade honom till last att ha utsatt de sina för faror, bliver häftigt uppbrakt över smädesången och anser sig ovärdigt att ha till gäst en man, om vilken han visste, att han berövat honom hans yppersta kämpar. Han befaller de närvarande att mitt under gästabudet dräpa Ulf, och denne fick så, säger Saxo, det straff han ärligt förtjent för sin vassa tunga. Till försoning för den kränkta frändskapen och systerns enkestånd gav Knut henne därefter två härad, vilka hon »som tionde» överlämnade till Trefaldighetskyrkan i Roskilde [2]).

---

[1]) Scriptores rerum Danicarum I, 377, 378.

[2]) Saxo I, 524.

I de isländska versionerna är dråpscenen såsom i den älsta källan förlagd till kyrkan. Enligt Fagrskinna kommer Ulf emot konungen vid hans ankomst till Roskilde, men denne nekar att tala vid honom, och morgonen efter tillsäger han sin skosven att gå och dräpa jarlen. Skosvennen går, men återvänder med oförrättat ärende och svarar på Knuts fråga om orsaken: »han var i ottesången». Konungen sänder då istället sin riddare. Denne finner jarlen i kyrkan och hugger honom där banesår [1]). Snorre förenar på sätt och vis Fagrskinnas skildring med Saxos: han låter dråpet försiggå under samma omständigheter som i den förra, men föregås av en händelse i gillessalen. Konungen och Ulf leka schackspel. Den förre gör ett feldrag; då slår jarlen en riddare ifrån honom. Konungen flyttar hans pjes tillbaka och säger, att han skall spela om igen; jarlen blir vred, kastar schackbordet omkull, stiger upp och går sin väg. Då säger konungen: »ränner du nu, Ulf den rädde!» Jarlen vänder sig om vid dörren och säger: »Längre skulle du hava ränt i Helgeån, om du hade kunnat komma till. Då kallade du icke Ulf 'den rädde', när jag lade till för att hjälpa dig, då svearne bankade er som hundar» [2]).

Av de här föreliggande berättelserna om dråpet på Ulf jarl står tydligen Roskildekrönikans det verkligen skedda närmast. Den är icke blott den älsta och en lokaltradition, utan stödes också i alla punkter av de i förhållande till krönikan fristående skildringarne i den isländska litteraturen: Knut är den som låter verkställa dråpet, Ulf jarl dräpes i kyrkan i Roskilde under ottesången. Hos Saxo kommer ett nytt moment till och förrycker sammanhanget. Detta moment skymtar också i Snorres skildring. Frågan är, varifrån det stammar.

Så vitt man kan se, från den klassiska litteraturen och från en författare, som i en eller annan medeltida omskrivning även annorstädes möter hos Saxo. Det berättas i Plu-

---

[1]) Fagrskinna, 186.

[2]) Heimskringla, II, 370. Jmfr Hist. Olavssagan, 167.

tarks levnadskildring av Alexander den store, hurusom vid ett dryckeslag, däri konungen deltog, sånger av en viss Pranichos, enligt andra av en viss Pierion blevo sjungna, vilka voro diktade för att håna och skymfa de nyss av barbarerna besegrade fältherrarne. Kleitos, som var berusad och snar till vrede, råkade i raseri. På ett yttrande av honom svarade Alexander med att beskylla honom för feghet, men Kleitos genmälte: »Och dock har denna min feghet räddat dig, gudason, då du redan höll på att fly för Spithridatos' svärd». Uppträdet slutade med att Alexander genomborrade Kleitos, som störtade död till marken [1]).

Hos Plutark liksom hos Saxo hålles det alltså kungligt gästabud, det sjunges därunder visor och visor om konungens nederlag, Plutarks Kleitos liksom Saxos Ulf är berusad, och gästabudet slutar på konungens föranledande med den enes som den andres dråp i gillessalen. Alexanders beskyllning mot Kleitos och den senares replik saknas hos Saxo, men de möta i stället i ordväxlingen efter schackspelet hos Snorre. Ulf liksom Kleitos blir här av konungen beskylld för feghet, och han svarar liksom den grekiske fältherren med att framhålla sig själv såsom den vilken trots fegheten räddat sin herskare i strid.

Det kan knappast vara tvivel underkastat, att berättelsen om Ulf jarls dråp, sådan denna finnes hos Saxo och hos Snorre, är frukten av en kontamination mellan en berättelse därom och berättelsen om dråpet på Kleitos. Men det är lika litet tvivel om att denna kontamination i dess ursprungliga gestalt icke längre är bevarad, ty hos Saxo och hos Snorre, två författare, som stå oberoende av varandra, möta olika reminiscenser ur en och samma Kleitosberättelse. Inflytandet från denna senare är hos de båda nordiska författarne olika starkt — medan hos Saxo detta inflytande kommit kontakten med vad som verkligen passerade under ottesången i kyrkan i Roskilde att helt gå förlorad och införsatt händelsen i en ny miljö, ingår vad som hämtats ur Kleitosberät-

[1]) Plutarchi Vitæ parallelæ, iterum recognovit C. Sintenis, III, 336.

telsen mera som en episod i Snorres skildring, vilken här ytterligare fullständigats med historien om schackspelet. Men inflytandet hos Saxo är lika litet som hos Snorre inskränkt till själva dråpskildringen. Vi stå ånyo inför frågan om sammanhanget mellan Ulf jarls dråp och hans uppträdande i striden mellan Knut och de båda andra nordiska konungarne.

Sedan berättelsen om Kleitos överflyttats på Ulf jarl, låg det i sakens natur, att konsekvenserna av de yttranden, som däri möta, förr eller senare skulle utdragas. På vilken strid var det som Ulf i sina visor alluderade, i vilken var det som han bisprang sin konung? I det allmänna medvetandet, såvitt man känner det ur Saxo och sagorna, levde endast en strid, utkämpad av Knut i Danmark, den stora striden mellan honom och de båda andra nordiska konungarne. Ingenting låg närmare, än att Ulf kunde ha syftat på denna, och det dröjde heller icke länge, förrän sagoberättarne läto honom spela en huvudroll däri. Beviset för att utvecklingen verkligen följt denna linje, ligger i den övriga litteraturen om Knut den stores strid med Olav och Anund. Ty i den legendariska Olavssagan och i Fagrskinna, där kontaminationen mellan berättelserna om dråpet på Ulf jarl och på Kleitos ännu icke är verkställd, lika litet som i de samtida skaldeverserna eller annorstädes förekommer Ulf knuten till striden; hans namn är icke ens nämt i detta sammanhang. Men beviset ligger också i den olika roll, som jarlen spelar hos Snorre och hos Saxo. Hos den förre berömmer sig Ulf av att ha hjälpt Knut den store i Helgeå: han kämpar också enligt honom på dansk sida. Hos den senare åter sjunger Ulf till eget beröm visor om det nederlag Knut skall ha lidit — härifrån och till Saxos uppfattning, att Ulf kämpat på motsatta sidan var steget icke långt, och det har möjligen underlättats av det förhållande, att en av befälhavarne på den svenska sidan, enligt vad den angelsachsiska krönikan upplyser, verkligen bar namnet Ulf[1]).

---

[1]) Two of the Saxon Chronicles I, 157.

Det kan icke vara annorlunda än att Kleitosberättelsen både kommit Ulf jarl att spela en roll i kriget och satt detta senare i dess sammanhang med dråpet på jarlen.

Den föregående undersökningen torde hava visat, hurusom berättelsen om att Knut den store lät dräpa Ulf jarl i kyrkan i Roskilde under ottesången förvandlat sig från ett historiskt faktum till en underhållande saga, däri händelsen till oigenkännlighet förvanskats och däri — om de olika versionerna ses under en synpunkt — på förfalskning och kvinnorov följer ett dubbelt förräderi, som slutligen efter spännande uppträden i kyrka eller gillessal får sitt förtjänta straff. Men denna saga var ännu icke avslutad, då den plötsligen gav stöten till en ny, som skulle erhålla sin slutliga utformning under inflytande av ännu en för ämnet främmande källskrift [1]).

Detta nya led i utvecklingen är endast bevarat hos Saxo. Hans nya dråpskildring lyder: »Då Sven Estridsen firade den heliga natten före omskärelsefesten med ett högtidligt gästabud för sina stormän, erhöll han kännedom om att några av hövdingarne hemligen hade äreröriga yttranden om honom, och då han förmenade, att deras trolöshet blottats, sedan ruset gjort dem fräcka, sände han, upphetsad av vrede, några som skulle döda dem, då de under ottesången stodo i begrepp att hålla bön i Trefaldighetskyrkan (i Roskilde), liksom om Guds hus vore den plats, där man lämpligast toge menniskors liv» [2]).

---

[1]) Dråpet i Roskilde i Sven Estridsens tid är förut behandlat av Kristian Erslev i uppsatsen: Sven Estridson og Biskop Vilhelm (Hist. Tidsskrift VI: 3, 602), och av Johannes Steenstrup i Biskop Vilhelm og Kong Svend (Hist. Tidsskrift VIII: 1, 1). Författaren kan, såsom en jämförelse mellan det följande och dessa båda avhandlingar torde visa, icke sluta sig till någondera, lika litet som han i någon punkt är ense med Ludvig Holberg i den kritiska granskning han låtit inflyta i Steenstrups avhandling.

[2]) Saxo II, 561.

Denna Saxos skildring har tydligen sin förebild i berättelserna om Ulf jarls dråp. Här som där ett gästabud natten före en stor kyrkofest, under rusets inverkan ärerörigа yttranden om konungen, denne upptänd till vrede. Så långt upprepar Saxo sig själv. Fortsättningen knyter omedelbart an till den uppfattning av Ulf jarls dråp, som kommer till synes i Roskildekrönikan och som återfinnes även i Fagrskinna och hos Snorre — rum (kyrkan i Roskilde), tid (ottesången) och dråpets tillskyndare (konungen) äro desamma; blott är jarlen bliven till några av hövdingarne [1]).

Skildringen visar sig sålunda från början till slut vara lånad. Den har emellertid också en fortsättning. Är även denna av liknande art?

Biskopen i Roskilde Vilhelm, berättar Saxo, blev med rätta upprörd över den kränkning, som tillfogats kyrkan, och då konungen, just som han skulle hålla högmessa, anlände, icke blott underlät han att gå honom till mötes och vördnadsfullt mottaga honom, utan spärrade också, iförd de biskopliga insignierna, med sin stav honom tillträdet till kyrkans dörrtröskel; han kallade honom vid detta tillfälle icke konung utan bödel, satte spetsen av sin stav mot hans bröst och lyste bann över honom. Hirdmännen störtade till med dragna svärd, men konungen avstyrde ett dråp. Han begav sig omedelbart tillbaka till kungsgården; när han därefter i en botgörares dräkt kom åter till kyrkans förhus, kastade han sig ned framför ingången, kysste marken. Vid underrättelsen därom avbröt biskopen gudstjänsten, gick till porten och sporde konungen om orsaken till hans uppförande. Konungen bekände då sin synd, lovade ställa kyrkan till freds och begärde att absolveras. Biskopen löste genast konungen ur bannet, omfamnade honom där han låg och bjöd honom återtaga sin kungliga dräkt och sitt kungliga sinne. Därefter gav han befallning om penitensen, lät det talrikt samlade presterskapet möta och förde konungen under allas jubel upp till altaret. Den avbrutna gudstjänsten fortsattes. Men

---

[1]) Jmfr Erslev i Hist. Tidsskrift VI: 3, 616, 620.

när konungen tre dagar senare ånyo infann sig i kyrkan, var han iklädd sin kungliga skrud, och sedan en härold bjudit tystnad, tillstod han från en upphöjd plats i allas närvaro den grova kränkning han tillfogat helgedomen. Han prisade biskopen, som så snart hade tillgivit ett så svårt brott och ånyo gjort honom delaktig i kyrkans nådemedel; han förkunnade, att han för att sona den befallning han givit om dråpet lämnade hälften av Sokkelunds härad såsom gåva till kyrkans altare [1]).

Grundelementen i denna berättelse äro icke originella för densamma: de möta också i Fagrskinnas och Snorres skildring av vad som följde efter Ulf jarls dråp. Det heter i Fagrskinna: »Munkarne, som hade själavården i staden, där jarlen blev dräpen, stängde kyrkan och lyste bann över all köpstaden och alla de härad, som lågo därtill. Nu sände konungen bud till munkarne och bad dem lösa staden och allt folket ur bannet. Men han lovade att öka deras egendom och lägga till kyrkan ett stort härad med all den inkomst konungen förut egde. Så skedde. Efter denna donation absolverade munkarne konungen och alla de andra för denna sak» [2]). Snorre beskriver förhållandena på likartat sätt, men sedan kyrkan öppnats och messan ånyo vidtagit, följer hos honom ännu en akt: Knut infinner sig alldeles som Saxos Sven Estridsen i egen person i kyrkan och sköter där till henne sitt stora härad [3]).

Hela arten av Saxos skildring visar denna såsom den yngre; att den tillkommit under inflytande av en berättelse sådan som den i de isländska versionerna är sannolikt redan därav, att skildringen av Knut den stores historiskt konstaterbara dråp, överflyttad till Sven Estridsens historia, utgör motiveringen till exkommunikationen och botgöringen hos Saxo. Den sägenutveckling, som kommit godsmotivet i berättelserna om Ulf jarls dråp till del, för oss ett steg vidare. Den älsta källan, Roskildekrönikan, nämner i sammanhang med dråpet på

[1]) Saxo II, 561.
[2]) Fagrskinna, 187.
[3]) Heimskringla II, 372. Jmfr Hist. Olavssagan, 168.

jarlen, att Estrid rikt doterade kyrkan i Roskilde [1]. Denna dotation är givetvis identisk med den om två härad, vilken Estrid enligt nästa källa, Saxo, skall ha givit till samma kyrka; hañ uppgiver, att de voro den mansbot Knut efter Ulfs dråp skänkte sin syster [2]. I Fagrskinna och hos Snorre utelimineras Estrid; de två häradena bli ett stort sådant, och detta lämnas av konungen, Knut själv, i botgåva till den kyrka, vars helgd han kränkt [3]. Led för led ligger här sägenutvecklingen klar. Nu står emellertid Saxos till Sven Estridsens tid förlagda skildring ifråga om godsmotivet på dettas sista utvecklingsstadium; och samstämmande till sin struktur med den isländska traditionen, bör den alltså vara den avledda.

Med utgångspunkt från de lånade grundelementen har Saxo skapat en ingående skildring av själva händelseförloppet och de däri deltagande personerna. Huru är denna skildring åstadkommen?

Saxos historiska framställningskonst ligger till stor del i hans förmåga av utvikningar och utbroderingar; han skyr därvid icke att taga stoffet, varhelst ett passande sådant erbjuder sig. I det fall, varom här är fråga, skildringen av en exkommunikation och botgöring, skulle Saxo icke vara den han är, om han icke vid själva utformningen begagnat sig av den källa i kanonisk rätt, som för hans samtid var normgivande: Decretum Gratiani.

Redan i början av skildringen möter en verbal anklang. Det heter hos Gratianus: Ad episcopos ceteros direximus iussionem, ut eos, qui ecclesias uiolasse perhibentur, accessu earum iudicent esse indignos [4]. Hos Saxo: Antistes . . . regem . . . exclusit sacrorum penatium aditu indignum judicans, quorum religionem . . . civili sanguine maculasset. Vad som därefter följer i skildringen hos Saxo är baserat på uppfattningen, att konungens förbrytelse var uppenbar; in tam evidenti scelere, säger Saxo. Huru i detta fall är att förfara,

---

[1]) Scriptores rerum Danicarum I, 377.

[2]) Saxo I, 525.

[3]) Fagrskinna, 187; Heimskringla II, 372. Jmfr Hist. Olavssagan, 168.

[4]) c. 11 C. XVII q. 4.

upplyser Gratianus, anslutande sig till Ambrosius: sine accusatione manifesta iudicantur, och vidare: ordinem iudiciarium manifesta non desiderat causa [1]). Det saknas i enlighet härmed hos Saxo varje rättsligt fastställande av, att Sven Estridsen är den som begått sakrilegiet, och biskopen underlåter utan vidare att rikta de annars föreskrivna påminnelserna, monitiones, till konungen; han inskränker sig till att undervisa den till sinnet förhärdade om att göra penitens för det dråp han befallt (armatumque duritia animum imperati parricidii poenitere perdocuit). Det kunde, som Saxo anmärker, hava varit nog med att biskopen hindrat konungen tillträdet till kyrkan, men i den framställning, som ytterst ligger till grund för hans skildring, blev Knut den store bannlyst, och biskopen bannlyser Sven Estridsen. Denne begiver sig hem; när han återvänder, har han avlagt sin kungliga skrud och iklätt sig en botgörares luggslitna klädnad (regia veste deposita, obsoletam accepit; abjectis regiæ majestatis insignibus, insigne poenitentiæ sagulum sumpsit); han kommer på bara fötter (nudatis pedibus), med ögonen nedslagna (humiliorem dignitate sua vultum gerentem) till atriet och kyrkoporten (ad atrium, foribus, liminibus advolutum). Detta är skildringen hos Gratianus: Omnes penitentes, qui publicam suscipiunt aut susceperunt penitenciam, ante fores ecclesiæ se representent episcopo ciuitatis, sacco induti, nudis pedibus, uultibus in terram demissis [2]) . . . Si autem . . . uestimenta non mutauerint, abiciantur [3]). Vad som följer hos Saxo efter denna skildring av konungens ankomst till kyrkan läses bäst paralellt med texten hos Gratianus.

c. 108 C. XI q. 3:	Saxo II, 563—564:
Cum aliquis uel excommunicatus uel anathematizatus, penitencia ductus ueniam postulat et emendationem pro-	In ejus [atrii] aditu prostrauit terramque suppliciter osculatus . . . Antistes . . . fores repetens, quum regem, quid ita

1) c. 14—17 C. II q. 1.
2) c. 64 Dist. L.
3) c. 63 Dist. L.

mittit, episcopus, qui eum excommunicauit, ante ianuas ecclesiæ uenire debet ... [1]) Et si ille terrae prostratus ueniam postulat et de futuris cautelam spondet, tunc episcopus apprehensa manu eius dextera in ecclesiam illum introducat et communioni Christianæ reddat.

se gereret, percontatus fuisset, atque ille, criminis confessione facta, religioni sese satisfacturum promittens, sacerdotalis subsidii veniam postulasset, continuo, execratione remissa, iacentem amplexus, ... ad aram usque perduxit.

Det heter hos Saxo, att biskopen, innan han förde konungen in i kyrkan, gav befallning om penitensen (imperatis poenitentiæ rebus), och bjöd kyrkans presterskap (cantores) [2]), som i stort antal var närvarande, att gå konungen till mötes. Detta sammanhänger med vad som säges hos Gratianus: Ante fores ecclesiæ adesse debent decani, id est archipresbiteri parrochiarum et presbiteri penitencium, ... et secundum modum culpæ penitenciam per prefatos gradus iniungere [3]).

I sammanhang med skildringen av exkommunikationen och penitensen får Saxo tillfälle att giva den karakteristik av biskop Vilhelm av Roskilde, vilken i senare tid legat till grund för uppfattningen av honom. Vilhelm är enligt Saxo en man, som icke har hänsyn till person (non ignarus ... alia esse sacerdotii jura, quibus servorum æque ac dominorum, neque ingenuorum parcius quam ignobilium flagitia vindicari par est); stränghetcn, som härflyter ur hans religiösa iver, driver honom att straffa, och han utövar en hälsosam disciplin (antistitem ad exercendam vindictam profecta a religionis æmula-

---

[1]) Regino av Prüm (De ecclesiasticis disciplinis II, c. 414) och Burchardus (Decretorum lib. XI, c. 8) ha tillägget: Deinde interroget episcopus, si poenitentiam, juxta quod canones præcipiunt, pro perpetratis sceleribus suscipere velit.

[2]) Jmfr Saxo II, 580: In æde Laurentiana annua cantorum stipendia, pontificis subsidio fultus, instituit.

[3]) c. 64 Dist. L. Jmfr Regino av Prüm II, c. 414, och Burchardus XI, c. 8, där det är biskopen själv, som i detta sammanhang pålägger penitensen.

tione severitas concitavit; salutarem reddidit disciplinam); han syntes en fiende, men var i själva verket en vän (specie hostem, revera amicum). Detta är alldeles i överensstämmelse med den kanoniska rättens krav. Det heter överallt, att biskopen skall handla utan hänsyn till person (sine personarum acceptione), och hos Augustinus: quando cujusque crimen notum est omnibus et omnibus execrabile apparet, non dormiat severitas disciplinæ [1]). Gratianus tillägger: Non omnis, qui parcit, amicus est, nec omnis, qui verberat, inimicus [2]). Men enligt Gratianus skall strängheten blandas med mildhet (miscenda ergo est lenitas cum seueritate, faciendum est quoddam ex utroque temperamentum); biskopen skall vara strängt rättvis, men också giva tröst (si ergo est districtio iusticiæ, que feriat, sit et consolatio baculi, que sustentet), mildra straffet genom att visa förbarmande (per misericordiam peccati temperat penam) och som en fader kyssa och aga (non osculatur pater filium semper, sed aliquando castigat) [3]). Den biskop Vilhelm Saxo tecknar är lika sträng som mild (in eodem rigoris et clementiæ experimento se gessit) och blandar ett strängt tillvägagångssätt med vänlighet (violentiæ speciem honesto comitatis genere temperavit); han lyfter bekymret från den sörjande och tröstar honom (moerenti sollicitudinem detraxit, fiduciam adjecit), mildrar med sin godhet en rättvis dom (pietate iustitiam contemperavit) och för sig i allt upp som en fader, i det han låter agan följas av smekningar (paterni affectus habitum plenissime repræsentavit, quod parentis more correptionem blanditiis subsecutus). Saxos Vilhelm av Roskilde är i sitt förhållande till Sven Estridsen den idealtyp för en medeltida biskop, som Gratianus uppställer.

Sedan bannlysningen blivit hävd och konungen införts i kyrkan, återupptogs enligt Saxo gudstjänsten och sjöngs det Gloria in excelsis. Anslutningen till berättelsen i den form den förekommer hos Snorre är här tydlig: sedan kyrkan

---

[1]) Contra epist. Parmen. III, c. 2.

[2]) c. 2 C. V. q. 5.

[3]) c. 9—10 Dist. XLV; c. 3 C. V. q. 5.

öppnats, sjunga munkarne hos honom ånyo messan. Men liksom hos Snorre följer därefter hos Saxo ännu en akt, den sista. Konungen infinner sig — det är tre dagar senare — ånyo i kyrkan och gör här godsdonationen. Hos Snorre skänker han sitt stora härad utan vidare till kyrkan, men hos Saxo ger han sitt halva härad till kyrkans altare (aris). Det sker i överensstämmelse med föreskriften hos Gratianus: Si quis in atrio ecclesiæ pugnam committit aut homicidium fecerit, quicquid pro emunitate uiolata emendandum est altario soluatur, cuiuscunque fuerit illa ecclesia [1]).

Den gängse berättelsen om vad som hände efter dråpet på Ulf jarl möter sålunda hos Saxo överflyttad från Knut den store till Sven Estridsen och har hos honom med lämpliga, talrikt utplockade tillsatser ur Decretum Gratiani vuxit ut till en verklig skildring och en skildring av den undervisande och uppbyggliga art, som medeltiden älskade. Själva dråpskildringen stammar även den från berättelser om Ulf jarls dråp. Vad den meddelar om det uppträde, som föregick, går via Saxos Knut den store ytterst tillbaka till Plutarks framställning av det gästabud hos den grekiske Alexander, som slutade med Kleitos död.

Lauritz Weibull.

---

[1]) c. 7 C. XVII q. 4.

(Tryckt i december 1910).

Knut den stores skånska krig.

Utgångspunkten för kännedomen om Knut den stores krig mot Olav Haraldsson av Norge och Anund Jakob av Sverige, hans skånska krig, ligger i det brev, som Knut, återvändande från sin Romresa, sände sitt engelska folk. Han förklarar däri, att han redan för längesedan gjort ett löfte att företaga en färd till Rom, men att han på grund av regeringsomsorger och andra hinder ditintills icke kunnat fullborda den. Från Rom beger han sig nu samma väg som han begivit sig bort tillbaka till Danmark för att sluta fred och fördrag efter alla daners råd med de folk och nationer, som ville beröva honom både rike och liv, om det varit dem möjligt, men icke förmådde, i det att Gud gjorde deras mannamod om intet. Efter att ha slutit fred med de nationer, som bo runt omkring, och ha återställt ordning och lugn i hela sitt östra rike, så att han från intet håll har att frukta krig eller ovänskap av någon, är det hans avsikt att under sommaren segla till England.

Knuts brev är bevarat hos Florentius och återfinnes även hos William of Malmesbury [1]). Om dess datum — våren 1027 — kan på grund av Romresan intet tvivel råda; det krig, som däri åsyftas och i vilket folk och nationer i Norden stått efter Knuts undergång, men misslyckats, måste vara det enda dylika, som är känt ur historien: hans skånska krig [2]).

[1]) Die Gesetze der Angelsachsen, herausgeg. von F. Liebermann, I, 276.

[2]) Historien om Knuts skånska krig är tidigare behandlad av Suhm, Historie af Danmark III, 622; P. A. Munch, Det norske Folks Historie I: 2, 678, 725; Jörgensen, Den nordiske Kirkes Grundlæggelse. Tillæg, 55; Worsaae,

De samtida underrättelserna om detta krig äro bevarade i Sigvats Knutsdråpa, författad någon tid efter Knut den stores död, i en vers av Ottars Knutsdråpa och i en av Thord Særekssons Rodudråpa, ett arvkvad om Olav den helige. Enligt Sigvat låter Olav Haraldsson sitt manskap segla söderut från Nid. »De svala kölar seglade norr ifrån med konungen till det släta Sjælland». Önund drager med en annan, en svensk här vid årtullen mot danerna. Men de båda konungarne kunna icke underkasta sig Danmark, och danernas baneman härjar Skåne skarpt. Då Knut österifrån hör om fienden, bryter han upp; »det praktfulla skeppet», heter det, »gled från väster, som dädan förde Adalråds fiende. Och konungens drakar buro blå segel vid rå i medvinden; härskarens färd var praktfull; men de kölar, som kommo västanfrån, gledo över bränningens väg till Limfjorden. Jyllands konung, kommen till landet, lät icke beröva sig något; man beundrade hans färd; danernas beskyddare ville inga plundringar tåla i landet». Om själva den strid, till vilken här häntydes, ger Ottar närmare underrättelse: »kampraske konung, du slog svearne, där som heter Helgeån, och ulvinnan fick mycken ulvamat; fruktade krigare, du höll landet mot två konungar, där korpen icke svalt; du är raskt handlande gentemot männen». Hos Thord säges, att Olav, egdernas konung, hade kamp mot jydernas, men att skåningarnes herre sköt tätt vid skarpt emot honom; Svens son var icke kraftlös att pröva [1]).

Någon äldre tradition om den strid mellan Knut och de båda andra nordiska konungarne, vilken ledde till slaget i Helgeå, synes icke hava förelegat i Norge och på Island — varken Ågrip, Theodricus eller Historia Norwegiæ har något därom.

Den danske Erobring af England og Normandiet, 322; Freeman, The norman Conquest I, 742; Steenstrup, Normannerne III, 345, och Danmarks Riges Historie I, 393; Otto v. Friesen i Meddelanden från norra Smålands fornminnesförening, 3; Alexander Bugge, Norges Historie I, 392. Författaren har icke kunnat sluta sig till någon av dessa framställningar.

[1]) Heimskringla II, 350, 360, 353, 361, 365, 366. Jmfr IV, 141, 145, 144—146.

När första gången ett omnämnande göres i sagolitteraturen, vilket sker i den legendariska Olavssagan från senare hälfav 1100-talet, anknytes omedelbart till skaldeverserna, av vilka de flesta citeras, och den prosaiska texten inskränker sig till en, i någon punkt redan förvanskande, omskrivning av dem. Tilläggen äro en berättelse om hur Knut genom sina sändebud med rika skänker, först ljusastakar av guld, så bordkar av samma metall, besatta med stenar, sist två guldringar, förgäves sökte locka sveakonungen Anund på sin sida, och en berättelse om vad som hände närmast efter striden i Helgeå. Sveahären och den norske konungens här har samlats östan framför Götland till följd av danakonungens överlägsna styrka; danakonungen lägger sin flotta i Öresund och har för avsikt att där möta Norges konung, då denne om hösten far hem; han har en ofantlig här. Men konung Olav ser, huru stor ofärd det skulle bringa att fara med så liten styrka i så stor här, trots det att han var tapper och hans här likaså. Han erinrar sig Olav Tryggvessons öde, lämnar sina skepp i Bardvik och far landvägen genom Götland och Småland in i Viken. Endast den gamle hövdingen Hårek från Thjotta, Eyvind Skaldaspillers son, trotsar övermakten. Sagoskrivaren citerar de två ryktbara verser, i vilka Hårek förklarar, att han vill rida sin långa bränningshäst hellre än att gå, även om Knut ligger ute i Öresund på sina krigsskepp, och däri han stolt tillägger: »Jag lät mitt skepp skjuta fram förbi ön. Icke lät jag Lunds kvinnor eller danska mör le åt, att jag icke i höst skulle töras, kvinna, fara på mitt skepp tillbaka över sjökonungens flata väg». När i gryningen Hårek kommer i Öresund, låter han taga segel och mast ned, breda grå väv över skeppet ovan vattengången och ro i några rum för- och akterut, men stå tomt i mitten av skeppet. På ömse sidor utmed Skåne och Sjælland ligger Knuts flotta. Håreks skepp tas av vakterna för en sillskuta. Men då det kommer genom flottan, stiger solen. Hårek låter resa masten, firar upp sitt gyllne märke och väderflöjlen, sätter upp seglet. Då mäles det till Knut, att konung Olav seglat förbi. Men Knut säger, att det må vara

en man av konung Olavs här, icke han själv; kan vara, säger han, att det är samme man, som seglade om oss i Bältisund [1]).

Av de tillägg, som den legendariska Olavssagan innehåller utöver skaldeverserna, är tydligen berättelsen om Knuts försök att locka Anund över på sin sida med sina trenne erbjudanden och det crescendo den röjer en ren sägenbildning. Historien om svearnes och norrmännens reträtt efter Helgeåslaget synes däremot vad det yttre händelseförloppet angår möjligen förtjänt av tilltro: det för norsk uppfattning ofördelaktiga innehållet låter i detta sammanhang förmoda en bakom liggande realitet. De i fortsättningen citerade verserna av Hårek äro möjligen äkta, men det låter sig icke konstatera, att de verkligen hänföra sig till Knuts strid med de båda andra nordiska konungarne. Texten i övrigt är tillkommen med utgångspunkt från verserna.

Skildringen i Fagrskinna sluter sig nära till den i den legendariska Olavssagan, men sägnen om Knut och sveakonungen är här borta [2]). Först hos Snorre kommer en vidlyftigare framställning till stånd.

Enligt honom göra Olav och Anund sitt angrepp på Danmark i överensstämmelse med ett förbund de slutit våren förut, då de skola ha mötts i elven vid Kunghäll: deras avsikt är att lägga Danmark under sig och kräva hyllning av landets män. Olav har från början en flotta om 480 skepp, Anund, märkligt nog, en av alldeles samma storlek. Deras färd skildras med utgångspunkt från skaldeverserna. När Knut i England spörjer om ofreden, drager han samman en stor här och flotta, och för att kunna ge en skildring av stämningar och förhållanden före hans affärd, låter Snorre Sigvat skald vid denna tid uppträda i England och dikta sina Vesterfärdsvisor — dessas datering är emellertid osäker, och en av dem hänföres också i Fagrskinna till tiden omedel-

---

[1]) Leg. Olavssagan, 49.
[2]) Fagrskinna, 161.

bart före Knuts senare tåg till Norge [1]. Flottan skildras med ledning av Sigvats Knutsdråpa; det tillägges, att Knuts drake var på 60 rum, Håkon jarls på 40, och att konungen med alla sina män kom oskadd till Danmark [2].

De samtida skalderna lika litet som den legendariska Olavssagan hava något i detalj att berätta om det avgörande slaget mellan Knut och hans motståndare; Snorre däremot ger en vidlyftig skildring. Vid underrättelsen om Knuts ankomst segla Olav och Anund österut längs Skåne hän emot sveakonungens rike och lägga till i Helgeå. Då de spörja, att Knut med sin här drar österut efter dem, går konung Olav med några av sina män i land och upp genom skogarne till det vatten, ur vilket Helgeå faller; i åmynningen där göra de en fördämning av träd och torv; de gräva stora diken och föra därmed än mer vatten samman, så att det blir stor flom, men i åloppet fälla de stora träd. När konung Anunds spejare en dag hän emot kvällen se konung Knuts segel, låter sveakonungen blåsa härblåst och sin flotta ro ut ur hamnen österut längs landet och göra sig redo till strid; Knut lägger då in i hamnen med de skepp den kunde rymma, men huvudhären blir liggande ute på havet. Konung Olav får tidende om fiendens ankomst; han låter då bryta fördämningen och föra ån i dess förra lopp; om natten drar han ned till sina skepp. Morgonen efter, då det var ljust, voro många av danskarne uppe på land, några i samtal, men några höllo lek. »Då visste de icke ord av», säger Snorre, »förrän vattnen störtade emot dem med häftigheten av en fors; därmed följde stora träd, som drevo ut emot deras skepp; skeppen togo skada av dem, men vattnen strömmade ut över alla bräddar. De som voro på land drunknade, likaledes många, som voro på skeppen, men alla som kunde komma till, höggo tågen, som höllo till land, och löste sig, och skeppen drevo nu omkring vart för sig». Konung Knuts stora drake drev utför strömmen mot Anunds och Olavs

[1] Fagrskinna, 170.
[2] Heimskringla II, 346. Jmfr Hist. Olavssagan, 159.

flotta; dessa lade strax till runt om, men draken var bordhög som en borg och hade utvalda män, väl väpnade och mycket pålitliga, ombord; inom kort kom Ulf jarl till med sitt folk och slaget tog vid. »Då sågo konungarne Olav och Anund», säger Snorre, »att de för denna gång vunnit så mycket som det var dem beskärt, läto så sina skepp stryka akterut, drogo sig ur konung Knuts här och skilde flottorna». De funno, att de icke lidit någon manspillan, men insågo, att om de dröjde, tills Knut med hela sin här lade emot dem, kunde de icke vänta någon seger. Deras rådslut blev att ro med hela hären öster ut längs landet.

Vad som följde därefter beskriver Snorre så, att norrmän och svear hänemot aftonen lade till i Barvik, och att under natten en stor del av svearne bröto ledingen; konung Knut åter styrde, då han sporde detta, med sin här tillbaka till Sjælland och lade sig i Öresund. De förbundne hålla vidlyftiga överläggningar om vad de ha att göra, och Snorre refererar ordagrant deras yttranden. Olav vill hålla här och skepp samman och passa ett nytt tillfälle till strid — »Knuts här», säger han bland annat, »skall snart sprida sig vida omkring, och då vet jag icke, vem segern förunnas». Han tillägger senare: »Vi skola vinna seger, om det icke fattas oss uthållighet och dristighet». Men Anund och svearne vilja hem och sätta även sin vilja i verket; Knuts spejare, som ströva omkring och ständigt äro i hären, köpa som även annars i sagorna norrmännen, och slutet blir, som i den legendariska Olavssagan och i Fagrskinna, att Olav far landvägen genom Götland till Norge. »Men våra skepp», säger han, »och alla tunga ting, som vi icke kunna flytta med oss, vill jag sända öster i sveakonungens rike och låta vakta det där för oss». Endast Hårek från Thjotta tager vägen genom Öresund [1]).

Snorres skildring visar avslutningen av utvecklingen inom den isländska litteraturen. Hans utgångspunkt är skaldeverserna; han ökar de redan förut kända med nya sådana,

---

[1]) Heimskringla II, 359. Jmfr Hist. Olavssagan, 163.

vilka icke med säkerhet kunna föras till händelsen, de förra som de senare omskrivas och utvecklas. Nytt sagostoff kommer till. Det lyckas på detta sätt Snorre att skapa en förhistoria till striden, i vilken icke ens det traditionella mötet i elven saknas; han blir i stånd att för första gången i isländsk litteratur, tvåhundra år efter händelsen, ge en detaljerad skildring av huvuddrabbningen i Helgeå och att avsluta det hela med en berättelse, som går vida över gränserna för de motsvarande i den legendariska Olavssagan och i Fagrskinna och om vars historiska värde redan de vidlyftiga, ordagrant anförda yttrandena lämna vittnesbörd. Men utvecklingen hos Snorre är icke blott inskränkt till det växande materialet: en bestämd tendens, om den även icke helt genomförts, röjer sig också. Resultatet av striden framställes av de tre samtida skalderna i ord, som icke låta sig borttolkas: enligt Sigvat lät Knut icke beröva sig något och ville inga plundringar tåla i landet; enligt Ottar slog han (hnekðir) svearne, där som heter Helgeån; enligt Thord Særeksson sköt han tätt invid skarpt mot den norske konungen och var icke kraftlös att pröva — en omskrivning om vars betydelse i en dikt till motståndarens ära intet tvivel kan råda. Den legendariska Olavssagan och Fagrskinna anföra dessa vers och understryka dem yttermera, då de berätta, huru Olav och Anund efter slaget draga sig undan för Knuts överlägsna styrka östan framför Götland och huru den norske konungen överger sina skepp och tager landvägen hem till sitt land igen. Hos Snorre är allt detta bibehållet, men det står hos honom i kontrast med skildringen i övrigt. Han låter Knut genom en list av konung Olav lida en fruktansvärd förlust på folk, medan varken de slagna svearne eller norrmännen förlora en enda man, utan blott på grund av övermakten draga sig tillbaka. Han skapar därefter ett ledingsbrott på den svenska flottan; han låter konung Knuts spejare köpa norrmännen, och Olav, som ensam mitt i upplösningen ständigt manar till fortsatt kamp, först nödtvungen ge vika för de andras klenmodighet och förräderi.

Den utveckling i stoff och tendens, som Snorres sena

skildring ådagalägger, är tillräcklig för att göra det nya däri vetenskapligt obrukbart. Till samma uppfattning når man också vid en närmare granskning av den centrala punkten i densamma, framställningen av själva händelsen i Helgeå. Denna framställning är en lokal omöjlighet. Enligt Snorre gick Olav med några av sina män helt upp genom skogarne till det vatten, ur vilket Helgeå faller; den fördämning han där gjorde lät han bryta nattetid, men först morgonen efter, sedan han själv hunnit ned till stranden igen, förspordes verkningarne vid åmynningen. Dessa förhållanden visa, att fördämningen anlades flera mil från utloppet, och närmare kan det icke heller gärna i betraktande av åns bredd och djup hava varit. Men den sanka och jämna terräng, genom vilken Helgeå flyter, och de breda vattenspeglar, hela sjöar, till vilka den i än högre grad än nu under 1000-talet vidgade sig, utesluta de ödesdigra, för slaget betydelsefulla följder, som fördämningens brytande skall hava medfört. Framställningen är antingen till oigenkännlighet förvanskad eller är den, vad den närmast gör intryck av, ett lån annorstädes ifrån. Den hör hemma i ett fjälland som Norge, icke i skånskt slättland.

Lika litet som i isländsk litteratur föreligger i den danska någon äldre tradition om striden mellan Knut och de båda andra nordiska konungarne. Adam lika litet som Roskildekrönikan och Sven Ågesen har något därom. Först hos Saxo införes striden i dansk historia.

I förgrunden står här icke längre konung Olav och hans bundsförvant, icke ens Knut den store: det är i stället Ulf jarl. Denne har enligt Saxo kommit till Danmark från England med brev från Knut till hans syster Estrid, i vilket hon åläggs att göra vad jarlen bjuder; han har med stöd därav förvärvat henne till hustru, och istället för att värja Skåne mot svenskarnes ständiga infall har han för att undgå Knuts hämd flytt till Sverige. Hans ansträngningar här gå i rikt-

ning av ett krig mot Danmark. Olav och Anund angripa icke såsom i isländsk tradition av egen drift: det är Ulf, som förmår den förre att med sin flotta angripa Sjælland, den senare att landvägen med en här rycka in i Skåne; själv för han flottan från Sverige. En man från Stångby Håkon seglar över till Knut den store med underrättelse därom, och medan Olav på tinget uppmanar Sjællands allmoge att gå sig till handa, kommer den engelska flottan i Öresund. Saxo inskjuter en sägen i tidens stil om en gammal bonde, som i det längsta uppehöll den norske konungen med sin försäkran, att det endast var köpmansskepp; då spejare mälte, att havet vimlade av krigsskepp, fasthöll bonden icke desto mindre vid vad han sagt och tillade, att nu voro de komna, av vilka man kunde köpa sig Danmark med vapen. Olav flydde med knapp nöd. Kriget utkämpas därefter dels till lands dels till sjös. Knut drar mot Anund och slår honom »apud Stangam montem» i Skåne; hans flotta möter fiendens under Ulf i Helgeå. Jarlens folk har här stigit i land på en holme; konung Knuts folk går i land på en annan i närheten och för att så mycket lättare kunna komma över till fienden slå de bro ut i ån, som här vidgar sig till en betydande vattensamling. Då brobyggnaden redan skridit långt fram, uppställer Ulf sin här i slagordning på stranden, som om han ville hindra sina motståndare att gå över. Dessa rusa då i mängd ut på bron; bron brister, krigarne falla i vattnet; den ene drar den andre i djupet. Ulf, som enligt Saxo förutsett utgången, finner sig emellertid hotad från två håll: å ena sidan fiendens flotta, å den andra den segrande konung Knut själv. Han sätter då nattetid sitt folk över med båtar på närmaste stranden och listar sig hemligen bort med hären. När i daggryningen danskarne, törstande att taga hämd för sina drunknade stridskamrater, angripa den fientliga flottan, finna de skeppen blottade på försvarare. Deras sysselsättning blir att på konungens befallning fiska upp liken av de drunknade och begrava dem vid byn Åsum [1]).

[1]) Saxo I, 516.

A. D. Jörgensen har hävdat, att Saxos skildring av kriget i Skåne till stor del vilar på lokaltradition. Det är alltid möjligt, men i så fall på en starkt förvanskad sådan. Håkon från Stångby har törhända gjort sin färd över havet till England, huru egendomligt det än kan synas, att Knut endast på detta sätt fått sina underrättelser, men själva kriget kan i väsentliga drag icke hava tillgått såsom Saxo beskriver det. Ulf jarl, som av honom göres till huvudpersonen i det hela, anstiftaren och ledaren, har icke varit det. Att han hos Saxo överhuvud kommit att spela den roll han gör, är endast beroende av inflytande från en för ämnet främmande berättelse av grekiskt ursprung, vilken kombinerats med jarlens historia. Denna berättelse finnes endast hos Saxo och Snorre, och endast hos dem deltager Ulf jarl i striden. Konsekvenserna av de yttranden, som fällas i berättelsen och vilka överförts från den grekiske Alexander och hans fältherre Kleitos till Knut den store och Ulf jarl, äro hos båda författarne utdragna: de ha lett till uppfattningen, att jarlen spelat en roll i striden, hos Snorre på dansk, hos Saxo på svensk sida, det senare möjligen i sin mån också influerat av den omständigheten, att en av de svenske befälhavarne i Helgeå verkligen torde hava burit namnet Ulf [1]. Men lika litet som jarlen alltså kan hava spelat den avgörande, för hela skildringen konstitutiva roll, som Saxo tillägger honom, lika litet kan vitsord utan vidare tillskrivas den danska berättelsen om själva slaget i Helgeå. Enligt denna ligga svenskarne redan på holmen i ån, då danskarne anlända; det är dessa senare, som angripa. Uppfattningen är 200 år yngre än striden och motsäges av den vida äldre angelsachsiska krönikans uppgift under 1025: »detta år for Knut konung till Danmark med en flotta till holmen i Helgeå. Och där kommo emot honom Ulf och Eglaf med en mäkta stor här, bestående både av lanttrupper och flotta från Swaðeod» [2]).

[1]) Lauritz Weibull i Hist. tidskrift för Skåneland IV, 31.
[2]) Two of the Saxon Chronicles I, 157.

Den strid till lands, som jemte sjöstriden förekommer hos Saxo, synes i någon mån vinna stöd för sin existens i den angelsachsiska krönikans uppgift om att svearne kommo emot Knut även med lanttrupper från Swaðeod. Huruvida denna strid stått vid Stangam montem — väl den strategiskt ej oviktiga punkten Stangebjer i Vinslöfs socken — står och faller med Saxos svaga auktoritet. Fullständigt förvirrad är en uppgift i den svenska konungalängd, som icke är skriven före år 1333: »Emund slemer inföll med en krigshär i Skåne. Då Knut, kallad den mäktige, erfor detta, sände han från England sin svåger Ulf Sprakalæg, och i den strid, som utkämpades, stupade Emund på en bro i Skåne, som kallas Stangapelle» [1]. Att striden skulle stått vid ett Stangam pontem — ortnamnet är framkommet genom en korrektion av Saxo och översatt med Gårdstånga [2]) — är en konstruktion utan historiskt underlag.

Samlar man under ett vad som möjligen kan anses sannolikt om Knut den stores strid 1026 med de båda andra nordiska konungarne Olav Haraldsson och Anund Jakob, hans

[1]) Scriptores rerum Svecicarum I, 4.

[2]) Åsikten är framställd av Otto von Friesen i hans uppsats om Forshedastenen i Småland i Meddelanden från norra Smålands fornminnesförening. Inskriften å denna sten lyder: rhulf auk oskihl riþu stin þo[nsi] etir lifstin fuþur sin es uarþ tuþr o skonu i karþ stokum auk furþu o finhiþi ɔ: Rolf och Eskil reste denna sten efter Lifsten, sin fader, som vart död i Gårdstånga i Skåne, och förde (hans lik) till Finnheden. Av runologiska grunder finner von Friesen sannolikt, att denna inskrift härrör från något av de närmaste årtiondena efter år 1000. Han anser i likhet med Wimmer uttrycket vart död (uarþ tuþr) å denna tids stenar vara en stående beteckning för död i strid och får på denna lösa grund inskriften att tala om ett fältslag vid Gårdstånga. Därefter framhålles, att det av Saxo omtalade slaget vid Stangam montem under Knut den stores tid icke kan ha stått vid Stångebjer i Vinslöfs socken, enär Anund veterligen (!) redan var i Skåne, då Ulf (!) från Själland anträdde sitt tåg emot honom, vadan man har rätt att vänta, att deras mötesplats skall ligga närmare den västra än den östra kusten (!), och enär Ulf svårligen kan ha vågat sig så långt upp som till Kristianstadstrak-

skånska krig, blir det ungefär följande. Olav har med sin flotta angripit Sjælland, Anund fört en annan, en svensk, mot danerna. Skåne förhärjas. Vid underrättelsen om krigsutbrottet lämnar Knut England och lägger till i Limfjorden. Huvuddrabbningen står vid en holme i Helgeå. Striden är blodig och förlusterna å Knuts sida synas hava varit betydande. Det heter också i den älsta prosaskildringen, i den angelsachsiska krönikan, att i Helgeå »stupade en stor mängd folk på konung Knuts sida, både danskar och engelsmän». Men då det omedelbart tillägges: »och svearne behöllo valplatsen», är detta felaktigt. Knuts seger är otvivelaktig. Den nordiska traditionen är i denna punkt otvetydig från de samtida skalderna fram till Snorre och Saxo. Detta faktum bekräftas också i sin mån av det förhållande, att Knut kort efter striden lämnade sitt nordiska rike och drog till Rom.

Knuts strid har hitintills stått som ett jämförelsevis isolerat faktum i hans historia. Uppfattningen är icke riktig. Dess följder hava varit betydande. Han har redan i det brev han på återväg från Rom tillställde sitt engelska folk ansett sig kunna taga titeln norrmännens konung eller konung av Norge [1]), och ligger det också häri tillsvidare endast

ten (!). von Friesen knyter vidare an till den yngsta källan till krigets historia, den obrukbara anteckningen i den svenska konungalängden. Pelle, säger han, är icke någonting annat än pluralformen av det danska pæl 'påle', här använd i betydelsen 'pålverk'. Nu betyder emellertid pæle också 'pallisad, förskansning', Stangapelle följaktligen Stånga skans och Stangapelle bro bron vid Stånga skans. Gård betyder enligt von Friesen i sammansättningen Gårdstånga detsamma som det isländska garðr på 900-talet: förskansning. Stanga pæle skulle sålunda — tvärt emot vad urkunderna visa — vara den medeltida benämningen på vikingatidens Stangagarðr. Men Gårdstånga, alltså Stånga vid förskansningen, ligger vid vägen över Löddeström norr om Lund, och redan i den grå forntiden, fortsätter von Friesen, har sålunda — såsom man har all rätt att vänta — den strategiska punkt varit befäst, vilken utgjorde nyckeln till den rika och mäktiga staden. »Här var det som Ulf Sprakalägg hejdade Anund och hans här och tillfogade svenskarna ett kännbart nederlag». Läsarten Stangam pontem bör följaktligen, menar von Friesen, införas hos Saxo istället för Stangam montem.

[1]) Florentius: rex Norreganorum; William of Malmesbury: rex Norregiæ.

en nära till hands liggande pretention, som har sitt stöd i historiska förhållanden, kan detta icke vara fallet med den noga avgränsade titel han också gav sig: rex partis Swauorum [1]). Att det bakom denna verkligen ligger en realitet, vinner sin bekräftelse av ett ännu bevarat monument från denna tid.

Å adversen på ett av Knuts mynt heter det: CNVT REX SV(eonum), å reversen: ÞORMOD ON ZIHT. Reversens inskrift säger här visserligen intet, då Thormod, som var myntmästare hos Anund Jakob, i enlighet med vad undantagsvis också annorstädes inträffat blott kan ha begagnat en från Sigtuna medförd stämpel, men det saknas varje exempel på att en konung, som här å adversen, skulle på ett mynt nämt sig såsom konung över ett folk, och endast över detta, utan att vara det. Myntet har varit vida i bruk: exemplar därav äro påträffade i Undrom i Norrland, i Petes på Gottland, i Lübeck, ja ända ned i Plonsk i Polen [2]). Det är tydligen ett historiskt monument av första rang, ojämförligt viktigare än skaldevers och krönikor. Den naturligaste förklaringen är icke, såsom Hauberg säger, den att Knut rustat sig för att undertvinga Sverige och i förväntan att bliva landets herre i förväg låtit pregla mynt med titeln av dess konung. Den naturligaste förklaringen, den enda möjliga, är under de givna förhållandena, att Knut efter Helgeåslaget har varit väl icke konung över svearne, men, som det också framgår av brevet 1027, konung över svear.

Lauritz Weibull.

[1]) Hos Florentius: Suanorum.

[2]) Hauberg, Myntforhold og Udmyntninger i Danmark indtil 1146, 46, 192. Jmfr Worsaae, Den danske Erobring af England og Normandiet, 325; Steenstrup, Normannerne III, 330; Hildebrand, Sveriges medeltid, I, 785.

(Tryckt i december 1910.)

Några bidrag till Sven LagerBrings biografi.

Meddelade av Gunnar Carlquist.

De brev från Sven LagerBring, som här nedan meddelas, förvaras i arkivet på Skarhult. De äro ställda dels till sonen Carl LagerBring, vilken inom en nära framtid skulle stiga till rikets högsta värdigheter, men under de år breven omfatta, 1770—1773, levde som nybliven e. o. kanslist i Riksarkivet i Stockholm, dels till dottersonen, den unge baron Fredric von Schwerin, enseigne au regiment de Lune, som morfaderns ord en gång falla. Av de förra breven framlägges här endast ett urval; de senare äro fullständigt avtryckta.

Sven LagerBrings testamente förvaras jämte handlingar och brev rörande boutredningen ävenledes i arkivet på Skarhult. Det föreligger i två redaktioner, båda egenhändigt skrivna av LagerBring, den ena av den 8 februari 1780 och icke undertecknad, den andra i slutgiltig form av den 8 november samma år. I allt väsentligt överensstämma de båda redaktionerna; huvudsakliga skillnaden består i några uteslutningar i den senare, av vilka de av intresse inom klammer medtagits här nedan.

I tvenne brev [1]) till LagerBrings nära vän Carl Christopher Gjörwell har Anders Jahan Retzius skildrat Sven LagerBrings sista stunder och förhållandena närmast efter hans död samt givit en karakteristik av sin bortgångne äldre kollega. De bifogas här efter originalen i Gjörwellska brevväxlingen i Kungliga biblioteket i Stockholm.

---

[1]) Meddelade utgivaren av landsarkivarien Lauritz Weibull.

I.

Till Carl LagerBring.

L. d. 28 Oct. 1770.

När du får mit bref, lär Du, som iag hoppas, vara lyckeligen framkommen til Stockholm. Den högste Guden vare med dig, och är iag öfvertygad om hans nåd, allenast du sielf kastar dit förtroende på honom, och anbefaller dig uti hans omvårdnad. Du har dig bekant, i hvad betryck iag varit både för penningar och annat, och du vet tillika, huru oförmodeligen Gud hulpit mig; det samma hoppas iag om Dig, när du upriktigt anförtror dig i hans händer.

Jag vill intet recommendera dig hushålning, ty iag hoppas, at du har så mycket vett sielf, och lär för det öfriga, din hederliga svåger [1], och herrar Engströmarne [2]) gå dig tilhanda med råd och annat.

Här är intet nytt, utan at iag var i fredags på Eriks- eller Trolleholm hos hennes nåde grefvinnan Bonde [3]). Det är en hushållarinna med beskied; iag betalte då en del af det förfallna interesset, och iag fick veta, at general Loeven är ock en biudare på Knutstorp, utom Gref Wachtmeister och Ankarkrona. Hon, grefvinnan Cronhielm nemligen, håller det i 500 tusend dal: k:mt och mente Schverin, som var här i går, at kiöpet var redan slutadt med Ankarkrona för den nämda summan [4]).

Iag menar, at iag nästkommande fredag kan blifva färdig til min ämnade resa [5]). Dina bref ställes likväl altid til Lund då iag får dem riktigt hvar iag vistas.

B. Appelberg kom i thorsdags från Kiöpenhamn med försäkran om Joh. Jasabeams utlefverering, men intet vidare

---

[1]) Gustaf Engeström (f. 1738 † 1813), bergsråd, g. m. LagerBrings yngsta dotter Abela Charlotta.

[2]) Gustaf Engeströms bröder, Jakob (f. 1735 † 1802), kansliråd, och Jonas (f. 1737 † 1807), lagman.

[3]) Fredrika Wiveka Trolle (f. 1721 † 1806), sedan 1764 änka efter riksrådet Gustaf Bonde.

[4]) 1771 inköpte majoren greve Fr. G. H. C. Wachtmeister (f. 1720 † 1792) Knutstorp av överstlöjtnant Otto Fredric von Schwerins änka Regina Catharina Cronhjelm af Flosta (f. 1710 † 1776.)

[5]) Till Köpenhamn, vartill LagerBring erhöll ett offentligt anslag på 4000 d. s:mt, »för att dels upphandla, dels afskrifva nödiga handlingar till swänska Rikshistoriens fortsättjande».

kunde för den gången uträttas [1]). I morgon lär lagmanstinget slutas och på tisdag far hela lagmansrätten sin kos. Lef väl min k. Carl; hälsa alla bekanta.

L. d. 9 Jan. 1772.

Jag tackar för dit bref min k. Carl, och iag önskar dig af hiertat alt godt. Dit bref fick iag i dag, och svarar således strax efter din begäran. Men huru kan iag svara med beskied, då du hvarken nämner summan eller tiden, när penningarna skola betalas, du säger eij heller hvar den copist syslan är. At betala något för syslor i archivo synes nästan intet mödan värt. Dock efter J. E. [2]) approuverar accordet, är iag för min del nog nögd, allenast iag får veta summan, och iag kan skaffa penningar, hvar på iag kan intet yttra mig, innan iag får vidare underrättelse. Detta är alt hvad iag kan nu sägia, och at skrifva mer har iag intet tid för denna gången, ty posten skyndar, och dit bref fick iag nu på stunden, ty posten kommer sent, som du vet. G. Engström och Lotta hälsas tusendfalt; så snart det är giörliget skal iag svara på deras bref. Nytt är endast at Ebba [3]) är här och blef siuk, men iag hoppas at det värsta är öfverståndet.

Lund d. 3 Mai 1772.

Jag tackar för dina bref och fägnar det mig at du mår väl. D. 16 April öfversände iag till Gustaf Engström 2695 d. kop:m. för din räkning. Bancozedlen var under n. 36775 d. 20 Julii 1770 insat af Dan. Wigius, som iag förmodar lär vara riktigt framkommen. När iag är död skal du få employera dina pengar åt hvem du behagar, men med Engström vill iag intet hafva något at giöra i sådana mål. Så impertinenta bref, som iag fåt af honom har iag intet fåt af någon människia i hela min lifstid, men detta blir emellan oss, och om man anförtrodde penningar åt honom torde gamla ordspråket sannas, man lånar sin vän och kräfver sin ovän. Du kan altid vara säker at iag intet lämnar dina pengar åt P. B. [4]), bränt barn är rädd för elden. Utaf Sölfåkra får Engström nu vid afträdet utom kiöpskillingen, som är 20000

---

[1]) Jfr Sjöström, Skånska nationen 1682—1832, s. 322 ff.

[2]) Någon av bröderna Engeström.

[3]) LagerBrings älsta dotter Ebba Maria (f. 1747 † 1828) g. 1764 m. friherre Otto Jules von Schwerin.

[4]) Per Bring (f. 1733 † 1799), krigsråd, LagerBrings brorson.

d. s:mt, 3000 d. s:mt, och två tusend fick han förra året, och han tror ändå, at han är vanlottad . . .

D. 27 Aug. [1772].

Mit förra bref skrefs under en sort fruktan at brefvet kunde blifva på visst folks anstalter öpnat, nu behöfver man intet frukta för skuggor. I måndags förvandlades belägringen för Christianstad uti cantonerquarter, bryggorna nedsläptes, och prins Carl intogs med frögd i staden. Således är nu alt stilla, men utaf en rusthållare, som kom ifrån Christianstadsnegden, fick man höra, at krigsfolket skal blifva tilhopa ännu en tre vekor. Ordsaken är lätt at begripa, men iag är aldeles öfvertygad, at ingen rörelse skier i Skåne, hoppas ock, at på andra ställen samma stillhet visar sig. Prins Carl är förordnad til at hafva öfverkommando öfver Skåne, Halland, Blekingen, Bohuslän och Småland; förordnandet häröfver lär blifva upläst på söndag tillika med konungens bref om förändringarna som skiedt i Stockholm.

Gref Frölich [1]) kom i onsdags til Malmö, men han lär intet hafva befattat sig med några syslor, som röra landshöfdingeämbetet. I går fick han ordres at inställa sig hos prinsen. Här säges ock at Gref Cronhielm [2]) blifvit tilbudet at förblifva vid sit förr innehafda ämbete. Således går det efter gamla psalmen: det kostar Gud ju ganska ringa en fattig man at giöra rik etc. Om det går efter parodien, som söngs i k. Carl XII:s tid: det kostar kungen ganska ringa en fattig länsman giöra rik etc., får tiden utvisa. Här talas ock om pardons placat för Christianstads boarne, men det dependerar väl af en föregående fråga.

Visst slags folk tala nu något mindre än de giort tilförne. De hade likväl giort väl, om de stoppat munnen til något förut, ty de tröska intet.

Således kommer alt i sin vanliga train, och man väntar märkvärdigheter från Stockholm och håller til godo i provincierna med hvardagsmat.

Men hvar blef R. R. Funck [3]) utaf, här höres intet til honom, och iag vet intet om han är i Stockholm. I almän-

[1]) Bengt Gustaf Frölich (f. 1715 † 1783), 17/8 1772 utnämnd till landshöfding i Malmöhus län.

[2]) Johan Cronhjelm (f. 1707 † 1782), landshöfding i Malmöhus län 21/8 1769—28/7 1772, då han efterträddes av Reinhold Johan von Lingen, som redan 17/8 samma år på begäran erhöll avsked.

[3]) Mössledaren greve Carl Funck (f. 1708 † 1783).

het kan man säga, at ännu äro intet gamla ordspråk at förkasta, tilförne het det moderata durant. Huru utslitet detta ordstäf varit, lär det likväl intet vara aldeles upslitet.

Lund d. 10 Sept. 1772.

... I torsdags i förra veckan var iag tillika med de flera deputerade från academien at giöra upvaktning hos prins Carl på Lillö, Hans K. H. var mycket munter och glad, och hela deputationen hade den nåden at spisa med H. K. H. Hela hofvet var blåt med hvita näsdukar om armen, så at vi giorde schateringen med svart, hvit och brunt. Nelander, Munthe, Rosén, Laurel och iag voro Academiens fullmäktige. I måndags var Lund i faselig consternation för Stockholmsposten, han kom intet förr än tisdags middag. Gudi vare lof at han förde intet ondt med sig, fast han drögde något. Här är annars alting tyst. Gud välsigne dig, hälsa alla goda vänner.

Lund d. 6 Mai [1773].

... Såvida du hvarken har lön eller kan vänta, lär det vara nödigt, at söka dig bort uti någon expedition, där något kan förvärfvas, ty at du kan hela tiden hålla ut med at lefva på egen pung lär vara omöjligt. Så länge iag lefver tör det bära sig, men när den ändringen skier, som kanske är närmare än man tror, lär utkomsten blifva nog knapp.

Var så gunstig och hälsa secreter Hellman och anmoda honom vara af den godheten at lämna de afskrefna documenter til dig, då iag kan få dem neder med posten. Iag skal med tacksamhet betala omkostningarna vid afskrifningen. Anmäl min respect hos cancellierådet Berch [1]) och begiär at du måtte få lof at afskrifva freds[trac]taten af år 1342 uti Schönströms handskrefna historia som finnes uti antiqvitetsarchivo. Denna fredstractat är slutad emellan Sverige och Ryssland. Alla bekanta hälsas öfvermåttan.

Lund d. 16 Sept. 1773.

Det fägnar mig at du mår väl och herr Gustaf återvunnit sin hälsa. I tisdags reste konungen och härtigen härifrån, sedan härtigen varit här öfver tre veckor, och konungen litet öfver åtta dagar. Här har varit i Lund en hiskelig trängsel, så at jubelfest allarmen intet kan jämföras med

[1]) Numismatikern Karl Reinhold Berch (f. 1706 † 1777).

denna. Dock var intet inquarteringen i mit hus så stark som då, emedan Hallenborgs herrskap hade nu sit logement dels hos Lidbecken dels hos Laurell. Det öfriga nya kan inhämtas af avisorna. Nu är alt tyst. Vid tilfälle kunde du förhöra hos Stolpen huru det lider med Svenska historiens aftrykning.

Till Fredric von Schwerin.

Min k. Fredrich.

Det är intet underligt om din k. faders död [1]) satt dina tankar i confusion någorlunda, det är allenast små och menlösa barn, som kunna uptaga sådana händelser utan rörelse. Du gör nu din ingång i verlden, och sålunda bör lära dig at tänka, och det, som hänt är, bör öfvertyga dig, at en ung är intet mera säker om sit lif än en gammal, hvarföre ock en ung människia bör vänja sig at använda tiden med samma eftertanka som en gammal man, ty de äro lika osäkra, när Gud behagar kalla dem, och det är intet så särdeles väl, när dödstiman öfverfaller oss aldeles oförtänkt.

Jag gissar, at nu lär vara aldeles tyst på Rosenlund, sedan grefvinnan Ankarkrona [2]) nu förmodeligen intagit sina nya boningar; iag föreställer mig ock, at en hel hop visiter blifvit indragne, och at de förra sällskapsvännerna blifvit något mera osynlige. Detta och något mera sådant kunde du låta mig veta vid tillfälle; imedlertid kan iag berätta, at lieutenant Celse [3]) är kommen til staden och inga baler eller andra sådana härligheter blifvit sedda sedan din bortresa.

Hälsa dina bröder, och den Högste Guden vare dig i faders ställe, då blifver både detta året dig lyckeligt, och flere påföljande. Adieu!

Lund 18 Jan. 1781.

Min k. Fredrich, tag vare på din faders böcker och papper, ock låt ingen ting komma bort. Giöm papperen under försegling, det må vara hvad det vill. Modées värk är mit, laga att det intet blir skingrat. Patriotiska sälskapets handlingar böra ock samlas, här är köpare til dem, och ingen lär nu mera behöfva dem.

---

[1]) Friherre Otto Jules von Schwerin, som avlidit i Norrköping $^{23}/_{12}$ 1780 under en resa till Skåne.

[2]) Grevinnan Eva Charlotta Ottiliana Cronhjelm (f. 1754 † 1844), g. $^{12}/_{1}$ 1781 m. major Conrad Wilhelm Anckarcrona.

[3]) Olof von Celse (f. 1757 † 1838), son av biskopen i Lund Olof Celsius.

Min k. Fredrich.

Jag tackar öfvermåttan, öfvermåttan för dit bref, hvilket var så mycket angenämare, som iag fann därutaf at du behöfde intet mer än åtta timars tålamod at fullborda din resa. Det var väl något svårt för en hastande cavalier, men den kommer ock fram, som kiör med stutar eller oxaktiga hästar. Du var mycket beskedelig som begärde böcker med dig, laga nu så, att de intet blifva förmycket dammuga.

Utaf dina bekanta utlänningar är ingen mer än König och Forssenius i staden. Våra brunsdrickare äro talrika, och ibland dem är äfven en fröken Norrman från Arendala. On dit qu'elle fait honneur au sexe, mais je n'ai pas l'honneur de la connoitre, tant pis pour elle. Adieu.

Lund d. 19 Juli 1781.

Monsieur.

Je vous suis infinement obligé de votre lettre, et les nouvelles de Rosenlund me sont toujours cheres, lorsqu'elles m'instruisent que la santé de m. votre mere et la votre aussi bien que celle de toute la famille s'accorde avec mes souhaits les plus intimes. J'espere aussi, que les promenades, que vous avez faites, vous ont donné un divertissement raisonnable, qui est aussi de saison, quand on ne s'y enfonce trop.

Ches nous la canicule a une fort mauvaise mine, car elle nous accable de pluies presque continuelles, de sorte que notre foin court risque de se gater absolument.

Les grandes nouvelles, qui donnent de grands mouvemens aux cloches et aux hommes, font aussi courir un bruit d'une grande consequence, c'est á dire, que le roi de Prusse est aussi parti pour l'autre monde, malgré les gazettes, qui n'en parlent pas. Un peu de patience eclaircira pourtant ce mistere avant qu'il soit peu.

Mes complimens a mad: e votre mere et salué vos freres de la part

Monsieur

de votre t. h. et t. ob. serviteur

á Lund le 8 d'août 1782. LagerBring.

Lund le 22 Sept. 1782.

Monsieur.

Vous avez raison, monsieur, de pester contre le tems, qui a sans doute eté fort desagreable, mais dans mon enfance

on m'a communiqué un assez bon conseil de faire comme on fait en France, c'est à dire, d'avoir de la patience, et vous faites sagement de suivre cet avis. Il est vrai, on nous ôte absolument les promenades, et les plaisirs, qui y sont attachés, mais nous ne sommes pas uniquement faits pour nous promener. On peut quelque fois rester fort tranquile dans sa chambre et profiter agreablement du tems en lisant ou en meditant des choses raisonnables. et edifiantes. Sans quoi je serai fort à plaindre dans une solitude qui defie celle d'un hermite le plus retiré. Les nouvelles de chez nous ne sont pas trop interessentes, et c'est pourquoi je menage votre loisir, et ne veux pas vous incommoder des bagatelles du jour. Adieu, monsieur, adieu jusques à revoir S. LB.

Mes complimens à tous les bergers et bergères de Rosendal et Rosenlund. C'est sans doute une commission un peu incommode, mais c'est à vous d'en restreindre le nombre à votre commodité et loisir.

II.

Sven LagerBrings testamente.

När arfskifte eller afwittring skiedde med mina barn, d. 6 october 1770, öfwerlämnades halfwa Rosenlunds gård och gods til sonen Carl LagerBring tillika med rusthållet Östarp med därunder lydande augmentshemman, samt frälsehemmanet Omma, $^{1}/_{3}$, tilsammans wärderade til 27000 dal. s:mt. Andra hälften af Rosenlunds gård och gods, wärderad til 20000 dal. s:mt, tilföll äldsta doteren hofjägemästaren baron O. J. von Schwerins fru Ebba Maria LagerBring, och Sölfåkra med des tilhörigheter kom på andra doterens lott assessor Gustaf von Engeströms fru A. Charlotta LagerBring, och beräknades Sölfåkra med des tilhörigheter til 20000 dal. s:mt.

Af utestående fordringar, som til en del woro ganska owissa, i anseende til gäldenärernas omständigheter, tillades åt assessor von Engeström 3949 dal. s:mt, åt hofjägemästaren v. Schwerin 4312 dal. s:mt, til sonen Carl LagerBring 3749 dal. s:mt, dock på det sätt, at ingen beräknas mer än det han wärkeligen åtniuter, så at när widare wid min död jämföres det som wärkeligen influtit, delas det i tre lotter, at alla få lika summa, och den, som fåt mer, gifwer fylnad åt den, som fåt mindre: på hwilken grund assessor von Engeström lär kunna fordra den ansenligaste fylnad, eme-

dan han af krigsrådet Pehr LagerBring och ombudsmannen Hans Bauman fåt förmodeligen ingen ting [och efter min oförgripeliga räkning lär hr assessoren intet upburit mer än 212 dal. s:mt]. På hofjägemästaren Schwerins räkning afgår så wida mig är bekant, Hökens skuld 392 d. s:mt, Wessmans 386 d. s:mt och Redins 240 d. s:mt. På Carl LagerBrings fordringar Dockens skuld 232 d. s:mt, Snellens 150 d. s:mt, Thomeus 60 d., några studenters och pastor Thoréns 140 d. s:mt samt capitaine von Loevens dito 200 d. s:mt, ty utaf dessa poster är ingen ting betalt, lär ej heller någon ting kunna wäntas utan process, som skulle kosta mer, än fordringen war wärd.

Men såsom i anseende til dessa owissa fordringar och flera omständigheter huset war beswärad med ansenlig skuld, blef den fördeld emellan arfwingarna på det sätt, at femtusend dal. s:mt skuld tillades på hwardera af döttrarna och tiotusend dal. s:mt skuld på sonen, i anseende til den förmån honom tilägnades i fastigheterna. Jag åtog mig ock at swara för 4000 d. s:mt skuld, så at al den skuld, som kan finnas i huset wid min död, bör ej gravera någon annan än min sohn. Jag har mig ock intet bekant någon annan på min och min sons sida graverande skuld, än tusende daler s:mt i plåtar, som fru domprobstinan Wåhlin har at fordra, utom skatter och tienstefolks löningar för innewarande år.

Hwad den skuld beträffar, som döttrarna sig åtagit, har assessor von Engeström riktigt betalt de 5000 d. s:mt som han sig påtagit, men af hofjägemästaren Schwerin blef ingen ting betalt, så at iag blef nödsakad, at på hans wägnar utgifwa fem tusend dal. s:mt af de penningar, som tilhörde min son Carl LagerBring, emedan grefwinnan Bonde, som hotade med execution, på intet annat sätt kunde förnöjas. På denna räkning har Carl LagerBring intet åtniutit i arf efter sin moder mer än femtusend dal. s:mt och rusthållet Östarp med tilhörigheter, som är wärderat i skiftet til 7000 d. s:mt, hwilken summa lär näppeligen kunna fås nu för tiden, då dessa små fastigheter skola säljas. Dess systrar hafwa däremot fullkomligen åtniutet femtontusend dal. s:mt utom hemgiften, ty Sölfåkra, som fallit på Lotta LagerBrings lott, såldes för tiugutusend dal. s:mt och när Carl LagerBring war nödsakad att sälja sin halfdel i Rosenlund, fick han ock tiugutusend dal. s:mt därföre, så at den andra hälften, som tilföll Ebba Maria LagerBring med skiäl kan utsättias til lika summa. Af dessa tiugutusend dal. s:mt [C. L.] fick för sin del i Rosenlund, afgick tiotusend dal. s:mt för den skuld,

som honom i arfskiftet war tildelt, och femtusend dal. s:mt betaldes för den skuld, som hofjägemästaren baron Schwerin bort swara före.

Sedan arfskiftet war förrättadt, tilträdde arftagande döttrarna genast sina lotter, Sölfåkra öfwerlämnades til assessor von Engeström och baron Schwerin förblef wid besitningen af Rosenlund, och disponerade icke allenast sin halfdel, utan och den' som tillhörde Carl LagerBring. När assessor v. Engeström med rätta åtniöt alla inkomsterna af Sölfåkra til des egendomen såldes, borde och Carl LagerBring niuta något för sin halfdel af Rosenlund, innan den blef såld, men det oaktat har han icke fåt en runstycke för alla de åren han war ägare af halfwa Rosenlund. På detta sätt har Carl LagerBring niutit sin arfslott til godo. Man kan wäl säga at Carl fåt häremot en fordran hos baron Schwerin på femtusend dal. s:mt, men därgenom har Carl LagerBring ännu intet haft den alraminsta förmån, ty hitintil är intet betalt hwarken på capital eller interesse [och må efter mit begrep ingen ting kunna fås, om det ej skier genom process, hwilken iag önskar åtminstone så länge iag lefwer måtte undvikas.] Antingen man will kalla detta flathet på min sida eller gifwa det et annat namn, är likwäl ofelbart, at min sohn på detta sätt blifwit mycket lidande, det blifwer således min skyldighet, att ersättia hans förlust så mycket iag kan.

I anseende här til nödsakas iag alraförst at bekräfta den författning, som är giord i sielfwa arfskiftet, at hus och gård i staden tillika med tienstårets lön bör Carl LagerBring allena tilkomma, men som detta intet stort förslår til nöjaktig fylnad af den summa, som honom uti sielfwa arfskiftet är tillagd, är iag tvungen at giöra den förordning, at hela boet, som det finnes efter min död, disponeras och tilägnas honom Carl LagerBring allena.

Hofjägemästaren baron Schwerin bör så mycket [mindre] misstycka häruppå, såsom han sielf är skuld til alt min sohns lidande, emedan han hwarken betalt den skuld, som honom i arfskiftet war ålagd, eller giort den alraminsta reda för Rosenlunds inkomster, den tiden Carl LagerBring war ägare af halfwa delen, ehuruwäl baron Schwerin haft fullkomlig och fri disposition öfwer hela egendomen.

Däremot har assessor von Engeström fullgiort alt hwad honom i arfskiftet war pålagt til utbetalning, hwarföre ock min sohn bör til honom aflämna et tusende dal. s:mt i fall han Carl LagerBring kan niuta wederbörlig fylnad i sin arf-

welott, genom denna disposition. Det är sant at iag sedan år 1770 har giort åtskilligt understöd åt Carl LagerBring äfwen af mit enskylta, men då man afdrager det han hade at fordra i arf efter sin moder, och interesserna af det capital, som honom rätteligen borde tilhöra, samt inkomsterna af Östarp, är den fylnad iag tagit af mit eget intet särdeles stor, hwarföre ock Carl LagerBring til ingen räkning är pliktig i den delen, såsom han ock wid den händelsen det skulle finnas, at han något år, intet fåt så mycket som han efter noga räkning borde upbära intet är berättigad till någon widare fylnads påstående af sina medarfwingar.

Til någon ersättning för sina systrars hemgift är Carl LagerBring intet berättigad, ty den är honom wid sielfwa afwitringen til deld, utan om någon jämkning i den delen skulle finnas nödig, är det en sak, som des systrar och swågrar sig emellan kunna afgiöra.

Min begrafnings kostnad, tienstefolks löningar och annan skuld wid min död, kommer min sohn at swara före, och förmodar iag at begrafningskostnaden intet blifver särdeles stor, ty iag wil hwarken hafwa parentation eller likpredikan, det enda iag begär af människior är, at min andelösa kropp måtte få sin plats hos min saliga hustrus lik [hwilket kan skie utan annan kostnad än skiutsen]. Detta är min yttersta wilja och testamente, [hwilket med hand och hierta bekräftas].

Lund den 8 November 1780.

Sven LagerBring.

III.

Anders Jahan Retzius om Sven LagerBring.

Lund d. 6 Jan. 1788.

Ho gitter neka, at Lund har mist sin krona! Wi känna det, och ehuru man länge wäntat, och isynnerhet jag dageligen frucktat för detta slaget, war det lika stor surprise. Denna gubben, som till sista dagen war sig i sit tänkesätt och sina gerningar lik, hölt nationsmöte med sina blekingsboar, hwars hufwud, som herr assessorn wet, han så när i 39 år med så faderlig ömhet warit, samma eftermiddag. När han skilgdes från dem, tog han et kort, men ömt afsked, och gaf med få, men nog tydeliga ord tilkänna, at han icke förmodade mer här i werlden träffa dem. Härifrån gick han in i sin doters, enkefriherrinnan von Schwerins rum, där han med sit wanliga lätta och muntra umgän-

ges sätt uppehöll sig mäst et par timmar. I skymningen gick han efter sista årens wana at i sin kammare hwila sig en stund på sin säng i enrum. Owist är, om han där märkt någon owanlig känning; men han steg up för at gå åter in til sin doter, då i rummet utanför hans kammare en apoplexie plötsligen öfwerföll honom wid pas kl. half 6 om aftonen, och i samma ögonblick förlorade han mål, sansning och rörelse. Läkare kallades och hastade at, om möjeligt wore, rädda os än någon tid ifrån förlust af en så wördad och älskad man; men fåfängt: stunden war kommen, och kl. half 8 utsläcktes detta af ren gudsfrucktan, sann ära, widsträcktaste lärdom och utöfwande menniskokärlek lysande lif.

Min herre will, at jag skall berätta äfwen det som utmärkte denne unique mannens sista lefnad. Detta kan jag fatta kort. När man undantager den kropps bräcklighet, som följer hans ålder, minnets aftagande, i synnerhet i afseende til namn, och någon otydelighet i uttalet, war han oförändrad. Des själs styrka war sig lik. Han war christen, ädel, öm. Alt hwad som rörde religionens hufwudsanningar, fäderneslandets wälbestånd, medborgarens ära och wälfärd war honom heligt. För öfrigt wille han icke någon skulle wara bunden. Som han i medelåldern war et lefwande bewis, huru långt en menniskia kan genom egit bearbetande hinna, när han will med alfwar qwäfwa sina naturliga böjelser, så wek han i senaste åldren icke derifrån. Samma munterhet och lätthet i umgänge, äfwen då plågor woro förhanden, samma jämnhet med högre och lägre, samma högaktning för dugelige och nyttige menniskior, samma medlidande mot tarfwande, samma afsky för alt hwad wällust kallas, samma indifference för all slags beqwämlighet följde honom beständigt. Utan minsta fruktan wäntade han sin död och talade derom med samma glättighet, som utmärkte hans wäsende; men tillika med en wisshet om det tilkommande, som endast tilhör starke christne. Jag, som hade den lyckan ifrån mit första inträde wid academien at niuta des ynnest, kärlek och förtroende, kan icke utan tårar påminna mig de många ljufwa och upbyggeliga stunder han skänkt mig under enskilta samtal. Uti allmänna sammanlefnaden lämpade han sig efter hwars och ens ålder och kunskaper på et sätt, som tilwann honom högaktning, kärlek och wördnad af gamla och unga af alla stånd. Med hans ålder plägar oftast följa en wiss slags kärfhet, som tycker, att äfwen menlösa nöjen äro bewis på lättsinnighet. Sådan war icke Lagerbring.

Så mycket han fördömde den senare, ärkände han de förras nödwändighet, så framt icke både själ och kropp skulle tröttna under det alfwarsamma. Länge drögde han, innan han utgaf något hufwudsakeligt i fäderneslandets historia, och det derföre, at han icke kunde öfwertala sig at wid alla tilfällen måla rikets fiender med swarta färgor eller twärtom. Sanning styrde hans penna; war hans öfwertygelse uti inwecklade saker andras olik och kanske felaktig, så måste man komma i håg, at han war menniska; ingen kunde swårare förolämpa honom än om man wille tro, at han trodde sig wara ofelbar. Hans sista yrke war en cathalogue raisonné öfwer kongl. academiens myntsamling, den han några dagar för sin död aflämnade.

Se här, min wärdaste wän, hwad jag i hast kunnat föra på papperet. Nyttja häraf hwad och huru min herre finner à propos. Det är upsatt för min herre och icke at sådant som det är komma för allmänheten. Det fordrar en witter penna, icke så trubbig som min.

Prof. Lundblad har dels i egit, dels i Blekingska nationens namn på wacker latinsk wers besungit honom, och lifmedicus Wollin skall wid nästa månads slut parentera.

Så snart han war död, anmälte jag min commission i sterbhuset, och skall äfwen bewaka den. Men wid min flyttning i nov. månad har jag så wäl förwarat den promemoria jag i Stockholm [fick], at jag ej än hittat den. En ny är mig nödwändig med första, hufwudsakligen för de documenters skuld, som sal. gubben länt af herr assessoren [1]) . . .

---

[1]) Bouppteckningen (orig. på Skarhult) efter Sven LagerBring förrättades den 7 januari 1788 av Erland Samuel Bring i närvaro av friherrinnan Ebba von Schwerin och teol. professor Nils Hesslén som ombud för yngsta dottern Abela Charlotta Engeströms familj. Vid bouppteckningsinstrumentets upprättande har efter tidens sed bohaget icke förtecknats rum för rum, utan sammanförts under vissa rubriker. Det nämnes bland annat: 2 st. taflor, den ena större, den andra mindre med öfwerläggning af halmfigurer på atlasch botn 32 sk., 4 st. små målningar med glas öfwer 8 sk., 2 st. contrefaits af Cartesius och Leibnitz 16 sk. 2 st. dito af Newton och Christian Wolff 16 sk., 1 st. dörrmålning, som föreställer fåfängan 16 sk., 2 st. contrefaits af kyrkoherden Ebbe Bring och des fru i Brönnestad, cancellierådets far och mor, 1 st. stamtafla öfwer Thottska släkten 16 sk. — Av intresse för Lunds topografi är den utförliga beskrivningen över LagerBringska tomten: »En under n:o 302 här i staden befintelig gård och tomt med trägården inberäknad är belägen ungefär ett hundrade sju alnar ifrån stora bredgatan, när man går genom strätet midt emot handelsman Lindskougs hus längs åt Sancte Pehrs kyrko-

Lund d. 31 Jan. 1788.

... »Så fort prof. Bring medhinner papperen, får jag de åstundade. Som han än icke funnit något af Tit. bref, skulle jag snart falla på den tanka, at gubben bränt up dem; men ifall de finnas, lära de icke wara få, och om så är, lönar det wäl mödan at sände dem par poste? ...

Nu swar på frågorna.

1:o. Alsingen disposition fins om böcker el. saml., utan lär det förmodligen de jure komma at tilhöra sonen.

2:o. Bibliothekets inventering är än icke slutad.

3:o. Sonen lärer blifwa mäst ensam arfwinge, emedan bägge mågarne, åtminstone den döde, upburit sin lott. Imedlertid wårdas alt af samtel. barnen.

4:o. Imellan gubbens rum och tjenstfolkets kammare är en liten stängd förstuga, där föll han, och folket hörde fallet; men som det icke war tungt, trodde de det wara något annat som föll, tils de hörde något raslande, som härrörde af snarkandet; då lupo de til och funno honom sanslös och snarkande, i en ställning at försöka hjelpa sig up. Antingen fallet förorsakat slaget el. slaget fallet är swårt at säga; det senare troligast, då han på de 2 senare åren ofta fallit, utan någon elak suite. Imedlertid, fast jag berättat Tit. detta, will man ej hafwa anecdoten bekant.

5:o. Han beledsagades til grafwen af en den talrikaste procession på många år warit i Lund. Nationen [1]) gick näst liket. Han jordfästes i domkyrkan, och i morgon skall liket

---

gård. Tomtens bredd ifrån söder til norr på östra sidan eller wid sjelfwa strätet längs åt kopparslagaren Bergmans, handelsman Bagers och hofcamereraren Berlings trädgårdsplank innehåller ett hundrade trettio fem alnar samt wid wästra sidan bakom gårdens trädgård en sträcka af ett hundrade fyratio alnar. Tomtens längd ifrån öster til wäster är twåhundrade fyratio alnar wid norra sidan samt ett hundrade sextio tre och en half alnar wid den södra. Tomten är fri ifrån all jordskylds afgift, när den äges af en professor, och det ena med det andra jemte åbyggnad, plank och gärdesgård wärderas til 500 rd:r specie».

Den LagerBringska gården köptes senare av Erland Samuel Bring för 833 rdr sp. 16 sk. eller 5000 dal. s:mt. Huvudbyggnaden blev av denne nedriven till stenfoten och återuppbyggdes med bibehållande av husets grundplan och rummens fördelning. En rest av huset står ännu vid Winstrupsgatan under n:o 11.

[1]) Erland Samuel Bring skriver: »Vid begravningen måste jag bekänna åtgick mycket win och liqueurer, hwilket härrörde däraf, at man måste efter wanligheten en hel eftermiddag tractera både de studerande, som buro liket

föras til Kropps kyrka [1]) wid Rosenlund för at bredewid sin fru komma i Rosensparre grafwen.

6:o. Han war sista dagen intet egentel. klädd, men hade sin päls utan på nattrocken, emedan nationsmötet efter gammal plägsed hölls i hans stora sal. Annars war han icke många dagar förut klädd. Han hade esomoftast främmande hos sig och war då altid klädd. . . .

---

bort, och dessutan hela Blekingska nationen, som tycktes förtiäna den destinationen, at wara med i processen blandt de sörjande efter deras inspector, och at sedermera undfägnas lika med bärarna».

[1]) Ej Kropps utan Mörarps kyrka.

(Tryckt i december 1910.)

En resa i Blekinge och Skåne 1817.

Bref från Carl Henrik Anckarsvärd.

Meddelade af Sam. Clason.

Öfversten, friherre Carl Henrik Anckarsvärd, bekant såsom en af statshvälfningens organisatörer 1809 och ännu mer känd såsom oppositionsledare vid flere af Carl Johans-tidens riksdagar, företog sommaren 1817 från sin dåvarande hembygd, Närike, en resa till södra Sverige och Köpenhamn och hemsände därunder till sina föräldrar på Karlslund vid Örebro några resebref. Vi meddela här de partier af dessa, som afse hans färd från Kalmar genom Blekinge och Skåne till Malmö [1]).

Öfverste Anckarsvärd var — likasom fadern, generallöjtnanten, f. d. landshöfdingen och landtmarskalken grefve Mikael Anckarsvärd — såsom godsegare helt naturligt intresserad af jordbruk och experimenter därå och meddelar i brefven åtskilliga observationer af intresse för det sydsvenska landtbruket, sådant det tedde sig i decenniet närmast efter enskiftets införande. Han hade för öfrigt tidigare gjort vidsträckta resor i Europa, hvilkas minne vid skildringen af vägen mellan Lund och Malmö ger honom anledning till en ganska originell jämförelse. På en och annan punkt framträder jämväl hans dåvarande politiska åskådning, den något missbelåtne och föga förhoppningsfulle samhällskritikerns.

[Carlskrona den 12 juli 1817] [2])

Den 8:de besågs slottet, där nu mera den gamla Drabantsalen är reparerad till sessionsrum för Åkerbrukssäll-

---

[1]) Brefven, som tillhöra Ericsbergs arkiv, hafva af öfverstekammarjunkaren frih. C. C:son Bonde godhetsfullt ställts till vårt förfogande. Interpunktionen är här moderniserad.

[2]) Brefvet är börjadt den 5 juli i Bötterum, gästgifvaregård i Långemåla s:n, Kalmar län, fortsatt i Kalmar den 6 — hvarmed ofvanstående utdrag börjar — samt afslutadt i Karlskrona den 12.

skapet. Sängkammaren har fått fönster, så att den dyrbara boisseringen bättre bevaras. Gustaf Adolphs säng besågs, och befants dess botten på långt när icke så lusteliga lagd som för Jerusalems döttrar. Unionssalen var läst, så att vi ej fick se den, och interet är ej mera så stort, sedan vi nu åter äro förenade. — Barn-arbetshus-inrättningen besågs; den tycktes vara i god ordning och vittnar altid om stiftarens goda afsigter, ehuru jag tror, att sådane inrättningar för bästa köp borde göras, och det blefve säkert lindrigare, om dessa barn placerades på landet med någon hjelp till underhåll för den, som emottog barnet. Det är olyckeligt, att uti de mäst människokärliga företag får man oftast uti sjelfva sättet finna egennyttan vara första grundmotivet. Uti ett fattigt land blifver principen att lysa ännu felaktigare, då alla våra inrättningar bör gå därpå ut att göra det mästa möjeliga med minsta utgift.

Till middagen på Kläckeberga [1]) öfverhopades vi med höflighet. Stället är obeskrifveligt embelleradt och nu mycket trefligt. Explication med Jegerhjelm om dess föregifna yttranden om mig, uti hvilken Jegerhjelm fullkomligt bevisade sin oskuld. I följe häraf mycket gräl och mycket tracasseri med fru Fænander [2]), som ej gerna vill hafva orätt, som opåtalt vill tala om andra, utan att i och med det samma förlåta, det andra taga sig samma frihet relatift till henne. Allt contribuerar att göra mig utledsen vid denna association, och jag vet intet, huru jag skall komma ifrån den.

Den 8:de voro vi hos Jegerhjelms på Dansbo [3]) hela dagen. Dansbo är litet täckt ställe, nätt och väl arrangeradt; en asp på vägen nära Törnby väckte uppmärksamhet för sin ovanliga löfrikhet och vackra form. Calmare vallar förfalla mycket, och är det underligt, att man tänker på ingenting i denna vägen.

Den 9 om morgonen reste vi från Calmar; vägen var mycket vacker, och i synnerhet anmärktes de naturliga ängarnes rikedom framför våra, och potatsodlingen, som är så långt drifven, att här ej bör behöfvas utländsk spannmål, och detta år är också ingen införskrifven. Christine sjuknade så alfvarsamt, att hon kvarlämnades i Calmar, och en ny sujette engagerades för resan. Vi följdes till alunverket

---

[1]) Herrgård norr om Kalmar. Dåvarande egare öfversten C. F. Jegerhjelm.

[2]) Delegare jämte Anckarsvärd i Kalmar sockerbruk, ur hvilken affär A. önskade lösgöra sig.

[3]) I Norra Möre s:n.

af fru Fænander, som där gaf oss middag. Verket besågs, det var i mycken activitet, men resenterade sig likasom allt annat utaf fru Fænanders penningebrist.

Vägen togs til Värnanäs [1]), och körde vi directe til parken och beságo den, innan vi gjorde visit. Parken var obeskrifveligt vacker, och ännu i fullt tilltagande; popplarne hafva nått en stor höjd; ett stort acatia-träd var i blom och mycket vacker. Efter att länge hafva vandrat i parken togo vi oss dristigheten göra vår visit, och kommo från det sköna in uti det rent af hiskeliga. Salig Mannerskantz' skugga skulle ej vara tystare och ledsammare, än hans efterlämnade maka. Afbrottet var ofantligt emellan en så skön och lekande natur och dessa La-Trappesyskon: frun svart, systern svart, — — — [2]), barn allt svart och tyst; vi började hundrade ämnen, som alla begrafdes i sin födsel. Fru Brinkman blef en liten resourse, och herr landshöfdingen bröt äfven tystnaden, när han kom in. Efter en half timmes myrbad och sedan vi fått körsbär reste vi vidare och hade allt igenom en beundransvärd vacker natur på önse sidor om vår väg.

Söderåkra kyrka anmärktes som ovanligt vacker landtkyrka och för en vacker belägenhet. Vid Bröms beság vi bron, de båda stenarne, som tjänade till kungasäten vid preliminairernas afslutande till Brömsebrofreden; bedröfliga minnen infunno sig vid tidernas jämförande, och om önskan kunde föda hopp, så skulle vi ändå ej vara olyckelige, men önska lära vi få förgäfves.

Vi kommo här utur Calmare län; Jämjö stora bokskog är nu så försvunnen, att man blott ser en här och där. Charlotte märkte här blå kråkan för första gången. Mörkret hindrade oss att fullkomligt beskåda det vackra landet ifrån Jämjö til Lyckeby, der vi fått tämmeligen godt kvarter.

Den 10 om morgonen promenerade vi till en liten gård, som heter Afvelsgärde, mycket täckt anlagd af Tornquist [3]), men äges nu af en jude. Parken förtjenar ej detta namnet i anseende til bristande vidd, men är en artigt arrangerad backe. Vägen härifrån til Lyckeby bro är obeskrifveligt vacker. På sjelfva bron visar sig Carlskrona en lointain med varfvet och skeppsmasterne, flere bouquetter af små gårdar omgifna af vackra träd. På andra sidan om bron är det

[1]) Herrgård i Halltorps s:n. Dåvarande egare fru A. C. Mannerskantz, enka 1817 efter majoren Carl Mannerskantz.

[2]) Ordet är oläsligt; synes närmast vara *b[r]ukstädjor*, hvilket emellertid ej kan med någon säkerhet tolkas.

[3]) C. G. Tornquist, öfverstelöjtnant vid amiralitetet.

vackra Lyckebyfallet, som faller så jämt öfver den enformiga träddammen, att det liknar ett silfverregn mera än ett fall. Lugnvattnet ofvanföre och hela ån med sina granna bräddar är ej möjeligt att beskrifva.

Vägen fortsattes til Carlskrona förbi många små välbelägna och väl odlade gårdar. Carlskrona environger äro lika fula, som det föregående varit vackert. Vi stego af vid portvakten och gingo öfver den under arbete varande Hoglandsparken, som för närvarande är bara lort; vi togo quarter hos Sandhoffs och blefvo öfvermåttan väl logerade. Varfvet besågs på eftermiddagen. Skeppen sågo ruskiga ut; vi gingo ombord på Gustaf den store. Bilderne af Törnström äro mycket vackra, och fästade Vasa, Dristigheten och Galathé synnerligast min uppmärksamhet. Man har ett godt tillfälle att göra konstjämförelser emellan de äldre skeppsbilderne på Gustaf III, Fredrik Adolph med flere, som äro stygga i ordets hela bemärkelse. Törnströms atelier besågs, och där en Fröjabild, som är under arbete. Kronan betalar för en sådan bild 300 rdr bco, som tyckes vara ganska litet. Öfver allt sannas det, att artisterne äro ett besynnerligt folk; denne Sergell uti träd skulle man taga för en fattigstugugubbe.

Modellkammaren är vacker och intressant, Chapmans monument är enkelt och smakfullt, dessein af Törnström och äfven af honom verkstäldt. Den lämnar nu äfvensom mycket annat exempel på denna tidens dålighet; uti inskriptionen har på ett ställe stått *Gustaf Adolph* och detta är ändradt til Konungen, men ej bättre verkstäldt, än att det synes, hvad som stått förut. Samma dålighet är gjord med milstolparne i Blekinge som fått Länevapnet i stället för GA, som de hade förut. Troligen är allt detta uppkommet genom blotta lycksökeri, ty jag vill ej tilldömma allerhögstdesamma sådane dåligheter [1]).

Dockan är ett magnifikt arbete; 3 äro färdige, 2 täckte och 2:ne mycket påarbetade, således på långt när icke fjerde delen af planen verkställd; och när man nu frågar, om nyttan svarar emot kostnaden, så svaras: visserligen icke. Öfverspända och illa beräknade planer lärer höra mänskligheten till; åtminstone igenfinner man dem öfver allt. Ett skepp bygges uti dockan och lärer i år blifva bol- och bilfärdigt. En liten björk växte i den ene dockan, jag fruktar i afsigt att persiflera våra financer, ty troligen kan hon blifva mycket stor, innan hon kommer att oroas af någon köl.

---

[1]) Jfr min uppsats Vårt hundraårsminne. Krisen 1808—1809, sid. 3 ff.

Dockorna kunna likväl en gång blifva färdiga och blifva det troligen, då ryssarna få hand om arbetet.

Inventariekamrarne äro vackra, men defecta, repslagarebanan en vacker sträcka af 160 famnar, tyggården ordentelig och den lilla arsenalen rätt artigt decorerad. Major Fischerström en gammal cadettkamerat var min vägvisare.

Hela flottans styrelse tyckes mig vara på en besynnerlig fot: en kommenderande amiral på stället, som ej har ringaste befattning med varfvet och de därå varande arbeten, utan stå desse under en varfsamiral, som åter står under Förvaltningen. ³/₄ delar af året arbetas på måfå, emedan anslaget för året sällan blifver bekant förrän uti augusti. Allt arbete, som före den tiden är gjordt, får då fördelas, hur man kan, uti rapporterne för att få det att stämma öfverens med förvaltningens anslag och arbetsfördelning. Någon plan finnes ej för det dageliga arbetet eller för det jämna underhåll en flotta behöfver, utan allt är tillfälligt och således ingenting i ordning. Jag förstår ej, att så liten ordning kan få ega rum i allmänna styrelsen.

Den 11 gjordes visit hos amiral Palmquist, där reception var i högsta måtto fiére. Stadens kyrkor beságos på förmiddagen; Tyska kyrkan tyckes vara af samma architekt, som bygt Calmare; den synes nog smal inuti, men hvalfvet är vackert. Stads kyrkan är en liten rotunda, härmad utaf Pantheon i Rom; är liten och gifver ett besynnerligt ljud, orsakadt af sitt starka echo; den liknar mera en liten sällskapskyrka än ett tempel. En liten tour gjordes å nyo på varfvet och middag åts på Bubbetorps [1]) hos Pyhlgarts, där vi voro 30 personer, mäst qvinnor och barn. Amiralinnan Palmquist var min granne vid bordet; något smord före måltiden acheverade hon sig vid bordet och blef ganska munter.

På eftermiddagen gjorde jag ett besök hos en kammarråd Sweder på Agerum [2]). Vägen dit gick förbi Lyckeby, Span[del]storp och en mängd vackra gårdar; hela vägen var en park och den grannaste odling man kan tänka sig. Ifrån sjelfva Agerums gård har man den brillantaste vue af ån, som rinner bred ända ned till Lyckeby bro, omgifven af höga och väl ornerade bräddar. Stället är väl bygdt; som mannen är af ortens största hushållare, så gingo vi ut att bese hans gärde, som innehöll 40 tunneland uti 4 skiften, ett med

[1]) Egendom i Rödeby s:n, norr om Karlskrona, egdes vid 1800-talets början af en ryttmästare Pyhlgard.

[2]) Augerum i s:n af samma namn, egdt af kammarrådet Schweden.

råg, ett med potatis, ett med korn och lin; det återstående var träda och ansades mycket väl. Gödseln var utkörd och låg som stora, väl stackade hövolmar och täckta med halm för att bättre befordra brand. Alla diken gjordes med mullplog, som var vår vanliga med någon ändring uti drägten; i stället för kedjorne på vår var en stång på en rörlig axel uti hvarje sida invändigt i plogen, och möttes dessa stänger till en upp i oket. Jag besåg thimotejvall, som var 7 à 8 år gammal och mycket vacker, men den goda jordmån gör här möjeligt, hvad som i vårt climat troligen ej kan efterhärmas. Ladugårdshuset var 133 alnar långt, och höet intages genom taket på fähusgången, som är så bred och hög, att man med bekvämlighet kör in med hölassen.

Såningssättet för höstsädet är besynnerligt; då gödsel är utbredd, sås, och därefter köres på hvart 10:de quarter med ett årder så djupt, att mycket jord upkastas på ömse sidor, och denna jord krattas sedan öfver den utsådde säden och blifver dess hela betäckning. Hvad som mycket förundrade mig, var, att all säd här var så ren, linet var så rent, att man på nyplog aldrig ser det renare. Odlingen är här drifven till en hög grad och gör dageliga framsteg. Jag tror att både Tyskar och Engelsmän skulle här finna sig nöjde med hvad de fingo se, och jag tror ej vi gifva dem efter uti något, nemligen i denna provints. Utsigten ifrån Möltorps by förtjenar att anmärkas för den vackra platsen den presenterar; på höjden ser man ända till Carlskrona skantsar.

Jag resonerade med kammarrådet Sweder om åkerbrukssällskaperne och frågade, om han tillskref dem någon inflytelse på culturen i länet, men han nekade det aldeles, utan lärer enskiftena i synnerhet varit verksamme.

D. 12 i dag resa vi ifrån Carlskrona.

Malmö den 16 julii 1817.

Den 12:te, då vi reste ifrån Carlskrona, regnade starkt, så att vi ej fingo se mycket vägen, men inemot Runnaby [1]) klarnade till vår stora förnöjelse, och trakten visade sig uti all sin härlighet. Vi besågo en vacker anläggning af ortens domare expeditionssekreteraren Lindblom, som här anlagt en vacker park på en hög kulle, som dominerar Runnaby och hela landet däromkring. Belägenheten har det besynnerliga, att uppgången på ena sidan är så brant, att man där anlagt en trappa, som har den vackra ån inunder sig;

[1]) Ronneby.

på andra sidan passerar man beqvämt i vagn; grottor, lusthus och flere artiga hviloställen embellera detta lilla ställe, och för byns ungdom hålles alla söndagar musique uppe på kullen, där de opåtalt få roa sig.

Ett besynnerligt träd af ovanlig tjock stamm, hvarutur upgå fyra stora grenar, som hvardera formera ett träd til tjocklek af en vanlig stor ek, besågs; trädet anser jag vara en poppel. Man påstår, att å bladen genereras flugor, men vi kunde ej få se detta fenomène. Något högt upp på stammen är ett hål, hvaruti står beständigt vatten; jag kunde ej känna botten med en tämmeligen lång käpp, men tror detta vatten [snarare] härröra af stadnatt regnvadten än af en källa, som af några påstås.

Uti Runnaby serverades mycket väl och för godt köp. Ifrån bron beságo vi det vackra fallet, och genom en nära belägen gård gingo vi backen uppföre för att bese ån ofvanför fallet. Utsigten härifrån är mycket vacker. En mängd vattenverk äro anlagde vid fallet, det ena nedanför det andra. Sockerbruket ligger här straxt på andra sidan ån, det är mycket litet emot Calmare-bruket.

Härifrån till Djupadal är 1 fjerde[dels] mil; så snart man kommer in på Djupadals egor, är vägen genom den vackraste park, som likväl saknar allt biträde af konsten. En liten eländig qvarn och likalydande stamp drifves af forssen, som här ej är särdeles betydelig, men ifrån qvarnen letar man sig fram och blifver öfveraskad af det häftiga bullret, som vattnet orsakar, då det pressar sig emellan bergsklyftan, som tyckes vara remnad enkom för att lämna lopp åt vattnet. Remnan är i rak linea 4 à 5 aln:r bred, och hvarje del i lodrätt linea på högsta stället omkring 15 alnar över vattnet, på öfra sidan mycket lägre; och bruka amateurer häröfver visa sin färdighet i hoppande, som för en skräddare likväl för någon tid sedan misslyckats. Djupadal är en obetydelig egendom tilhörig enkan efter en baron Köhler. [1])

Vägen igenom Blekinge fortfar altjämt att vara lika vacker, bördig, och all jord oändeligt väl skött. Enskiftena äro långt komne i hela denna trakt, som haft den värkan, att stora utmarker, som för kort tid sedan lågo utom all hägnad, nu äro bärande åkerfält. En särdeles stor mangårds-

[1]) Landshöfdingen S. C. von Köhler, g. m. grefvinnan H. B. Wachtmeister.

byggnad märkes ofta på bondgårdarne; vi sågo ibland annat ett bondhus af 2 våningar med 13 rum.

Vid Hoby gästgifvaregård märkte vi en mycket bebygd gård, som på tillfrågan tillhörde hofrättsrådet Trägårdh [1]) och hette Kullen. Som vädret var vackert och tiden tillät, så besågo vi först ett mycket stort bränneri för 3 pannor invid ån, sedan en mycket stor parkanläggning och ett vackert åkergärde i circulation, det största potatisland jag någonsin sett, en stor och mycket väl inredd ladugård, alldeles lika med Sweders på Agerum. En förståndig småländsk deja, som lämnar 5 *l* ℳ samke [2]) efter hvarje ko, visade oss ladugården. Här som i hela Blekinge fodras boskapen i hus om dagarne.

Potatesodlingen är drifven till en obeskrifvelig höjd, och bränvin af säd blifver i Blekinge snart en okänd sak. Trädor synas alldeles icke, och det blida klimatet lärer väl hufvudsakligast göra det möjeligt, emedan man sår ända fram i october, och förleden höst är exempel på dem, som hafva sått i november och hafva vacker säd. Välmågan tyckes i hela Blekinge vara allmän, och folket ser lika lyckeligt ut, som landet är vacket; hästarne äro stora, och bönderne köra friskt.

Trakten emot Carlshamn är ful och ofruktbärande ifrån Carlskrona-sidan; vi sågo castellet ifrån vägen. Carlshamn är en liten tämmelig vacker stad; ett stort torg, planteradt med träd, och en tämmeligen illa decorerad brunn i mitteln. Husen på tyska viset af korsvirke börja här att lämna ett främmande utseende för ett svenskt öga. Dåligt och dyrt värdskap på gästgifvaregården.

Den 13 om morgon fortsattes resan ifrån Carlshamn. Likaså ful som den förr beskrefne sidan af staden var, lika så vackert är landet å denna sidan. Straxt utanföre staden ligger en landtgård, tillhörig herr Duvall, som är mycket vacker, och hela trakten inemot Mörums gästgifvaregård är sådd med små landtställen. Mörums å är ett laxfiske. På vägen mellan Mörum och Norje [3]) synes Hanö uti sjön, märkvärdigt uti sednare tider för Engelsmännens etablissement och för det stora inflytande det haft på ortens välmåga. En bondgård visades mig, där bonden samlat flere tunnor guld på handel med engelsmännen.

---

[1]) Hofrättsrådet S. E. Trägårdh.

[2]) Den afgift af ost och smör, som dejan gifver af ladugården.

[3]) Gästgifvaregård i Ysane s:n, Listers härad.

Gärdesgårdarne i hela Blekinge äro fulare än andra, endast flätade af eneqvistar; de börja här försvinna, som ännu mera förskönar landet.

Sölfvitsborg passerades och lärer näppeligen hafva flere gator, än de vi reste, som förde öfver ett ganska vackert planteradt torg.

Gränsen emellan Skåne och Blekinge är ej långt ifrån Sölfvitsborg och framställer det besynnerliga, att den aldra vackraste natur här på en gång förändras till en skoglös stenig sandslätt, som i synnerhet för ett svenskt öga är rätt obehaglig; den liknar fula ställen af Pommerska vallen. Till vänster om vägen ligger grefvinnan Wahktmeisters Ljungby, och till höger unga excellencens [1]) Årup; omkring dessa gårdar synes vacker bok- och annan skog, som något tröstar ögat för allt det fula. Årup ligger vid en stor sjö, som har Beckaskog på andra sidan. Slätten fortfar, men blifver vackrare mot Christianstad och visar ett skogsband en lointain. Fjelkinge kulle är ett högt jordberg, som lämnades på höger hand, och som måtte dominera en god del af landet.

Vi kommo tidigt på eftermiddagen till Christianstad igenom vackra fästningsverk, rundt om planterade med stora och skuggifvande träd. Vid vår ankomst till staden funno vi oss bjudna att taga qvarter hos min gamla vän Fabian Wrede, som är öfvermåttan väl etablerad här. [2]) Christianstad är en liten vacker stad, mycket regulier och alla gator paralella. Å verken arbetades något af slafvarne, men här, som allestädes, är allt förfallet. Mycket vackra casserner med koppartak äfvensom arsenalen, allt bygdt vid och efter 40-talet, vittnar om den tidens omtanka att ställa i ordning. Allt ifrån Gustaf den III:s tid ser man ej annat än förfall af alla publique byggnader. H[ans] E[xcellens] Tolls lik fördes den 13:de igenom Christianstad, escorteradt af 2 batterier artillerie, och saluteras vid hvarje nattqvarter med 50 skott.

Den 14:de förde Fabian Wrede oss ifrån Christianstad öfver Torsse bro. Vägen är mycket vacker och särdeles rik på all slags säd; ån är oändeligt vacker. Krutbruket ligger ett stycke ifrån bron, och på andra sidan af denne börjar Araslöfs ägor. En vacker ferme synes till vägen, som här är omgifven af vacker löfskog, har ån på andra sidan och hela Christianstad-slätten en perspectif. Jag träffade här vid

[1]) Justitiekanslern Hans Gabriel Trolle-Wachtmeister; modern bebodde Ljungby, 1830 kalladt Trolle-Ljungby.

[2]) Dåvarande öfversten, sedermera generalmajoren frih. Fabian Wrede.

en ferme Henning Wrangels gamla betjent, som nu är etablerad här; han blef så glad att få se mig, att jag troligen bland mina likar ej kommer att någonsin ärfara en lika känsla.

Vägen förde till Hammilton Hill, en af Henning Wrangel ifrån öde eller utmark anlagd ferme; det är förvånande att se en sådan etablissement på så kort tid vara skapad ifrån intet. Huset är mycket litet och sådant som det för en arrendator bör vara anlagdt, mycket väl och nätt inrättadt, och ända till brandredskapen bevittnade en ovanlig ordning; en liten alltför vacker trädgård utanför huset och därutanföre all mark bestående af åkrar, artificiella ängar och rotland. Huset ligger på ena sidan af stora vägen, och ladugården af gråsten på den andra sidan formerar en innesluten fyrkant. Hela vägen är planterad med allée af hvarannan poppel och alm, hvilka redan på den korta tiden af 8 år äro mycket försigkomna. Stället är bortarrenderadt för 1000 rdr utom huset och trädgården.

Under vägen reste vi förbi flere nybygde fermer under Araslöf, som alla hade allt utseende af väl bebyggda säterier. Fabian Wrede påstod den svåraste punkten i contracterne vara, att arrendatorerne skola visa all vördnad och underdånighet emot husbonden så i som utom tjensten.

Sjelfva Araslöfs gård är 15 mantal säterie, hvaraf man ej vid sjelfva gården skulle blifva varse, om ej ladugårdsbyggnaden och gödselhögen vittnade om dess styrka, ty själfva gården var illa byggd och i ordets hela bemärkelse det svinaktigaste jag sett. Utsikten af Christianstadslätten och sjön tillika med vackra löfrika träd gör, att stället skulle kunna blifva obeskrifveligt vackert, då det nu i gamla baron Wrangels [1]) hand är hvarken vackert eller inkomstgifvande.

Vi kommo tillbaka till Christianstad genom en motsatt port af den, igenom hvilken vi foro ut, efter att hafva gjordt en tour af $^{10}/_{4}$ väg omkring en sjö, den vackraste man vill tänka sig i anseende till bördighet och omväxlande natur.

Vår goda värd förde oss på eftermiddagen till Maltesholm, tillhörigt landshöfdingen grefve De la Gardie. [2]) Vägen geck igenom Wäs by, som varit det gamla Christianstad, och finnes där ännu flere hus, som äro flyttade ifrån Wäs; byn är mycket stor, och har Wreden här köpt sig ett litet sommarställe, som ligger alltför täckt och skuggrikt, och där han

---

[1]) F. d. landshöfdingen frih. C. A. Wrangel, far till Henning Wrangel.

[2]) Axel Gabriel De la Gardie.

nu rustar för att få sin lilla boning uti ordning. Man har i beständigt ögnasikte en höjd, betäckt med en för svenska ögon alldeles ovanligt lummig skog, uti hvilken Maltesholm ligger cacheradt. Hela vägen är skoglöst land, för det mästa slätt, men likväl finnes en och annan backe; jordmån är dålig af bara sand, som dock nyttjas till rågsäde på det sätt, att en skörd bohvete tages först och sedan råg, som af jordmånen kallas sanna-råg. Den gifver högst 3:dje kornet, och sedan lämnas fältet till bete under 7 år, efter hvilken tid den samlade boskapsspillningen och lilla gräsroten gör fond till nästa säde.

Utur denna sandmo kommer man in uti en liten vacker ekskog och äng, och har hela höjden framför sig, klädd med den aldra lummigaste löfskog, som mycket rapellerar trakten af St. Cloud. Avenuen börjas med en murad väg af omkring 15 alnars bredd efter ögonmått. Djupet på sidorna af denna väg är på åtskilliga ställen 20 à 30 alnar, ty ek- och boktopparne äro au niveau med vägen. Innan man kommer in i själfva skogen, är en stor plateforme, ifrån hvilken går en apparelj på hvardera sidan, som formerar vägen. Den stora vägen fortfar uppföre på detta sätt uti ett jämnt tilltagande och formerar den mäst imposanta avenue jag någonsin sett. Man har svårt föreställa sig, att en privat man i vår tid kunnat åstadkomma ett slikt arbete. Jag vet mig ingenstädes och till ingen kungsgård sett någon så imponerande uppfart.

Då appareljen släpper inemot gården, kommer man in uti en tredubbel allée af gamla träd, hvars kronor alldeles sammanvuxit, och slutligen presenterar sig slottet, omgifvet af en bred, stensatt våt graf, med en vindbrygga och midt emot slottet ladugårdshusen i en öppen fyrkant, planterad med träd, och af en alltför vacker byggnadsart.

Bakom denna öppna fyrkant, som egenteligen bara innefattar stall och vagnsrum, ligger sjelfva ladugården, som omfattade den största och bäst skötta gödselhög jag sett. Hvad som mycket förvånar är alla de springvatten, man ser på denna höjd, där man ej mera tror finna något vatten; till kök, stall, fähus, trädgårdar, med ett ord öfver allt är vattenledningar, som förer vattnet till sine behöflige ställen, och vatten transporteras här till intet behof. Ladugårdshusen voro mycket stora och lika präktigt bygde, som allt annat; jordbruket mycket väl häfdadt, och syntes en förträffelig gröda, ehuru jordmånen är dålig; ett ofanteligt potatesland, som skötes på det sättet, att jordägaren släpper

till jorden, kör den färdig till sättnings och myllar igen efter sättningen, men de, som sätta, släppa till utsädet, sätta, rensa och taga upp potatisen, hvaremot de få halfva afkastningen.

Trädgården är mycket vacker och rik på hvarjehanda rara växter och blomster. Parken i en stor scala har ett vackert lusthus af sten, men innehåller för öfrigt inga grannlåter, utan består af väl anlagda vägar igenom en den vackraste bokskog, som understundom är blandad med andra trädslag. Törnrosträd, formerade genom oculage uti törne- och hagtornsstammar, voro rätt frodige, och var ett, som bar både röda och hvita rosor. Stängseln omkring parken utgjordes af en djup graf, som å inre sidan var stensatt, hvaden det ej syntes, att parken var stängd, förr än man kom intill grafven. Orangeriet var betydeligt, och drifverierne mycket vidlyftige. En mängd med ananas och en sort, siberiska slanggurkor kallade, visades; de sednare sågo alltför illa ut, då man ganska lätt kunde anse dem för i bänkarne liggande större ormar. Ett caffeträd, som bar frukt, och en ovanligt stor pisang var äfven att se. Trädgården lärer här gifva god afkastning; så väl frukt som vilda träd säljas härifrån till myckenhet. En mängd främmande grässlag voro här att se som försök, och visade sig fioren [1]) öfvermåttan frodig; äfven säg jag esparcetten, som på bladen liknade acasians, hade stora röda blommor och torde i anseende till sina grofva stänglar vara bäst till grönfordring. Ett bra högt vattensprång prydde äfven trädgården midtför slottet.

Grefve De la Gardie är en af ortens driftige och kloke hushållare; han gör bönderne till torpare, odlar den öfverflödige jorden och gör af den gårdar under eget bruk, som han säger vara mera indrägtigt, än att arrendera åt bonden, som aldrig odlar.

Slottet har många och vackra rum. Ifrån taket är en förträffelig utsigt och särdeles passande för en landshöfdinge, ty han kan därifrån öfverse en stor del af länet. Vi souperade hos grefve De la Gardies, soupéen var mycket tarfvelig och just sådan, som det anstår en embetsmann, som så ofta måste föra sparsamhet på tungan. Om allerhögstdensamma gåfve samma exempel, skulle mindre meningslösa författningar behöfvas. [2]) Snygghet och ordning uti allt visade så väl herres som frus capacitet, och gästerne af inspektorn och en

[1]) Fioringräs = Agrostis vulgaris.

[2]) Åsyftar säkerligen förordningarna 31 Mars och 30 April 1817 ang. vissa införselförbud, kaffeförsäljning m. m.

tröskverksbyggare vittna om liberalitetsprinciper, som man ej i allmänhet tillägger skånska adelen. Efter slutad soupée återvände vi till Christianstad, obeskrifveligt nöjde med vår dag och med att hafva sett ett så märkvärdigt ställe.

Den 15 reste vi från Christianstad och till någon del öfver samma väg vi dagen förut rest til Maltesholm. Vägen var nästan beständigt uppförbacke uppföre den skogbeväxta ås, på hvilken Maltesholm ligger. Vägen är vacker och mycket coupperad. Emellan Wram och Hörby är mycket sterilt, och gränsen af Malmöhus län är ful. En alldeles uthuggen bokskog, som af ett och annat qvarstående träd tyckes varit stor, lämnar ett slättland, couperadt af kala, fula backar, till det mästa uppföre. Planteringen har alldeles gått ut på ömse sidor af vägen och gör ett obehageligare intryck än om de aldrig varit planterade. Inga sädesfält synes här.

Ifrån Hörby blifver vägen vackrare. En stor egendom Ousbyholm, tillhörig lagman Seth [1]), passeras och lärer innefatta de mästa egorne på denna vägen. Gården ligger vid Ringsjön och lärer vara af de betydeliga i Skåne. Midt öfver på andra sidan om Ringsjön syntes Bosjökloster, som måste ligga alltför vackert. Några andra gårdar tillhörige baron Trolle [2]) passerades äfven. Invid Hurfva ligger Trollstorp [3]), tillhörigt grefve Brahe, och ej långt därifrån hufvudgården Skarhult, där H[ans] E[xcellens] för närvarande var. Dennes belägenhet tycktes ifrån vägen vara brillant af omväxlande situationer utaf vackra plainer med präktiga bouquetter af löfrika trädsorter. En björklund passerades på vägen, som väckte vår uppmärksamhet, emedan vi på länge ej sett någon. Skarhults ägor sträckte sig ända till Lyde ån.

Straxt ifrån Hurfva gästgifvaregård öpnar sig den superba pléin, som sedan sträcker sig ända till Lund och därifrån vidare. Enskiftenas verkan visar sig här i all sin glans; vackra och regelbundna habitationer synes här öfverallt, omgifna af fruktbärande fält och täckte med betande hjordar. Då Skarhults egor släppa, taga Svenstorps vid, och tyckes deras utsträckning vara orimeligt, emedan ögat ej kan mäta deras slut, som förlorar sig i horisonten. Till vänster om vägen lämnades Fliinge kungsgård, som jag hade besökt, om

---

[1]) Lagmannen Pehr von Seth dog 1811; egare var därefter adoptivsonen kammarherre Johan von Seth.

[2]) Majoren frih. Arvid Trolle.

[3]) Trulstorp, egare excellensen Brahe.

stallmästar Ehrengranat [1]) varit hemma. Slätten är riktigt praktfull; då Svenstorps egor sluta, tager Biskopens vid, men dessa äro ej så mycket odlade. Nattqvarter togs i Lunds stad, hvars gästgifvaregård är i klent tillstånd.

Allt ifrån mitt inträde i Skåne har jag ej kunnat af bonden sjelf inhämta några upplysningar om hans eget och landets tillstånd, ty språket är lika obegripligt som människorne litet fallna för att inhämta begrepp och meddela dem. Jag vet således ej annat, än att jag sett ofanteliga herregårdar; öfverallt vacker säd, där ej jordmåhnen är sådan, att det är sanna-råg, som nyttjas, och denne är i år äfven ovanligt vacker; potatesodlingen går äfven här med stora steg, men har ännu ej hunnit så långt som i Blekinge; allt att döma efter utseendet utmed vägen, som ofta kan bedraga. Hästarne äro i allmänhet dålige och vägarne öfver all beskrifning illa underhållne. På ett ganska kort afstånd har naturen varit ganska olika; Blekinge vackert Sverige, början af Skåne det fula af tyska kusten, Christianstad det vackra norra Tyskland och Maltesholm fulkomligt Frankrike.

Den 16 besågs Academien, hvars auditorier äro till ändamålet ganska passande, men på intet sätt märkvärdige i anseende til architectur m. m. Men hvad som var rätt märkvärdigt, var trappan, som är en spiraltrappa af tjock ekplank; hvarje trappsteg stöder sig i muren med den breda sidan och den smala är fastnaglad det ena steget på det andra; trappan är mycket bred och alltför beqväma trappsteg. Bibliotequet var högst betydeligt och väl uppställt i många rum, flere rara saker visades och ibland annat en skrifven Virgilius, som var rätt vacker. — Botaniska trädgården var rätt vacker och innehöll en mängd af växter, som likväl för mig, som icke botanist, var utan intresse. Castagneträdet blommade mycket, men gifver ej mogen frukt; många nordamerikanska vilda träd väckte min uppmärksamhet, och blef jag låfvad frö utaf åtskillige af dem; siccomorlönn, Rubus med flere växte mycket frodigt.

Domkyrkan är ett stort block, inuti mycket ostädad och ful. Den har inunder sig en annan kyrka efter catholska viset. Det vackraste är chorsidan utvändigt. Kyrkogårdsmuren rifves nu och planeras till prydnad för staden, som för det mästa är bebygd med korsverkshus. Vi råkade

[1]) Cl. A. Ehrengranat, chef för Flyinge stuteri 1814—1837.

här baron Höpken, som varit och begrafvit sin svåger Lantingshausen. [1])

Vägen ifrån Lund till Malmö är oändeligt rik och vacker; en slätt, som nästan beständigt sluttar emot hafvet, ingen fläck, som ej bär gröda af något slag, jordvallar i stället för stängsel och dessa klädde med vackra häckar af korgpil, en otalig mängd af hus spridda öfver hela fältet, Malmö stad vid slutet af taflan och Köpenhamns torn i lointain; gör en obeskrifvelig effect. Antingen jag, som troligast är, icke förr rest med samma uppmärksamhet, men jag vet mig med undantag af min ankomst till Rom ej varit så intagen af något som af detta. Jag anmärkte vid vägen en fameus hvetåker så väl för sitt härliga hvete, som för dess ovanliga vidd, men kunde af skjutsbonden ej blifva upplyst om egaren.

Knutssalen besågs, som är ett mycket vackert och väl proportioneradt rum. Entréen torde vara något masquine och generad af colonnerne, som uppbar orchestern; en lumpen trädtrapp stöter äfven ögat, som utifrån huset tager sig anledning fordra allt i samma styl invändigt. Kung Knut pryder salen och är ett fullkomligt portrait af bror De La Grange. [2]) Vackra pocaler och Knutsdufvan visades oss äfven. Matsalen och öfrige tillhörande rum voro i högsta motto illa arrangerade och högst otreflige. Rådstugan var vacker och med mycken smak arrangerad.

Malmö värdshus är en präktig byggnad, men är för det närvarande mycket illa hållet. Jag gjorde bekantskap med ett commercieråd Björkman, som frågade mycket efter August [3]) och var mig rätt tjenstaktig, skaffade mig pass och båt till Köpenhamn, som jag i morgon ämnar begagna.

H[ans] E[xcellens] Toll är i dag begrafven vid Bonarps hed med mycken pomp och ståt, och är hela Skåne vid begrafningen; jag kan ej sluta dagen utan några reflexioner, och jag påminner mig dessa rader utur ode til medborgaren:

En mausolé får den, som verdens fred förstör;
Det är åt dygden tårarne föräras. —

Tollen får likväl begge delarna; man har glömt allt det onda han gjort sitt fädernesland, och just denna opatriotiska min-

[1]) Majoren A. J. von Lantingshausen, svåger till hofmarskalken frih. Nils von Höpken.

[2]) Landshöfdingen Johan Georg De la Grange, 1809 en af Anckarsvärds närmaste vänner.

[3]) Anckarsvärds bror.

neslöshet gör, att inga sanna fäderneslandsälskare komma att finnas. Lyckan och därmed följande höghet afgör allt, och hin håle må veta hvilken dygd, som äras. En gammal möjungfru hånas; den oegennyttige embetsmannen dör och dess förtjenst med honom, Ehrnheim [ɔ: Ehrenheim] drager sig fram i fattigdom, under det Engström [ɔ: Engeström] och Wetterstedt lefva i öfverflöd af landets svett. Patriotismen är rätta vägen till stupstocken; att göra dygden till sitt ögonmärke är nästan lika dåraktigt, som att sträfva efter annan höghet. Ehrensvärd och Tollen lefde olika, men dogo begge, ärades vid detta tillfälle lika, och glömmas lika, efter att hafva den ene gjort mycken nytta, den andra oberäknelig skada.

Vi ämna i morgon resa härifrån til Köpenhamn.

(Tryckt i december 1910.)

Några originalmanuskript av Sven LagerBring.

I inledningen till den av lektor G. Andersson utgivna publikationen »Handlingar ur v. Brinkmanska arkivet» omtalas, att i arkivet också ingår en »cahier Lagerbringiana». För övrigt nämnes intet om dess innehåll, och samlingen i fråga kan ej heller sägas vara av någon större betydelse. Men då den även omfattar några originalkoncept till den oavslutade femte delen av Svea rikes historia, kan det ändå anses motiverat att påminna om samlingens befintlighet och med några ord redogöra för innehållet i densamma.

De på Trolle-Ljungby i Brinkmanska arkivet förvarade LagerBringiana [1]) utgöras, utom av de nyss nämnda koncepten till rikshistorien, av ett manuskript i qvarto på 42 blad (de två sista oskrivna), enligt v. Brinkmans påskrift en »oratio academica». Närmare bestämt är det konceptet till Sven Lager-Brings 1743 hållna installationsföreläsning: »De præsidio religionis ex historia petendo». Denna är, som också titeln ger vid handen, af apologetisk natur. Sedan föreläsaren riktat de övliga hälsnings- och tacksamhetsorden till universitetet och dess lärare — särskilt vänder han sig härvid till David Nehrman (Ehrenstråhle) —, söker han med bevis, hämtade såväl ur religionernas allmänna historia som ur den äldsta kristna kyrkans, stödja några af den kristna troslärans fundamentalsatser. Föreläsningen har aldrig blivit tryckt [2]).

De i Brinkmanska arkivet befintliga originalkoncepten till femte delen av Svea rikes historia bära, liksom det förut kända, i Lunds universitetsbibliotek förvarade, flera spår av att ha

[1]) Greve Trolle-Wachtmeister har med välvilligt tillmötesgående låtit dem begagnas på universitetsbiblioteket i Lund.

[2]) Två andra egenhändigt skrivna och otryckta orationer av Sven LagerBring — den ena vid firandet av freden i Åbo och den andra vid ett rektorsombyte — funnos 1838 i biskop Faxes ägo och skulle, enligt ett detta år upprättat testamente, efter hans död överlämnas till Lunds universitetsbibliotek. Då testamentets övriga dispositioner sjutton år senare verkställdes, saknades emellertid de båda LagerBringska orationerna enligt en anteckning i universitetsbibliotekets handskrivna accessionskatalog ($^{8}/_{12}$ 1855).

varit under Erland Samuel Brings behandling, som bl. a. har i marginalen antecknat hänvisningar till sidor i den tryckta texten och angivit, var denna slutar. De bilda ej något sammanhängande helt, utan utgöras av tre skilda delar, hörande till två, om icke tre olika redaktioner. Den närmare beskrivningen torde bäst ske i samband med en översikt av alla bevarade originalkoncept till LagerBrings rikshistorias femte del. Man får därvid följande gruppering:

A. 1. Ett i tio paragrafer indelat koncept, innehållande början av femte delen och ungefär motsvarande §§ 1—13, 16, 18, 19 och 22 i den tryckta texten. Originalet, som slutar mitt i en mening, förvaras i Brinkmanska arkivet (40 sidor folio), men av §§ 1—3 finnes i Lunds univ.-bibl. en antagligen från något av 1800-talets tidigare år stammande avskrift.

2. Nära ovanstående koncept står ett konceptfragment, skrivet på tre sidor av ett helark i folio och motsvarande § 14 i den tryckta texten. Det finnes inhäftat i slutet av den nedan under C. 1. omnämnda handskriften.

B. Det af Erland Samuel Bring i brev till Gjörwell av den 26 Juli 1792 (LagerBring, Skrifter och brev, utg. av L. Weibull, s. 29) beskrivna konceptet till §§ 27—33. Originalet förvaras i Brinkmanska arkivet (38 sidor folio, sista sidan blank) [1]). Flera avskrifter voro förut kända och finnas uppräknade i Samuel E. Brings förteckning över Sven LagerBrings tryckta arbeten och manuskript. §§ 27—29 äro tryckta av L. Weibull i det nyss anförda arbetet, ss. 53—62.

C. Det med några få förändringar till grund för det renskrivna tryckmanuskriptet liggande konceptet. Härav finnas två delar, förvarade på olika ställen:

1. §§ 1—(början av)17, motsvarande sidorna 1—30 i den 1786—87 tryckta texten, förvaras på Lunds universitetsbibliotek med gammalt nummer H. c. Sveth. fol. 7. (24 blad; paragrafernas numrering är felaktig, 1—16 i st. f. 1—17, beroende därpå, att två på varandra följande paragrafer ha fått samma nummer; i slutet finnas inhäftade dels det under A. 2 omtalade konceptfragmentet, dels ett makulerat postpapperark i qvarto, innehållande början af § 29).

2. §§ 17(slutet)—29 förvaras i Brinkmanska arkivet (44 sidor folio, de två sista blanka). Det utgör en omedelbar fortsättning av det under C. 1. anförda konceptet och motsvarar

---

[1]) Sven LagerBring har, som nämnes i det citerade brevet, själv numrerat arken I—VIII, vartill hans brorson så fogat ark IX och, ehuru med en viss tvekan, X. Någon osäkerhet behöver emellertid ej råda härvidlag, då det likaledes i brevet omtalade citatet från Meursius fortsättes in på ark X.

dels sidorna 31 och 32 i den 1786—87 tryckta texten dels sidorna 31—52 i LagerBrings skrifter och brev utg. av L. Weibull. Slutet av § 28 och § 29 motsvaras ej af någon tryckt text.

Egendomligt nog finnes sålunda början af en konceptredaktion på ett ställe, under det att fortsättningen därav jämte två tidigare koncept förvaras på ett annat. Av allt att döma, har det varit en ren tillfällighet, som gjort, att det nu på Lunds universitetsbibliotek förvarade manuskriptet skiljts från de övriga och hamnat bland de LagerBringska papper, som Per Wieselgren påträffade i ett gammalt lusthus, då han blivit ägare av den gård, som en gång tillhört Sven LagerBring [1]). Huru åter de övriga här omtalade originalkoncepten kommit i Brinkmans ägo, eller vem som ombesörjt den under A. omtalade avskriften, och på vad sätt denna kommit till Lunds universitetsbibliotek, därom äro inga uppgifter kända.

En jämförelse mellan dessa här anförda originalkoncept inbördes och med den tryckta texten lämnar en bekräftelse på den skildring, som Erland Samuel Bring giver i sitt ovan citerade brev av sin farbrors arbetsmetod, då han skrev Svea rikes historia. Denne gjorde, heter det däri, först ett utkast, som innehöll ungefär det, som skulle höra till ett kapitel. Det skrevs på lösa lappar »utan connexion, lärandes förmodligen ofta hänt, att han i detta utkast skrevit det senare i tiden förr än det, som föregått, alt efter den anledning, som han därtill fått av de källor, som han haft till hands». När utkastet var färdigt, började den egentliga »utarbetningen av historien, sådan den skulle bli med dess indelning uti §§ jämte dithörande noter». Till slut brukade LagerBring själv utskriva tryckmanuskriptet »på påstpapper in qvarto» för att få tillfälle att göra de ändringar, som ännu skulle kunna behövas.

---

[1]) I XVI delen av De la Gardieska archivet (s. 187, anm.) har Per Wieselgren givit en karaktäristisk och ganska drastisk skildring, huru han fann största delen av de nu på Lunds universitetsbibliotek förvarade Lager-Bringska handskrifterna, däribland den stora avskriftssamlingen. Då han såsom t. f. akademibibliotekarie »å öppen auktion inköpt af förre Historiarum Adj. och Förf. till en länge begagnad lärobok i sv. hist. Dompr. Chr. Wåhlins [d. 1827] arfvingar gården n:r 302 eller gamla Svartbrödraklostret [!], der Cantzli Rådet Lagerbring bott, och Wåhlins arfvingar utrymt allt, som de ville taga vara uppå, fans i en trädgårdsbyggnad, som senare egare syntes ha begagnat såsom hönshus, under det derunder bildade lagret ett lager med papper, som uppvisadt för arfvingarnes ombud förklarades för skräp, hvarefter arfvingarne ej frågade. Egaren af huset tog då vara på dessa i ett halft sekel så föraktade papper, ordnade dem någorlunda, lät för säkrare förvaring inbinda dem och insatte dem på Akad. Biblioteket, der de kunna evärdeligen blifva till allmänhetens tjänst». Jfr Biogr. Lexikon (2 uppl.) VII, 236 — I sin 1830 inlämnade taxeringsuppgift anger Wieselgren sig som ägare till gården 302.

Af »det första utkastet», sådant det av Erl. Samuel Bring beskrives, synes numera intet finnas kvar, om man undantager det under A. 2. omtalade konceptfragmentet, som möjligen har hört dit. Det innehåller en jämförelsevis vidlyftig redogörelse för de personer, som undertecknat bekräftelsen på Drottning Doroteas morgongåva. Det annars äldsta konceptet (A. 1.) har redan paragrafindelning med tillhörande noter och är skrivet i sammanhängande följd. Framställningen visar ännu en afgjord ojämnhet. Vissa i sig själv ganska viktiga förhållanden hava fått en helt summarisk och översiktlig behandling. Åt andra gives en ingående utredning, ofta under kritiskt skärskådande av olika meningar. Gränserna för den behandlade perioden hava ej heller alltid iakttagits. Så ägnas en hel paragraf (utesluten i den tryckta texten) åt redogörelsen för en 1439 utfärdad författning om kyrkans domsrätt m. m. Och i fråga om paragrafernas ordningsföljd ställer författaren sig ännu ganska obunden av de skildrade händelsernas kronologiska sammanhang. §§ 1 och 2 innehålla, för att taga ett exempel, berättelsen om konung Karl Knutssons fördrivande 1457, Kristierns inkallande, hans intåg i Stockholm och vilkoren för hans antagande som konung. I den därpå följande paragrafen framställas bl. a. Stockholms slotts erövring av ärkebiskopen Jöns Bengtsson och dennes övriga åtgärder för att skaffa sin myndighet erkännande i landet, förhållanden, som i tiden föregå konung Kristierns ankomst till Stockholm och vilka höra till förutsättningarna för dennes val.

Vid den slutliga redigeringen av det parti, koncept A. 1. omfattar, har LagerBring först och främst genomfört en med hänsyn till kronologi och kausalsammanhang riktigare ordningsföljd. Han har därjämte givit en fylligare behandling åt några förut endast mera översiktligt framställda förhållanden. Skildringen av Kristierns urtima skatter och pålagor 1460—1463, som i det äldre konceptet förts in i en enda jämförelsevis kort paragraf, utvidgas sålunda mycket och fördelas på tre. Å andra sidan finner man, hur LagerBring i allmänhet låter de kritiska utredningarna stanna i det första konceptet och nöjer sig med att i en ofta starkt sammanträngd form återge de resultat, som han kommit till. Så har t. ex. skett vid redogörelsen för Stockholms slotts överlämnande till ärkebiskop Jöns Bengtsson 1457. Det är att märka, att förhållandena härvid av LagerBring redan skildrats i den föregående delen [IV, ss. 515 f.], där han utan vidare följer Ericus Olais framställning, men i konceptet A. till femte delen tager han upp dem till förnyad undersökning. Han väger mot varandra olika möjliga förkla-

ringsgrunder för slottshövdingarnas handlingssätt, som synas ha utan något egentligt motstånd gått in på dagtingan med ärkebiskopen. »Efter utseende», heter det, »eröfrades det (d. v. s. Stockholms slott) mera med förläningar än med blod. Kan ock hända at det varit det säkraste, ty K. Carl hade visst intet haft tid at förse fästningen med alla förnödenheter, fast rimkrönikan säger at mat fattades intet, s. 459. Erik Olsson giör ock hårdare beklagelser öfver fästningens hastiga uppgifning. Men kanhända han bedrager sig». Och i en not kritiseras särskilt Ericus Olais hänvisning till Stockholms 7-åriga försvar under striden mellan drottning Margareta och konung Albrekt. Försvararna hade, framhåller LagerBring, den gången helt andra maktmedel och möjligheter till undsättning. Hela denna framställning av de olika alternativen, där utslaget, om det också ej fälles bestämt, dock lutar till slottshövdingarnas förmån, är utesluten i den tryckta texten. Och i dess ställe har LagerBring (s. 6), sedan han omtalat vilkoren för dagtingan och förläningen till den ene av slottshövdingarna, följande uttalande: »på detta sätt straffades K. Carls otrogne fogdar, som så högt utskrikas af Ericus Olai ... och af ingen annan blifvit utropade såsom brotslige ogerningsmän, emedan K. Carl aldrig vetat at någon sak emot honom varit, innan konungen bortvikit, som konungen sjelf intygar» etc. Fortfarande visar LagerBring gentemot den medeltida historieskrivarens stränga dom en viss skepsis, om denna också ej är så direkt uttalad som i konceptet.

Det andra konceptet i ordningen (B.) betecknar likaledes ett förberedande stadium i arbetets gång. Jämförelsen mellan detta och den framställning, som kan betraktas som slutgiltig, är ej möjlig att genomföra i samma utsträckning som beträffande A., då endast de tre första paragraferna och större delen av den fjärde föreligga i omarbetat skick. Omskrivningen har huvudsakligen gått ut på att giva framställningen starkare koncentration. Hela den första delen af § 28 och den däri förekommande redogörelsen för Ludvig XI:tes i Frankrike regeringssystem har uteslutits.

Vad slutligen angår det under C. anförda konceptet, så föreligger här i det stora hela LagerBrings historia i sin slutgiltiga redaktion. Emellan detta och den tryckta texten finnas endast smärre rent formella olikheter. Den viktigaste skiljaktigheten är att de i den senare förekommande marginalrubrikerna saknas i konceptet.

Som ovan nämnts, saknar den sista delen av koncept C. (slutet av § 28 och § 29) någon motsvarighet i den tryckta

texten. Dessa sidor har LagerBring tydligen aldrig renskrivit för tryck, och § 29 är ej heller avslutad [1]). Framställningen avbrytes mitt i en mening, och därefter följa två blanka, oskrivna sidor.

[1] Måhända är det under C. 1. omtalade, på »påstpapper in qvarto» skrivna konceptfragmentet, som ganska nära överensstämmer med § 29 i C. 2., en början till en renskrift, som av någon anledning makulerats.

Fr. Hjelmqvist.

(Tryckt i december 1910).

Antikvarisk-topografiska undersökningar i Skåne 1908—1910.

Verkställda på uppdrag av Etnologiska Föreningen i Lund.

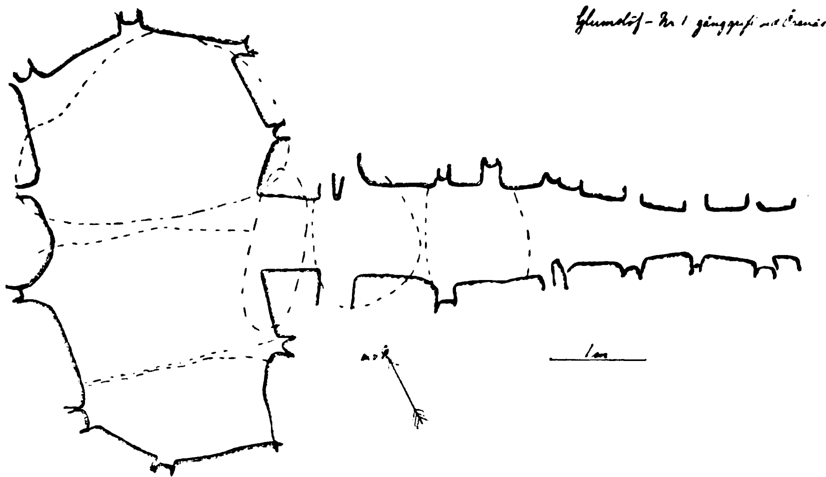
Sedan flera år tillbaka hade enskilda medlemmar av Etnologiska Föreningen i Lund haft sin uppmärksamhet riktad på önskvärdheten av att på ett planmässigt sätt förteckna och beskriva Skånes fornlämningar. Fastare form togo dessa planer emellertid först våren 1907, då efter föredrag av amanuensen Bror Schnittger om sina av Etnologiska Föreningen understödda forskningar i Albo härad Etnologiska Föreningen tillsatte en kommitté för utredning, i vad mån det vore Föreningen möjligt att verkställa en antikvarisk-topografisk undersökning av Skåne. Våren 1908 förelåg kommitténs utredning, och tillsatte Etnologiska Föreningen då en fornminneskommission, som skulle leda arbetena efter en av Föreningen godkänd plan. Enligt denna skulle arbetet bedrivas efter två linjer: å ena sidan skulle man genomgå litteratur och handskrifter, som kunde antagas innehålla upplysningar i ifrågavarande ämnen, samt upplägga register däröver; å andra sidan skulle man företaga primärundersökningar. Dessa skulle omfatta ett fullständigt förtecknande och beskrivande av dels fasta fornlämningar från förhistorisk tid, dels lämningar av kyrklig konst (kyrkor, inventarier, m. m.), dels skansar, äldre bondgårdar, m. m. De fasta fornlämningarna skulle kartläggas och uppmätas, och skulle vid större planritningar, t. ex. större stensättningar, diopterlinjal användas. Vad föremål tillhörande gruppen 'lämningar av kyrklig konst' anginge, så skulle de för tiden intill c. 1650 förtecknas och fullständigt beskrivas, för senare tid i allmänhet endast förtecknas. Om alla grupperna gällde det, att föremålen skulle fotograferas så fullständigt som möjligt.

Primärundersökningarna togo sin början sommaren 1908 och ha fortgått under två månader 1908 och 1909 samt en månad 1910 och ha i allt väsentligt utförts av undertecknad. De

ha omfattat Rönnebergs, Albo, Gärds, Ö. Göinge och Villands härad.

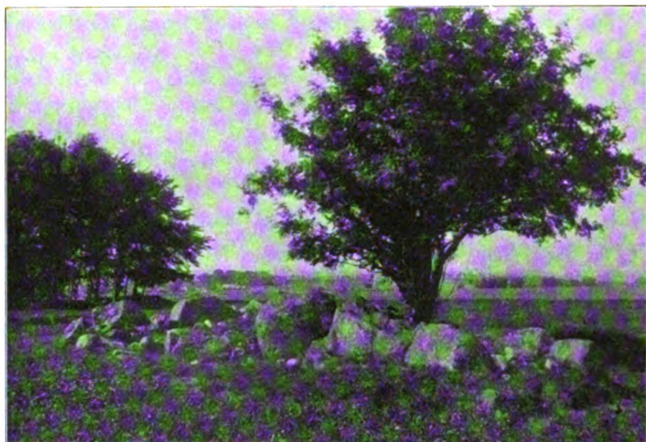
Rönnebergs härad undersöktes med undantag av den till Kvistofta hörande delen av häradet sommaren 1908.

I det undersökta området ha påträffats 2 dösar, båda illa medfarna. Den ena, som är belägen på Örenäs gård, är alldeles sönderssprängd och bildar numera endast en stor hög av stenar. Den andra dösen, även den i Glumslöfs socken — N. Glumslöfs by nr 13 — har ett dominerande läge intill strandplatåns kant och är bättre bevarad: så kvarligger ännu det mer än 2 m. långa takblocket i huvudsak på sin ursprungliga plats, likaså de flesta av fotkedjans stenar. Däremot kvarstår av

kammarens väggar blott en sten, de övriga ligga söndersprängda över den dösen omgivande högen. En blandningsform mellan dös och gånggrift företer en stenkammargrav på Hilleshög i Herslöfs socken. 3 gånggrifter ha påträffats, av vilka de två äro raserade, den tredje åter mycket väl bibehållen. Denna senare, som är belägen på Örenäs gård omkr. 75 m. från strandplatåns kant, är omgiven av en hög, som jämnt och nätt täcker griftens takhällar. Kammaren, som är 1,73 m. hög från taket till n. v. golvytan, är bildad av 11 st. kantställda, ohuggna, omkr. 1,25 m. höga granitblock, varemellan stenflisor med stor noggrannhet äro inlavade. Över de större blocken äro lavade mindre sådana. Taket bildas av 3 väldiga hällar. I gången, som till en längd av 2,35 m. (från kammaren räknat) är täckt

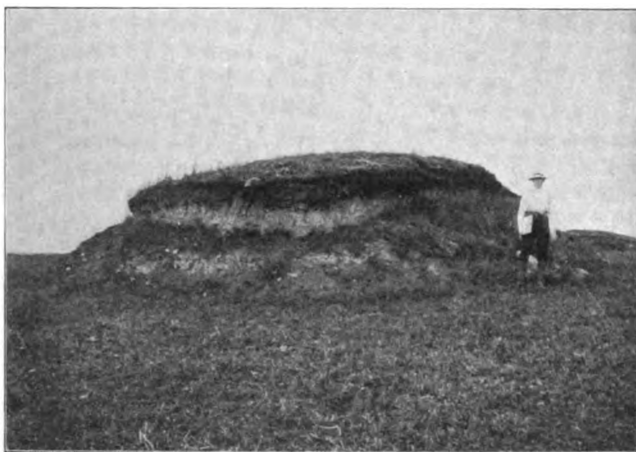
av 3 hällar, ha å tvenne ställen funnits dörranordningar, nu ofullständiga. De två andra gånggrifterna äro belägna på Glumslöfs backe på omkr. 30 m. avstånd från varandra. Båda äro avtäckta, så att endast väggstenarne kvarstå, utvisande griftens plan. De äro betydligt mindre än Örenäs-gånggriften. I den nordliga av dem är bottnen betäckt av jord, som är starkt bemängd med flintavfall. Där fanns i ytan en krukbit, prydd med lineära ornament, ävensom en mindre flintskrapa. Talrikast äro de fornlämningar, som kallas högar. De finnas till et antal av omkr. 50, belägna dels i större samlingar dels enstaka, företrädesvis i kustsocknarne. På Glumslöfs backe och i dess

Avtäckt gånggrift på Glumslöfs backe.

närmaste omgivning ligga ännu 8 st.; ett icke oansenligt antal av förut här belägna högar har i senare tid förstörts och bortförts som fyllning i ett kärr. På Hilleshögsåsen finnes en annan samling högar: 3 st. belägna helt nära varandra. Flera har odlingen skaffat bort; upphöjningar i marken ange dock ännu tydligt, var de varit belägna. Av de 3 återstående har den ena, den s. k. Algershög, sedan gammalt varit plats för folkets i hela nejden midsommarfirande, då där tänts bål av tjärtunnor, synliga vida omkring. Den största samlingen högar är emellertid den, som är belägen på och omkring Rönnebergagården. Inalles finnas där icke mindre än 13 st., bland dem häradets största: Rönnes l. Runes hög och den s. k. Rävabacken med nära 30 m. diameter. Utom de nu nämnda högarne finnas åtskilliga enstaka i kustsocknarne. Den längst från kusten

avlägsna är belägen i Sireköpinge socken. På Hven ligga tvenne högar. I allmänhet äro högarne illa åtgångna. Då de i regel äro belägna på fruktbar, högt kultiverad jord och äro till stort hinder vid jordarbetet omkring dem, bliva de härvid lätt utsatta för skadegörelse. På 1860-talet hittades i ett märgeltag i den s. k. Baronabacken i Herslöfs socken V. om landsvägen Glumslöf—Landskrona 3 st. lerkrukor, innehållande aska. Fynden hava dock ej tillvaratagits. Av allt att döma torde här föreligga ett gravfält under flat mark. — Som offerställen ha antecknats 3 platser inom Rönnebergs härad: dels en ett stenkast från den stora gånggriften på Örenäs belägen källa eller

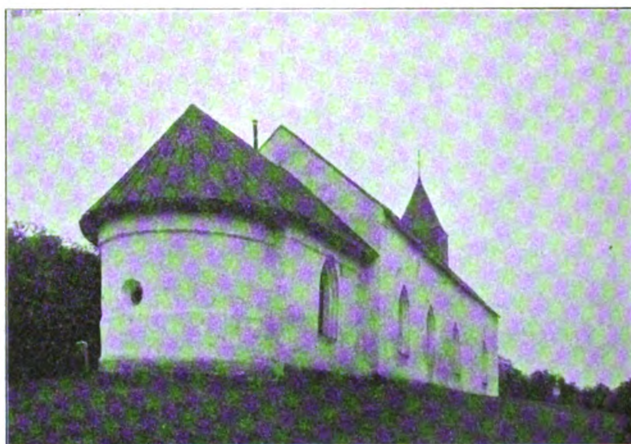

Kantskuren hög på Glumslöfs backe.

bäck, där »bäckamannen» skall visat sig och sitt ljus; även skall man här ha funnit delar av hästskelett (rester af offer?); dels en källa i Felestad socken, där man offrat ända in i 19:de seklet och som vid en upprensning för omkring 25 år sedan visade sig innehålla en mängd mynt, i synnerhet mindre silvermynt; dels på Hilleshög i närheten av det stora gravfältet därstädes en upprest sten, vars namn — Viastenen — möjligen skulle kunna tyda på att platsen varit offerställe, liksom också den omständigheten, att den är upprest invid kanten av en numera utdikad mosse, i och närmast kring vilken hittats en mängd delvis sönderslagna stenyxor, mejslar m. m., tyder på detsamma. — Stenåldersboplatserna på Hven äro förut undersökta. — I Glumslöfs folkskola förvaras en kommunen tillhörig av omkring 200 nummer bestående samling fornsaker, mest

olika redskap av sten samt till största delen bestående av fynd från socknen.

Lämningarna av äldre kyrklig konst äro i Rönnebergs härad få. Av de gamla kyrkorna kvarstå endast Felestads (Brunius, K. [1]) 185), Sireköpinge, Vadensjö, Tofta, Glumslöfs, Herslöfs och S:t Ibbs kyrkor. Av dessa är Glumslöfs kyrka illa åtgången genom i senare tid verkställd utvidgning, varigenom det Ö. partiet av kyrkan förstörts. Här liksom också vid S:t Ibbs gamla kyrka finnes vapenhus på S. sidan, på senare stället med en låg murad bänk kring insidan. Vad S:t Ibbs ålderdomliga kyrka beträffar, vill jag här endast påpeka de i ett gumshuvud

Sireköpinge kyrka.

slutande valvribborna, det gamla murade och vitlimmade altarbordet samt den enkla i röda sicksacklinjer uppdragna kalkmålningen på valvens sköldbågar. Sireköpinge kyrka är till väsentlig del välbevarad. Så finnes mot Ö. i absiden ett ursprungligt högt sittande, runt fönster. Dess absid har ovanligt hög sockel och takgesims. Fönsteröppningarna äro dock i senare tid uppbrutna och äro nu spetsbågiga. Samma är förhållandet i Tofta kyrka. Ovanför valven finnes här emellertid på S. muren övre delen av en rundbågig utåt igenmurad smal fönsteröppning med breda smygar samt sandstensposter. En liknande,

[1]) I det följande citeras Brunius, Skånes konsthistoria för medeltiden: Brunius, K.; densammes Konstanteckningar under en resa 1849: Brunius, R.; Uldall, Danmarks middelalderlige Kirkeklokker: Uldall, och Rydbeck, Medeltida kalkmålningar i Skånes kyrkor: Rydbeck.

men mera förstörd finnes på motsvarande ställe på N. muren. — I Felestads kyrkas absid finnes en överkalkad uttömningssten. Kyrkans gamla altarbordskiva — med konsekrationskors — ligger som trappsten vid ingången. På Herslöfs kyrkas korväggar ovan valven sitta romanska målningar.

Av det gamla kyrkoinventariet finnas endast få rester kvar. Av dopfuntar har Asmundtorps kyrka Skånes enda till våra dagar bevarade medeltida mässingsfunt (Brunius, K. 517). I Felestads kyrka finnes en sandstensfunt med palmettornament, i Svalöfs kyrka även en sandstensfunt av fyrkantig form med skulpterade bilder av Kristus och Petrus. Örja kyrkas dopfunt ligger på fattighusets gård. Billeberga kyrkas sandstensfunt, som vid den gamla kyrkans rivning fann användning som matskål för prästens hund, kunde icke återfinnas och har troligen gått förlorad. Den medeltida järnbeslagna kyrkdörren lades vid samma tillfälle som spång över ett dike; endast ett beslag återfanns. I Svalöfs kyrkas torn lågo ett mindre, skadat gotiskt krucifix samt en svårt anfrätt, tidigt gotisk bild av madonnan med barnet.[1]) På Tofta kyrkas vind återfanns ett väl bevarat, numera inne i kyrkan uppsatt renässanskrucifix. I Felestads kyrka finnes en renässanspredikstol, uppsatt 1601, med rena former och individuellt skurna karyatider. Även i Herslöfs kyrka finnes en predikstol i rik renässans, vars latinska inskrift genom ommålning vanställts och gjorts nästan oförståelig. Sireköpinge predikstol, som 1655 skänktes till kyrkan, bär senrenässansens prägel. I samma kyrka hänger den bekanta medeltida mässingsljuskronan med S:t Göran och draken. Endast en medeltida kyrkklocka har i det undersökta området bevarats till våra dagar: Tofta kyrkas (Uldall, 62). Från tiden före 1650 finnas dessutom tre klockor: en i Tofta, gjuten 1593 av Borchardt Celle Geter, samt de båda klockorna i Asmundtorps kyrka, den ena gjuten 1610, den andra omgjuten 1651. — Åtskilliga gravstenar från tiden före 1650 ha påträffats. Så ligger en medeltida gravsten med de inhuggna initialerna A. I. samt en figur, troligen föreställande ett bomärke, som trappsten på en gård i N. Möinge, dit den kommit vid en auktion på gamla gravstenar i Asmundtorp 1874. Då Asmundtorps gamla kyrka sedermera nedrevs, anställdes ny auktion på från förra auktionstillfället överblivna gravstenar, och numera finner man sådana här och var i gårdarne; de äro till största delen från 1700-talet och 1800-talets början. Som trappsten till Felestads kyrkogård ligger en gravsten från 1630-talet, numera så nött

[1]) Numera i Lunds Universitetets historiska museum.

att inskriften endast med svårighet kan läsas. På trappan till Herslöfs kyrkas sakristia ligga tre medeltida gravstenar. Dessutom ha här och var vid kyrkorna påträffats fragment av gravstenar, till största delen från 1700-talet.

På kuststräckan från Hildesborg norrut till Fortuna fiskläge finnas intill strandplatåns kant åtskilliga skansar, flera numera förstörda genom ras i strandplatån. S. om Sireköpinge kyrka ligger en uppkastad jordvall, Tyska vallen kallad. En rest av en större vall ligger på gränsen mellan Tofta och Asmundtorps socknar.

Albo härad undersöktes sommaren 1908 med undantag av fornlämningarna i Raflunda, Hvitaby och Mellby socknar, som redan förut voro undersökta av amanuensen Bror Schnittger.

De nämnda socknarne äro de på fornlämningar rikaste i häradet; jämförelsevis få finnas i den övriga delen. Av stenkammargravar har påträffats en i Rörums socken. Inom en rektangulär (5,75 × 14,5 m.), åt V. öppen krets av 17 större, kantställda stenar, varav några numera äro kullfallna, finnas två mot varandra lutande hällar, lämnande mellan sig en omkring 50 cm. bred öppning och bildande den egentliga gravkistan. Stenkretsen omsluter en jordhög av kisthällarnes höjd. I omedelbar närhet av denna fornlämning ligger en annan, som synes vara en jordtäckt stenkammargrav med flera stora block på toppen. Jordblandade rösen finnas i Fogeltofta socken, där man från den s. k. Krabbe- eller Grabbehöj har en vidsträckt utsikt ända fram till Romeleklint. Flera rösen ha i senare tid bortskaffats. Vid vägen mellan Den dödas lott och Fågeltofta ligger en obetydlig rest av ett röse, den s. k. Bruabolsbacken, som blivit förstört vid väganläggningen, då man i bottnen på detsamma fann människoben. Förbipasserande brukade på detta röse kasta pinnar och torvbitar, och skall med tiden därav ha samlats en rätt ansenlig hög. På höjderna NV om Brösarps kyrka ligga två rösen, den granklädda, numera ingärdade Kungshögen samt den s. k. Ornahögen, varifrån man har en vidsträckt utsikt från blekingska kusten i NO. över Brösarps dalkittel nedanför till Östersjön och Stenshufvud i SO. Även här ha i senare tid flera rösen förstörts. På en låg höjdsträckning nere i dalgången mellan Raflunda och Brösarp ligger S. om och omedelbart intill landsvägen en liten hög (8 m. i diameter), varav en fjärdedel använts till vägfyllning, och 50 m. Ö. därom har legat en liknande. Då denna borttogs, anträffades där 2 lerkrukor, vari jämte aska lågo några mynt. På höjdsluttningen på andra sidan landsvägen lär man mer än

en gång vid jordarbete påträffat krukor på omkring 1 fots djup. Troligen finnas här flera gravar under flat mark. Även berättade en äldre man för mig, att han N. om Lönhult nr. 4, Brösarps socken, för 32 år sedan vid nergrävning av sten påträffat en 1 fot i fyrkant av stenskärvor byggd kista, som innehöll brända ben. Kistan hade omedelbart återställts i sitt förra skick, men torde vara svår att återfinna. NV. om Brösarp på höjderna ovanför Värkeån finnas två stenkummel, numera illa åtgångna, sedan man börjat använda dem till väganläggningar. På fältet däromkring finnas flera smärre högar, troligen järnåldersgravar. Flera stensättningar ha påträffats. I Rörums socken ligger en domarering, i Brösarps socken å Tullesboda nr 1 två stycken helt nära varandra; vid den södra av dessa hade gårdens ägare vid plöjning påträffat ett omkr. 5 famnar långt och 3 famnar brett område, där det fanns brända fläckar. SO. om Glimmeboda nr 1 finnes en större samling stensättningar; de äro illa medfarna.

De kyrkliga minnesmärkena i Albo härad äro både talrika och av synnerligt intresse. Mest känd torde S:t Olofs kyrka vara (Brunius, K. 227); dess västgavels två fönster och dörröppning finnas kvar i orubbat skick. Hvitaby kyrka med dess vackra stjärnvalv i skeppet har vapenhus i söder med låg, murad bänk utmed väggarne. Det avlångfyrkantiga tornet stödes av klumpiga strävpelare och strävbåge. Kyrkans V. vägg visar ännu spår av den gamla dörröppningen med dess vida smygar. Raflunda kyrka har likaledes i behåll sitt S. vapenhus med dess murade tegelbänk; åt N. har kyrkan ett sidoskepp, vars tunnvalv har vederlag i N. och S. I skeppets N. mur finnas ovan valven de övre delarne av två rundbetäckta fönsteröppningar, av vilka den östligare har kvar fönsterramen; en liknande fönsteröppning i S. muren, här dock utan fönsterram. Dessa fönsteröppningar ha smala ljusöppningar (39 cm. breda) och vida smygar (84 cm. breda). I Fogeltofta kyrka, vars skepp och kor hava stjärnvalv, har det forna vapenhuset i N. förändrats till sidoskepp, i vars N. gavel ännu synas spår av de gamla fönstren i två utåt avsmalnande nischer. Tornet är tillbyggt i senare tid. Elgaröds gamla kyrka (Brunius, K. 220) har bestått av ett tvåkvadratiskt skepp och ett enkvadratiskt kor med korsvalv samt rak altarvägg. I senare tid ha ett torn i V. och en sakristia i Ö. blivit tillbyggda. Å korets altarvägg finnas två strävpelare, vilka stödja valvets sköldbåge, som har mycket stor spännvidd. I V. väggen finnas två rundbågiga, utåt avsmalnande, delvis igenmurade fönsteröppningar på ansenlig höjd över golvet. Av Andrarums gamla kyrka

kvarstår endast koret, numera sidoskepp i den nya kyrkan. N. om S:t Olofs kyrka ligger utmed landsvägen en ingärdad avlångfyrkantig hög, i vars botten lära finnas tegel och murbruk, möjligen rester av ett gammalt kapell, som skall ha stått här.

Albo härads kyrkor hysa ännu ansenliga rester av det gamla inventariet. Så är, som bekant, framför allt fallet med S:t Olofs kyrka, där ännu fyra altare med sina gamla altarskåp stå kvar på sina ursprungliga platser. I Hvitaby kyrka hänga två krucifix, det ena en efterbildning av ett romanskt med romansk, förgylld mässingskrona med slipade kristaller, det andra från 1600-talet. Ett av samma typ som detta sistnämnda finnes bland en del andra rester av renässansinventariet från Mellby gamla kyrka i den nya kyrkans torn. I Elgaröds kyrka hänger ett väl bevarat, gotiskt krucifix. Raflunda och Andrarums kyrkas krucifix äro från 1700-talet. Undankastade i tornet i Rörums kyrka ligga tvenne ytterst illa medfarna krucifix, det ena från 1700-talet, det andra av en märklig, medeltida typ. Kristusbilden är liten och förkrympt; på såväl korsstammens som tvärträets runda ändar finnas ej obetydliga fragment av målning kvar. Utom de nu nämnda krucifixen finnas också åtskilliga andra snidade bilder. Så lågo i Elgaröds kyrktorn tre bilder [1]), föreställande en biskop, en värdslig furste, vilka båda bilder äro romanska, samt en något senare bild av madonnan med barnet. Sniderierna ha varit utsatta för åverkan: en byggmästare, som i kyrkan utfört vissa reparationsarbeten, fordrade som lön därför bl. a. att få övertaga bilderna; då detta förvägrades honom, strök han tjära på deras näsor. I Brösarps kyrktorn, utsatta för väder och vind, lågo fyra bilder [1]), två romanska och två gotiska, föreställande de förra madonnan med barnet och en världslig furste, de senare en biskop samt en på månskäran stående madonna med barnet. På Raflunda kyrkas vind anträffades tre multnande, skadade bilder [1]), föreställande madonnan med barnet, det sista utan huvud, ett kvinnligt i en uppslagen bok läsande helgon samt Christoffer med den grönskande staven; hans högra arm är borta. Renässansen är förnämligast representerad i altarprydnader och predikstolar. Altarprydnaden i Raflunda kyrka bär årtalet 1592 och visar ren stil. Predikstolen därstädes är uppsatt 1609. Från 1641 är ett i kyrkan befintligt epitafium över kyrkoherden Joannes Gideonis. I Elgaröds kyrka äro både predikstol och altarprydnad i renässans; båda äro i senare tid övermålade, altarprydnaden delvis marmorerad. Rester av Rö-

[1]) Numera i Lunds Universitets historiska museum.

rums altarprydnad med årtalet 1593 ligga i kyrkans torn. — Medeltida dopfuntar finnas i Hvitaby (Brunius, K. 504), S. Mellby (Brunius, K. 492), Raflunda (Brunius, K. 516), Rörum (Brunius, K. 505), Fogeltofta (Brunius, K. 505) samt i Brösarp, Elgaröd och S:t Olof. I Fogeltofta är dopfunten numera övermålad och har blivit satt som fot under predikstolen. En del av Raflundafuntens fot står i kyrkans vapenhus. — Medeltida kyrkklockor finnas i S:t Olof, den stora klockan (Uldall, 173), Rörum, den lilla klockan (Uldall, 75), Hvitaby, den stora klockan (Uldall, 104), samt i Fogeltofta, den stora klockan (Uldall,

Den stora kyrkklockan i S:t Olof.

Rökelsekar. Brösarp.

43) med bilden av den helige Nikolaus. Hvitaby lilla klocka är gjuten 1638, Raflunda stora klocka 1572, den lilla 1614 i Danzig. S. Mellby ena klocka bär inskriften: Anno Domini 1576 wort ich gegaten. — I Brösarps dopfunt ligger under locket bland en mängd skräp ett gotiskt rökelsekar. I Fogeltofta finnes locket till ett mindre rökelsekar samt en kalk av medeltida typ.

Gärds härad undersöktes sommaren 1909.

De fasta fornlämningarna äro ännu tämligen talrika, om också många förstörts. Av stenkammargravar har endast på-

träffats en i Ö. Sönnarslöfs socken belägen, skadad hällkista, omgiven av en hög med fotkedja. Inom häradet förekomma ett trettiotal högar, de flesta samlade vid Linderödsåsens fot på höjderna kring Mjöån och Borrestadsån. Den största av dessa är den s. k. kung Borres hög i Ö. Sönnarslöfs socken, nära 6 m. hög och 20 m. i diameter. Även i närheten av Vramsån finnas ett par högar. En stor hög ligger i Skepparslöfs socken, åtskilliga mindre SV. om Lyngsjön. Ett större och ett mindre kummel äro belägna i närheten av varandra i Lyngsjö socken på en höjd med vidsträckt utsikt. Det större, beläget på höjdens krön, gick sommaren 1907 till största delen genom stenkrossen. Även det mindre är skadat; flera kummel och stensättningar synas ha varit belägna här, men endast obetydliga spår av dem

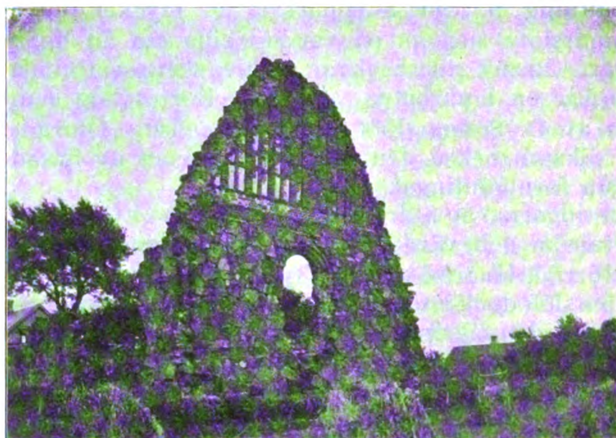

Domarering vid Munkeberg i Vä socken.

finnas kvar. Såväl i dessa kummels närmaste omgivning som också på höjderna SV. och V. om Lyngsjön samt i närheten av de nyss omtalade högarne i Ö. Sönnarslöfstrakten finnas en mängd mindre rösen. Flerstädes, särskilt vid Lyngsjön, är det svårt att avgöra, huruvida ett gravröse eller ett odlingsröse föreligger. Flera stensättningar finnas inom häradet. Den största är belägen vid Degeberga järnvägsstation men är icke kvar i orubbat skick. Den består numera av 21 stenar, av vilka de flesta äro kullfallna. SO. om Adamsborg i Vä socken ligga fyra kretsar av klumpstenar intill varandra; N. om Munkeberg i samma socken på höjden ovanför ett mindre vattendrag ligger en synnerligen väl bibehållen domarering. Därintill några resta stenar, troligen rester av stensättningar. En rektangu-

lär stensättning S. om Skepparslöf är mycket illa åtgången. I Ö. Sönnarslöfs socken på var sin sida om ån ligga två domareringar. Rester finnas kvar av tre skeppssättningar, en N. om Efveröd, en i närheten av kung Borres hög samt en vid S. kanten av Ö. Sönnarslöfs nya kyrkogård. Området V. om V. Vram liksom också den östligaste remsan av häradet synas sakna fasta fornlämningar.

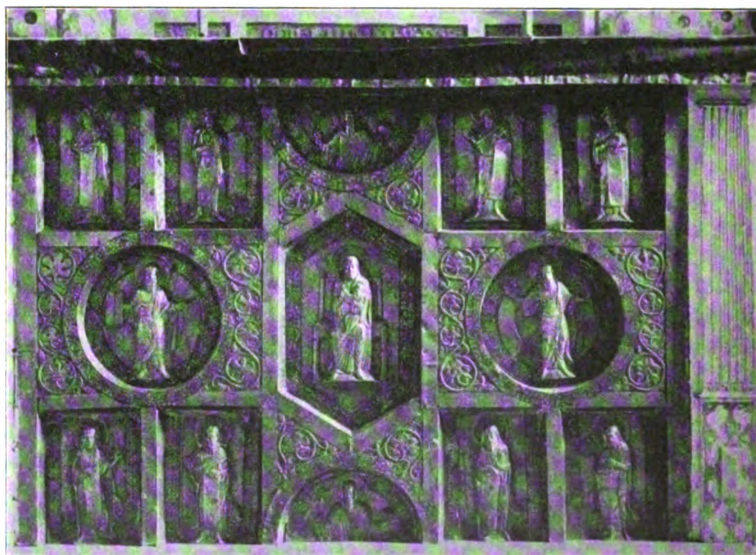
Lämningarna av äldre kyrklig konst äro i Gärds härad synnerligen talrika och värdefulla. De medeltida kyrkorna kvarstå utom i Hörröd, Huaröd och V. Vram, i Degeberga, Ö. Sönnarslöf och Skepparslöf, dock endast de gamla tornen; Esphults kyrka har undergått en genomgripande restauration. Mest känd av häradets gamla kyrkor torde vara Vä romanska sandstenskyrka (Brunius, K. 321), som i V. haft tvillingtorn. Västportalen vanprydes av ett fönster, som intagit det gamla mittfältets plats. I tornet, vid kyrkans S. sida, har inrymts ugnar för värmeledning, som dölja den rikt utsirade S. ingången till kyrkan. Kalkmålningar finnas i absiden och i altarnischen i tornkammaren (Rydbeck, 91). De flesta kyrkorna på slättdelen av häradet ha torn med av en kolonn tvådelade, rundbågiga ljudöppningar; så i Vä, N. Åsum (Brunius, K. 144), Köpinge (Brunius, K. 142), Efveröd (Brunius, K. 141) och Ö. Sönnarslöf. I Linderöds kyrka finnes på skeppets S. vägg ovan valven den övre delen av en romansk fönsteröppning med smal ljusöppning och vida smygar; ännu sitta en del av rutorna kvar i blyinfattningen. På motsvarande ställe å N. muren är en liknande öppning med isittande träram. Ovan valven på N. väggen i Djurröds kyrkas skepp finnes en kalkmålning, föreställande den helige Kristoffer (Rydbeck, 92). I Lyngsjö kyrka (Brunius, K. 141) finnes i tornets andra avdelning ett fordom av tunnvalv övertäckt rum; i dess Ö. vägg mellan två ljusöppningar till kyrkan en rundbetäckt altarnisch av sandsten; på nischbetäckningens undersida kalkmålningar med växtmotiv, uppdragna i vita. blå och röda färger. På skeppets Ö. mur ovan valven är anbragt en enkel målad bård. Ljudöppningarna i tornets översta avdelning ha även här ursprungligen haft mittkolonner under rundbågar, men dessa äro i senare tid förstörda. Maglehems tegelkyrka har i V. ett torn av yngre datum än själva kyrkan; skeppets V. mur är på yttersidan (mot tornet) prydd med lindrigt spetsbågiga nischfördjupningar. På muren ovanför triumfbågen sitter ett överkalkat, troligen i sten uthugget kors. Utanför Vä ligger ruinen av S:t Gertruds kapell, en tegelgavel med rik nischutsmyckning och några murrester.

Ruin av S:t Gertruds kapell. Vä.

I Nöbbelöf synes ännu en kulle, som döljer resterna av dess gamla, redan på 1600-talet raserade kyrka.

Av det äldre kyrkoinventariet äro betydliga rester bevarade till våra dagar. Så stå utom i Degeberga, Efveröd, V. och

Antemensalet i Lyngsjö.

Ö. Vram, Köpinge samt Vä de gamla dopfuntarne kvar i kyrkorna. Ö. Vrams dopfunt har råkat komma från kyrkan och har numera funnit användning som blomkruka i en trädgård. Detsamma gäller om en dopfunt, osäkert från vilken kyrka, som står i målare Svärds trädgård i Tollarp. Vidtsköfle kyrkas funt skänktes 1579 till kyrkan av Jens Brade, enligt inskrift kring kanten. På Lyngsjö kyrkas altare är anbragt ett gotiskt antemensale (Brunius, K. 545) av med förgyllda kopparskivor beklädd träskiva. I en avlång sexsidig fördjupning i mitten sitter på en stol jungfru Maria med barnet; ovanför och nedanför denna i halvrunda fördjupningar en bröstbild med världsklot och spira. I runda fördjupningar på var sin sida om mittbilden finnes i den ena Moses med lagens tavlor, i den andra ett helgon med palm, båda med språkband. Över och under

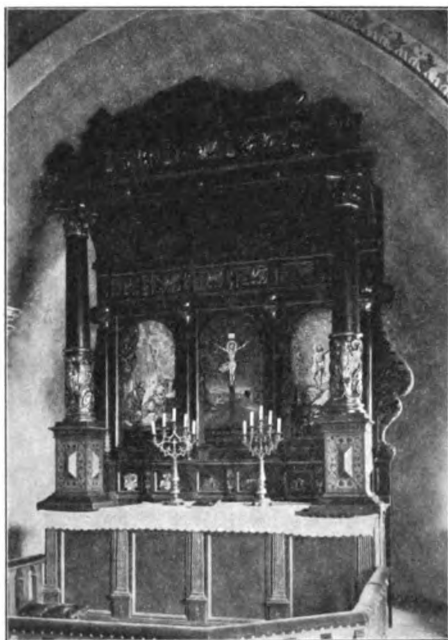

Snidade bilder. Djurröd.

dessa sistnämnda bilder stå i åtta rektangulära fördjupningar helgon med glorior och språkband. Figurerna äro halvupphöjda, svicklarnes bladverk upphöjda; omfattningarnes och listernas utsirning med bladslingor och andra motiv äro inritsade och delvis fyllda med inbränd svärta. Till antemensalet skola ha hört gavelstycken, av vilka fragmenter lära finnas. Endast få rester av krucifix och bilder äro bevarade. På Djurröds kyrkvind lågo jämte ett renässanskrucifix, vars armar äro avslagna, två gotiska biskopsbilder, en tidigt gotisk bild av madonnan med barnet med madonnans huvud bortbrutet, en liten halft förmultnad, gotisk bild av ett kvinnligt helgon samt en defekt gruppbild, föreställande jungfru Maria och den heliga Anna [1]); en bild av Kristusbarnet, som suttit på den senares

[1]) Alla nu i Lunds Universitets historiska museum.

knä, har förkommit; gruppen är ett gotiskt arbete. På Linderöds kyrkvind var undankastat ett gotiskt krucifix med avslagna ben och armar [1]). I Vä och Maglehem hänga krucifixen, på förra stället sengotiskt, på senare renässans, kvar i kyrkorna. Altarprydnaden i Efveröds kyrka (Brunius, K. 544) utgöres av ett gotiskt altarskåp i barockinramning. Renässansen är rikt företrädd i predikstolar och altarprydnader. I Köpinge och Träne ha altarprydnaderna framtill på två kolonner

Altarprydnaden i Träne.

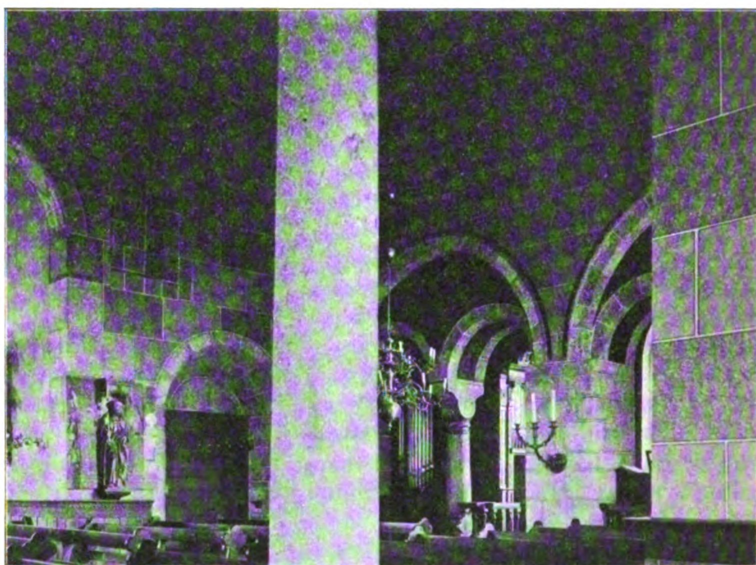
vilande baldakiner, en typ som i regel visat sig vara tidig renässans. Fonden utgöres av tre med smäckra pilastrar begränsade fält, i Träne försedda med målningar, föreställande Kristi födelse, korsfästelse och uppståndelse. På en list nedanför sitta sex senare ditsatta vapen; vid de fyra mellersta stå från vänster till höger namnen Johan Ridderschantz, Ebbe Ulffeldt, Hedewig, Grefvinna till Schlesvig Hollstein samt Sophia M. Ulffeldt; å pilastrarne på altarbordets beklädnad: Anno 1552. Givetvis är den sista femman felaktig, möjligen tillkommen vid

[1]) Nu i Lunds Universitets historiska museum.

senare ommålning. Predikstolen är utförd i samma stil; på dörrfältet står emellertid årtalet 1637, troligen angivande tiden för dess »stoffering». I Ö. Vrams kyrka är hela inredningen renässans. Altarprydnaden bär årtalet 1630. På ett par av de med omväxlande ornament prydda stolgavlarne finnes årtalet 1604. N. Åsums altarprydnad av år 1602 företer originella ornamentsdetaljer; överst under avslutningsfiguren har Christian IV:s och hans drottnings vapen fått sin plats. Vidare finnas renässanspredikstolar i Maglehem, Lyngsjö, Efveröd, Vä och V. Vram, där predikstolskorgens fält upptagas av framställningar av syndafallet, korsfästelsen och andra bibliska scener. En särskild grupp bilda några altarprydnader, vilkas skulpterade mittfält föreställa nattvarden. Fonden utgöres antingen av en arkad eller en byggnad och hela mittfältet omramas av korkskruvsvridna kolonner eller av figurer någon gång i förening med yppiga bladornament. Älst av dessa altarprydnader är den i Vä, som är daterad 1674; Djurröds bär årtalet 1706, Esphults är från samma tid. En predikstol med vridna kolonner finnes i Vidtsköfle. Dopfunten i Efveröd med träskulpturer, föreställande scener ur bibliska historien, torde vara från 1600-talets mitt. Huaröds predikstol är förfärdigad 1687. V. Vrams kyrka äger en broderad mässhake från 1691. — Flera medeltida kyrkklockor finnas kvar; så i Hörröd, den stora (Uldall, 103), Maglehem, den stora (Uldall, 175), Degeberga, den stora (Uldall, 109), Huaröd, den lilla (Uldall, 122)[1], Ö. Sönnarslöf, den lilla (Uldall, 135), Efveröd, den lilla (Uldall, 179), Lyngsjö, den stora (Uldall, 135), samt i Ö. Vram (Uldall, 76); klockor yngre än medeltiden men äldre än tiden omkr. 1650 finnas i Huaröd, Maglehem (1634), N. Åsum och V. Vram. Epitafier och gravstenar från tiden före 1600-talets mitt finnas flerstädes. Särskilt anmärkningsvärda äro de stora epitafierna över Henrik Brahe och Christian Barnekov med deras familjer i Vidtsköfle kyrka. I Vä kyrka hänger ett epitafium från år 1609, som föreställer en prästfamilj. Från tiden efter 1650 äro epitafierna i Efveröd över prosten Sten Sommer och i N. Åsum över prosten Jörgen Jacobsen. Utanför Träne kyrka står en gravsten med uthugget kors. Inne i kyrkan vid N. kormuren stå två utmärkt väl bevarade gravstenar över Björn och Axel Urup samt över Ove Urup och hans hustru Kirstine Kaas. Vid Köpinge finnas tre äldre gravstenar, i N. Åsum även tre, av

[1]) Uldall anser denna klocka förmodligen stöpt för Åhus och anför såsom stöd därför inskriftens ord: gud give *uo huis* sogne folep ret at lare etc. Uo huis torde emellertid vara = uoris.

vilka den ena visar bilderna av Jacob och Byrge Trolle till Lillö, båda beväpnade och med dragna svärd. Vid Vidtsköfle kyrka stå resta fyra gravstenar. Den ena av dessa har legat över Niels Brahe d. ä. och hans båda hustrur. Å en annan gravsten framställes Jens Brahe, som dog på Vidtsköfle 1560, och hans hustru, fru Anne Bille, död på Löberöd 1566; den är på Lene Thotts bekostnad förfärdigad 1594. Bredvid denna är rest en sten över Henrik Brahe och hans hustru Lene Thott. Den fjärde gravstenen har legat över Otte Qvitzow († 1565). I Vä kyrkas förrum stå två gravstenar; i N. utbyggnaden är rest den

Interiör mot sydväst. Färlöfs kyrka.

gravsten, som en gång legat över Knut Lundbeck, borgmästare i Vä, död $^{9}/_{1}$ 1608.

I Vä finnas åtskilliga välvda källare, minnen från stadstiden, samt lämningar efter grundmurar. Skansar finnas på Uddarps brink samt på en höjd vid Öllsjödal; den sistnämnda har på senare tid delvis undergått skadegörelse. Vid den V. ingången till N. Åsums kyrka står Absalons och Esbern Mules runsten.

Ö. Göinge härad. Vissa förarbeten, särskilt förtecknande av fornlämningarna i häradet, utfördes 1908 av lantbrukaren

Pehr Johnsson i Emislöf. De av undertecknad sommaren 1909 företagna undersökningarna gällde nästan uteslutande kyrkorna; endast ofullständigt kommo de att beröra de fasta fornlämningarna.

I Osby, Örkened, Loshult, Glimåkra och Ö. Broby äro kyrkorna från yngre tid och av en typ, som vad interiören angår endast kan jämföras med en lada. Färlöfs intressanta romanska kyrka (Brunius, K. 146) med tvillingtorn i V. och rundbågsarkad framför den ursprungliga S. ingången har utvidgats med utbyggnader mot N. och S., varvid skeppets takvalv nedrivits och ersatts med platt brädtak. Genom på två gråstenskolonner vilande rundbågar har kyrkan satts i förbindelse med

Hjärsås kyrka.

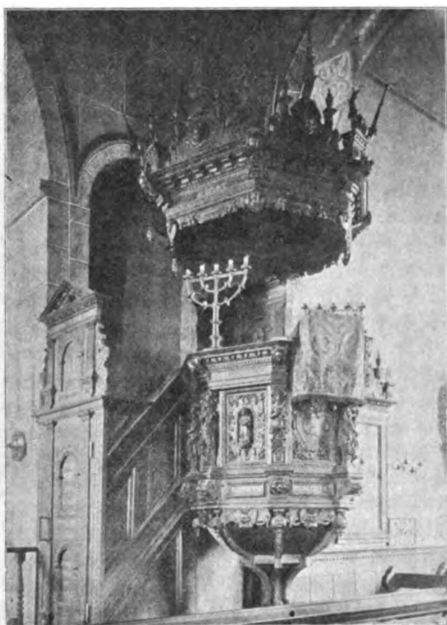
dessa sidoskepp. Korets takvalv på höga tresprångiga pilastrar har gotiska kalkmålningar (Rydbeck, 126). Till N. Strö romanska sandstenskyrka (Brunius, K. 180) har i V. byggts ett lanterntorn. Kviinge kyrka är av vanlig romansk typ; den har åt N. i senare tid fått en stor utbyggnad. I Gryts romanska kyrka med senare tillbyggt torn i V. och gravkapell vid N. sidan täckas skepp och kor av sammansatta korsvalv, i skeppet vilande på femsprångiga pilastrar. Deras ribbor äro förenade genom tvärband.. Hjärsås romanska kyrka har också i N. försetts med utbyggnader till skepp och kor (sakristia). Skeppets två korsvalv äro utan pilastrar inslagna i väggarne; i koret vilar det med burleska sengotiska kalkmålningar (Rydbeck, 125) försedda korsvalvet däremot på tresprångiga pilastrar. På N.

korväggen sitter en utåt igenmurad, rundbågig fönsteröppning med smal ljusöppning, breda smygar och hög bröstning; öppningen är till sin nedre del inpassad i en fyrkantig nischfördjupning; endast den runda betäckningen faller ovan densamma. Knisslinge romanska kyrka (Brunius, K. 178) har på skeppets S. sida kvar två urspungliga fönsteröppningar, av vilka den V. är inåt igenmurad, den Ö. tjänstgör som dörröppning från det vid S. sidan belägna tornet till kyrkvinden. Emislöfs kyrkas (Brunius, K. 223) N. ingång är numerad igenmurad. I V. har tillbyggts ett torn. Vapenhuset vid Hästveda kyrkas (Brunius, K. 153) S. sida är i senare tid borttaget och dörröppningen igenmurad. Vid Araslöfs herregård står Araslöfs gamla kyrka, nu delvis använd som magasin.

Flera anmärkningsvärda rester av det gamla kyrkoinventariet finnas bevarade, trots det myckna som gått förlorat. Så stå de medeltida dopfuntarne kvar i Färlöfs (Brunius, K. 502), N. Strö, Knisslinge och Kviinge (Brunius, K. 495) kyrkor. Gryts kyrkas dopfunt befinner sig i enskild ägo. I Färlöfs kyrka hänger ett gotiskt, över triumfbågen i Emislöfs kyrka ett renässanskrucifix. I Osby kyrkas torn stodo tre bilder [1]), bland vilka ett krucifix av romansk typ. Armarne och korset saknas. Av de andra föreställer den ena, som är romansk, ett helgon med bok i vänstra handen, den andra från gotisk tid »nådastolen». Alla tre bilderna äro skadade. I N. Strö kyrkas sakristia finnes en bild av en tronande S:t Olof, med ett krönt odjur vid sina fötter. Bilden, som sitter kvar i sitt skåp (dörrar saknas), har varit rikt förgylld och målad. På samma ställe förvarades ännu tre skadade bilder, alla gotiska, av madonnan med barnet, ett på en tron sittande krönt helgon samt ett stående helgon med ett odjurshuvud vid sina fötter. Den senares armar äro avslagna, men den högra synes ha varit upplyftad; bilden föreställer möjligen S:t Göran. I Färlöfs kyrka hänger ett sönderrestaurerat altarskåp med bilden av Petrus med nycklarne och målade dörrar. — I Knisslinge kyrka finnes en rikt sirad renässansaltarprydnad med baldakin på två kolonner. Fondens tre fält äro delade på tvären; de sålunda uppkomna sex fälten äro försedda med målningar från 1700-talet. En predikstol, vars stil nära sammanhör med denna altarprydnad, är uppsatt i Hjärsås kyrka; den bär årtalet 1593. Detsamma gäller om en i Osby kyrka i senaste tid återuppställd predikstol, som länge legat på kyrkvinden. Färlöfs kyrkas predikstol utgör ett av de yppersta proven på renässansens

[1]) Nu i Lunds Universitetets historiska museum.

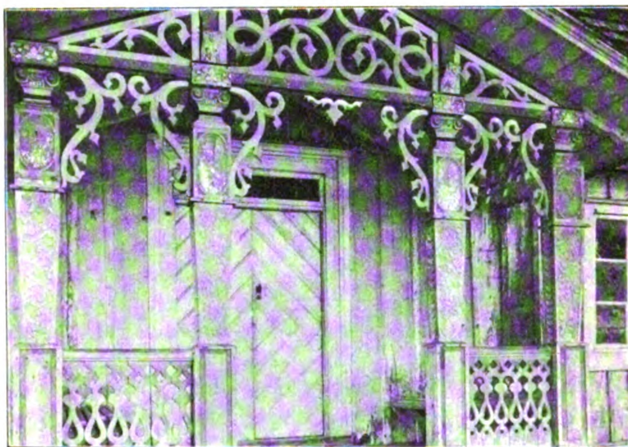
konst i Skånes kyrkor; ena fältet bär Christian IV:s namnchiffer. Altarprydnaden i samma kyrka torde vara något yngre. N. Strö kyrkas altarprydnad är av mera ovanlig, enkel komposition, predikstolen i samma kyrka är däremot rikare utstofferad. Även i Gryts kyrka finnas altarprydnad och predikstol i rikt utsirade former. De bära årtalen 1636 och 1654. Altarprydnadens flygelstycken sluta sig till huvudstycket genom mellanled, som krönas av griphuvud och avslutas med gripklor. Hjärsås kyrkas predikstol målades 1650, Kviinge kyrkas bär år-

Predikstolen i Färlöf.

talen 1605. Osby kyrka hyser ännu lämningar av sin renässansaltarprydnad, i det tre fyllningar från densamma hänga på kyrkans väggar. När förstörelsen gick över Ö. Broby gamla kyrka, såldes dess renässansinventarium. Det återfanns delvis i kyrkbyn. Av altarprydnadens kolonner och lister har uppförts en veranda; predikstolskorgens fyllningar ha funnit en lika praktisk användning som klädskåp; själva predikstolskorgen tjänstgör som duvslag. I Hästveda kyrka finnes en altarprydnad av en typ, som även påträffats i Gärds härad: den

visar korkskruvsvridna kolonner, omslutande ett mittfält med en reliefbild av nattvarden. Denna altarprydnad avslutas uppåt med skulpterade ljusblå skyar, som omge ett litet triangulärt fält med Jahves namn på hebreiska. I den numera igenmurade S. ingången till Knisslinge kyrka sitter en medeltida, järnbeslagen dörr. En rest av en liknande är bevarad i Osby kyrka, numera i den dörröppning, genom vilken man inkommer till kyrkvinden. Av epitafier ha antecknats två i Ö. Broby, två i Osby, ett i Färlöfs kyrka och ett i Glimåkra; de äro alla över präster och deras familjer från tiden efter 1650. Medeltida gravstenar finnas i N. Strö och Hästveda.

Veranda i Östra Broby.

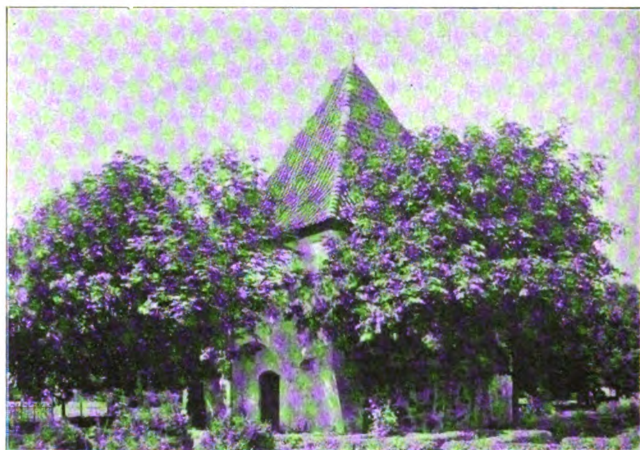
I Hästveda socken finnes en ryggåsstuga från omkring 1740; i Kviinge socken i Ballingstorp ligger nere vid Helgeå en gård av äldre typ.

Villands härad undersöktes sommaren 1910. Undersökningarna omfattade fullständigt endast socknarne Nosaby, Gustaf Adolf, Rinkaby, Fjelkinge, Nymö, Trolle-Ljungby, Gualöf, Ifvetofta och Kiaby. Dessutom undersöktes kyrkorna i Fjelkestad, Oppmanna, Vånga och Ifö samt fornlämningarne i Åhus socken utanför köpingen.

Av stenkammargravar har påträffats en dös i Gustaf Adolfs socken på högt belägen mark samt fyra hällkistor i Ifvetofta socken. Dösen, till sin anläggning avlång, är öppen mot Ö. och alldeles tom. Tre av hällkistorna äro belägna på höjderna

ovanför Ifö- och Lefrasjöarne; den fjärde ligger vid Valje på sluttningen ned mot Östersjön, till synes vid den gamla strandvallens kant. Alla äro de avtäckta och plundrade; vid två av dem ligga takhällarne undankastade vid sidan. Valjehällkistan är till en del fylld med jord. Över den ena hällkistan nära Lefrasjön har från åkern hopats en mängd sten, som numera fullkomligt döljer densamma. Den andra har i senare tid raserats, i det man vräkt ner flera av väggstenarne; ena gavelns stenar räddades därigenom, att en för fornminnen intresserad person fyllde kistans botten med sten och på så sätt hindrade de kvarstående stenarnes kullvräkande. Endast deras överkanter sticka nu upp över den odlade marken. Högarne inom den undersökta delen av häradet äro tämligen få. V. om Fjelkinge backe ligga 3 högar, av vilka de två odlade; den tredje på toppen av en brant kulle. Från en hög, varav rester ännu finnas kvar V. om Legeveds by, tog man för några år sedan jord och sten för fyllning och byggnadsmaterial till en under uppförande varande gård därinvid. Vad man byggde om dagen föll emellertid ner om natten, och då man slutligen fått gården färdig, slog åskan ner och lade densamma i aska. Det är den allmänna tron, att detta berott därpå, att man skadat högen. Utmed kusten ligga ett par små högar. På krönet av Kjuge kull i Kiaby socken, varifrån man har den vidsträcktaste utsikt, är en större hög belägen; den har genom toppens tillplattning fått formen av en avslagen kägla. SV. om Kiaby kyrka, S. om landsvägen till Fjelkinge ligga ännu ett par högar, därav en större. En mindre hög, som för ett trettiotal år sedan förstördes, hade fotkedja och innehöll en av stenflisor bildad gravkista, vari hittades ett bronssvärd, som skall ha lämnats till Lund. En hög i Trolle-Ljungby socken S. om och nära intill järnvägen är av tvivelaktig natur. På höjderna ovanför Ifösjön ligga i Ifvetofta socken tre högar i varandras omedelbara närhet. Ett större stenkummel är beläget S. om Grödby hallar; det har mistat sin urspungliga form, då först hälften gått genom stenkrossen, därefter en mängd sten från åkern hopats på och kring detsamma. Flerstädes i Ifvetofta socken finnas fält med rösen; i de flesta fall är det emellertid svårt att avgöra, huruvida ett grav- eller odlingsröse föreligger. Som gravfält är emellertid att anse det NÖ. utsprånget på hallarne NO. om Vidriksberg; där finnas spår av flera stensättningar och smärre kummel; mellan hallarne och Vidriksberg äro belägna åtskilliga jordblandade rösen av c. $^3/_4$ m. diameter. Även på Grödby hallar finnas spår av kummel och stensättningar. N. om järnvägen och V. om vägen från Grödby till Valje ligger ett för ett

antal år sedan uppodlat fält. Här ha vid odlingen under små högar påträffats krukor. Ett gravfält med gravar under flat mark synes finnas nära Lefrasjön SV. strand. I ett grustag därstädes har man vid ett par tillfällen funnit lerkrukor, innehållande brända ben och aska samt smärre bronsföremål. I den undersökta delen av häradet hava två större stensättningar påträffats, den ena bestående av 19 stenar i en rektangulär, åt V. öppen krets i närheten av dösen i Gustaf Adolfs socken, den andra, varav 19 stenar finnas kvar, är belägen intill hällkistan i Valje och synes ha bestått av i 5 rader ordnade stenar med 5 stenar i varje rad. Vidare finnas stensättningar vid de tre högarne ovanför Ifösjön, på landtungan emellan Ifö- och

Kyrkogårdsporten i Fjelkinge.

Lefrasjöarne, på en höjd i närheten av Håkanryd N. om Sissesjön samt intill vägen V. om Skräboån mellan järnvägen och Ifösjön. Dessutom flerstädes resta stenar, oftast i närheten av gravar eller stensättningar. I Ö. Ljungby i Trolle-Ljungby socken är belägen en stensättning, numera bestående av 4 stenar, troligen en rest av en skeppssättning.

Vad de kvarstående medeltida kyrkorna beträffar, äro de av en typ, snarlik den som finnes i Ö. delen av Gärds och S. delen av Ö. Göinge härad med tvådelade, rundbågiga ljudöppningar i tornen: så i Fjelkinge (Brunius, K. 149), Nymö (Brunius, K. 225), Fjelkestad (Brunius, K. 152) och Ifvetofta (Brunius, R. 677). Portalen till Fjelkinge kyrkas ursprungliga V. ingång, som ännu på Brunii tid var synlig, är numera antin-

gen dold under rappningen eller förstörd. Likaså är kapitälet delvis förstört på den låga kolonn, som uppbär de små, på Ö. sidan med djupa karniser sirade rundbågar, vilka understöda den stora rundbåge, som uppbär tornets Ö. vägg. Kolonnen i tornets S. ljudöppning är utslagen. På kyrkogården står den gamla kyrkogårdsporten med stor, rundbågig genomgång och högt, spetsigt tak. Vid dess N. sida synas spår av kyrkogårdsmurens anslutning till densamma. I Nymö kyrka äro tornets ljudöppningar icke tvådelade av en rund kolonn utan av en fyrkantig mittpelare. Skeppets och korets takgesimser ha genom restauration förstörts, och en sakristia tillbyggts vid korets Ö. sida. Gustaf Adolfs kyrka består av ett skepp, täckt med välvt brädtak, kor med korsvalv på höga tresprångiga pilastrar samt rundel med hjälmvalv. Till denna ursprungliga byggnad ha 1784 i V. uppförts ett torn av gråsten samt senare i N. en utbyggnad. Rinkaby kyrka (Brunius, K. 221) saknar torn; i stället har skeppet försetts med en tornliknande trähuv, vari klockorna fått sin plats. Ovanför valven på skeppets N. vägg synes övre delen av en rundbågig fönsteröppning, vilket visar att omgivningsmurarne och valven ej, som Brunius anger, äro samtidiga. Kiaby kyrka har utvidgats genom tillbyggnad åt N., varvid kantbågen mellan skeppets två korsvalv jämte dessas närmaste valvkupor lyftats till samma höjd som bågöppningen mellan den ursprungliga kyrkan och tillbyggnaden. Predikstolen med altarbordet inunder står vid skeppets S. sida. Korets N. sida är täckt med munkpannor. Gualöfs kyrka (Brunius, R. 679) saknar torn; i dess ställe finnes en klockstapel SO. om kyrkan. Vid korets N. sida är en sakristia tillbyggd. På insidan på skeppets S. vägg samt på utsidan på dess N. synas delvis igenmurade, skråkantiga fönsteröppningar. Trolle-Ljungby kyrka (Brunius, R. 682) har genom äldre och nyare tillbyggnader mistat nästan varje spår av sin ursprungliga plan. Endast en obetydlig del av densamma är från medeltiden, mera från renässansen. Av Ifvetofta gamla kyrka kvarstår endast det massiva, romanska tornet med breda hörnpilastrar, som sträcka sig till något mer än halva tornets höjd och sammanbindas med en tvåbladig rundbågslist under skråkant. Tunnvalvet, som täckt tornets första avdelning, är nerbrutet. Den andra avdelningens tvenne ljusgluggar mot V., som varit igenmurade, äro 1910 återställda. Den N. är fortfarande tillmurad. Vid tornets N. sida är i senare tid uppförd en strävbåge. Ifö kyrka (Brunius, K. 222) har murat altare; mitt på altarbordet finnes en rektangulär fördjupning, vari ligger en sönderbruten blydosa. Enligt tradition skall den ha innehållit en bit av S. Ursulas

dopdräkt. Av Oppmanna gamla kyrka kvarstå endast kor och rundel, av Fjelkestads (Brunius, K. 152) tornet. Dess andra avdelning har mot Ö. haft två ljusöppningar med mittkolonner under rundbågar. Endast den N. av dessa är bevarad; den S. är förändrad till dörröppning för en läktare i den nya kyrkan. Vånga och Nosaby kyrkor äro från senare tid. Vid Araslöf återfanns platsen för dess redan på 1600-talet raserade kyrka; vid plöjning komma här ofta tegelstenar och taktegel i dagen. SV. om Horna ligga i en ansenlig kulle resterna av Elleköpinge kyrka.

Altarskåpet i Kiaby.

Av det gamla inventariet i Villands härads kyrkor har en stor del förskingrats under senare hälften av 1800-talet; men icke obetydliga rester finnas kvar. Dopfunten från Åraslöfs kyrka, som under många år använts som städ vid stenkrossning (en bit därav var inmurad i en husgavel i den bredvid kyrkoplatsen liggande gården), står numera i Lunds universitets historiska museum. Dopfuntarne finnas kvar i Fjelkinge (Brunius, K. 502), Nymö (Brunius, K. 505), Rinkaby (Brunius, K.

505), Kiaby (Brunius, K. 505), Trolle-Ljungby (Brunius, R. 683), Oppmanna (Brunius, K. 510), Ifö och Gustaf Adolf. Vånga kyrkas dopfunt ligger sönderslagen och utan fot på kyrkogården under en stupränna; Gualöfs har förvandlats till makadam i senare tid. I Kiaby och Gualöfs kyrkor finnas gotiska väl bevarade altarskåp, men ej på deras platser på högaltaret, utan på väggarna i tillbyggnaderna. Altarskåpet i Kiaby kyrka (Brunius, K. 545) har på dörrarnes yttersidor haft figurer i oljemålning; dessa äro numera övermålade. Gualöfs kyrkas altarskåp (Brunius, R. 680) har liksom Kiaby kyrkas i senare tid om-

Maria och Johannes.
Gualöf.

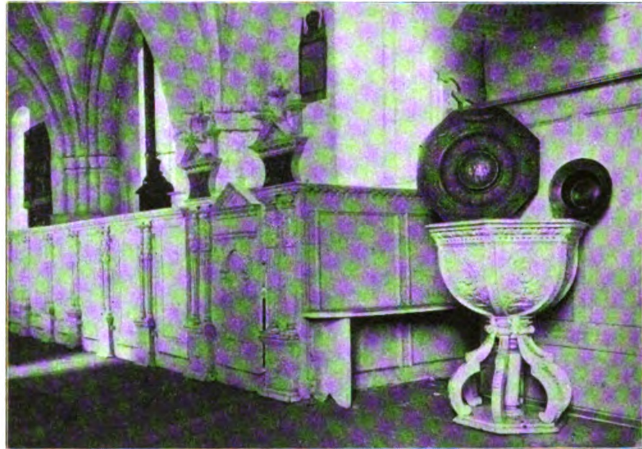

Degnestol. Fjelkestad.

målats, varvid de gamla inskrifterna under figurerna utplånats. På ett skåp i Oppmanna kyrkas sakristia står ett altarskåp (Brunius, K. 546), som förlorat sina dörrar. Färgläggningen och förgyllningen har blivit skadad. I Kiaby kyrka hänger ett gotiskt krucifix, vars fötter äro beklädda med silverskor; skospännenas plats anges av ett band med akantusslinga. Korsstammens båda ändfält saknas. Såväl detta krucifix som en i samma kyrkas kor upphängd romansk bild av madonnan med barnet ha i senaste tid blivit marmorerade i oljefärg. I Gualöfs kyrka finnes en tidigt gotisk grupp [1]), bestående av ett krucifix samt

[1]) Nu i Lunds Universitets historiska museum.

Maria och Johannes, som stått på var sin sida om korset. Undankastad på Nymö kyrkas vind ligger en liten, stympad pietàbild. På Rinkaby kyrkas altartavla är fästat ett litet metallkrucifix av romansk typ. Renässanskrucifix hava anträffats i Fjelkinge, Nymö, Rinkaby och Trolle-Ljungby. Renässansaltarprydnader och predikstolar finnas i flera av häradets kyrkor. Mest konstnärliga torde sniderierna i Fjelkestads kyrka vara. De bestå av en tredelad predikstol samt två degnestolar. Predikstolen är placerad i en vanprydande kolonnomfattning från 1800-talets sista hälft, som skymmer de båda sidofälten. Mittfältets relief föreställer korsfästelsen, de båda sidofältens uppståndelsen och syndafallet. Degnestolarne äro fyrkantiga och ha hörnen prydda

Bänkinredning och funt i Gualöf.

med grippilastrar. Relieferna framställa de vise männens tillbedjan, yttersta domen, skapelsen och syndafloden. Konstverken, som förut tillhört Råbelöfs kyrka, visa nära frändskap med en Kropps kyrka tillhörig, numera på Rosendal förvarad läktare. Fjelkinge kyrkas altarprydnad från 1609 har på två kolonner vilande baldakin; fonden består emellertid här av två, icke som vanligt av tre fält. Predikstolens (från 1604) fält framställa i relief de fyra evangelisternas sinnebilder. Ifvetofta kyrkas altarprydnad och predikstol ha först nyligen kommit tillbaka till kyrkan, sedan de en lång tid legat på vinden å Årup. På kyrkoherden J. A. Jacobssons initiativ skalade man försiktigt av de olika färglager, icke mindre än fyra, varmed altarprydnaden var överdragen, och återställde därefter så noga

som möjligt de ursprungliga färgerna. Dess färgverkan är också en helt annan än den man brukar finna på i senare tid målade renässansarbeten. Altarprydnaden, som torde vara från 1600-talets mitt, har en reliefbild föreställande nattvarden. Dopfunten är från samma tid. Predikstolen bär Braheska och Billeska vapnen. Predikstolen i Gualöf med Otte Marsvins och Mette Brahes vapen, vilka jämte årtalet 1626 återfinnas på Nymö kyrkas predikstol, har fått målningen skadad av fukt; inskriften är delvis oläslig. Dopfunt och bänkinredning äro renässans; altarprydnaden bär årtalet 1704. I Oppmanna kyrkas torn ligga rester av kyrkans renässansinventarium. Trolle-Ljungby kyrkas altarprydnad företer rika former, predikstolen är torftigare. I Nymö kyrka finnes ännu en altarprydnad av den förut i Gärds och Ö. Göinge härad påträffade formen med korkskruvsvridna kolonner. — I Trolle-Ljungbys och Gualöfs kyrkor sitta medeltida, järnbeslagna dörrar; däremot är en liknande, som Brunius såg i Kiaby kyrka, spårlöst fösvunnen. I Ifö prästgård förvaras ett kyrkan tillhörigt gotiskt rökelsekar. I Ifvetofta kyrka är numera upprest en gravsten, som länge legat som golv i en kolbod. Den är mycket nött och föreställer en dam i mer än naturlig storlek, omgiven av sina 16 anvapen. Den skall ha varit gjord att ligga över Sofia Brahes († 1621) stoft. Hon ligger emellertid begraven i Kristianstad. Medeltida kyrkklockor finnas i Trolle-Ljungby, den stora (Uldall, 174) och den lilla (Uldall, 181), samt i Oppmanna, den lilla (Uldall, 248). Från yngre tid äro en 1587 i Lybeck gjuten klocka i Fjelkestads kyrka samt Vånga kyrkas år 1615 omstöpta klocka.

SV. om Hammars gård i Nosaby socken ligger en stor hög, som troligen är en skans. I ena kanten finnes en hög, rest sten, Villandsstenen.

Resultatet av de undersökningar, för vilka här summariskt redogjorts, föreligger i Etnologiska Föreningens i Lund antikvarisk-topografiska arkiv, som är deponerat på Universitetsbiblioteket. Arkivet innehåller dels en samling notiser, excerperade ur äldre litteratur om skånska fornminnen, dels en över undersökningarne upprättad beskrivande katalog, vartill sluta sig samlingarne av fotografier och planritningar. Såväl katalogbladen som fotografier och planritningar äro i vad de angå fornlämningarne försedda med nummerhänvisningar sockenvis till Sveriges Geologiska undersöknings kartblad, där platsen för de fasta fornlämningarne utmärkts och numrerats.

Av undersökningarna har framgått, att de fornminnen, som äro dessa undersökningars föremål, ha varit och ännu äro underkastade en hänsynslös förstörelse. Jag behöver endast påminna om bronsålderskumlets i Lyngsjö och dopfuntens i Gualöf förvandling till makadam. Tack vare bristfällig lagstiftning och otillräcklig uppsikt har detta varit möjligt. Vad särskilt kyrkobyggnaderna beträffar, så har 1800-talet för många av dem varit en tid av brutalaste vandalism. En jämtörelse mellan äldre uppgifter och vad som nu är bevarat visar klarare än något annat, hur denna tid farit skövlande fram även över kyrkoinventariet. I samband med det vid 1800-talets mitt inbrytande stilrenhetsraseriet stängdes de nyuppförda dussinkyrkorna för de gamla kyrkornas inventarium, som i stället hamnade på kyrkvinden, användes som bränsle eller försåldes. Exempel härpå erbjuda bl. a. kyrkorna i Billeberga, Rörum, Hörröd, Ö. Broby och Oppmanna.

Erkännas måste emellertid, att intresset för Skånes fornminnen på senaste tid börjat vakna ute i bygderna och även här och var gjort sig gällande i pietetsfullt bevarande av lämningarne från en svunnen tid. Man må hoppas, att det skall växa sig starkt nog att förhindra ett återupprepande av det sista århundradets vandalism.

Gustaf Clemensson.

(Tryckt i december 1910).

INNEHÅLL.

I likhet med Historisk tidskrift för Skåneland utdelas även övriga skrifter, vilka av De Skånska landskapens historiska förening utgivas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsavgiften är 3 kronor. Ständig medlemsavgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna av föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, arkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris av 22 kronor, därav serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom av årg. 1868--1869) till komplettering: 1 krona.

Av de till den av Föreningen utgivna boksamlingen hörande arbetena är för föreningens medlemmar priset å Corylanders Berättelse om Lunds domkyrka nedsatt till 2 kronor samt å Lunds och Lundagårds minnen av Martin Weibull och å Sthen Jacobsen, Den nordiske kriigs krønicke, till 2: 50.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL.

BAND 4. HÄFTE 4—6.
(Årg. 1911).

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1912

Bidrag till Lunds domkapitels och dess arkivs historia efter reformationen.

Vid medeltidens slut intogo domkapitlen i Danmark en betydande ställning framför allt genom de stora godsrikedomar, som voro knutna vid dem, deras prelaturer och kanikdömen samt altarna i domkyrkorna. I deras händer

Använda förkortningar: 1) beträffande arkiv, som anlitats: G. A. = Skånska generalguvernementets och guvernementets arkiv, förvarade å Landsarkivet i Lund; K. A. = Kammararkivet i Stockholm; K. K. A. = Kammarkollegii aktuariekontors arkiv; L. A. = Landsarkivet i Lund; L. D. A. = Lunds domkapitels arkiv, förvarat å Landsarkivet i Lund; R. A. = Riksarkivet i Stockholm; R. R. = Riksregistraturet i svenska riksarkivet; Rigsark. = Rigsarkivet i Köpenhamn; Univ. ark. = Lunds universitets arkiv, förvarat å Universitetsbiblioteket i Lund; 2) beträffande begagnade tryckta arbeten: Brunius = C. G. Brunius, Lunds domkyrka (1854); Börring = M. Börring, Skånska kyrkoegendomens användande för skolväsendet (1877); Dipl. diœc. Lund. = Diplomatarium diœcesis Lundensis utg. av L. Weibull III—IV (1900—1909); Kanc. Brevb. = Kancelliets Brevböger 1551—1596 udg. ved C. F. Bricka, sen. L. Laursen (1885—1910); Kanc. Reg. = Danske Kancelliregistranter 1535—1550 udg. ved Kr. Erslev och W. Mollerup (1881—1882); Kirkelove = Danske Kirkelove 1536—1683 udg. af H. F. Rördam (1883—1889); Kirkh. Saml. = Kirkehistoriske Samlinger udg. ved H. F. Rördam (1849 ff.); Kr. Sk. = Kronens sköder paa afhændet og erhvervet jordegods i Danmark I—II 1535—1688 udg. ved L. Laursen, sen. F. J. West (1892—1908); Rördam, Univ. hist. = H. F. Rördam, Kjöbenhavns universitets historie fra 1537—1621. I—IV (1868—1874); Secher = Corpus constitutionum Daniæ. Forordninger, recesser og andre kongelige breve, Danmarks lovgivning vedkommende 1558—1660 udg. ved V. A. Secher I—IV (1887—1908); Sk. Saml. = Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrivning 1868—1873, Samlingar utgivna för de skånska landskapens historiska och arkeologiska förening 1874—1880, båda utg. av M. Weibull; Weibull, Univ. hist. = M. Weibull, Lunds universitets historia 1668—1868. I (1868).

var lagt valet av biskop; i den kyrkliga förvaltningen togo kapitlen såsom sådana eller genom sina enskilda medlemmar en betydande andel; biskopen var i vissa ärenden bunden av domkapitlets samtycke, i andra skulle han inhämta dess råd [1]).

En rubbning i de gamla förhållanden hade emellertid börjat göra sig märkbar. Konungens inflytande vid kapitelplatsernas tillsättande var i ständigt stigande. I allt större och större utsträckning besattes prelaturer och kanikdömen av personer — i främsta rummet kungliga kansliämbetsmän —, som endast drogo prebendenas inkomster, men för övrigt stodo kapitlen och dessas egentliga verksamhet främmande. Att samma personer innehade mera än ett prebende, i strid med kapitlens statuter, blev allt mera vanligt [2]). Reformationen skulle medföra ett ytterligare förvärldsligande av kapitlen.

När på riksdagen i Köpenhamn 1536 genom recessen den 30 oktober den katolska kyrkan störtades och protestantismen genomfördes, gällde det i första rummet att träffa dispositioner om kyrkans rikedomar. Man förfor till en början märkligt varligt härutinnan. Endast biskopsgodset indrogs omedelbart. Adeln tillerkändes därjämte att efter innehavarnas död återbekomma det vikariegods, »som thee met nögeactige breffue ock seigl beuisse kunde, att the ære rett arffuinge tiill.» Alla kloster, prelaturer, digniteter, kanikdömen och andra andliga län, som icke förut omnämnts i recessen, skulle däremot bliva vid makt, »till saa lenge att konningen oc Danmarckis riiges raadt therom met flere wiise mendt och lærde, som the tiill thennom thagendis worder, en anden skickelse giöre» [3]).

Det slutliga avgörandet om domkapitlens vara eller icke-vara var sålunda i denna för reformationen grundläggande

---

[1]) Se närmare L. Helveg, De danske domkapitler för reformationen. Khvn 1855.

[2]) Se närmare J. Lindbæk, Pavernes forhold til Danmark under kongerne Kristiern I og Hans (1907) sid. 205 ff.

[3]) Kolderup-Rosenvinge, Samling af gamle danske love IV, 165.

statsakt överlämnat åt framtiden. Att man emellertid ej synes hava tänkt sig ett snart upphävande i varje fall av alla domkapitlen, framgår av att Kristian III redan den 8 därpå följande december stadfäste Lunds domkapitel och klerkerna i Lunds domkyrka vid »al deres rente og anden rettighed baade udi kjöbstederne og paa landsbyerne efter gammel sædvane» [1]. Vilken uppgift domkapitlen under deras tillsvidare existens skulle erhålla i det nya kyrkosystemet, var däremot ännu lämnat öppet. Genom det lagstiftningsarbete på kyrkans område, som avslöts 1542, blev emellertid deras ställning för lång tid framåt fastslagen.

Det första utkastet till den blivande kyrkoförfattningen [2] går ut från, att domkapitlen för framtiden skola bestå. De beröras däri dock endast i förbigående, i sammanhang med bestämmelser om gudstjänsten och prästerskapets löneförmåner. [3] Men utkastet är så tillvida upplysande, som kapitlets förutvarande befogenheter beträffande den kyrkliga förvaltningen däri uppdragas åt andra myndigheter.

I kyrkoordinansens [4] första redaktion den 2 september 1537 — den s. k. latinska ordinansen [5] — är ett avgörande träffat. På den ställning och gestaltning, som däri tillerkännes domkapitlen, har otvivelaktigt den för reformationsverkets ordnande tillkallade tyske reformatorn Johannes Bugenhagen övat ett ej oväsentligt inflytande. Domkapitlen skola fortfarande finnas med karaktär av kyrkliga institutioner. Det ålägges dem att hålla en lärd teolog, »som kand paa latine

---

[1]) Kirkelove I, 10.

[2]) Författat i början av 1537. Tr. av Knudsen i Kirkh. Saml. I, 55—116. Om dess förhållande till de senare redaktionerna av kyrkoordinansen se C. T. Engelstoft, Kirke-Ordinantsens historie i Ny Kirkh. Saml. (1860—1862) II, 3—21.

[3]) Kirkh. Saml. I, 64, 104. I en något ändrad lydelse ingingo dessa bestämmelser i kyrkoordinansen. Kirkelove I, 56, 100—101.

[4]) Om kyrkoordinansen se fr. a. Engelstoft i Ny Kirkh. Saml. II, 1—110, 369—442.

[5]) Tr. hos Cragius, Historia regis Christiani III. Additamentum sid. 29—88. De i det följande omnämnda bestämmelserna om domkapitlen, vilka oförändrat ingått i den senare s. k. »rette kirkeordinants» (tr. senast i Kirkelove I, 40—133), citeras här efter den senare.

offuerliust lesse den hellige schrifft bode for canicker, scholedegne oc forstandige borgere oc andre, som did wille söge». De kaniker, som ej voro borta till studium, skulle »huer dag siunge wdaff den hellige schrifft oc Guds ord» på sätt Bugenhagen föreskrivit. Konungen lovade att tilldela prebenden åt uttjänta präster och skolmän; vidare tillförsäkrades den kanik, som »for sin lerdoms och dueligheds skyld» kallades till »supperattendent, sognepræst, prædicker, scholemester, lessemester y den höige schole, eller til nogen raad oc arbeid til menighedzens beste», att fortfarande få behålla inkomsten av sitt kanikdöme, så att, tillägges det, »de beste bliffue de rigeste, oc de som andre tiene med deris gode lerdom» [1]).

De i kyrkoordinansen uppställda bestämmelserna beträffande utdelandet av prebenden, inneburo ingalunda, såsom man ofta uppfattat saken [2]), att konungen förpliktat sig att låta prebendena komma endast kyrkans och skolans män till godo. De anvisade endast ett ändamål kapitelgodset skulle komma att tjäna. Den rätt, konungen genom reformationen såsom den danska kyrkans överhuvud erhållit att förfoga över kapitelägendomen, hade han ej bundit i en viss riktning genom dessa bestämmelser; konungen ägde alltjämt full frihet att tilldela prebendena åt vem han fann för gott. Och att konungen hade för avsikt att taga prebendena i anspråk även för andra personer än dem, som voro i kyrkans och skolans tjänst, och att låta ett världsligt element förefinnas i kapitlen, kommer till synes redan i de privilegiebrev, som följande året utfärdades för Roskilde och Lunds domkapitel [3]). På samma gång som kanikernas gamla optionsrätt till prebenden bekräftades, bestämdes den att gälla även för konungens

---

[1]) Kirkelove I, 122—123.

[2]) Weibull, Univ. hist. I, 5; Börring, sid. 13—14.

[3]) Priv. för Roskilde domkapitel 1538 $^{28}/_{10}$, för Lunds 1538 $^{2}/_{11}$. Kanc. reg. 69—70. Likartade priv. för Ribe domkapitel 1551 $^{10}/_{4}$ hos J. Kinch, Ribe bys historie II (1884), 49—51. Köpenhamns kollegiat-kapitel indrogs däremot redan genom K. Br. 1538 $^{10}/_{12}$ (Kirkelove I, 24—25. Se närmare Rördam, Kjöbenhavns kirker og klostere i middelalderen (1859—1863) sid. 79—82).

dagliga tjänare i kansliet och räntmästare på lika sätt som för dem, »ther hoes domkierchen dagligen besiden ere». Kansliämbetsmännen fritogos från att göra tjänst vid domkyrkan och alla andra skyldigheter, så länge de voro i konungens dagliga tjänst, men skulle ändock komma i åtnjutande av en kaniks alla rättigheter. De andra, som hade rätt att vara borta — de som studerade vid något universitet — skulle däremot »holde thieris fuldmyndige procuratoris dagligen hoes domkierchen besiddendis, som for thennom til alle thynge och thieneste svare och fuldgiöre skulde».

Det var i kyrkoordinansen tillkännagivet, att ytterligare behövliga bestämmelser om kanikerna skulle givas i de privilegier Köpenhamns universitet skulle erhålla. Den 10 juni 1539 utfärdades dessa: det var den s. k. universitetsfundatsen [1]). Kyrkoordinansens bestämmelser om kapitlens skyldighet att anställa en lärd theolog och prebendens utdelande åt uttjänta präst- och skolmän återupprepades här; om dessa ej bodde vid domkyrkan, skulle de hålla en ställföreträdare. Universitetets rektor med kanslern skulle avgöra, vilka härvid borde komma i fråga [2]). Kapitlen tillförsäkrades att ej skola lyda under någon annan överhet än konungen. Barn skulle ej som förut få komma i åtnjutande av de kyrkliga förläningarna. Konungen förpliktigade sig att ej utdela någon prelatur eller kanonikat åt någon, som icke studerat två år i Köpenhamn. Ej häller skulle någon erhålla något kanonikat, som ej ville bo vid domkyrkan och förrätta kortjänsten. Undantag gjordes i överensstämmelse med bestämmelserna i 1538 års kungl. brev beträffande dem, vilka konungen dagligen begagnade i sin tjänst [3]).

Kyrkoordinansen fick sin slutgiltiga lydelse den 14 juni 1539 i den »rette ordinants» [4]). I denna upptogos

---

[1]) Tr. i utdrag i Kirkelove I, 27—40.

[2]) Detta stadgande om universitetets medbestämmanderätt synes hava tillkommit efter en framställning av superintendenterna. Tr. i Ny Kirkh. Saml. II, 701—702. Rördam, Univ. hist. I, 139.

[3]) Kirkelove I, 35—38: »qvorum doctrina, consilio et opera qvotidie utimur, in aula nostra semper nobis assistentium».

[4]) Tr. senast i Kirkelove I, 40—133.

den latinska ordinansens bestämmelser om domkapitlen i huvudsak oförändrade [1]). Men därutöver gav den en skarp avgränsning av kanikernas befogenheter. De skulle, heter det här, »inted beuare dem y noger made med den befaling wy haffue wdi denne wor oc riigens ordinantz giffuet wore superattendenter, leensmend oc prouister, wden saa skeer, at de bliffue det rettelige til kaldet» [2]). Därmed hade de definitivt avskurits från all befattning med stiftens kyrkliga förvaltning [3]).

Genom Ribeartiklarna 1542 [4]) återfingo domkapitlen väl någon del av sin forna myndighet. Det uppdrogs däri åt dem att vara domstolar i äktenskapsmål [5]). Men i denna sin egenskap, vilken innefattade deras viktigaste befogenhet efter reformationen, utgjorde de en blandad domstol. Äktenskapsmålen skulle avdömmas av domkapitlet tillsammans med stiftslänsmannen, senare länsmannen, som däri förde presidiet [6]).

---

[1]) Kirkelove I, 122—124. Jfr ovan sid. 121, not 5.

[2]) Kirkelove I, 123. Den »rette kirkeordinantz» innehöll även utöver den latinska ett förbud för kanikerna att »haffue hoess dennom beröctige quindfolck.»

[3]) Det är dock att märka, att i vissa stift kapitlen ända till 1600-talets början fungerade såsom domstolar i mål rörande prästers ämbetsfel (Se J. Kinch, Ribe bys historie II, 488—490). Med tiden fingo de även deltaga i valet av biskop (Se H. F. Rördam, Bispevalget i den danske kirke fra reformationen indtil enevælden i Ny Kirkh. Saml. VI. Beträffande Lunds stift särskilt ibid. sid. 87—89. Kirkelove I, 319—320, 326—328).

[4]) Tr. i Kirkelove I, 195—206.

[5]) Kirkelove I, 198. I kyrkoordinansen 1539 hade givits den bestämmelsen, att äktenskapsmålen skulle hänvisas till konungen själv eller länsmännen och beträffande köpstäderna till borgmästare och råd. ibid. I, 108.

[6]) Vid länsmannens förfall satt biskopen såsom ordförande och vid hans frånvaro den förnämste prelaten. Rördam avtrycker i Kirkh. Saml. 5 R. II, 461—463 en äktenskapsdom av 1550, där det förra är fallet. Jfr för övrigt äktenskapsprotokollen i L. D. A. och H. Matzen, Den danske retshistorie. Privatret I, 77, där en kgl. dom 1635 15/4 anföres, genom vilken biskop Mads Jensen i Lund bötfälles till 500 rdr för underlåtenhet att taga länsmannen med. — Såsom äktenskapsdomstol skulle domkapitlet, jämlikt vid nationalsynoden i Antvorskov 1546 24/10 antagen bestämmelse, årligen hålla fyra ordinarie sammankomster och för övrigt sammanträda vid behov. Kirkelove I, 259.

I Ribeartiklarna inskärptes vidare skyldigheten för kapitlen att underhålla en lärd teolog och förpliktelsen för innehavarna av prebendena att flytta till domkyrkan och residera där samt göra tunga och tjänst efter ordinansens föreskrift, »wnder samme canickedommers och prebenders fortabelse»; dock tillägges det i enlighet med föregående bestämmelser »vndertagne the personer, som ere wdj cancellerieth, renthemestere eller andre wore eygne daglige tienere, eller the och ere til studium» [1]). Det är emellertid betecknande för utvecklingen, att, genom en kunglig skrivelse samma dag som Ribeartiklarna utfärdades, konungen — under återkallande av bestämmelsen i universitetsfundatsen, att ingen, med undantag av kanslitjänare, skulle förlänas med någon prelatur, kanikdöme eller prebende, utan att han förut studerat två år vid universitetet i Köpenhamn —, förbehöll sig full frihet vid bortförlänandet av kapitelplatserna. Universitetets lärare skulle emellertid kallas till råds, dock icke vad beträffar kanslitjänstemännen, räntmästaren »och andre personer, som kunde were riiget nyttig» [2]).

Lagstiftningen beträffande kapitlens ställning var härmed i stort sett avslutad för den period, under vilken Lunds domkapitel lydde under danskt välde. Det är egentligen ytterligare blott att anteckna ett kungl. brev 1557 $^{20}/_{12}$ — närmast tillkommet i anledning av en framställning från universitetet —, vari skyldigheten för de icke privilegierade prebendeinnehavarna att residera vid domkyrkan återuppprepades. I motsatt fall skulle prebendena fråntagas dem [3]). Bestämmelsens betydelse blev dock endast av kort varaktighet.

Den förändrade »skickelse» av prelaturer och kanik-

---

[1]) Kirkelove I, 205—206.

[2]) Kirkelove I, 207. I realiteten blev dock icke ens denna förminskade bestämmelse om universitetet såsom rådgivande myndighet vid kapitelplatsernas besättande iakttagen. Rördam, Univ. hist. I, 51, 146. IV, 20.

[3]) Rördam, Univ. hist. I, 247—248. IV, 90—91. Rördam anför även fall, då denna bestämmelse under de efter dess utgivande närmast följande åren tillämpats.

dömen, som 1536 års recess ställt i perspektiv, kom däremot ej till stånd. I såväl Fredrik II:s (1559) som Kristian IV:s (1596) handfästningar [1]) upptogos recessens bestämmelser oförändrade. Vid affattningen av Fredrik III:s handfästning (1648) [2]) synes man däremot hava ansett den försiggångna utvecklingen vara tillfyllest. Det heter där, att prelaturer, digniteter och kanikdömen skulle »wed deres magt bliffue, ey heller nogen dermed hereffter forlehnes, end de, som enten vdi clericiet, staten eller militien riget nogen god och merkelig tieniste giöre kunde.»

Mot bakgrunden av dessa bestämmelser har man i främsta rummet att se domkapitlens historia efter reformationen. Varken alla eller ens flertalet av ett domkapitels medlemmar residerade i kapitelstaden, gjorde andaktsövningar i templet och avdömde äktenskapsmål. De residerande voro ett försvinnande fåtal. De utgjordes endast av personer, som på grund av beställningar, i regel antingen i kyrkans eller skolans tjänst, voro bundna vid kapitelstaden. Att vara kanik eller prelat var ej mera enbart ett levnadskall för en person, sedan den siste av de vid katolska kyrkans fall 1536 levande kapitelmedlemmarna gått ur världen. Prelaturer och kanikdömen betraktades så gott som uteslutande från synpunkten av förläningar, vilka av konungamakten dels tilldelades enskilda — såvitt man kan se, huvudsakligen kungliga ämbetsmän och adliga, i mindre utsträckning kyrkans och den andliga odlingens män — dels permanent anslogos till vissa tjänster. Flertalet kaniker infunno sig överhuvud ej i kapitlet och deltogo i dess förhandlingar; det var undantag om så skedde. De njöto endast inkomsterna av sina kapitelförläningar och befattade sig ej med kapitlet, om ej för att bevaka sina egna rättigheter. Kapitelplatserna utgjorde i regel endast löneförmåner för sina innehavare. Domkapitlen avgåvo, såsom man träffande uttryckt det, »blott

[1]) § 36. Secher I, 70. Aarsberetninger fra det kgl. geheimearchiv II, 107.
[2]) § 36. Secher V, 567.

ramar, inom vilka det kunde verkas för högst olikartade ändamål» [1]).

En förstärkning erhöll det residerande elementet i domkapitlen, när under 1620- och 1630-talen katedralkollegier eller gymnasier inrättades i kapitelstäderna på grundval av kapitelägendom [2]); dessas lärare erhöllo då säte i kapitlen, oberoende av om deras lön var grundad på prebenden eller annat kapitelgods. I viss mån var denna förändring i den gestaltning den erhöll genom skolfundatsen 1639 till sin natur av omvälvande art för kapitlens struktur. Det förordnades, att de fyra professorsbeställningarna och skolrektorstjänsten med de därtill anslagna kapitelgodsen skulle räknas för kanonikat, oavsett om deras lön var gjord av »vikarier eller andet desslige gods.» Professorer och rektor skulle ej blott äga säte och stämma i kapitlet och deltaga i avdömandet av äktenskapsmålen och i andra rådslag, utan åtnjuta en residerande kaniks alla förmåner »effter sitt senium». Genom kungl. brev 1621 $^{4}/_{6}$ [3]) hade även föreskrivits, att superintendenten alltid i kraft av sitt ämbete skulle vara medlem av kapitlet och hjälpa »att raadföre och fordre capittelssager med andre til det beste.» Förut hade han där haft säte och stämma, endast för så vitt han innehade något prebende eller prelatur.

Utom av de i det föregående anförda allmänna bestämmelserna reglerades domkapitlen av de statuter och privilegier vart och ett särskilt kapitel besatt vid reformationens införande, med de tillägg och ändringar, som senare gjordes. Dessa upphävdes nämligen ej, utan tvärtom bekräftades i sär-

---

[1]) H. Matzen och J. Timm, Haandbog i den danske kirkeret (1891) sid. 44.

[2]) K. Br. 1619 $^{8}/_{1}$ ang. Lund (Rietz, Skånska skolväsendets historia 100); Frdg 1621 $^{18}/_{2}$ ang. Lund och Odense (tr. hos Rietz 616—619 och Secher III, 636—641); K. Br. 1636 $^{25}/_{10}$ ang. Viborg, Århus och Ribe (Secher, IV, 674—675); K. Br. 1639 $^{7}/_{5}$ och Frdg 1639 $^{17}/_{5}$ ang. samtliga (tr. hos Rietz 620—629 och Secher V, 9—11, 14—27).

[3]) Secher III, 654—655. Inskärpt beträffande Ribe domkapitel i K. Br. 1646 $^{5}/_{11}$. ibid. V, 514.

skilda privilegiebrev med de inskränkningar, som föranleddes av det nya gudstjänstsystemet, av såväl Kristian III, Fredrik II, Kristian IV som Fredrik III [1]. Därigenom, framför allt genom optionsrättens bibehållande, kommo som regel alldeles särskilda former att bestå för kapitelgodsets besittande, vitt skilda från dem, som iakttogos vid bortförläningar av det egentliga krongodset eller klostergodset. Till en viss grad, men långt ifrån i alla avseenden, har även på grund därav organisationen och utvecklingen inom de skilda domkapitlen gestaltat sig olika [2].

I. Lunds domkapitels organisation och funktioner 1536—1658.

Organisationen av Lunds domkapitel och dess medlemmars inbördes ställning och rättigheter bestämdes under

[1]) Bekräftelser å Lunds domkapitels privilegier i K. Br. 1547 8/9, 1559 12/10, 1596 24/8, 1608 25/5, 1648 8/5 (samtliga intagna i Baggers avskriftsbok av kapitlets privilegier i L. D. A. Jfr även de i det föregående anförda K. Br. 1536 8/12, 1538 2/11). I det förstnämnda brevet (1547) stadfäster Kristian III privilegierna med tillägget: »dog vor ordinantz, som vj om religionen haffue ladet udgaa och vor recess hermet wforkrenchet udj alle maade» — en bestämmelse, som inneslöts i alla de senare bekräftelserna. Bekräftelsebreven å de övriga domkapitlens privilegier anförda av Secher. En generell bekräftelse å samtliga kapitlens privilegier gavs av Fredrik II 1571 11/9 i den s. k. nya universitetsfundatsen i följande ord: »Wij wille och vdj thenne wor fundatz haffue confirmerit, stadfest och bekrefftit alle capitler vdj wore riiger Danmarck och Norge, saa the med alle thieres privilegier, friiheder och statuter, som thennom aff Oss och wore forfedre koninger vdj Danmarck giffne ere, skulle bliffue wed magt holdet, saa och huiss goetz, som ligger til domkirckerne, prelature, cannickedome och vicarier skall effter thenne dag stedtze och aldtid bliffue ther til wryggeligh och wegienkalditt aff Oss eller wore effterkommere koninger vdj Danmarck, vnder Gudtz euige heffn och straff offuer thennom, som nogit her emoed giöer.» Rördam, Univ. hist. IV, 235.

[2]) Flera av de i det följande anförda, Lunds domkapitel gällande bestämmelserna hava haft åtminstone en motsvarighet i de andra domkapitlen. På grundval av den föreliggande knapphändiga litteraturen är det dock ej möjligt att giva en jämförande framställning.

större delen av 1500-talet väsentligen av domkapitlets medeltida statuter, sådana dessa antagits av kapitlet och stadfästs av ärkebiskop Jens Brostrup 1489 [1]; de voro satta ur kraft endast i den mån de i dem intagna stadgandena upphäfts genom den vid reformationen inträdda nyordningen. Först 1587 gjordes till dem tillägg [2]. Samtidigt gav kapitlet prelaterna och de äldsta kanikerna, särskilt kanslern Arild Hvitfeld, i uppdrag att omarbeta de gamla stadgarna [3]. Tre år därefter antogos de sålunda omarbetade statuterna [4]. Såsom skäl till revisionen hade angivits, att somliga av de i 1489 års statuter intagna bestämmelserna »haffue nogen smag aff den gammell surdeij oc ere icke reformerede». I borttagandet av dessa och inarbetande av 1587 års tilläggsbestämmelser i väsentliga delar bestod huvudsakligen redaktionsarbetet vid avfattandet av de nya statuterna. I övrigt ansluta de sig nära till de förutvarande.

Kapitelmedlemmarna voro i Lunds domkapitel som annorstädes fördelade i två grupper: prelater och kaniker, av vilka de förra, dignitetsinnehavarna och de förnämsta, voro fyra till antalet: domprosten, dekanen, arkidiakonen och kantorn, med rang i nu nämnd ordning. I kraft av sina äm-

---

[1] Tr. av M. Weibull i Sk. Saml. 1874. II, 49—54. Jfr O. Ahnfelt i Kirkh. Saml. 4 R. IV, 305 not. 2.

[2] Tr. av O. Ahnfelt i Kirkh. Saml. 4 R. IV, 310—314.

[3] 1587 § 17.

[4] 1590 års statuter äro publicerade i deras latinska lydelse av Pontoppidan i hans Annales ecclesiæ Danicæ III, 258—263 under det oriktiga årtalet 1540, i en dansk översättning från 1600-talet i Kirkh. Saml. 4 R. VI, 406—420 av O. Ahnfelt, vilken även (Kirkh. Saml. 4 R. IV, 320—321; VI, 405) givit en översikt av befintliga handskrifter. Utom de av honom anförda finnas ett exemplar av 1590 års statuter i G. A. och två i det Store Kongl. Bibliothek (Gl. kgl. Saml. 2475. 4:o och Ny Kgl. Saml. 282. 8:o), som äro värda att omnämna. — Från 1650-talet föreligger en ny redaktion av statuterna (tr. av M. Weibull i Sk. Saml. 1874. II, 54—62), som avslutas med följ. ord: »in qvorum omnium confirmationem serenissimi regis Friderici tertij clementissimum diploma submisisse impetravimus 1653.» I några få punkter skiljer denna sig från den ursprungliga; se därom Ahnfelt i Kirkh. Saml. 4 R. IV, 322—323, vilken anför de huvudsakliga skiljaktigheterna. Av denna redaktion förvaras ett exemplar i G. A.

beten hade prelaterna vissa speciella befogenheter, vilka i 1489 års statuter (§ 40—42) angivas beträffande domprosten och dekanen. Den förre skulle tillvarataga kapitlets intressen och föra dess talan inför konung och riksråd, på landstinget och för övrigt när behov gjordes. Dekanens särskilda åliggande var i främsta rummet av judiciell art. Han var domare i kapitlet och fällde där utslagen efter flertalets mogna medgivande. Han hade därjämte att förestå koret. Bestämmelserna om domprostens befogenheter och dekanens dömande myndighet upptogos i huvudsak oförändrade i 1590 års statuter (§§ 37—38) [1]. Däremot har dekanens andra huvuduppgift, handhavandet av kortjensten, där överflyttats på kantorn (§ 40). En särskild § är därjämte intagen om den arkidiakonen sedan gammalt tillkommande förvaltningen av de båda hospitalen i Lund, Helliggeists och S:t Jörgens [2].

Prelaternas ställning i kapitlet var även i andra avseenden skiljaktig från kanikernas. De fingo ej innehava kapitlets ämbeten [3]; de hade en viss privilegierad befattning med domkyrkan [4]; de förmåner, som följde med prelaturerna, voro ej desamma som de, vilka härflöto från prebendena [5]. Tillsammans med tre av de äldsta kanikerna — definitorerna — utgjorde därjämte två av prelaterna, i somliga fall alla, ett kollegium, som i vissa ärenden handlade med kapitlets hela myndighet: de tillsatte kapitlets ämbetsmän och mottogo redovisningar [6], hade befattning med ut-

[1]) I 1653 års redaktion hava domprostens befogenheter formulerats något olika, i det att slutorden: »et alibi ubi expediens fuerit» uteslutits.

[2]) § 39. K. Br. 1581 30/7 (Kanc. Brevb. 1580—1583 sid. 330). Jfr Ahnfelt i Kirkh. Saml. 4 R. VI, 414. — K. Br. 1439 die S:ti Lamberti mart. (i Baggers kopiebok sid. 181. L. D. A.) och K. Br. 1470 1/1 (Dipl. diœc. Lund. IV, 118).

[3]) 1489 § 10; 1590 § 12.

[4]) 1590 § 47. Se närmare nedan sid. 144.

[5]) Se nedan sid. 141.

[6]) 1489 §§ 10—11; 1590 §§ 11—12.

delning och förvaltning av en viss del av kapitelgodset, det s. k. kommungodset [1]).

Den andra gruppen kapitelmedlemmar, kanikerna, voro betydligt flera. Deras antal uppgick till 30 [2]). Från deras krets besattes kapitlets ämbeten (officia och procuratoria). Statutenligt tillsattes ämbetena, vilka voro av många olika slag och förenade med inkomster för innehavarna, för ett år i sänder; årligen på en bestämd dag, dagen efter den s. k. protestatsdagen, skulle ämbetsmännen avlägga räkenskap för sin förvaltning inför prelaternas och definitorernas kollegium [3]). I statuterna och i andra handlingar från 1500- och 1600-talen nämnas följande ämbetsmän: kapitelnotarien [4]), notarien i äktenskapsmål [5]), bibliotekarien [6]), generalprokuratorn [7]), prokuratorerna för städerna [8]), kollektorn [9]), distributorn [10]), prokuratorn för kyrkogårdarna, prokuratorerna, två till antalet, för domskolan och sakristanen [11]). För domkyrkoförvaltningen fanns dessutom en särskild organisation.

Den viktigaste posten var otvivelaktigt generalprokuratorns. Av honom förvaltades kapitlets fonder (fiscus); varje år på redovisningsdagen mottog han från domkapitlets ämbetsmän de behållningar, som kunde hava uppstått under

---

1) 1590 § 59.

2) Jfr nedan s. 141.

3) 1489 § 10; 1590 §§ 9 och 11. Bestämmelserna om ämbetsmännens årliga tillsättande av prelaterna och definitorerna iakttogos ej vid 1600-talets mitt. Se bil. 1 sid. 192.

4) 1489 § 21; 1590 §§ 10, 14, 15.

5) 1590 § 15.

6) 1590 § 10.

7) 1590 §§ 11, 44.

8) 1590 § 11.

9) 1590 § 11.

10) 1590 §§ 11 och 18.

11) Dessa senare, som ej omnämnas i statuterna, omtalas såväl i kapitelprotokollen 1655—1668 som i anteckningar av biskop Winstrup i ett exemplar av 1590 års statuter. L. D. A.

deras förvaltning för året [1]. Honom tillkom även en allmän uppsikt över kapitelmedlemmarna [2]. Han torde i viss mån hava varit kapitlets verkställande ämbetsman [3].

Kapitelnotarien ålåg att avfatta kapitlets brev och handlingar och årligen på protestatsdagen offentligen på kapitelhuset anslå kapitelmedlemmarnes namn, så att var och en kunde veta, när det tillkom honom att underhålla koralerna och erlägga andra afgifter [4]. Han skulle vidare enligt 1590 års statuter hava i förvar det tredje av kapitlets sigiller — det som i vanliga fall användes för att besegla breven — och anteckna boklån [5].

I denna domkapitlets hävdvunna sammansättning, där endast innehavare av prelaturer och prebenden hade säte och stämma i kapitlet, försiggick vid 1620-talets början i sammanhang med gymnasiets inrättande [6] den förändring, att samtliga professorerna — läsemästaren, domskolans rektor och konrektor samt de båda andra lärarna, vilkas beställningar samtidigt nygrundats på 8 av domkapitlets vikariater — erhöllo »sessionem in actibus cathedralibus» och förpliktades »att dömme wdi ectescabs sager och i andre saadanne besuerlige beraadslagninger, naar det behouff giöris» [7]. Genom skolfundatsen år 1639 utvidgades professorernas rättigheter [8]. Den förändring, som därigenom inträdde i den gamla kapitelordningen, blev dock av kort varaktighet. Redan efter de första professorernas avgång återinträdde den gamla ordnin-

---

[1] 1590 § 11.

[2] 1590 § 44.

[3] Jfr hans ställning i Ribe domkapitel. Kinch anf. arb. II, 507.

[4] 1590 § 14. Jfr 1489 § 21.

[5] 1590 §§ 15 och 10.

[6] Det första K. Br. därom utfärdades 1619 $^{8}/_{1}$. Gymnasieinrättningen torde hava trätt i verksamhet år 1621. Rietz, Skånska skolväsendets hist. sid. 100.

[7] K. Br. 1621 $^{18}/_{2}$ (tr. hos Rietz 616—619 och Secher III, 636—641).

[8] Se ovan sid. 127.

gen [1]; den ena professuren, den filosofiska, tillsattes ej häller efter 1640:talets mitt [2].

Detta så beskaffade domkapitel bildade i flera avseenden en sluten korporation, vars stadgar ålade medlemmarna en stark solidaritet och förpliktade de yngre att vörda och ära de äldre [3]. Prelater och kaniker knötos ytterligare till varandra av gemensamma fri- och rättigheter. De bildade en särskild klass inom det andliga ståndet i riket med egna privilegier och sände sina särskilda representanter till riksdagarna och andra möten; dessa hade där säte närmast före prästerskapet [4]. Kapitlet var forum i mål mellan kanikerna inbördes. I mål mellan främmande och kanik

[1]) I brev till G. O. Stenbock 1663 $^{12}/_{12}$ (G. A.) lämnar kapitlet härom följande upplysningar: »udj Christiani qvarti tid under dend danske regiering hafde professores gymnasij Lundensis med rectore scholæ, canonicis gandske w-afwidendis, forhuerfuet saadan fundatz, at de sine præbenda skulle niude session in capitulo och beneficijs capitularibus. Mens canonici siden protesterede derimoed och underdanigst supplicerede till höystbe:te Kongl. May:t och bekom saadan naadig resolution, naar de professores och dend rector scholæ, som da waare saaledes indkomne in capitulum, enten wed döden eller anden forandring kom derfra, da skulle effter dennem professores och rector scholæ blifue extra capitulum, med mindre nogen af dennem med præbenda kunde blifue förlænt. Huilket och er holdet och udj agt taget udj saa mange aar, baade udj Christiani IV:tj och Friderici tertij tid saa vel som och under denne höylöflig regiering hiid indtill. Mens imidlertiid blef der stoer spliid imellem professores non præbendatos och successores præbendatos, saa at hine maatte omsider cedere disse senium in optionibus, som capituli protocollum udwiisser.»

[2]) Det heter härom i Foss' berättelse 1658: »Secundus professor war med disze effterfölgende (näml. vikariaten S:t Canuti, Beatæ Virginis prope horologium och Beatæ virginis in medio capellæ) afflagtt. Men nu på 9 eller 10 aars tijdh hafwer der ingen waaret; hworfore der bleff ett stipendium medicum der af formeret, som Maj:s landtmedicus först nöd och effter handz död, daa Fossius war in exteris, kom dett til Acad. Hafniensem och blef een medicinæ studioso stipendij regij loco gifwen.» Stipendiet inrättades genom K. Br. 1650 $^{18}/_{12}$. Kr. Sk. II, 21. Matzen, Kjöbenhavns universitets retshistorie sid. 90.

[3]) 1489 §§ 30, 45, 48; 1590 §§ 31, 33, 41, 43, 46.

[4]) Se härom närmare C. T. Engelstoft, Om geistligheden som rigsstand i Danmark efter reformationen i Nyt historisk tidsskrift IV.

ägde den senare hänskjuta saken till kapitlet såsom sitt rätta värnting. Därifrån gick appellation till högre rätt. Kapitlet tjänstgjorde även enligt 1590 års statuter såsom förlikningsdomstol vid tvister dess landbönder emellan. Ägde här ej förlikning rum, gick saken i vanlig ordning över till världslig rätt [1]). Kapitlet hade sina bönder under samma frihet som konungen och adeln [2]). Dock hade konungen förbehållit sig rätt att pålägga dem extraordinarie skatter [3]). Jämlikt K. Br. 1557 $^{28}/_{2}$ uppbar kapitlet jämväl kronotionden av alla sina egna bönder och tjänare [4]). Kapitlet ägde därjämte frihet från tull och accis för det vin, det till eget och domkyrkans behov inköpte, ävensom accisfrihet för 12 läster Rostocker öl till eget behov; det var ett gammalt privilegium [5]). Ett viktigt dokument för kapitlet med hänsyn till dess självstyrelse var Fredrik II:s brev den 30 augusti 1573, i vilket han med anledning av framställt klagomål förbjuder kronans fogdar, ämbetsmän och alla andra att »med nogen de kircher capittel haffue jus patronatus til, saa och samme kirchers tiende udj nogen maade dennem at befatte eller och paa anden capitels rente och rettigheder at wforette eller giöre forfang i nogen maade» [6]). Över domkapitlets förvaltning, vare sig beträffande godsen, kyrkopatronaten, domkyrkan, dom-

[1]) 1489 §§ 26—30; 1590 §§ 22—28. I den på svenska regeringens uppdrag år 1664 gjorda sammanfattningen av de skånska ständernas privilegier heter det härom: »Domcapitlet niuter sin egen lag och statuter, hvareffter alla canonicorum causæ decideras, och ingen af residentibus capitularibus ähr obligerat till at swara något häradz- eller landzting, om dhe sigh siälfwa icke unnerkasta, vttan måge sig unnerkasta domcapitletz judication och dom.» 1669 års skånska kommissions handl. Vol. L. L. fol. 497. R. A.

[2]) Jfr även Kirkh. Saml. 4 R. IV, 328—329.

[3]) K. Br. 1538 $^{2}/_{11}$. (Kanc. Reg. 70). Även kapitlen såsom sådana voro underkastade extraordinarie skatter, som ibland kunde vara dryga nog. Se härom särskildt P. V. Jacobsen, Det danske skattevæsen under Christiern 3 och Fredrik 2, sid. 139—144. Kanc. reg. 69, 256. Brunius sid. 353.

[4]) Baggers avskr. av priv. sid. 110—112. Jfr även de där anförda närmare omständigheter ang. detta brev.

[5]) Bekr. genom K. Br. 1575 $^{20}/_{10}$. Kanc. Brevb. 1571—1575 sid. 679.

[6]) I Baggers avskrift av domkapitlets priv. av år 1662.

skolan eller de under arkidiakonens vård stående hospitalen, utövade regeringen så gott som ingen kontroll [1]).

En gång om året, den tredje dagen efter 1:sta söndagen efter påsk, hölls generalkapitel. Till detta voro de, som ville residera, skyldiga att personligen infinna sig och avlägga ed efter ett visst föreskrivet formulär [2]); de privilegierade skulle låta företräda sig av sina prokuratorer, som å deras vägnar gjorde protestats [3]). För övrigt skulle kapitlet enligt gammalt bruk sammanträda varje fredag, då alla i Lund varande kaniker skulle infinna sig» [4]).

I § 2 av 1590 års statuter heter det, att varje prelat eller kanik skall vara förpliktad att personligen residera vid domkyrkan »och det for capittels myndighed och authoritet, for scholens, de fattiges oc atschillige egteschabs sagers schyld». I dessa ord ligger en väsentlig del av kapitlets befogenheter uttryckta [5]). Vid sidan av dem där angivna intog även förvaltningen av kapitelägendomen ett betydande rum i kapitlets verksamhet [6]). Kapitlet såsom sådant handlade dock

---

[1]) Intressanta upplysningar härom lämnas i domkapitlets protokoll 1633 den 15 mars och följ. dagar (Avskrift, inlämnad av Chr. Foss 1674 16/4 till 1673 års Skånska kommission) och K. Br. 1633 20/4 (Skaanske Tegnelser 1633 —1642 fol. 19—20. Rigsark.). I 1643 års recess (I. 4. 3. Secher V, 187—188) ålades kapitlen, att varje Philippi Jacobi dag till stiftslänsmannen överlämna riktiga förteckningar på kyrkornas behållningar, så ock på hos vilka kyrkornas penningar voro utsatta samt »gienparter» av kyrkoräkenskaperna. Stiftslänsmannen hade därefter att med sina räkenskaper insända dem till det kungliga ränteriet. Dessa stadganden synas dock ej hava iakttagits.

[2]) 1489 § 1; 1590 § 1,

[3]) 1590 § 3.

[4]) 1590 § 21.

[5]) Domkapitlet hade även den ej oviktiga uppgiften att tillsammans med stiftslänsmannen sätta kapitelsköp — den tidens markegångstaxa (1643 års recess I. 4, 11. Secher V, 190). För det nuvarande Danmark äro kapitelstaxorna publicerade av Statens statistiska byrå (Statistiske meddelelser 4 R. XV. 1), jämväl med deras angivande i nutida mål och mynt. Endast för Sjællands stift har man emellertid lyckats samla dylika för tiden före 1660. De finnas för detta stift i en fortlöpande följd från år 1600. Kapiteltaxor för Lunds stift finnas i domk:s prot. 1655—1668 och kapitlets skriv. till gen. guv.

[6]) Om förvaltningen av kapitelägendomen, dess storlek, fördelning och

endast frågor av vital art beträffande denna. Sålunda reglerade kapitlet prebendenas övergång från en innehavare till

---

sättet för dess bortförlänande och besittande föreligger, utom vad i statuterna därom förmäles, flera skildringar från 1600:talets mitt. Dessa äro:

1:o En i Sandbergska samlingen i K. A. (Vol. T. fol. 396—401) befintlig berättelse, på baksidan märkt med ett A. En granskning av densamma ger vid handen, att den utgöres av den berättelse, författad av »en af de gamle cannicker», som av generalguvernör Ascheberg år 1684 påträffades bland en del äldre handlingar och av honom uppsändes till K. M:t såsom bilaga till skrivelse 1684 $^{16}/_{10}$. Den har under tidernas lopp jämte ett par andra bilagor kommit bort från Aschebergs skrivelse, som förvaras i R. A. bland Gen. guv. skriv. Såväl dess författare som den ungefärliga tidpunkten för dess nedskrivande kan fastställas av vissa uttalanden i densamma framför allt av följande, som kaniken yttrar beträffande den skuld å 1442 $^{1}/_{2}$ dlr, vari Gunde Rosenkrantz sedan 1644 häftade till domkyrkan: »Men hworfaare de, som daa ware capitulares in loco, iche haffwe siden endten fordret pengene ind eller kreffwet breff med interesse derpaa, wed ieg iche. Jeg haffwer ladet i protocollen indföra, att ieg offte haffwer capitelet derom anmodett, paa dett schylden schall eij j sin thijdh gaa ud offwer mig, som eij paa de thider war in loco, som gielden faldt. Hworpaa capitelet schreff Rosenkrantzio till, men fich ingen swar». En undersökning av de från 1655 bevarade kapitelprotokollen ger till resultat, att den som i kapitlet gjorde dessa yrkanden var med. doktorn Christian Foss (Prot. 1657 $^{6}/_{2}$), och att den omtalade skrivelsen till Gunde Rosenkrantz utfärdades 1657 $^{22}/_{7}$ (intagen i prot. 1655—1668 fol. 44 v.—45). Om denna berättelse sålunda å ena sidan ej är nedskriven före slutet av 1657, så är den å andra sidan ej författad senare än förra delen av 1658, vilket framgår därav, att såsom innehavare av prelaturerna däri uppgivas Lauritz Below, Gunde Rosencrantz och Axel Juel, vilka båda förstnämnda genom K. Br. 1658 $^{22}/_{5}$ berövades sina förläningar. Det är ej osannolikt, att berättelsen tillkommit efter anhållan av 1658 års skånska regeringskommissarier, vilka i sina instruktioner 1658 $^{15}/_{3}$ § 18 och 1658 $^{21}/_{5}$ § 20 (Sk. Saml. 1874. I, 19—20, 33) fått sig ålagda att giva K. M:t noggranna underrättelser om domkapitlet.

2:o Generalguvernören Gustaf Otto Stenbocks skrivelse till K. M:t 1658 $^{8}/_{7}$ (tr. i Sk. Saml. 1874. II, 63—65). Denna torde få betraktas såsom den av K. M:t i ovannämnda instruktioner anbefallda berättelsen.

3:o En berättelse (Bil. 1), bärande årtalet 1660, förefintlig i ett band handlingar — skänkta 1896 $^{12}/_{7}$ till Lunds domkapitels arkiv av greve Arvid Fr:son Posse å Charlottenlund — vilka härröra från riksmarskalken Gabriel Gabrielsson Oxenstiernas arkiv och huvudsakligen innehålla hans korrespondens rörande förvaltningen av de honom genom K. Br. 1658 $^{22}/_{5}$ förlänade, till dekanatet och arkidiakonatet hörande kapitelgodsen, framför allt Alnarp. (Volymen med påskrift å ryggen: »Allerup» har tillhört serien godshandlingar i

en annan, avgav utlåtanden till Kungl. Maj:t beträffande mageskiften och ingick med framställningar, när fråga var om avhändande av kapitelgods. Hos kapitlet fördes även jordeböcker över kapitelgodset i dess helhet. För övrigt skötte var förläningstagare sina kapitelgods självständigt, vanligen genom fogdar, som uppburo räntorna.

Ännu vid 1600-talets mitt utgjordes kapitelägendomen av högst betydande godskomplexer. Domkapitlet rådde över inemot 1200 gårdar på landet, givande en årlig ränta av 12,426 dlr smt, däri inberäknade domkyrkoägendomen, som bestod av ungefär 246 gårdar, och Helliggeists och S:t Jörgens hospitals till ett antal av 63 uppgående gårdar. Det utövade patronatsrätt till 30 kyrkor och drog även inkomster, i form av jordskylder, av åtskilliga gårdar i de skånska städerna. Däremot voro de gårdar i städerna, det vid denna tid innehade med full äganderätt, ej synnerligen många.

Sådan kapitelägendomen var vid 1600-talets mitt, var den dock ingalunda densamma som vid tiden för reformationens införande. Den hade undergått avsevärda förändringar och förminskningar.

Redan bestämmelsen i 1536 års recess, att adeln skulle under vissa förutsättningar äga rätt att återbörda det vikarie-

---

Oxenstiernas arkiv, av vilken några andra delar förvaras i R. A. Andra handlingar, som tillhöra Gabriel Oxenstiernas arkiv och röra hans kapitelförläningar, särskilt administrationen av hospitalen i Lund, förefinnas i K. K. A. i en vol. betitlad Lunds hospital. Andra provinskontorets arkiv D. II, d. 299). Någon antydan om författaren förekommer ej. Berättelsen företer på flera punkter en ganska stor likhet och överensstämmelse med Foss' och Stenbocks ovannämnda berättelser. Det föreligger anledning att antaga, att Stenbocks berättelse 1658 och 1660 års äro avfattade av samma person; denne skulle i så fall vara dåvarande kunglige sekreteraren Gustaf Hansson Taubenfelt, vilken var sekreterare vid 1658 års kommission och även under 1658 och senare använts i generalguvernementskansliet — de få i behåll varande koncepten för 1658 äro alla av hans hand —, och vilken även vid något senare tidpunkt skötte Oxenstiernas kapitelaffärer. (Se Taubenfelts korrespondens bland ovannämnda handlingar i K. K. A.), Härmed vare nu huru som hälst. Otvivelaktigt stå emellertid samtliga dessa berättelser i förhållande till varandra.

gods, deras förfäder skänkt, medförde, att åtskilligt gods avhändes domkapitlet [1]). En annan ej obetydlig förlust av

---

[1]) Några närmare former, som skulle iakttagas vid återbördandet av vikariegodset, torde till en början ej hava fastställts. Adeln synes därför i stor skala på egen hand tillägnat sig vikariegods, dels med rätta, dels med orätta. 1565 $^{2}/_{4}$ (Kanc. Brevb. 1561—1565 sid. 584) befallde Fredrik II kapitlet att undersöka vad rätt de adliga haft, som tagit gods från detsamma, utan att först hava erhållit konungens medgivande. Samtidigt föreskrevs, att intet gods fick avhändas kapitlet, förrän de, som krävde sådant, bevisat sin rätt och fått skriftlig befallning till kapitlet om dess utlämnande. Såsom Erslev (Konge og lensmand sid. 116) anmärkt, finnas i det kungl. kansliets registranter icke särdeles många brev om dylika återställelser, men dessa upptaga, som bekant, ej heller varken för Kristian III:s eller Fredrik II:s tid alla de brev, som expedierades (Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv 1883—1885 sid. 73—74). Under dylika förhållanden är det ej möjligt att fastställa omfattningen av det vikariegods adeln återtagit, hälst inga fullständiga uppgifter om kapitelgodsets storlek 1536 föreligga. Vi hava endast antecknat ett kungl. brev, genom vilket vikariegods återgår till adeln: K. Br. 1541 $^{7}/_{7}$ att Axel Brahe till Krageholm återfår Snogeholms gård och 3 bol i Buus i Söfde socken samt 4 gårdar och bol i Välleröd i Röddinge socken, som hans förfäder givit till två altare, det ena i Dalby kloster, det andra i Lunds domkyrka (Kanc. Reg. 195). Uppenbarligen är det dock även fråga om återtagande av vikariegods enligt recessens bestämmelser, när det i dom 1552 $^{7}/_{9}$ (Kanc. Brevb. 1551—1555 sid. 181—182), fastslås, att allt det gods »Jes Ollufsen» i Hardeberga (= väpnaren Niels Olsen i Hardeberga) givit till Lunds domkyrka (om donationen se närmare L. Weibull i Hist. Tidskr. för Skåneland II, 281—282), skall bliva vid domkyrkan, men konungen dock tillåter, att Knut Gedde — hans farfar var »svåger» till Niels Olsen — och hans arvingar skola till evig tid få behålla två gårdar i Asmuntorps socken, å vilka Gedde gjort anspråk. I några senare K. Br. omtalas ett par fall, i fråga om vilka det är tvistigt, vem som varit rätt arvinge eller om godset återtagits med rätta: K. Br. 1575 $^{5}/_{7}$ ang. gods som Mourits Olsen fått tillbaka från S:t Mortens altare (Kanc. Brevb. 1571—1575 sid. 641—642; jfr K. Br. 1576 $^{25}/_{8}$ ang. gods som Mouritz Podebusks morbror för 30 år bekommit från S:t Martini altare); K. Br. 1576 $^{11}/_{5}$ ang. gods som Eskil Göje tagit från Mariæ Magdalenæ altare, utan all dom och rätt, som kapitlet menar med orätta (jfr även 1587 års statut. § 12). Jfr även K. Br. 1563 $^{15}/_{4}$, varigenom kapitlet erhåller befallning att till Mats Torbernsen lämna avskrifter av åtkomstbreven till något vikariegods, som ligger till Mariæ Magdalenæ altare och denne anser hava kommit från hans föräldrar. (Dessa kungl. brev i L. D. A., ej i Kanc. Brevb.). Däremot är den flerstädes (Brunius 254; Börring 15) förekommande uppgiften, att de danska konungarna skulle till enskilda hava bortskänkt kapitelgods, oriktig. Såsom exempel därpå anföras dels Fredrik II:s skötebrev

gods led domkapitlet genom Hallands avträdande till Sverige i Brömsebrofreden: dess där belägna ägendomar dels bortförpantades, dels bortskänktes av svenska kronan [1]). Även på annat sätt förringades kapitelägendomen under tiden 1536—1658. Genom överenskommelser med de skånska städerna kort efter reformationen upplätos största delen av kapitlets tomter och gårdar i städerna till evärdlig tid åt innehavarna mot årliga landgillen [2]) och med kungl. tillstånd på 1640-talet [3]) försåldes ett stort antal av de s. k. residenserna i Lund. Under hela perioden pågingo även täta mageskiften med adeln, ofta oförmånliga för kapitlet — ryktbarast i detta avseende är dekanen Gunde Rosencrantz' stora byte den 24 januari 1654, varigenom domkapitlet bl. a. erhöll Alnarps sätesgård [4]).

---

till kantorn Vessel Pallesen 1565 25/2 (Kr. Sk. I, 102) å ett hemman i Virke, två i Stäfvie, två gårdar och tre jordar i Lund samt en gård i Malmö, dels sammes skötebrev till Hack Ulfstand 1565 24/11 (Kr. Sk. I, 106 och vidim. avskr. i L. D. A.) å Hesslebergа by i Lyngby socken, bestående av sex gårdar som »her thill haffue legitt thill Lunde domkiercke» och »ett fritt enemercke, kaldis Kongis marcken, till for:ne Heszlebierg legendis». Vad den förstnämnda donationen angår, så säges det uttryckligen i brevet, att det är fråga om återbördande (jämlikt recessens bestämmelse) av gods, som en av Vessel Pallesens förfäder skänkt till Kristi lekamens altare i Lunds domkyrka (se även dom 1598 28/6. Secher, Rettertingsdomme 1595—1604 sid. 191—193). Transaktionen med Hack Ulfstand har uppenbarligen varit av förlänings natur, ehuru det ej säges i det kungl. brevet. (Jfr K. Br. 1586 24/8 [Kanc. Brevb. 1584—1588 sid. 477], Rördam, Arild Hvitfeldt Bil. 76—81). Godset bortförlänades senare av kronan 1595 10/5 och 1596 9/6 (Kanc. Brevb. 1593—1596 sid. 460 och 658) på resp. ett års tid till Hack Ulfstands syster, fru Thale Ulfstand, men lades därefter 1597 2/4 (Erslev, Danmark—Norges len og lensmænd 1596—1660 sid. 48) tillbaka till Lunds kapitel.

[1]) Stenbock till K. M:t 1658 8/7 (Sk. Saml. 1874. II, 65); Notanda et emendenda (Handling bland Gabriel Oxenstiernas papper i L. D. A.). En ansökan av biskop Winstrup 1646, att kapitlet skulle få behålla sina bönder i Halland, avslogs av svenska regeringen. Fabricius, Skaanes overgang I, noterna sid. 5. Se även Lindblom, Linköpings bibliotheks handlingar II, 127—128.

[2]) K. Br. 1541 10/5. Kanc. reg. 177—179. Orig. på perg. i L. D. A.

[3]) K. Br. 1641 16/6. Skaanske Tegnelser 1633—1642 fol. 457 v.—458. Rigsark.

[4]) Kr. Sk. II, 42. Orig. på perg. i L. D. A. Se om bytet närmare Foss berättelse i K. A. och Stenbock till K. M:t 1658 8/7 (Sk. Saml. 1874. II, 64—65).

Vad patronatsrättigheterna [1]) beträffar, hade under perioden 1536—1658 endast en enda — patronatsrättigheten till Nosaby kyrka — frånkommit domkapitlet [2]). Däremot hade de inkomster, som tillflöto patronatsinnehavarna, i väsentlig grad minskats, sedan de genom kungl. brevet den 15 september 1571 förpliktats att avstå prästgårdarna och prästtionden till den, som skötte kallet, och själva nöja sig med en fixerad årlig avgift (pensio).

Huvudparten av den egentliga kapitelägendomen var fast fördelad under de 4 prelaturerna och 30 prebendena, vidare under 14 menser och 49 vikariater. Återstoden utgjorde samfäld kapitelägendom, det s. k. kommungodset.

Prelaturerna och prebendena bortförlänades — confererades såsom termen vanligen lydde — av konungen. Han följde gemenligen därvid kapitlets statuter och av ålder tilllämpade regler angående den ordning, i vilken de fingo innehavas. Mera än en prelatur och ett prebende fingo sålunda ej förenas på en hand. Ej heller fick någon innehava mera än ett prebende. I främsta rummet kommer dock härvid optionsrätten i betraktande, införd i kapitlet redan av ärkebiskop Eskil år 1145 [3]) och särskilt bekräftad, såsom vi sett, efter reformationen av Kristian III år 1538 [4]). Optionsrätt tillkom endast innehavarna av prebendena, ej prelaterna i denna deras egenskap. Den inträdde, när ett prebende blivit ledigt genom dödsfall. Då ägde den äldste kaniken — näst efter den, som sist opterade — att taga det lediga prebendet

[1]) Flertalet av dessa uppräknas med en del oriktigheter hos Brunius 250 och Weibull, Univ. hist. I, 38—39 not; jfr även Börring 32 not.

[2]) Härom meddelar en anteckning i jordeboken 1653—1655 följande: »Nossebye kirche med detz affgifft, som her findes (nl. i jordeboken), er aff kong Christian d. 4 höylofflig i hukommelsse lagt thil Christianstadtz prästekald forbedring, och bleff effter Hans Kong. Maij:tz naadigst missive loffuet at igien giffue et lige saa got jus patronatus igien, huilchet dog iche er efterkommet, saa at præpositus nu intet nyder aff Noseby kirches affgifft.» Jfr även domk. till kanslern 1640 12/6. Skånebrevsfört.: Domkyrkans brev n:r 1393.

[3]) Dipl. Suecanum I, 53. Jfr Mogens Matthiæ, Series episcoporum sid. 32—34. Helveg, De danske domkapitler 49.

[4]) Se ovan sid. 122.

i besittning; optionen fortsattes därpå av de i ordningen följande kanikerna, tills det minst givande prebendet blivit ledigt. Detta tillträddes därpå av den nyutnämnde förläningstagaren. På grund härav erhöll vid prebendeledighet, föranledd av dödsfall, den nye kaniken så gott som aldrig sin företrädares prebende. Någon skyldighet för en kanik att optera fanns ej; han kunde, om han ej ansåg det lediga prebendet tillräckligt förmånligt, låta det gå förbi sig, och behöll ändock sin plats i optionsordningen. Blev däremot ett prebende av någon anledning ledigt under en kaniks livstid, ägde den av konungen utsedde prebendarien att taga i besittning såväl företrädarens prebende som hans mensa och plats i kapitlet. Dock kom han ej i åtnjutande av optionsrätt, för så vitt prebendet och mensan redan en gång opterats av företrädaren.

Tjugosju av prebendena kunde vid tiden för Skånes övergång till Sverige opteras. De tre övriga — Hjortshög, Kvarnby och Fjelie — däremot ej: de voro fast anslagna åt vissa tjänster [1]).

Endast innehavaren av ett prebende kunde åtnjuta en mensa och kommungods; det fordrades tillika, att han varit prebendeinnehavare under ett år [2]). Menserna tillkommo prebendeinnehavarna i en viss optionsordning — de äldre kanikerna efter ålder och säte i kapitlet —, vilken skilde sig från den i fråga om prebendena gällande däri, att ingen fick låta någon mensa, huru ringa den än var, gå oopterad förbi sig, med mindre han helt och hållet ville avstå från optionen, tills hela varvet åter var kringgånget. Även beträffande kommungodset gällde optionsordningen. Efter ålder erhöll var kanik sin part. Kommungodset fördelades på de enskilda preben-

---

[1]) Hjortshög åt universitetet i Köpenhamn jämlikt K. Br. 1586 $^{30}/_{5}$ (Rördam, Univ. hist. IV, 347—348), Kvarnby åt sockenprästen vid Lunds domkyrka, Fjelie åt domskolans rektor. Av det förstnämndas räntor bestriddes det anslag av 100 daler till fattiga studenters underhåll, som i universitetsfundatsen 1539 (Kirkelove I, 30) förordnats skola utgå från Lunds domkapitel. Ang. förvaltningen av Hjortshögs prebende se 1590 § 56 och bil. 1.

[2]) 1590 § 6.

dena dock först, sedan det samlats i sådan mängd efter avlidna kaniker, att det räckte till utskiftning mellan alla kanikerna. Under tiden skulle kommungodset enligt 1590 års statuter [1]) förvaltas av prelater och definitorer, en funktion, som vid 1600:talets mitt övertagits av generalprokuratorn. Inkomsterna av dessa kommungods, vilka, såsom termen löd, stodo in procuratione, fördelades årligen mellan de residerande kanikerna och dem, som infunno sig i kapitlet på protestatsdagen. En del av inkomsterna av kommungodset användes till de s. k. distributionerna varje vecka, vilka kommo de residerande kapitulares till del [2]).

Optionsrätt till menser och andra förmåner tillkom innehavaren av Kvarnby och skulle rätteligen även åtfölja den, som innehade Fjelie, om det ock ej iakttogs vid 1600:talets mitt. Såsom innehavare av Vallkärra och Stångby socknar hade jämväl teologie lektorn en prebendaries alla rättigheter.

Statutenligt tillkom optionsrätt och därav följande rätt till del i kommungods, åtnjutande av mensa och residens endast de residerande och priviligierade kanikerna, däremot ej de icke-residerande [3]). Dock göres det undantag i § 8 av 1590 års statuter: »vden saa er, at capittelet der vdj formedelst anden vilckor oc leiligheds forfald det anderledis dispenserer.» Stadgandet om de icke-residerandes förminskade rättigheter iakttogs ej vid 1600:talets mitt [4]).

Av vikariaterna bortförlänade konungen 20, prelaterna 10; de övriga 19 voro vid 1600:talets mitt fast anslagna till vissa tjänster [5]). Antalet vikariater, som en och samma person

---

[1]) § 59. Jfr 1587 § 13.

[2]) Ang. kommungodset se även kapitlet till kanslern 1638 $^{26}/_{8}$. Indkomne missiver. Danske Kancellis arkiv. Rigsark. — Om fördelningen av kommungodset i Ribe domkapitel se Kinch anf. arb. II, 498—499.

[3]) 1590 §§ 7—8.

[4]) Bil. 1 s. 198. Jfr förhållandena i Ribe domkapitel, där det 1615 $^{10}/_{10}$ beslöts, att de icke-residerande under vissa betingelser skulle få deltaga i option av kommungods. Kinch anf. arb. II, 500.

[5]) 1660 års berättelse. I själva verket voro dock vid denna tid även några av de ovan omtalade 20 vikariater, som konungen bortförlänade, och av de 10, till vilka prelaterna hade tillsättningsrätten, fast anslagna till tjänster, så att dessas antal uppgick till 24. De voro: 1) Altare S. Canuti ducis (K. Br.

fick innehava, var ej begränsat, såsom fallet var med prebenden och menser.

Enligt statuter och praxis skulle utdelningen av kapitelgodset tillgå på detta nu nämnda sätt. Men det är att märka, att konungen, i egenskap av kapitlets överherre ansåg sig kunna dispensera från de gällande stadgarna och fastslagna reglerna, och detta skedde också vid flera tillfällen trots kapitlets protester [2]).

Beträffande förvaltningen av domkyrkan och dess gods [3])

1543 5/11 åt skolrektor i Lund. Kr. Sk. I, 20); 2) Altare S. Guntheri (K. Br. 1571 14/5 åt sockenprästen vid Lunds domkyrka. ibid. I, 127); 3—4) Altare S. Johannis Baptistæ in choro aqvilonari och Altare S. Andreæ (K. Br. 1571 11/9 åt professorerna i pedagogik vid Köpenhamns universitet. Rördam, Univ. hist. IV, 232); 5) Altare S. crucis Andreæ (K. Br. 1580 11/1 åt prästerna i Malmö. Kr. Sk. I, 223); 6) Altare S. Abrahami militis (K. Br. 1585 18/8 åt skolrektorn i Malmö, ibid. I, 298); 7—8) Altare S. Georgii och Altare Trium regum (K. Bekr. 1596 12/8 åt skrivaren på Malmöhus. Kanc. Brevb. 1593—1596 sid. 726); 9—13) Altare conceptionis Virginis, Altare S. Stephani, Altare S. Trinitatis, Altare S. Hippoliti och Altare S. Nicolai (K. Br. 1621 18/2 åt professorerna vid gymnasiet i Lund. Secher III, 638); 14) Altare S. Sepulcri (K. Br. 1647 4/8 åt skolrektorn i Malmö. Skaanske Registre 1631—1648 fol. 470 v. Rigsark.); 15—17) Altare S. Canuti regis, Altare b. Virginis prope horologium och Altare Beatæ Virginis in medio capellæ (K. Br. 1650 13/12 åt ett stipendium för medicine studerande vid Köpenhamns universitet. Kr. Sk. II, 21); 18) Altare S. Dionysii (slottsprästerna i Köpenhamn); 19) Altare S. Pauli (sockenprästen vid Holmens kyrka i Köpenhamn); 20—23) Altare S. Nicolai, Altare S. Annæ sub organo, Altare Fielie och Altare beatæ virginis circa horologium (resp. organisten, sakristanen, succentorn och komministern vid Lunds domkyrka); samt 24) Altare Scholasticorum (konrektorn vid Lunds skola).

²) Dispenser ägde sålunda rum i fråga om optionsrätt efter död kanik, så att ny kanik fick samma kanikdöme som sin företrädare (t. ex. 1562 betr. Didrich Fechtel. Kanc. Brevb. 1561—1565 sid. 120 och 136). Jämväl hände det, att samma person förlänades med mer än en prelatur eller ett prebende. (Sålunda förenade Gunde Rosencrantz dekanatet och arkidiakonatet). Därvid rådde en bestämd skillnad, när särskilt kollationsbrev utfärdats på varje prelatur eller kanikdöme och när dessa sammanförts i ett enda brev. I förra fallet åtnjöt prebendarien dubbla förmåner — eller flera allt efter prebendenas antal — i fråga om option etc. Se närmare Bil. 1. — Exempel på liknande dispenser för Ribe domkapitels vidkommande se Kinch anf. arb. II, 497—500.

³) Förvaltningen av domkyrkan hade fortfarande uppdragits åt kapitlet genom K. Br. 1538 7/11 (Kanc. Reg. 70). — Liknande stadgande beträffande Roskilde domkyrka i K. Br. 1538 28/10 (ibid. 70).

gällde särskilda bestämmelser, närmare fastställda först genom supplementsstadgarna 1587 och statuterna 1590 [1]).

Vården av domkyrkan och dess ägendom handhades enligt dessa bestämmelser av två kyrkovärdar (tutores), som vart tredje år ombyttes och vilka förvaltade skilda delar av domkyrkans gods, benämnda domkyrkans första och andra part.

Att vara kyrkovärd, var ett uppdrag, som för innehavaren var förenat med betydande inkomster. Han uppbar för egen räkning en stor del av de räntor [2]), både vissa och ovissa, som utgingo från domkyrkans gods, av vilka omkr. 103 hemman med 873 dalers ränta hörde till den första parten och 143 om 833 daler till den andra. Vad som därefter återstod användes till kyrkans underhåll och därmed sammanhängande utgifter.

Det ena kyrkovärdskapet, det förnämsta, var reserverat åt prelaterna; ämbetet gick här i tur med början hos prepositus. Det andra bestriddes av en kanik och innehades även detta i en bestämd ordning efter ålder och rang av de kaniker, som därtill voro lämpliga. Avgörandet härom låg hos prelaterna och definitorerna.

Prelaternas tutor förvaltade domkyrkans andra part. Honom ålåg det att hålla kyrkans inre vid makt och bestrida utgifter till ornamenter, vin, bröd och ljus. Härtill användes även de inkomster, som inflöto för gravställen, klockringning och stolstånd [3]), för vilka denne kyrkovärd skulle redovisa. Domkyrkans första part administrerades av den andre tutorn; honom tillkom att hålla kyrkans utvärtes byggnad och residenserna vid makt.

Varje S:t Canuti dag skulle kyrkovärdarna enligt sta-

---

[1]) 1587 §§ 1—3; 1590 §§ 47—48 samt Bil. 1. Jfr de olika bestämmelserna beträffande förvaltningen av domkyrkan i Ribe. Kinch anf. arb. II, 503—504.

[2]) Se närmare om dessa 1590 § 48, Stenbocks skrivelse 1658 $^{8}/_{7}$ (Sk. saml. 1874. II, 63) och Bil. 1 s. 197—198.

[3]) Taxa för avgifterna för stolstånd och lägerställen fastställdes genom K. Br. 1628 $^{29}/_{4}$ (Secher IV, 408—411).

tuterna avgiva räkenskap för sin förvaltning i domkapitlet inför de residerande kapitelmedlemmarna [1]). De särskilda fogdar, vilka skötte godset, en för varje part, utsågos sedan 1652 av de residerande kanikerna [2]).

Under domkapitlet lydde efter reformationen allt fortfarande domskolan. I ekonomiskt hänseende bestyrdes densamma av två kaniker, vilka, liksom tutorerna i fråga om domkyrkan, hade var sin särskilda del av dess förvaltning. [3]) Uppsikten och tillsynen över domskolan tillkom kantorn, dock superintendentens rätt i detta avseende efter kyrkoordinansens lydelse oförkränkt [4]).

Med förvaltningen av hospitalen tog domkapitlet däremot ingen befattning. Dem administrerade arkidiakonen självständigt utan någon redovisningsskyldighet [5]).

II. Lunds domkapitel under den första svenska tiden 1658–1679.

Roskildefreden medförde ingen ändring i de för domkapitlet gällande bestämmelserna. Dess ställning bestämdes fortfarande, jämlikt de allmänna bestämmelserna i §§ 5 och

[1]) 1587 § 4; 1590 § 49; 1653 § 50.

[2]) K. Br. 1652 $^{20}/_{5}$ (Secher VI, 100); 1653 § 48.

[3]) I sin berättelse 1658 angiver Foss de båda kanikernas olika funktioner beträffande skolan på följande sätt: »Den förste kræffwer dee thiender ind, som Majest. till scholen haffwer hengiffwet (kronotionden av 40 socknar i Skåne. K. Br. 1561 $^{11}/_{7}$ hos Rietz, Skånska skolväsendet 206), lader der aff dee fattige scholebörn, som kaldis Davidici faa deris andeel och officianterne deris. For resten giör hand aarligen secundo procuratori regenschab, som förer dett siden iblandt scholens opbaarne rente penge och klæder dee fattige scholebörn der med och spiser dennem med bröd 2 gange om dagen, giöres saa regenschab hwert aar for resten.»

[4]) K. Br. 1566 $^{18}/_{2}$ (hos Rietz 204, not, och Kirkelove II, 79) med bekräftelse å kantorns uppsiktsrätt.

[5]) Det heter, belysande härför, i domk:s prot. 1667 $^{25}/_{11}$ § 7: »Proponerades om Zimmermans rächninger woro lefuereradhe inn på capitlet. Svarades, att H. Geistez hospital eenkannerligen sorterar vnder archidiaconi disposition.»

9 i fredstraktaten, av 1536 års recess, jämförd med den utveckling denna sedermera erhållit, samt av kapitlets statuter och gamla privilegier.

Att kapitlet kommit att tillhöra ett annat rike, blev dock långt ifrån utan inflytande på dess förhållanden. Det nya väldets inverkan visade sig framför allt i talrika förskjutningar såväl inom kretsen av kapitlets dåvarande förläningstagare som beträffande användningen av de till vissa tjänster anslagna vikariatgodsen.

Frågan om i vad mån de dåvarande innehavarna av kapitelgods skulle fortfarande förbliva i besittning av dem, hade förehafts till behandling såväl under fredsförhandlingarna i Tostrup som Roskilde 1658. Från dansk sida hade framställts yrkande, att alla de dåvarande enskilda förläningstagarna såväl som institutioner, vilka fått sig kapitelgods anslagna, skulle fortfarande njuta godsen, de förra i deras livstid, de senare i evärdlig tid. Yrkandet stötte på energiskt motstånd från svenskarne och avslogs såväl i Tostrup som under de första förhandlingarna i Roskilde. Den 25 februari kom frågan åter upp, då danskarne i det av dem denna dag framlagda traktatförslaget intagit en särskild §, enligt vilken både institutioner och enskilda tillförsäkrades deras kapitelgods. »Vi kunna icke vara tributant åt någon», genmälde de svenska underhandlarna, och därmed sattes §:en ur traktaten och »skall sedan diskuteras», heter det i protokollet [1]). Någon bestämmelse i den av danskarna avsedda riktningen inrycktes ej i fredsinstrumentet.

I och med fredsslutet gingo under sådana förhållanden de på andra sidan Sundet befintliga institutioner och tjänster [2]) omedelbart förlustiga de till dem anslagna kapitelgodsen.

---

[1]) C. G. Weibull, Freden i Roskilde (Hist. tidskr. för Skåneland II, 84, 124—125) samt H. F. Rördam, Kjöbenhavns universitets beskatning og trængsler i krigsaarene 1657—60 (Nyt hist. tidskr. VI, 478—481) och H. Matzen, Kjöbenhavns universitets retshistorie 91, hos vilka senare en del aktstycken i Köpenhamns universitets arkiv rörande fredsförhandlingarna anföras.

[2]) De voro Köpenhamns universitet, slottsprästerna i Köpenhamn och sockenprästen vid Holmens kyrka i Köpenhamn. Se ovan sid. 142 not 5.

Vad de enskilda förläningstagarna angår, kom frågan om deras kvarblivande vid sina förläningar att bero på vilken ställning de kommo att intaga till det nya riket. Åtnjutande av kapitelgods blev en förmån, som kunde komma endast svenska undersåtar till del. Det är bekant, att det gick mycket långsamt med den skånska adelns edsavläggelse; det var denna adel, som till avsevärd del innehade kapitelplatserna. Till edsavläggelsen den 16 april hade blott ett fåtal infunnit sig; i mitten av maj hade de beedigades antal endast obetydligt ökats [1]). Den 21 maj fattade Karl X Gustaf det avgörande beslutet: de som voro besutna under kungl. maj:t och hade avlagt ed till svenska kronan skulle fortfarande få behålla sina förläningar. Dagen därefter började konungen bortförläna de kapitelgods, som innehades av danska undersåtar. Då det här gällde prebenden, som blivit lediga under prebendeinnehavarnes livstid, utställdes breven på bestämda prebenden. Den nye innehavaren fick »niuta, bruka och behålla» inkomsterna av förläningarna »på samma sätt och vilkor, som den förrige possessoren sådant innehafft och åthniutit hafwer och the andeliga godsen för detta effter capitelsordningen äre hafde och nyttiade wordne.» Kapitlets stadgar och sedvänjor blevo dock ej i alla avseenden respekterade. Flera prebenden tilldelades en och samma person, en mensa utdelades såsom särskild förläning utan sammanhang med något prebende. Det hände något senare till och med, att kapitelgods bortförlänades till visst belopp.

Majoriteten av förläningstagarna kom från denna tid att utgöras av svenskar, till stor del riksämbetsmän och kungliga sekreterare. Efter landsdomaren i Jylland Lauritz Below intogs platsen såsom domprost av Skånes generalguvernör Gustaf Otto Stenbock [2]). Dekanatat och arkidiakonatet förlänades åt riksmarskalken Gabriel Gabrielsson Oxenstierna;

[1]) Se härom närmare Fabricius, Skaanes overgang I, 67, 70—71, 85.

[2]) K. Br. 1658 $^{22}/_{5}$ (R. R. 1658 april—maj fol. 895 v.—896). Stenbock erhöll därjämte prebendet Trää, i stället för vilket han senare opterade Gerdslöf, och mensa Stångby major.

han efterträdde därutinnan Gunde Rosenkrantz [1]. Av särskild kunglig nåd fick Axel Juel, trots det att han förblev dansk undersåte, behålla kantoratet [2]; 1660 följde på honom riksskattmästaren Gustaf Bonde [3].

Övriga svenskar, som 1658 eller de närmast följande åren kommo i åtnjutande av kapitelförläningar, voro de kungliga sekreterarna Henrik Hoghusen [4], Jonas Gyldencrantz [5], Edvard Ehrensteen [6], Frans Joel Örnstedt [7], hovrådet Peter Julius Coyet [8], svenske postmästaren i Helsingör Christopher Schneider [9], översten och kommendanten i Malmö Johan von Essen [10], generalen över infanteriet Jakob de la Gardie [11],

[1]) K. Br. 1658 $^{22}/_{5}$ (liksom övriga i det följande citerade kungl. förläningsbrev, där ej annat angives, intaget i kapitlets protokoll).

[2]) K. Br. 1658 $^{28}/_{4}$.

[3]) K. Br. 1660 $^{31}/_{3}$. — Genom K. Br. 1662 $^{14}/_{6}$ (Kam. kol. till gen. guv. 1662 $^{16}/_{6}$. G. A.) erhöll Bonde även Altare Trium Regum och Altare S. Thomæ, förut förlänade åt generalmajor Johan von Essen. Han innehade även Altare beatæ virginis I in crypta och Altare beatæ virginis II in crypta, till vilka bortförläningsrätten tillkom honom själv i egenskap av kantor.

[4]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$ (R. R. 1658 april—maj fol. 949 v.—950): Altare S. Erasmi, Altare beatæ virginis, Altare S. Olai och Altare S. Vincentii.

[5]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$: prebendena Bösarp, Råby Magle, Mariæ Minoris — i stället för detta opterade Gyldencrantz 1660 $^{1}/_{3}$ prebendet Gislöf, ledigt efter överste Frölich (Domk. till gen. guv. 1661 $^{10}/_{8}$. G. A.) —, Nöbbelöf och Karup samt mensa Väsum.

[6]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$: Altare S. Laurentii, Altare S. Trinitatis circa horologium och Altare S. Johannis Baptistæ et Catharinæ. Genom K. Br. 1659 $^{1}/_{3}$ erhöll Ehrensteen även prebendena Falsterbo — genom option 1661 $^{16}/_{8}$ utbytt mot Trää (Domk:s prot.) — och Årstad.

[7]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$: prebenda Grefvie och mensa Hammar, prebendena Åsum, Romhult och Skräflinge. I domk:s prot. är detta K. Br., såväl som de s. d. till Gyldencrantz och Ehrensteen utställda, oriktigt daterade till $^{15}/_{5}$. Jfr R. R. 1658 april—maj fol. 950—952, 956 v.—957.

[8]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$ (R. R. 1658 april—maj fol. 949): Altare S. Annæ, Altare S. Birgittæ och Altare beatæ virginis circa gradus cryptæ australes. K. Br. 1659 $^{17}/_{4}$: prebenda Hvellinge och Altare S. Annæ efter Vitus Bering.

[9]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$: mensa Sallerup.

[10]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$ (R. R. 1658 april—maj fol. 957 v.—958): Altare S. Jacobi, Altare S. Thomæ, Altare sacerdotum och Altare trium regum.

[11]) K. Br. 1658 $^{25}/_{5}$ (R. R. 1658 april—maj fol. 958—959): prebenda Gerdslöf, mensa Hellstorp och Altare beatæ virginis in medio pavimenti.

baron Maximilian a Parasin [1]), kungl. sekreteraren, senare assistensrådet Gustaf Hansson Taubenfelt [2]), generallöjtnanten Carl Mauritz Lewenhaupt [3]), biskop Johannes Terserus [4]), överste Hans Christopher Frölich [5]), generalauditör Benjamin Croneborg [6]), sekreteraren Jonas Klingstedt [7]) och burg-

---

[1]) K. Br. 1658 4/6: prebenda Hjortshög, Altare S. Johannis Baptistæ in choro aqvilonari, Altare S. Andreæ, Altare S. Canuti regis et martyris, Altare beatæ virginis juxta altare scholarium. Han erhöll senare genom K. Br. 1661 12/8 det genom överste Frölichs död (febr. 1659) lediga prebendet. Genom optionsrättens inträdande fick Parasin till en början trots protester (Se domk:s prot. 1655—1668 fol. 69—72. Gen. guv. till domk. 1661 5/8 [konc.]. Domk. till gen. guv. 1661 10/8. G. A). nöja sig med det sämsta prebendet, Falsterbo, som självt »importeret nihil» och endast blev inkomstbringande genom det kommungods, det kunde samla. Längre fram opterade Parasin i stället prebendet Landskrona efter kommissarieskrivaren Rasmus Sörensson.

[2]) K. Br. 1658 4/6 (R.R. 1658 juni—sept. fol. 1156 v.—1157): Altare S. Dionysii. Genom K. Br. 1659 1/8 erhöll Taubenfeldt därjämte prebenda Gudmuntorp, genom domkapitlets beslut 1659 26/3 mensa Hellstorp, ledig efter Jacob de la Gardies död, och genom förläning av prelaten Gabriel Oxenstierna 1659 18/11 (domk:s prot.) Altare S. Johannis in crypta.

[3]) K. Br. 1658 4/6 (R. R. 1658 juni—sept. fol. 1155): Altare S. Christophori och Altare S. Catharinæ.

[4]) K. Br. 1658 16/10: prebenda Eskilstorp, mensa Åby, Altare Baptistæ in crypta, Altare S. Michælis och Altare S. Magdalenæ.

[5]) K. Br. 1658 3/12: prebenda Gislöf, menserna Krumhult och Esperöd, Altare S. Johannis Evangelistæ och Altare S. Pauli. Efter Frölichs död i febr. 1659 opterades Gislöf af sekr. Gyldencrantz, Krumhult av Johan Ernstsson Baden, Esperöd av Sten Holck (Domk. till Stenbock 1662 27/2. G. A.). Altare S. Johannis Evangelistæ övergick i anledn. av K. Br. 1661 28/5 (G. A.) till sekreteraren Jonas Klingstedt.

[6]) K. Br. 1659 9/4: Altare beatæ virginis in medio pavimenti.

[7]) Genom K. Br. 1661 28/5 (G. A.) förlänades Klingstedt med »dhet prebende godz, som effter sal. grefue Jacob de la Gardies frånfälle ähr vacant wordet, såsom och medh några vicariater, som antingen nu ähre eller och effter handen kunde blifva vacant, så att räntan uthi alt medh prebende godzet, tilsammans rächnad, kan stijga på trehundrade daler sijlfuermynt». De kapitelgods, som i anledning av detta K. Br. kommo honom till del, voro prebenda Mariæ Minoris efter Ehrensteen, Altare S. Johannis Evangelistæ (Domk. till gen. guv. 1661 10/8. G. A.), Altare sacerdotum och Altare S. Jacobi. 1662 12/12 utfärdades särskilt förläningsbrev å samtliga dessa vikariater för Klingstedt (R. R. 1662 okt.—dec. fol. 831).

greven i Malmö Lars Broman [1]. Endast tre av Skånes egna innebyggare hugnades med kapitelgods. De voro rikshistoriografen Vitus Bering [2], provinsialmedicus Christian Foss [3] och borgmästaren i Malmö Jacob Clausen Wildskött, vilken senare erhöll det prebende, som förut innehafts av borgmästaren i Köpenhamn Peder Pedersen [4].

De förutvarande enskilda förläningstagare, som fortfarande, åtminstone någon tid, förblevo i besittning av sina kapitelgods, voro följande adlige: Axel Juel [5], Sten Holck [6] och Kristoffer Walkendorf [7], följande lärde och kyrkans män: biskop Peder Winstrup, provinsialmedicus Christian Foss [8], kyrkoherdarna Nils Sörensson i Malmö och Hans Ernstsson Baden i Lund, doktor Nils Wichmand [9] samt kommissarieskrivaren i Skåne Rasmus Sörensson.

I gymnasiets sammansättning skedde däremot ingen

---

[1]) K. Br. 1661 31/8: præbenda Falsterbo. Han kom i besittning av detta först efter det Parasin opterat Landskrona. Se Domk. prot. 1661 18/12. 1662 17/1 avlades ed å hans vägnar i kapitlet.

[2]) K. Br. 1658 25/5 (R. R. 1658 april—maj fol. 950 v.—951): præbenda Hvellinge och Altare S:t Annæ. Vitus Bering erhöll dessa förläningar av Karl Gustaf, då fråga var om hans anställande som den svenske konungens historiograf (Se härom närmare H. F. Rördam i Hist. tidsk. 5 R. VI, 851—854). Han miste dem kort därefter. De gåvos i stället åt Coyet (se ovan).

[3]) K. Br. 1659 1/3 (R. R. 1659 fol. 472 v.—473): mensa Arendala. Denna honom tilldelade mensa var dock närmast en ersättning för en annan honom fråntagen (mensa Väsum).

[4]) K. Br. 1660 23/11: præbenda Bornholm.

[5]) Se ovan.

[6]) Holck hade avlagt ed till svenska kronan 1658 15/5. Fabricius anf. arb. I, 71 och not. sid. 12. Däremot miste Knud Gabrielsen Acheleye, vilken samtidigt fullgjort edsavläggelsen (jfr. Fabricius ibid.), sina förläningar.

[7]) Walkendorf svor något senare än de förut nämnde trohet åt svenska kronan. Fabricius I, 85 och not sid 13.

[8]) Jfr även ovan.

[9]) Däremot miste kyrkoherden i Harlösa Fredrik Sture sitt vikariat, S:t Vincentii, »förmedelst», säger han i supplik till 1662 års skånska kommission (Avskr. i Skånska gamla handlingar fol. 320—325. K. K. A.), »sådan wrang beretningh och angifuende, at iagh uden Sweriges grentzer boede.» Det gavs åt Henrik Hoghusen. Sture återfick det längre fram.

förändring förrän 1663, då den nedlagda professuren i filosofi återupprättades. Den besattes med Canutus Hahn, den senare biskopen i Lunds stift och Skånes försvenskare par préférence [1]. Det fästes stor vikt vid Hahns anställande där. Han skulle uppenbarligen i eminent mening representera det svenska elementet bland de residerande kanikerna. Då de till professuren förut anslagna vikariaterna redan av Karl X bortdonerats till Maximilian a Parasin, bereddes honom tillsvidare lön på varjehanda sätt. Sakristanen och bibliotekarien avstodo till honom sina inkomster i dessa deras egenskaper; vidare erhöll han en del av domskolans tionder, de båda vikariater, som i danska tiden innehafts av slottsskrivaren på Malmöhus, och tredingstionden av Torns och Lilla Råby byar. Genom kungl. brev den 17 oktober 1663 stadfästes dessa av generalguvernören med domkapitlet träffade anordningar. Det utlovades däri även, att Hahn skulle erhålla den till filosofiska professuren förut hörande förläningen, så snart den hemfölle [2], och föreskrevs, att han i kraft av 1639 års fundats (§§ 20 och 21) omedelbart skulle därav åtnjuta »sin session, suffragium och andre därwidh hängiande beneficia uti capitlet.» Generalguvernören G. O. Stenbock, tillika kapitlets prepositus, anbefalldes att tillsammans med de andra kapitelmedlemmarna åt honom öfverlämna Davidicorum stipendium [3] och de medel, som hörde till koralsången [4]

[1]) Ang. Hahn och hans anställande vid gymnasiet se M. G. de la Gardie till Stenbock 1661 12/9; Winstrup till Stenbock 1661 24/12; Stenbock till Domk. 1662 3/11; Domk. till Stenbock 1662 29/11; Stenbock till Domk. 1662 dec., 1663 12/2, 12/6, 8/8; Winstrup till Stenbock 1663 28/4; K. Br. 1663 17/10 (G. A. och Domk:s prot. 1655—1668 fol. 120—122, 139); Stenbocks ämbetsberättelse 1662 (Handl. rör. Skand:s hist. XXXI, 383—384).

[2]) Genom gen. guv.:s immissionsbrev 1666 14/8 kom Hahn i åtnjutande av denna, ledig vid Parasins död. Domk:s prot. 1655—1668 fol. 157.

[3]) Ang. detta se ovan sid. 145 not 3. — Denna anordning, påtagligen tillkommen i försvenskningssyfte, motiverades med, att Kungl. Maj:t gärna såge, att stipendieinrättningen förestods av »een skickeligh person, som tillijka medh dheras bespijsande, kan under måltijderne och widh andre tillfällen exercera stipendiaterne uthj dedh som länder dem till oppbyggelsze och information.»

[4]) Medlen utgjordes av 10 mk., som envar koral årligen erhöll av dom-

— först därmed upphörde denna, som fortgått alltsedan reformationen [1]) — »att han däraf ad interim må kunna något oppehälle hafwa» [2]).

År 1664 skedde en ny läraretillsättning, i det generalguvernementsmedicus Christopher Rostius utnämndes till professor i grekiska [3]). Trots det att ej häller han omedelbart kom i åtnjutande av något kapitelgods, erhöll han ändock i likhet med Hahn säte och stämma i kapitlet och en kapitulars alla rättigheter [4]). Det vill synas, som om även de andra vid gymnasiet varande lärarne jämväl vid denna tid erhållit samma förmåner [5]), och sålunda bestämmelserna i 1639 års fundats fullständigt återupplivats.

kyrkan, och av årliga avgifter av mensalgodsen ävensom av succentorns vikariat, vartill kantor hade jus conferendi.

[1]) Kapitlet gjorde invändningar mot korsångens avskaffande. Det framhöll för Stenbock, att i kyrkoordinansen »udtryckeligen och wittlöfftigen forordnes chor sang morgen och afften, med aluorlig kongl. befallning, at dend uden forsömmelsze skall continueres och perpetueres», och meddelar i sammanhang därmed den upplysningen, att »nu siunges udj choret morgen och afften intet andet end lutherske psalmer paa det maal och sprog, som alle udj landet kunde forstaa, mange guds börn, som iefnligen lade sig derhoes finde i kircken, till störste devotion och opbyggelsze.» Kapitlets invändningar hjälpte dock ej. Stenbock befallde, att K. M:ts brev skulle åtlydas och koralsången, vilken såsom »een påwisk éffterlefua icke är nödigh», avskaffas. Kapitlet böjde sig då och beslöt 1664 28/10, att koralsången »såsom onödig skulle vppehålla och lönen här effter följgachtige vara Can. Hahn, som dett kongelige bref förmår, allena begärte capitulum. dett klockaren och nederste höraren måtte dheras wanlige af korallmedelen behålla, huilchet af Can. Hahn goduilleligen consenterades.» Domk. till gen. guv. 1663 12/12; Gen. guv. till domk. 1664 30/8 (konc.). G. A.; Domk:s prot. 1655—1668 fol. 141.

[2]) Den 12 december 1663 introducerades Hahn i kapitlet »at vare vor kierkommen collega», heter det i protokollet. S. d. förordnades han till kapitlets notarie. Domk:s prot. 1655—1668 fol. 136.

[3]) K. Br. 1664 8/8. G. A. I anledning av K. Br. 1665 5/10 erhöll Rostius efter Parasins död prebendet Hjortshög, Altare S. Johannis Baptistæ in choro aqvilonari och Altare S. Andreæ genom immissionsbrev av gen.-guv. 1666 4/7 samt Altare S. Christophori och Altare S. Catharinæ i början av år 1667. Domk:s prot. 1655—1668 fol. 155 v. — 156 och 160.

[4]) Rostius introducerades i kapitlet 1664 22/8. Domk:s prot.

[5]) Efter Hahns utnämning till kapitular ingick kapitlet 1663 16/12 till Stenbock med en anhållan om samma förmåner för Ivar Vandalin, »som paa

En annan förändring i kapitlets sammansättning inträdde 1666, då doktor Berndt Oelreich i kraft av kunglig befallning den 3 februari d. å. tog säte i kapitlet såsom assessor regius [1].

Det nya väldet gjorde sig även märkbart genom dryga skatter, pålagda kapitelgodset efter andra normer än förut ägt rum, då det räknats lika med adelsgodset. Kapitlet kallades ej längre till riksdagar och ständermöten. Det miste sina gamla vin- och ölprivilegier. Någon allmän bekräftelse å sina privilegier, såsom regelbundet ägt rum i danska tiden vid varje regentombyte, synes kapitlet ej heller hava erhållit trots upprepade ansökningar i detta syfte [2].

Redan under det svenska väldets första dagar hade tanken uppstått — först framburen för Karl X Gustaf av biskop Peder Winstrup — att i de södra landskapen inrätta ett gymnasium illustre eller en akademi och för detta ändamål taga kapitelägendomen i anspråk. Frågan om denna bildningsanstalts upprättande var å bane vid utskottsmötet i Göteborg 1658 och var föremål för överläggningar även vid 1660 års riksdag. Framställningar gjordes därom från de skånska ständernas sida såväl vid lantdagen i Malmö 1662 som riksdagen 1664. Vid detta senare tillfälle framhölls från adelns sida lämpligheten att därtill använda kapitelägendomen. År 1665 upptogs frågan i denna form av regeringen själv. Innan utgången av det följande året var upprättandet av Lunds universitet avgjort. Till detsamma skänktes genom gåvobrev den 19 december 1666 »alla capituli lundensis gods, evad namn och titel de också hava, större och smärre, således att både de

9 aars tid hafuer waret professor eloqventiæ udj gymnasio», och för skolrektorn Caspar Weiser. G. A. (Jfr 1673 års Skånska kommission till K. M:t 1674 $^{26}{}_{2}$. R. A.)

[1]) Domk:s prot. 1655—1668 fol. 145.

[2]) Se om dessa förhållanden Gen. guv:s res. 1660 $^{20}{}_{10}$ (konc. i G. A.); Domk. till K. M:t 1662 okt. (intagen i domk:s prot. 1655—1668 fol. 113—117 och ref. av Cronholm i Skånes politiska hist. II, 365—368); Domk:s prot. 1664 $^{20}{}_{11}$, 1665 $^{17}{}_{12}$, 1666 $^{8}{}_{4}$.

som vid gymnasii i Lunden disposition allaredo vara kunna, jämväl ock de andra, vilka en och annan förmedelst därå havande donation possederar och besitter, enär de successive på ett eller annat sätt vakante och ledige bliva, till merbemälte academia härefter skola lyda och därunder förbliva, så att de dädanifrån på intet sätt skola eller måga abalieneras eller till andra usus bliva använde, utan till akademiens befordring, uppehälle och konservation allenast nyttjas, hävdas och brukas, eftersom ock där allt därföre akademiens kvästor räntorna av desse bemälte gods, när de akademien tillfallne äre, och alla därvid fallande intrader skall uppbära och dem till akademiens gagn och nytta . . . förvalta» [1]).

Det var härefter endast en tidsfråga, när kapitlet med den siste förläningstagarens död skulle hava upphört att existera såsom en särskild institution. Redan vid tiden för gåvobrevets utfärdande voro två förläningar lediga [2]), året efter hemföllo till universitetet högst betydande jordpossessioner efter tre förläningstagare [3]), däribland de till kantoratet liggande godsen. Med kantoratet följde även uppsikten över domskolan [4]). Samma år övertog universitetet därjämte, såsom innehavare av kantoratet, i enlighet med den för prelaterna fastslagna ordningen tutoratet över domkyrkans andra part

[1]) Tr. hos Ahnfelt, Lunds universitets historia I, 47—49. Om universitetets upprättande se, utom Ahnfelt, M. Weibull, Univ. hist. I, 10 ff., och Fabricius, Skaanes Overgang II, 152 ff.

[2]) Efter Maximilian a Parasin och Carl Mauritz Lewenhaupt († 1666 $^{12}/_{12}$). Delar av den förstnämndes förläningar hade redan tagits i bruk för gymnasiet och kommo därigenom universitetets lärare till godo. Direkt till universitetet övergick det av honom innehavda prebendet Landskrona.

[3]) Peter Julius Coyet † 1667 $^{1}/_{8}$, Gustaf Bonde † 1667 $^{26}/_{6}$ och Jacob Clausen Wildskött † 1667 april.

[4]) K. Res. 1668 $^{2}/_{10}$ § 1 (Univ. ark.). Universitetet skulle på samma sätt som förut kantorn i kraft av Fredrik II:s brev 1568 $^{18}/_{2}$ hava inseendet och uppsikten över domskolan, »att den må wijdh macht hållas och vngdomen uthij booklige konster och goda seeder befrämias; doch biskopen visitationes och examina som för detta förbehållne.» Om de stridigheter, som efter universitetets övertagande av densamma uppkommo med biskop Winstrup, se Weibull, Univ. hist. I, 51, och A. Hallenberg, Skånska kommissionen av år 1669—1670 sid. 62—63.

efter riksmarskalken Gabriel Gabrielsson Oxenstierna, vilken under två treårsperioder (1661 $^{10}/_{7}$—1667 $^{10}/_{7}$) — han var förläningstagare både till dekanatet och arkidiakonatet — förestått detsamma [1]). Hos universitetet kom det även efter 3-årsperiodens utgång att fortfarande förbliva, oaktat universitetet ännu ej kommit i besittning av prepondituren, vars innehavare det statutenligt borde tillfallit.

Under åren 1668—1671 minskades förläningstagarnas antal endast med en enda [2]), men kapitlet såsom institution förde efter universitetets tillkomst en alltmera tynande existens [3]). Frågan om dess fullständiga upphävande kom snart nog på dagordningen [4]). Ett avgörande steg i denna riktning togs 1671. Genom kungl. brev den 21 december d. å. [5]) fråntogs kapitlet befogenheten att vara domstol i äktenskapssaker. Det förordnades samtidigt, att för detta ändamål skulle i stället »et consistorium ecclesiasticum uprättas, ther uthi biskopen fører præsidium och hafver sigh till bisittiare och assessorer theologiæ professores vidh academien aldelis effter samma form, som dhet uthi Upsala hålles, sampt med lijka vilkor och rättigheter som alle andre consistoria ecclesiastica här i vårt rijke vidh denna tijdhen inrättade äre eller häreffter inrättas kunna.» Under förra delen av år 1672 trädde detta konsistorium i verksamhet. Samtidigt övertog universitetet i enlighet med kuratorernas tolkning av 1666 års gåvobrev tutoratet över domskolan [6]) till föga fromma för dennas utveckling [7]). Vid samma tidpunkt övergick även förvaltningen

---

1) Se domk. prot. 1667 $^{17}/_{7}$.

2) Burggreven Lars Broman † 1669.

3) Dess medlemmar underläto sålunda att infinna sig vid sammanträdena och man såg sig föranlåten att stipulera böter för uteblivelse. Domk:s prot. 1667 $^{10}/_{7}$, 1668 $^{18}/_{2}$.

4) Instr. för 1669 års skånska kommission. Wägner, Skånska kommissionen Bil. sid. 3.

5) Tr. i Sk. Saml. 1870, 27—28.

6) Ahnfelt, Lunds universitets historia I, 320. — Ansökan att övertaga tutoratet hade gjorts av univ. till skånska kommissionen 1670 $^{28}/_{2}$ § 17. Medelsaker Tome 2. Univ. ark.

7) Se Caspar Weiser till 1673 års skånska kommission 1674 $^{16}/_{2}$. L. A.

av domkyrkans första part till akademien [1]). I realiteten var därmed kapitlet, denna föråldrade kvarleva från katolicismens tid, såsom sådant upphävt [2]). Såvitt man kan se, har efter denna tid, vid sidan av universitetet, endast enskilda förläningstagare förefunnits, något domkapitel däremot ej existerat [3]).

Det återstår att följa kapitelgodsets öden under den närmaste tiden.

Den närmast följande hemfallande förläningen utgjordes av den mensa, som innehades av postmästaren i Helsingör Christopher Schneider. Den kom i universitetets besittning år 1673 [4]). Samma år blevo de med dekanatet och arkidiakonatet förenade högst betydande godskomplexerna lediga vid riksmarskalken Gabriel Oxenstiernas död i årets början. Genom kungl. resolution den 23 augusti 1673 [5]) försäkrades akademien, att dessa gods skulle komma densamma till godo »utan wijdare extension på nogen arfwinge» [6]), och i skrivelse den 27 oktober samma år anbefallde kammarkollegium landshövdingen i Malmöhus län Augustin Leyonsköld att tillse, att godsen blevo akademien anslagna [7]). Endast till en mindre del kom det oaktat universitetet att erhålla dessa gods och de med arkidiakonatet särskilt förknippade rättig-

---

[1]) Ordningen för förvaltningen av domkyrkan och tillsättandet av tutorerna — inspectores templi, som de numera vanligen kallades — blev därefter annorlunda. Se Akad. kons. prot. 1672 ²⁸/₈ § 2, 1673 ⁸/₂ § 16, ²⁸/₁₁ § 13.

[2]) Jfr instr. för 1673 års skånska kommission 1673 ⁴/₁₀ (R.R. 1673 sept.—dec. fol. 228—233) §§ 6—9, vari kapitlet såsom sådant förutsättes existera med befogenheter över såväl domkyrkan som domskolan.

[3]) Jämväl funktionen att sätta kapitelsköp övertogs av universitetet. Se t. ex. Akad. kons. prot. 1673 ⁵/₄.

[4]) M. Durel till akad. kons. 1673 ¹¹/₃. Kuratorers brev. Univ. ark.

[5]) Kungl. brev. Univ. ark.

[6]) Genom K. Br. 1668 ⁹/₁₁ hade Oxenstierna i likhet med den sista innehavaren i dansk tid Gunde Rosenkrantz (K. Br. 1655 ¹⁸/₁₂) fått förläningen av dekanatet och arkidiakonatet utsträckt att gälla även sina söner i deras livstid. Avskr. bland 1670 års jordrevningsakter för Bara, Oxie och Skytts härad fol. 432—434. L. A.

[7]) Avskr. bland Kungl. brev. Univ. ark.

heterna. En inskränkande uppfattning beträffande det i förmyndareregeringens gåvobrev inbegripna kapitelgodset gjordes vid denna tid gällande av den nyss myndigvordne Karl XI.

Enligt gåvobrevet skulle kapitelgodsen i den mån de blevo lediga efter hand tillfalla universitetet. Nu förbehöll genom brev den 4 oktober 1673 Kungl. Maj:t sig och kronan den åt universitetet hemfallna kapitelägendomen med alla därav flytande förmåner och rättigheter »till en evärdlig oalienabel ägendom», och förklarade, att Kungl. Maj:t ville »sin disposition hava underlagt de curier, hus, tomter och hagar samt säterier, som från kapitlet till akademien allaredan komne äro eller hädanefter kommandes varda» [1]. Med stöd av detta kungliga brev vägrade landshövding Leyonsköld att bevilja universitetet immission i Oxenstiernas kapitelgods, då han befann detsamma »allenast bestå vthi Allerups säthegårdh och dhe tillhörige vgedagzbönder» [2]. Efter framställning av honom anslogs i början av år 1674 godset, i främsta rummet sätesgården Alnarp med underliggande gårdar såsom lön åt landshövdingen i Malmöhus län [3]; endast en mindre del därav kom universitetet följande år till godo [4].

Ej häller hospitalen i Lund fick universitetet under sin disposition, såsom förut arkidiakonen. De bortarrenderades i början av år 1674 till Christian Foss, numera kurator för Lunds universitet [5].

---

1) Weibull, Univ. hist. I, 86.

2) Odat. brev från landshövding Leyonsköld, föredraget i konsistoriet 1673 8/12. Landshövdingars brev. Univ. ark.

3) Leyonsköld till K. M:t 1674 12/2 (konc.), K. M:t till Kam. kol. 1674 21/2, Kam. kol. till Leyonsköld 1674 12/4.

4) K. Res. 1675 4/6 § 1. Univ. ark.

5) K. Br. 1674 17/2. Avskr. bland Kungl. brev i Univ. ark. Foss beviljas däri »at niuta dispositionen och förvaltningen öffwer helig Giestes hospital i Lundh sampt dhesz tillhörige godz och bönder, och sådant wedh nästkommande wårtijdh tillträda medh dhe conditioner, at han wederböhrligen försörier och föder dher så många fattiga, som fundationen der aff förmår sampt underhåller och löhner hospitalets betiente och der bredewidh åhrligen åhrlägger 150 dr smt, som under wår landzhöffdinges och biskopens sampt andra

Den näste innehavare av kapitelgods, som bortgick, var hovrådet Gustaf Taubenfelt († 1674). Med år 1675 kom universitetet i besittning av större delen av hans förläning och erhöll följande året jämväl återstoden därav [1]). Därmed är denna fas av kapitelgodsens historia — deras övergång till Lunds universitet — avslutad [2]).

Vid skånska krigets utbrott 1676 upplöstes universitetet. Under kriget torde det till universitetet hörande kapitelgodset hava betraktats och förvaltats såsom vanligt krongods [3]). Kort efter fredsslutet träffades nya dispositioner med kapitelgodset i dess helhet. Den 25 oktober 1679 [4]) återkallade och vederkände Karl XI under kronan alla kapitels- och akademigodsen: de skulle för framtiden komma försvarsverket till godo. De till universitetet hemfallna godsen indrogos i överensstämmelse härmed i deras helhet; skoningslöst drabbade reduktionen även de enskilda förläningstagarna [5]). Däremot

---

wederbörandes disposition skall på interesse till hospitaletz bästa utsättias; jembwäl och medh hospitals böndernes tillhielp låta driffwa och förrätta wår- och höstarbetet på cannichemarken till academiæ stallstatz behof och nytta».

[1]) Kam. kol:s brev 1674 $^{18}/_{8}$, 1676 $^{2}/_{6}$, K. Res. 1675 $^{4}/_{8}$ § 2. Kungl. Brev 1668—1675 i Univ. ark. Genom K. Br. 1663 $^{17}/_{9}$ hade Gustaf Taubenfelt erhållit tillstånd att avträda Altare S. Dionysii till sin son Gustaf T. den yngre. Först efter dennes död 1675 $^{12}/_{8}$ kom univ. i besittning av detta vikariat.

[2]) Angående universitetets förvaltning av kapitelgodsen se Weibull, Univ. hist. I, 81—82.

[3]) Delar av detsamma bortförpantades. Så var förhållandet med en del i närheten av Alnarp belägna gårdar, vilka amiralitetsmajoren Henning Olsen Ankargrip erhöll i underpant för en försträckning till kronan å 14309 dlr rmt. Bortförpantningen skedde visserligen här med det tillägg, att andra av kronans gårdar skulle anslås till akademien, »på det den samma icke må däraff hafwa någon brist och afsaknadh, när academiæ staten åther kan blifwa inrättadh». K. Br. 1679 $^{2}/_{9}$. R. R. 1679 sept.—okt. fol. 8.

[4]) K. Br. d. d. tr. i Sk. Saml. 1868—1869 sid. 63—64.

[5]) Av särskild nåd fick dock kyrkoherden Fredrik Sture i Harlösa behålla en av de fem till S:t Vincentii, honom år 1637 $^{22}/_{2}$ förlänade altare liggande gårdarna, »så länge han lefwer, men sedhan går och dhensamma till Kongl. M:t och cronon igen». K. Res. på mem. av Ascheberg 1683 $^{7}/_{2}$ § 11 (R. R. 1683 jan.—febr. fol. 586). Ascheberg säger om dessa gårdar, att »de

fick såväl domkyrkan som hospitalen i Lund genom särskild kunglig resolution fortfarande behålla sina gods [1]. Ej häller gick man så strängt tillväga beträffande de till särskilda tjänster anslagna godsen. Såväl rektor som prästerskap i Malmö lämnades i orubbad besittning av sina vikariater [2]. Efter framställning av Ascheberg medgav Kungl. Maj:t 1683 $^{22}/_{5}$ även, att kyrkoherdarne i Lund — de utgjordes vid denna tid av en svensk och tysk pastor, båda jämväl professorer vid universitet — skulle få behålla de pastoratet av ålder tillagda prebendena och kanonikaten [3]. Kort därpå anmälde emellertid Ascheberg, att han »gerna wille till cavalleriet anslåå» dessa gods, som bestodo av 33 hemman. Detta gick också i verkställighet [4]. Med helt få undantag [5] hade då det forna kapitelgodset övergått till att bilda grundlaget för försvarsverket i Skåne.

ähre med ryttare belagde», och att Sture »sedan krijgetz ända intet har hafft något at råda öfuer dem.» Mem. 1683 $^{6}/_{2}$ § 11. Gen. guv. skriv. R. A.

[1]) K. Res. 1681 $^{3}/_{8}$ § 9. L. D. A.

[2]) Den förre hade fått sig besittningsrätten särskilt tillförsäkrad genom K. Res. 1668 $^{7}/_{12}$ § 2 (hos L. Weibull, Malmö stads urkundsbok I, 170), prästerskapet genom K. Res. 1676 $^{3}/_{8}$. Någon reglering av rektorslönen har senare ej ägt rum, trots upprepade ansatser därtill. Se Börring, sid. 50—52.

[3]) Ascheberg till K. M:t 1683 $^{10}/_{5}$ (Gen. guv. skriv. R. A.) K. M:t till Ascheberg 1683 $^{22}/_{5}$ (R. R. 1683 maj—juni fol. 288).

[4]) Odat. mem. av Ascheberg § 19 (Gen. guv. skriv. R. A.); K. Res. därå 1683 $^{10}/_{9}$ § 14. G. A. — Prästerna erhöllo i stället kronotionde — 200 tunnor spannemål årligen — till lika belopp som godsens räntor. 1684 års Skånska stat. G. A.

[5]) Några få hemman och ängar i närheten av Lund anslogos åt universitetet vid dess återupprättande. Weibull, Univ. hist. I, 99.

III. Lunds domkapitels arkiv 1536—1679.

Det torde hava varit ett efter dåtida förhållanden ganska betydande arkiv, som, samlat under århundraden, vid reformationstidens ingång fanns hos domkapitlet i Lund [1]), och det behöver knappt sägas, att det, efter som åren gingo, alltjämt ökades med nya rader av protokoll, räkenskaper, jordeböcker och andra handlingar rörande kapitelägendomen och de ärenden — i främsta rummet äktenskapsmål —, som fortfarande voro domkapitlet anförtrodda. Arkivet förvarades i det med domkyrkans kor sammanbyggda kapitelhusets övre våning, vilken utgjorde domkapitlets sessionslokal och stod i direkt förbindelse med kyrkans kor [2]). Statutmässigt stod det under dekanens särskilda tillsyn. Han eller hans ställföreträdare jämte en av de residerande kanikerna hade nycklarna till detsamma. Ingen handling fick därur uttagas, med mindre kapitlet i dess helhet gav sitt samtycke [3]).

Så vitt man kan se, förvarades ännu i början av år 1644 såväl de från medeltiden behållna, som de senare tillkomna akterna i fullständigt och oskadat skick [4]), inlagda i

---

[1]) Om det medeltida arkivet se L. Weibull, Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden (1901) sid. 45—54, 71—84; Kr. Erslev i Repert. dipl. IV (1906), 21—35. Medeltidsförteckningar (1425 och 1494) tr. i De ældste danske Arkivregistraturer V (1910), 123—174. och Scriptores rerum Danicarum VII, 247—263.

[2]) Brunius sid. 300. Där hade vid 1500-talets mitt även stiftskisten sin plats. L. Weibull anf. arb. sid. 61.

[3]) 1590 års statuter § 17. Motsvarande ställe i 1489 års statuter nämner ej uttryckligen arkivet. — Uttagningar av akter omtalas stundom i handlingar från senare tid. Se t. ex. Skånebrevsförteckningen: domkyrkans brev n:r 1461; domk:s prot. 1658 $^{3}/_{9}$.

[4]) Jfr dock följande order av Kristian IV 1634 $^{17}/_{5}$, som måhända även avsett arkivet: »Capittelet vdi Lund fick breff om gammelt munckepergement och papir att skulde forskicke till Töijhusitt i Kiöbenhaffn». Skaanske Tegnelser 1633—1642 fol. 60 v. Rigsark. Jfr Chr. Bruun, De illuminerede haandskrifter i det Store kongelige bibliothek (Aarsberetninger og meddelelser fra det Store kongelige bibliothek III, 20 not 1).

skåp med nummer och påskrift [1]), men när den svenska hären under Gustaf Horn den 29 februari detta år ockuperade Lund, gick förödelse över dem. Kapitelhuset blev då uppbrutet, arkivet brakt i oordning och sannolikt till någon del förstört [2]). Varnat av olyckan, beslöt kapitlet, då Skåne nästa gång, år 1657, var krigsskådeplats och ett överfall på Lund kunde befaras, att »udtage capituli documenta och dennem paa en sicher sted at henföre» [3]). Det är ej antecknat, om beslutet blev verkställt; försiktighetsåtgärderna voro i varje fall denna gång överflödiga, då kriget ju icke kom att sträcka sig längre än till Skånes nordvästliga delar.

Något ordnande av arkivet ägde ej rum under den närmaste tiden efter 1644. Men 1667 tog domkapitlet denna fråga under överläggning. Det blev då beslutat, att prokans-

---

[1]) Arkivet hade kort dessförinnan undergått en nyordning. Se L. Weibull anf. arb. sid. 53.

[2]) Olyckan med arkivet 1644 omtalas flerstädes i handlingar från senare år (Foss berättelse 1658, Stenbock till K. M:t 1658 8/7, Notanda et emendanda [handling från 1660 i Gabriel Oxenstiernas papper i L. D. A]). I alla dessa uttalanden, vilka möjligen emanera från en och samma källa, göres gällande, att avsevärda delar av arkivet förkommit (1658: »J den forrige feide bleffwe maange ja fast alle capitels documenta forrychte»; 1660: »Vthi feigden 1644 blefwe een stoor deel af capitels breef distraheradhe»), en uppgift, som i det följande vid mer än ett tillfälle från svensk sida bestriddes. Å samtliga cit. ställen uttryckes även den förmodan, att kapitelakter skulle vara att igenfinna i »archivo regni Sveciæ». — Christian Foss gav om olyckan följande berättelse till 1673 års skånska kommission: ». . . och er eij vunder, att den höiansélige kongl. commission finner alting hoos oss udi confusion, fornemmeligen imedens ann. 1644 aars krieg er intercurreret, hvorwed capitels huus blef opbrutt och tillige med domkirchen och staden spolieret, derwed mange gamle documenter distraheredis, som kunde waaren posteriteten till stor underretning och maa udentwifll waaren paa de thider registrerede, imedens endnu finnes in domo capitulari skabe med mange leddige rom, hvor alle capsulæ ere numererede och deels med serdelis tituler signerede». Foss till kom. 1674 26/3. Framställningen, gjord i försvarssyfte, torde dock vara överdriven. Det hade kort förut av kommissionen för de residerande capitulares och generalprokuratorn framhållits, att det »af protocollen bewijsligit är, att i feigden 644 icke det ringaste af importance är uthaff berörde capitels acter blefwet förrycht och förkommet». Bil. till kom:s skrivelse till K. M:t 1674 26/2. R. A.

[3]) Domk:s prot. 1657 4/9.

lern Berndt Oelreich samt professorerna Nils Wichman, Oluf Bagger och Canutus Hahn skulle »taga capitels handlingar och documenter och föra dem i ordningh» [1]. Varje antydan om, att detta beslut lett till något resultat, saknas dock [2].

Tidigt hade emellertid den svenska regeringen haft sina blickar riktade på de handlingar, som förvarades i domkapitelsarkivet. Det stod i nära samband med regeringens strävan att införa kontroll över kapitlets förvaltning; hoppet om att finna historiskt viktiga handlingar medverkade även. Den kommission — bestående av kammarrådet Claës Rålamb och riksrådet Johan Nilsson Gyllenstierna —, som år 1669 nedsändes för att undersöka de skånska förhållandena i gemen, hade också att ägna domkapitlet från alla synpunkter en ingående granskning och skulle i samband därmed, huvudsakligen i praktiskt syfte, rikta sin uppmärksamhet på arkivet. Det var kommissarierna i instruktionen [3] ålagt att infordra en »richtig specification och förteckning» över detsamma, därjämte »alle capitels rächningar, bådhe gamble och nye, hälst the hwaraf the gamble capitaler theras begynnellse taga och herflyta, medh sielfwa verificationerne så in credito som debito», vidare jordeböckerna, ävensom »alla gamble och nye protocoller, ther uhr någon närmare ouverture om sådana capitaler att hempta wara kan, som till den ända medh sielfwa rächningarne att conferera wara kunne», samt överhuvud »hwad mehra som en pertinent vplysning om heela capitlets rätta tillståndh och beskaffenheet gifwa kan.» Tillika skulle de efterspana kapitelshandlingar, »som genom privatorum wållande kunna wara af wägen bragte» [4].

För kommissionen med dess vidlyftiga uppdrag blev det emellertid ej möjligt att medhinna den detaljerade gransk-

---

[1]) Domk:s prot. 1667 $^{26}/_{11}$ § 13.

[2]) Jfr även 1673 års skånska kommission till K. M:t 1674 $^{26}/_{1}$ bil. R. A.

[3]) 1669 $^{21}/_{8}$ hos Wägner, Skånska kommissionen af 1669—1670 bil. sid. 3—5.

[4]) Särskilt nämnes härvid Palteboken. Mot eventuellt framkommande påstående, att kapitelakter skulle vara förkomna under »förra kriget», ställde regeringen sig skeptisk. Ibid.

ningen av domkapitlet. Den överlämnade en del av detta sitt uppdrag, revisionen av domkyrkans och domskolans räkenskaper, åt en specialkommission [1]). Åtminstone ännu vid mitten av år 1672 fungerade denna, utan att den dock brakte sin svårlösta uppgift till slut [2]). Kort därefter ersattes den genom en ny med utvidgad fullmakt. I huvudsyfte att undersöka förhållandena vid Lunds universitet, hospitalet, domkyrkan och domskolan i Lund, ävensom för att »inhämpta all behörigh beskedh och underrättelsze om alt dhet andra, som tillförende capitlet hafuer tillhörigt warit» tillsattes 1673 denna kommission [3]). »Och på dhet», heter det i dess instruktion (§ 8), »detta så mycket egentligare må kunna ske, så skole och wederbörande wara skyldiga alle capitels skriffter, acter, handlingar, böcker och protocoller icke allenast till commissarierne widh anfordran richtigt at extradera och vthlefwerera, hwadh heller samma skriffter och handlingar kunne wara widh capitlet förhanden eller deels tädan till academien transporterade». De insamlade akterna med deras inventarier skulle kommissarierna sedan väl förvara »och utj et säkert rum deponera låtha, till desz dhe framdeles till Kgl. M:tz archivum i Stockholm kunne transporterade blifwa» [4]).

---

[1]) Skånska kom:s prot. 1670 $^{12}/_{7}$ (Tome II, 1941—42). R. A. Jfr även Wägner anf. arb. sid. 37 och 64. Den nya kommissionen, vars medlemmar voro kamreraren Niklas Jonsson (Cronacker), inspektoren Jacob Barchman och landsbokhållaren Isak Larsson (Stiren), hade även till uppgift att granska Lunds universitets räkenskaper. En instruktion i fyra punkter uppsattes för densamma.

[2]) Skrivelser från densamma till universitetet finnas bland Medelsaker Tome 2. Univ. ark. Om dess verksamhet är föga känt.

[3]) Instruktion 1673 $^{4}/_{10}$ (R. R. 1673 sept.—dec. fol. 228—233) § 1—8. Kommissionen hade vidare att underrätta sig om förvaltningen av kyrkor — särskilt nämnes Ystads kyrka —, skolor och hospital i de andra städerna, undersöka kyrkoinspektoren Naumans förvaltning (§ 11), göra sig underrättad om tionderna (§ 12), reglera de tvistiga förhållandena i Ystad mellan borgmästaren Nils Palm och borgerskapet (§ 13) och vidtaga åtgärder mot olofligt »skytteri» och fiskeri (§ 14).

[4]) Instr. § 9. Det tillägges: »doch obehindrat den förordningh, som Kgl. M:t hafuer för detta giordt om några gamble brefz uthlefwererande till Collegium Antiquitatum i Ubsala.»

Det föreligger från denna kommissions verksamhet [1]), som upphörde först med det skånska krigets utbrott 1676, flera värdefulla upplysningar om Lunds domkapitels arkiv, dess tillstånd och öden.

I november månad [2]) infunno sig kommissarierna, hov-

[1]) De bevarade resterna av kommissionens arkiv, vilka utgöra grundvalen för den följande skildringen, förvaras i Skånska generalguvernementets arkiv i L. A. Kommissionens arkiv utgöres, utom av inkomna skrivelser, av en del koncepter för tiden 1673 19/11—1674 22/8 och ett memorialprotokoll över kom:s förhandlingar 1674 20/7—28/8, ävensom av diverse räkenskaper för kyrkor, skolor och hospital i skånska och blekingska städerna, vilka kom. infordrat från vederbörande allt från den tid landskapen kommo under svenskt välde. Kommissionen, som hade sin huvudsakliga verksamhet förlagd till Lund, höll där i regel sina sammanträden. Där förvarades också till en början dess handlingar. Vid skånska krigets utbrott transporterades de till Malmö. Den del, som utgjordes av de infordrade räkenskaperna, förvarades 1682 i en furukista i postdirektören Michel Philip Breuers hus. Kistan hade, enligt uppgift av Breuer, där kvarlämnats av krigskammarrådet Cronacker, »der jnspectoren Niclas Creuger uthflytte och han i huuset inkom igen, hwilken kista sedan krijgscammarrådet wille lefuerera i cancelliet, men secret:n Schantz intet emothtaget och altförty dher på bleff tilbakafördh i postdirecteurens huus med begäran af h. krijgscammarrådet, det den samme hoos honom i förwahring mätte blifwa ståendes, sedan hwilken tijdh hon altijdh stådt dher i een cammar uthi gådt förwar.» Enligt order av Ascheberg 1682 20/7 inventerades handlingarna 7/8 och fördes kort därpå till Lund, »der att undergå een nogare och particulier revision.» De flyttades 1685 åter till Malmö och införlivades något senare, när kyrkokontoret inrättades, med dess arkiv (Inventeringsprot. 1682 7/8 i Medelsaker Tome 4; gen. guv:s res. 1682 6/9 § 3 bland Landshövdingars brev 1660—1689, Univ. ark.; förteckning över kyrkokontorets arkiv 1729 28/4. L. A.). Kommissionens övriga handlingar hava synbarligen städse förvarats i Skånska generalguvernementets arkiv. Vid det av landshöfding Adlerfelt 1766 vidtagna ordnandet av detta uppställdes de i det s. k. »landtmätare contoiret»; i den samtidigt uppgjorda förteckningen över alla hos landshövdingeämbetet förvarade handlingar upptagas följande handlingar — numera mest förkomna — som med säkerhet tillhört kommissionens arkiv: »Kongl. commissionens copiebook a:o 1674; 1674 åhrs ransakningz protocoll öfwer städerna; 1674 och 1675 åhrs commission ang:de» (Fört. i L. A., sid. 79, 81). — Skrivelser från kommissionen till ett ej ringa antal förefinnas: till Kungl. Maj:t i R. A., till Lunds universitet i Medelsaker tome 3. Univ. ark., till Kammarkollegium i Sandbergska Samlingen i K. A. Vol. T. fol. 831—855.

[2]) Notifikation till Lunds univ. 1673 18/11. Medelsaker tome 3. Univ. ark.

rådet Gustaf Taubenfelt, burggreven Gilius Giliusson Ehrenberg, överkommissarien Baltzar Struve (Leyonsteen) och kamreraren Niclas Jonsson (Cronacker) i Lund och grepo sig omedelbart an med sin uppgift. Men det skulle inom kort visa sig, att insamlandet av akterna liksom även granskningen av akademiens och det forna kapitlets förvaltning icke kunde försiggå utan svårigheter och motstånd från de myndigheter och personer, som därav berördes.

Åt den del av uppdraget, som avsåg kapitelarkivet, ägnades från allra första början en särskild uppmärksamhet. Skrivelser avfärdades i skilda riktningar till enskilda personer och myndigheter, som kunde förmodas giva upplysningar om arkivet eller vara i besittning av delar av detsamma [1]. Prosten i Ronneby, den förutvarande kapitelnotarien Canutus Hahn, kallades jämväl till Lund »för capitels acterne skuldh» [2].

Det framgick snart nog, att arkivet var kringspritt på skilda ställen. »Dels uhr capitlets confuse gömmor, dels uhr consistorij händer och dels uhr private huus» måste akter och handlingar »styckewijs» hämtas samman av kommissionen [3].

Huru mycket av arkivet, som befann sig i själva kapi-

---

[1]) Kom. till Oluf Bagger 1673 17/12; till Kons. acad. s. d.; till Sophia Hyphoff, änka efter f. generalprokuratorn Joakim Hyphoff, 1674 17/1; till kyrkoherden i Hyby Joakim Hyphoff s. d. (konc.). — Om det svar, kommissionen erhöll från Sophia Hyphoff, skriver den till Canutus Hahn 1674 1/3 (konc.): »Elliest hafwe wij fuller fåt omsijdor swar ifrå sahl. d:r Hyphofs enkia om capitels handlingarne, men det så laamt, att wij ther af mehra hafwa orsak till att dubitera, om thet så aldeles må ther med förewetta, som hon berättar, ehuor och hennes swars concepist har wellat wijsa dheruthj någen wahrsamheet. Hon föregifwer fuller, att bem:te acter skola wara henne jfråtagne strax hennes sahl. man dödde, men berättar thet icke med någon troowärdig omständigheet eller genom hwilka personer mehrbem:te acter äre blefne afhämptade och om thet är skedt genom inventerande eller elliest. Af m:r Berthil hafwa wij inthet hördt, som eders ehrwyrdighet förmeenar skall hafwa confererat med henne om denne saken.»

[2]) Taubenfelt till Magnus Gabriel de la Gardie 1674 26/1. Sandbergska Saml. K. A.

[3]) Kom. till K. M:t 1674 18/2 (konc.).

telhuset, låter sig icke bestämma, men en avsevärd del, i främsta rummet kapitlets värdehandlingar, funnos hos det akademiska konsistoriet, vilket för arkivets övertagande kunnat stödja sig på order från kanslern Gustaf Otto Stenbock [1]. Om det tillstånd, i vilket kommissionen här påträffade arkivet, lämnar Taubenfelt en åskådlig skildring i brev till Magnus Gabriel de la Gardie den 26 januari 1674: »Det är mycket illa, att consistorium har fått capitels acterne vnder the-

---

[1]) Akad. kons:s prot. 1672 $^{12}/_{6}$ § 1; $^{29}/_{6}$ § 5. De handlingar, som med anledning av Stenbocks order (1672 $^{18}/_{6}$) d. 3 juli 1672 hade överlämnats till konsistoriet, voro enligt en bifogad förteckning, utom 7 reverser, den älsta av år 1633, den yngsta av 1671, om tillsammans 5638 dlr, följande: »1. M. Nicolaj Matthiæ testament och donations bref in originali. — 2. Maren s. M. Nils Jorgensz donations bref in originali. — 3. Kong Frederici III sköte på något mageskiffte. — 4. Welb. Gunner Rosenkrantzes sköte på decan. och archidiacon. mageskiffte. — 5. Freder. II bref om präster och schyld till sochner och så dheres prästeresidentz daterat 1571. — 6. Freder. II bref de decimis ecclesiarum quæ sub iure patronat. 1573. — 7. Freder. II bref om wijn och ööl frij för accise 1575. — 8. Freder. III bref om ödeg. och domk. fogeder daterat 1652. — M:ri Christiani Petri donation om 1 $^{1}/_{2}$ pund biugg til klockern för klocken 12 at ringe af altar. Christoph. 1518. — Statuta capituli 1489. — Protocoll. vetustiss. 1434. — Protocoll 1565 ad 1590. — Protocoll 1604 ad 1616. — Statuta capituli 1603 (!). — Copiebook af collatione ecclesiarum quæ sub iure patronatus. — Freder. II bref om Weszby och — — — sochner att coniugeris 1573. — Welb. Christoffer Ulfelt breff till welb. Gunde Rosenkrantz decan. om Strö kircke 1643. — Christiani 4:ti bref om Kiöbinge kircke, quæ sub iure patronat. capit. 1632. — Copiebook om mageskiffter. — En pergamentzbook in folio. — Extract. af privileg. capituli et hospital.» Akad. kons:s prot. 1674 $^{3}/_{8}$. Förteckningen upptager dock ej alla de handlingar konsistoriet vid detta tillfälle mottog (jfr nedan och odat. konc. till kons:s svar å kom:s skrivelse 1674 $^{26}/_{2}$. Medelsaker Tome 3. Univ. ark.). Något senare hade universitetet därjämte erhållit 5 stycken protokoll efter år 1616, vilka befunnit sig hos biskop Winstrup (Akad. kons:s prot. 1672 $^{30}/_{10}$ § 1. Jfr $^{8}/_{8}$), och några domskolans värdehandlingar (Akad. kons:s prot. 1673 $^{5}/_{8}$. Fört. över dem tr. hos Sprinchorn, Bidrag till Lunds allmänna läroverks historia (1896) sid. 5). Något »inventarium eller registratur» från äldre tid fanns icke över arkivet, enligt vad Bagger vid överlämnandet av handlingarna 1672 $^{8}/_{7}$ upplyste; ej häller hade något dylikt tillställts honom, när han blev generalprokurator. — Ang. överlämnandet till kommissionen av handlingarna se Akad. kons:s prot. 1673 $^{12}/_{12}$ § 3, $^{13}/_{12}$ § 2, $^{19}/_{12}$ § 2, $^{20}/_{12}$ §§ 1 och 11. Univ. ark.

ras händer, när man intet medh mehra åhuga har welat them sköta. J confusion äre the af them emottagne, i confusion hafwa the öfwer tu åhrs tijdh them handterat och i confusion lefwererat them ifrå sigh. Och ändoch the, när bem:te acter blefwe öfwerlefuererade, hafwa förmedels rectoris vnderskrifft försäkrat commissionen, att the inga flere hafua hoos sigh qwar behållet, finner man likwäl då och då något residui ther af hoos them, såsom thet är skedt medh förbe:te scholans obligationer och räkenskaper. Och deszföruthan äre the acter, som the hafwa från sigh lefuererat, månge flere än theras på them öfwergifne förtekning vthwijsar. Der till medh har man ännu måst låta hämpta uhr consistorio een annan kista medh capitels handlingar».

Om de delar av arkivet, vilka befunno sig i »privata hus», föreligga åtskilliga upplysningar. Taubenfelt berättar, att kommissionen hämtade en kista med handlingar ur doktor Christian Foss' hus; en liknande befann sig hos kapitlets förre generalprokurator professor Oluf Bagger. »Alle desse (acter) liggia ock i confusion, oregistrerade, och är troligt, att man lärer än finna fleere här och ther» [1]. Av Oluf Bagger fick man veta, att Bernt Oelreich, då han var prokansler, tagit till sig kapitelprotokollen för åren 1643, 1644, 1650, 1651, 1652 och 1653 och icke återställt dem. Det ena protokollet föregavs vara sönderskuret. Oelreich sades även innehava »alle capitels privilegier j ett band inbundne» [2]. Det är ovisst, om dessa kommo till rätta. Riksamiralen Ove Gedde ansågs hava redan i danska tiden lånat och behållit hos sig det forna ärkebiskopssätets jordebok, Palteboken [3]), som förvarats hos kapitlet. Den återfanns aldrig.

[1]) Taubenfelt till Magnus Gabriel de la Gardie 1674 $^{26}/_{1}$. K. A. I ett P. S. till brevet heter det upplysande nog: »Sedan brefwet war skrifwit, har man funnet än een temblig myckenheet af capitels acterne, men alt j stoor oreda».

[2]) Kom. till K. M:t 1673 $^{22}/_{12}$ (Konc.). Jfr anteckn. i domk:s prot. 1667 $^{18}/_{10}$ om Oelreichs lån av 1652 års protokoll. Oelreich var sedan 1672 $^{15}/_{8}$ superintendent över Bremen och Verden.

[3]) Taubenfelt till Magnus Gabriel de la Gardie 1674 $^{26}/_{1}$. K. A.; Kom. till Christopher Gedde, son till Ove Gedde, 1674 $^{26}/_{2}$ (Konc.). — Det avgick

Vad domkyrkans räkenskaper från svenska tiden före 1670 angår, så synas de hava befunnit sig hos den föregå-

---

brev till Gedde om palteboken för tredje gången $^{4}/_{8}$ och kom. erhöll därefter svar $^{20}/_{8}$ (Mem. prot.), utan att dess innehåll är känt. Till de la Gardie skrev Taubenfelt: »Jag har nu och omsijdher fått Palteboken til låns af bispen, den han säger sigh tilhöra och originalet wara af sahl. h:r Owe Gedda borttaget. Denne är förfärdigat a:o 1505 och the förlliande åhr och innehåller alla the godz, som hafwa då hördt vnder detta erchiebiskops säte, hwilka beskrifwas medh theras räntor och tillägor sampt råmerken, och incidenter röra något om een och annan chronones allmenning. Men thet skall wara een annan Paltebok, som innehåller een lijka beskriffuelse på alla kyrkiegodz, präste- och klåckaregårdar sampt scholer och hospitaler, så och alt capitels godz i Skåne, Hallandh, Bleking och på Bornholm, hwilken ingen will än wetta af, hwar then är blefwen». Den förstnämnda, av Ove Gedde lånade palteboken kom aldrig till rätta. Det exemplar, omfattande 204 fol., som numera förvaras i K. A., utgöres av ovannämnda i Winstrups besittning 1674 varande kopia. Det är samma exemplar, som senare förvarades i Guvernementskontoret i Malmö, lånades av Adlersteen 1682 $^{7}/_{6}$ och omtalas av Ascheberg i skrivelse till K. M:t 1684 $^{18}/_{10}$ (jfr L. Weibull anf. arb. sid. 59 och 74, som antagit det lånade exemplaret hava varit originalet). År 1738 lånades boken av landshövding Samuel von Hyltén till Kristianstad och uppsändes jämlikt Kammarkollegii brev 1737 $^{1}/_{12}$ (KBfhdes i Kristianstad ark.) av denne via K. M:t till Kammarkollegium, dock med uttryckligt förbehåll, »at originalet ingalunda må däruppe qwarbehållas», utan »ofehlbart hit återsändas och sådant med giörligaste skyndosamhet för angelägenhetens skull». I den skrivelse, med vilken Hyltén underrättade landshövdingen i Malmöhus län om bokens uppsändande, säger han bland annat: »När wij nu, will Gud komma up till riksdagen och wid hemresan ifrån Stockholm, så kan man komma ihug at återfordra boken samt den hemföra till wåre anförtrodde höfdingedömmens nödtorft, hwilka bägge utj samma paltabok innebegrepne äro; jag för min dehl skall då icke sådant förgiäta». Hyltén dog emellertid redan den 8 maj 1738; och Kam. koll. har ännu icke återställt lånet. Jfr KBfhde i Kristianstads län till landshövdingen i Malmöhus län 1738 $^{27}/_{1}$, $^{7}/_{2}$, $^{10}/_{8}$, till Kam. koll. 1738 $^{16}/_{2}$, $^{8}/_{8}$; till K. M:t 1738 $^{23}/_{2}$ (KBfhdes i Malmö och Kristianstad ark.). Att döma av en uppgift av professor Spole i brev till Karl XI 1684 $^{1}/_{1}$ (Sk. Saml. 1870 sid. 3) synes den i Taubenfelts skrivelse omnämnda andra palteboken rörande kyrkogods och prästgårdar m. m. senare kommit kommissionen tillhanda från biskop Winstrup. Den t. o. m. »afcopierades», säger han. En dylik palteboks befintlighet antages i K. Br. 1580 $^{28}/_{4}$ (Kanc. Brevb. 1580—1583 sid. 70—71) och göres gällande av pastor i Mjällby vid 1500-talets slut (Dom 1596 $^{18}/_{6}$. Secher, Rettertingsdomme 1595—1604 sid. 187—189). Boken är för övrigt ej känd.

ende kommissionen [1]) och från densamma kommit kommissarierna tillhanda. Från samma håll erhöllo de även räkenskaperna från de andra under kapitlet förut lydande institutionerna, domskolan och hospitalen [2]).

I kommissionens uppdrag ingick även att granska förvaltningen av kapitelkyrkorna. För detta ändamål infordrades räkenskaperna såväl från de kyrkor, som stodo under patronat av enskilda kapitelmedlemmar som av universitetet. Det föll sig ganska svårt. I fråga om de till akademien hemfallna kyrkorna — de voro till antalet 5 — meddelade konsistoriet, att »dhe gamble kyrckiostolherne» hade kvarblivit hos donatariernas arvingar och aldrig kommit konsistoriet tillhanda. Om de nya, genom prokanslerns försorg anskaffade och av honom samt de båda universitetskuratorerna autoriserade kyrkoräkenskapsböckerna heter det betecknande nog: »i somblige äro några åhrs räkningar införde, i somblige inthet» [3]). I det skick, de befunno sig, utlämnades de emellertid i början av år 1674 [4]). Även från de enskilda kapitelmedlemmarna erhöll kommissionen en del kyrkoräkenskaper. Ännu i slutet av augusti 1674 resterade de dock för 10 kyrkor [5]).

De efterforskningar efter gamla handlingar kommissionen anställde sträckte sig även till andra kyrkliga arkiv i

---

[1]) De hade 1668 insänts till generalguvernementet. Domk:s prot. 1668 7/4. Se även domkapitlet till gen. guv. 1669 1/2 och 18/11. G. A. När universitetet övertog förvaltningen av domkyrkan, hade det ej mottagit några räkenskaper från föregående tiden och erhöll dem ej heller senare oaktat upprepade framställningar. Se Akad. kons. prot. 1672 19/10 § 5, 1673 11/6 § 6, 12/8 § 3; K. Br. 1673 23/8. Univ. ark.

[2]) Chr. Foss, domskolans prokurator sedan 1655, hade »i Malmöe for den höiloflige kongl. general commission ann. 1669» inlämnat räkenskaperna för sin prokuratorstid, »hvilche siden vare under h. oberinspectorens Barchmans, h. cammererens Niclas Jonsöns och h. landebogholderens Isac Larsöns revision, som best kand vide att giöre underretning, hvor de ere siden henkomne». Foss till kom. 1674 26/8.

[3]) Akad. kons. till kom. 1673 20/12. Konc. i Medelsaker tome 3. Univ. ark.

[4]) Akad. kons:s prot. 1674 5/1 § 3.

[5]) Kyrkoinspektor Niclas Creuger till kom. 1674 26/8.

de skånska landskapen än domkapitlets och därtill hörande institutioners och kyrkors. Stiftskistans i Lund handlingar underkastades granskning [1]); de införlivades åtminstone delvis med kommissionens samlingar [2]). Kommissionen lät öppna landkistan i Blekinge, vilken stod i Bräkne—Hoby. Registreringen av däri befintliga handlingar anförtroddes åt dåvarande prosten i Medelstads härad Canutus Hahn. Resultatet motsvarade dock ej förväntningarna [3]). Taubenfelt hade sin uppmärksamhet riktad på Halland, för att utröna, om ett liknande arkiv där skulle förefinnas [4]). Även de forna klostrens arkiv efterspanades. Åtminstone till en början hade kommissionen härutinnan ej synnerlig framgång. »Ett och

---

[1]) »Bispen har och sändt migh een förtekning på the acter, bref och handlingar, som äre i landkistan, och tilbudit sigh att wela låta migh them see, det iagh och lär göra och effter bemelte förtekning är temblig general, måste iag fuller trachta effter att få een närmare information ther om». Taubenfelt till Magnus Gabriel de la Gardie 1674 $^{26}/_{1}$. K. A. — Landshövdingen i Kristianstads län Magnus Dureel anhöll 1675 $^{4}/_{2}$ hos Kungl. Maj:t, att de i landkistan förvarade handlingar, som anginge hans hövdingedöme, »måge extraderas och uthi landz cantzeliet her sammestedes till förwaring inleggias». Handlingar rör. Skandinaviens hist. XXXI, 398—399.

[2]) Jfr Skånebrevsförteckningen passim.

[3]) Kom. till landsbokhållaren (i Kristianstads län) 1674 $^{26}/_{1}$, till prosten (i Bräkne härad) s. d. (Konc.); Taubenfelt till Magnus Gabriel de la Gardie 1674 $^{26}/_{1}$. K. A. Till Hahn skrev kom. 1674 $^{1}/_{8}$ (Konc.): »Eders wyrdighets skrifwelsze wed registret af thet som finnes j blekingske landakistan hafwa wij wäll vnfåt, och såszom wij ther af wäll kunna märkia, att bem:te landakista måtte tillförende hafwa warit visiterat, så skulle thet hafwa warit mycket wäll, om så wäll the som hafwa haft nyklarne ther till j förwaring som andre äldre män, hwilka tilläfwentyrs någon vnderrättelsze ther om hade kunnat gifwa, hade blifwit ther om tilsporde och examinerade, så och att osz hade måt blifwa communicerat, huru månge låås och nycklar till samma kista äre och af hwem the j förwaring hållas, efter sådant tienar till wår egenteligare information om saken.» Ang. landkistan avgingo senare, $^{4}/_{8}$, brev till landshövdingarna Skytte och Dureel. Svar från den senare upplästes i kom. $^{30}/_{8}$. Kom:s mem. prot.

[4]) »Jagh troor wisst thet måtte wara och een landkista i Halland, ehwar then och är att finna». Taubenfelt till Magnus Gabriel de la Gardie 1674 $^{26}/_{1}$. K. A.

annat» klosters handlingar funnos dock bland kapitelsakterna [1]).

Efter hand som handlingarna sålunda insamlades, granskades och ordnades de av kommissionen [2]). Att biträda härvid kallades professor Anders Spole. Något över en månads tid alla dagar »ifrån klockan 1 till 7 om aftonen» var han sysselsatt med detta arbete, »och blefvo sålunda alla merendehls registrerade och uppskrifne», inberättar han senare till Karl XI [3]). Det därpå nedlagda arbetet menade kommissionen skulle någorlunda löna mödan »både med een dehl underrättelszer af thet som tienar till desze nordiske historiors mehra fullkomnandhe såwäll som uthj annat mehr» [4]).

Ännu långt in på året 1674 fortsatte kommissionen sina efterspaningar efter gamla handlingar och hade lyckats åvägabringa en synnerligen rikhaltig samling dylika, då i juli Taubenfelt, som varit kommissionens drivande kraft och hade ett utpräglat sinne för handlingarnas historiska värde och dyrbarhet, avled på sin prebendegård Tågerup i Saxtorps socken invid Landskrona [5]). Största delen av arkivalierna

---

1) Dessa tillhörde dominikanerklostret i Lund och Bosjökloster. Se närmare L. Weibull anf. arb. sid. 65—67 och Kr. Erslev i Repert. dipl. IV, 55—56, 82. — Kommissionen skriver till Kungl. Maj:t 1674 $^{18}/_{2}$: »Om the månge closter acter, som här hafwa warit j landet, hafwa wij ännu ganska ringa oplyszning kunnat finna, hwarest the må wara att anträffa, vndantagandes aff ett eller annat clöster, som ibland capitels acterne äre inkomne. Hwilket wij wid detta tillfället förnämbligast hafwa wellat wara något curieuxe att inquirera uthj, om tilläfwentyrs ther af hade och kunnat wara att bekomma någon information om desze rijkens gamble handlingar, emedan genom thet att månge danske kongar j förrige tider hafwa haft wåld öfwer Swea och Götha rijket, desz archivi acter een stoor dehl berättas wara bortkomne och förswundne. Fuller gifwes dhet wid handen, att mänge acter och handlingar, som hafwa lydt till detta landet, skola wara j förige tijder till Danmark transporterade, och borde the wäll efter friidzfördragens förordning vthlefwereras».

2) Kom. till K. M:t 1674 $^{18}/_{2}$ (Konc.); 1674 $^{20}/_{2}$. R. A.

3) Spole till K. M:t 1684 $^{1}/_{1}$ (Sk. Saml. 1870 sid. 2).

4) Kom. till K. M:t 1674 $^{18}/_{2}$.

5) Om hans bortgång erinrar följ. anteckning i kom:s prot. $^{5}/_{8}$: »reste commiss. til Tågarp til sal. hofrådetz bijsättning».

befunno sig där vid Taubenfelts bortgång; de överlämnades någon tid därefter av hans änka till kommissionen. En mindre del — »een kiistebänck medh een hoop gamble acter uthij» — hade av Taubenfelt, då han sjuk fördes till Tågerup, kvarlämnats i Lund under akademifogden Lars Gjertssons tillsyn [1]). Även dessa tillställdes kommissionen [2]).

I kommissionen efterträddes Taubenfelt av översten Jöran Sperling. Dess verksamhet torde därefter hava varit mindre betydande i ena som andra hänseendet och avstannade helt under skånska kriget.

Först ett par år efter krigets slut upptog regeringen åter frågan om de gamla kapitelhandlingarna. Generalguvernören Ascheberg beordrades den 16 augusti 1682 [3]) att uppsända dem till »cancellie archivum»; de skulle dit uppföras av professor Spole, som en gång i tiden varit med att registrera dem. Ascheberg utverkade till en början anstånd med uppsändandet, »til desz man har fått tagit extracter och copier uthaf dhet, som der nödigt reqvireras till underrettelsze widh kyrckian och capitlet» [4]). Det visade sig emellertid snart, att man ej visste, var handlingarna funnos. De hade alldeles bortglömts under kriget. Ivriga efterforskningar anställdes under åren 1683—1684. [5]). Spole meddelade vad han visste [6]). Biskop Canutus Hahn berättade för Ascheberg, att han av en trovärdig man hört, »att sahl. cancellij-

---

[1]) Se närmare Bil. 2.

[2]) I kom:s prot. 1674 $^{28}/_{7}$ förekommer följande, som tydligen har avseende på dessa akter: »Larsz Gertszon inlef:de efterskrefne saker: 1. Tiock foliant decimantes i Skåne, 2. Protocoll. exedre Lundensis, 3. Munkarp kyrkestol, 4. Lunde capitels och hospitals privileg., 5. Lunde capituli statuta, 6. Hör kyrkestol, 7. Ett stort knippe in folio, som tyckes wara sal. Barazins arbete, 8. Ett pacq:t Lunde stadz jordskylder angående. N. B. skal igenfordras den gamble book, som biskopen tog ifrån hofrädet».

[3]) K. Br. 1682 $^{16}/_{8}$. G. A.

[4]) Mem. av Ascheberg 1682 $^{12}/_{10}$ § 14 (Gen. guv. skriv. R. A.); K. Res. 1682 $^{27}/_{11}$ § 9 (R. R. 1682 nov.—dec. fol. 229 v.—230).

[5]) Dessa efterforskningar föranleddes närmast av framställningar dels från Antikvitetskollegium (L. Weibull anf. arb. sid. 74), dels från Reduktionskommissionen (Ascheberg till Hahn 1684 $^{26}/_{9}$. Ämbetsmäns brev. L. D. A.).

[6]) Spole till K. M:t 1684 $^{1}/_{1}$ (Sk. Saml. 1870 sid. 1—3).

rådet h:r Taubenfelt skulle tagit med sigh till sin gård Togerup några original documenter, hwilcka, när dhe blefwo aff wederbörande igenfordrade effter hans dödh, hafwer hans enckia swarat, att hon ingalunda wille vthlefwerera samme saker till någon annan änn vthi Kongl. May:ttz egen hand» [1]. Det anställdes med anledning därav förhör med Taubenfelts änka, som då levde på Nontuna gård i Uppland [2]. De av henne givna uppgifterna ledde vidare till akademifogden Gjertsson såsom den där skulle kunna lämna upplysningar. Även han hördes [3]. På våren 1685 påbjödos nya undersökningar, föranledda av en berättelse av sekreteraren Johan Hadorph, att han år 1673, då han med Karl XI var i Lund, »dher seedt en stoor hoop gamble pergamentz breff och acter, som anginge donationer till kyrkior och chlöster sampt kyrkiors fundationer etc.» [4]. Med allt detta kom man dock ej längre än att erhålla visshet om, att handlingarna vid krigsutbrottet förts från Lund, där de haft sin plats i två eller tre kistor i professor Casper Weisers hus, och insatts till förvar i burggreven Gilius Giliusson Ehrenbergs hus i Malmö. Vart de sedan tagit vägen, var och förblev länge en gåta — burggreven hade redan 1677 avlidit. Först år 1687 kommo de oförmodat i dagen; de befunno sig då hos Aschebergs närmaste man, generalguvernementskamreraren Jöran Adlersteen, svärson till Gilius Ehrenberg [5]. »De gamble Lunde capitels brefwen» jemte »een gammall copiæ book på pergament skrefwen» [6]) uppsändes därpå i maj månad »inpackade uthj 2:ne kistor»

[1]) Hahn till Ascheberg 1684 7/10. Brevet överlämnades 1687 13/6 av Ascheberg till kammarrådet Lindhjelm och förvaras bland Skånska reduktionskom:s handlingar. Tome II, 1816. K. A.

[2]) Se närmare Bil. 2.

[3]) K. M:t till Ascheberg 1684 5/11 och 5/12 (R. R. 1684 nov.—dec. fol. 36 v.—37, 321 v.—322).

[4]) K. Br. 1685 6/5, 13/6. G. A. — L. Weibull anf. arb. sid. 75.

[5]) Om de närmare omständigheterna härvid se L. Weibull anf. arb. 75—76.

[6]) Registrum ecclesiæ Lundensis. Se om denna L. Weibull anf. arb. 50; Erslev, Repert. IV, 21—22, 24—29.

sjöledes till Stockholm [1]). Breven kommo här först att hamna i Riksarkivet, därefter i Antikvitetskollegiet och blevo under åren 1689—1693 förtecknade i den s. k. Skånebrevsförteckningen [2]). Vid slottsbranden 1697 gingo stora delar förlorade; vad som räddades fick sin förvaringsplats i greve Pehr Brahes hus vid Norrbro, där breven ännu 1772 lågo i ett kontor under trappan »icke annorlunda än de icke varit till». Vid Antikvitetsarkivets delning 1780 mellan Riksarkivet och Kungl. biblioteket tillföllo de det senare, men avlämnades redan 1821 till Riksarkivet [3]).

Endast smärre delar av domkapitelsarkivet fingo stanna kvar på den plats, dit de hörde, och hava, även de, fått pröva skiftande öden [4]). —

Frånsett den medeltida brevsamlingen [5]), kan man utan överdrift säga, att den största delen av det forna domkapitlets i början av svenska tiden ännu bevarade arkiv numera är förkommet. Av de böcker av olika slag, som efter refor-

---

[1]) v. guv. Tungel till K. M:t 1689 $^{15}/_{6}$. Gen. guv. skriv. R. A.

[2]) Se härom närmare L. Weibull anf. arb. sid. 76—83. Efter framställning av Lunds universitets kansler Karl Gyllenborg medgav Kungl. Maj:t 1731 $^{18}/_{5}$ (Kungl. brev. Univ. ark.), att professor Jacob Benzelius erhöll tillstånd att »emot quittance» utbekomma »det i wårt antiquitets archivo befintlige registraturet öfwer Lundz domkyrkos och andra skånska handlingar, att derutur upsöka rubriquer af åtskilliga för akademien nödiga documenter, af hwilcka bemelte professor önskar, att secreteraren Helin måtte beordras gifwa academien del och afskrifft». Skånebrevsförteckningen skänktes senare, 1748, av kanslern Johan Gyllenborg till Lunds universitet (Akad. kons:s prot. 1748 $^{29}/_{10}$ § 6. Brevkonc. 1748 $^{8}/_{11}$ med kons:s tacksägelse. Univ. ark.). Den begagnades av Sven LagerBring i hans disputation De templis Lundensibus (1756) och inköptes av Lunds domkapitel på auktion efter professor Erland Samuel Bring (Handlingar angående prästmötet i Lund 1799 sid. 36), Sven Lager-Brings brorson, »hwilken tilhandladt sig cantzliråd. Lagerbrings bibliotheque» (Anteckning av biskop V. Faxe i Oluf Baggers avskrift av Lunds domkapitels privilegier 1662, som å samma auktion inköpts. L. D. A.). Skånebrevsförteckningen har nu på obekant sätt hamnat i Riksarkivet.

[3]) Se härom närmare L. Weibull anf. arb. sid. 83—84.

[4]) Se noterna i det följande.

[5]) Ang. de bevarade delarna av det medeltida arkivet se L. Weibulls och Erslevs anf. arbeten.

mationen fördes hos kapitlet, återstå, så vitt författaren har sig bekant, endast de allmänna protokollen för åren 1655 $^{27}/_{7}$ —1668 $^{8}/_{4}$, protokollen i äktenskapsmål 1602 $^{19}/_{4}$—1625 $^{17}/_{1}$, domböckerna i äktenskapsmål för följande tider: 1577—1579 $^{20}/_{3}$, 1589 $^{13}/_{10}$—1597 $^{13}/_{4}$, 1631 $^{19}/_{9}$—1638 $^{9}/_{4}$, 1646 $^{12}/_{1}$—1649 $^{17}/_{9}$, 1650 $^{14}/_{1}$—1662 $^{5}/_{12}$, 1671 $^{8}/_{5}$—1676 $^{26}/_{6}$ [1]), några jordeböcker [2]), samt räkenskaper för domkyrkan 1618 och de flesta åren mellan 1658—1672 [3]). Försvunna äro däremot böckerna för övriga tider, tillhörande dessa serier, och lika-

---

[1]) Protokollsboken 1655—1668 har intill senaste tid förvarats i Engeströmska samlingen i Kungl. biblioteket, men är numera överlämnad till L. A. enligt K. Br. 1906 $^{25}/_{5}$; äktenskapsdomboken 1577—1579 förvaras i den från Grönsö härrörande Engeströmska samlingen i Uppsala univ.-bibl. Dessa båda böcker synas intill 1700-talets mitt hava kvarblivit i domkapitlets arkiv i Lund. De äro uppenbarligen identiska med »ett gammalt domcapitels protocoll» och »domcapitels ägtenskapsacta», vilka av assessorn i Antikvitetsarkivet Nils Wessman under hans åren 1756—1758 företagna resa till Skåne för att studera och samla antikviteter »tillvaratogos» och uppsändes till Stockholm (Förteckningar över de uppsända handlingarna i Engeströmska saml. B. VIII. 2, 27. Kungl. bibl.). Domboken 1577—1579 har veterligen en gång varit i Wessmans hand, såsom anteckningar med hans stil å bakpärmen visa. Vad domkapitelsprotokollet 1655—1668 angår, blev det år 1815 lånat av biskop Faxe för domkapitlets räkning från Stockholm för att det, »emedan det icke finnes vid arkivet, skulle för dess räkning afskrifvas mot betalning af arkivmedlen». Domk:s prot. 1815 $^{6}/_{9}$ § 7.

Protokollsboken över äktenskapsmål 1602—1625 och domboken 1589—1597 synas hava varit bland de handlingar, som vid 1600-talets slut fördes från Lund till Malmö; de hamnade där i generalguvernementsarkivet. I varje fall ännu ett domkapitelsprotokoll förvarades i kyrkokontorets arkiv på 1720-talet (Arkivfört. 1729 $^{28}/_{4}$ n:r 75—77). I 1766 års förteckning över Malmö landskanslis arkiv (R. A.) upptagas endast de två ovannämnda. — Domböckerna 1631—1638, 1646—1649, 1650—1662 hava städse förvarats i domkapitlets arkiv i Lund. De båda förstnämnda upptagas i en arkivförteckning av 1684. L. D. A.

[2]) Se Bil. 3.

[3]) Räkenskapen 1618 (över domkyrkans 2:dra part) är påträffad i generalguvernementsarkivet såsom fyllnad i ett omslagsband; de för åren 1658—1672 tillhöra de räkenskaper, som överlämnades till 1673 års kommission och senare införlivades i kyrkokontorets arkiv. Se ovan sid. 164 not 1.

ledes distributsböckerna [1]), skiftesboken [2]), mageskifteboken (liber permutationum) [3]), i vilken mageskiftebreven infördes, och kollatsboken [4]), som innehöll de av patroni över kapitelkyrkorna utfärdade kollatserna för prästmän vid dessa kyrkor. Av brevkoncepten finnas numera inga. Kapitelstatuterna av 1590 äro endast bevarade i avskrifter [5]). Vad de inkomna akterna beträffar, äro de för här ifrågavarande period i behåll varande mestadels av ekonomisk art, bland vilka sköte- och mageskiftebrev, arrendekontrakter och genbrev å kapitelgods på pergament till ett antal av omkring 150. Kungliga brev uppgå till ett 100-tal för tiden 1542—1656; övriga brev, till vilka även sluta sig några ur enskilda kapitelmedlemmars arkiv, omfatta tiden 1530—1639 [6]).

---

[1]) Den vid 1600-talets mitt i bruk varande distributsboken omtalas 1661 $^{9}/_{8}$ och $^{20}/_{9}$, då den återställdes till kapitlet av Rasmus Sörensen i Köpenhamn, som förklarade sitt innehav av densamma med att ingen hade »villet anamme» den från honom. Domk:s prot 1655—1668 fol. 71 och 77.

[2]) Det beslöts 1662 $^{10}/_{10}$ »at hålle en schifftsboch påå capitlet, hworuttj hwort herschaab schal lade optegne hwisz paa schifftene passerer, ware sig gield och beholning effter en mansz eller qvindesz död, at mand kand wide, hworleez börnne godtz förestász.» Dessförinnan torde de efter avlidna kapitelmedlemmar och deras hustrur ingivna skifteshandlingarna, av vilka några få från 1500-talet äro i behåll, ej hava inskrivits i bok. Ett liknande beslut beträffande skiftena efter kapitelsbönderna fattades 1668 $^{18}/_{2}$. Det är väl ovisst, om detta blivit iverksatt. Domk:s prot.

[3]) Omnämnd i 1672 års förteckning. Se ovan sid. 166 not 1. Efter denna har generalprokuratorn Oluf Bagger infört anteckningar om mageskiften i kapitlets omkr. år 1650 upprättade jordebok.

[4]) Omnämnd i 1672 års förteckning. Se ovan sid. 166 not 1.

[5]) Se ovan sid. 129 not 4.

[6]) Breven ävensom större delen av akterna tillhöra de handlingar, som 1689 uppsändes till Stockholm; genom byte övergingo de 1887 (Meddelanden från Svenska Riksarkivet III, 148—150; Lunds universitets årsberättelse 1887—1888 sid. 17—18) från Riksarkivet till Universitetsbiblioteket i Lund och överlämnades därifrån jämlikt K. Br. 1905 $^{17}/_{11}$ till Landsarkivet i Lund.

Utom de i Landsarkivet i Lund förvarade finnas några till domkapitlet inkomna handlingar i Engeströmska saml. i Kungl. Bibl.

V. Lunds domkapitels organisation och funktioner efter 1680.

Det consistorium ecclesiasticum, som inrättats genom kungl. brevet 1671 $^{21}/_{12}$ och under förra delen av året 1672 trädde i verksamhet, hade lämnat biskopen i orubbad utövning av hans förutvarande myndighet [1]). Efter skånska krigets slut, då Karl XI på allvar grep sig an med de södra landskapens försvenskning, vilken länge utgjort ett mål för den svenska regeringens strävanden, och då efter Winstrup († 1679 $^{28}/_{12}$) till biskop i Lunds stift den 23 februari 1680 utnämnts kyrkoherden i Ronneby Canutus Hahn [2]), skedde

[1]) Om denna se t. ex. A. Sundberg, Om införandet av uniformitet med svenska kyrkan i Skåne och Bleking. (Progr. Lund 1862). — Jfr Hj. Holmquist, Lunds domkapitels första svenska form (i Skrifter tillägnade Pehr Eklund 1911 sid. 352—368), i vilken delvis inexakta framställning bl. a. såväl landamötet som det 1671 inrättade konsistoriet tilldelats alltför omfattande verksamhetsområden.

[2]) R. R. 1680 jan. — mars fol. 479—480. Han hade i slutet av föregående år (1679) utnämnts till kyrkoherde i Landskrona — och tillika till vice biskop — men ej tillträtt.

Vid Winstrups utnämning till biskop hörde till Lunds stift Skåne, Halland, Bleking och Bornholm. Under hans tid undergick stiftets område åtskilliga förändringar. Genom freden i Brömsebro 1645 avskildes därifrån Halland, som förenades med Göteborgs stift — trots upprepade framställningar till den svenska regeringen återfick ej Winstrup detta landskap (K. Res. 1664 $^{1}/_{9}$ § 2; 1672 $^{18}/_{12}$ § 3 L. D. A.) —, och genom freden i Köpenhamn 1660 minskades området ytterligare med Bornholm, vilket faktiskt alltsedan slutet av 1658 hade varit skilt från stiftet. Samtidigt erhöll Lunds stift definitivt en mindre tillökning därigenom, att ön Hven i fredsslutet uttryckligen avträddes till Sverige — i överensstämmelse med Sveriges tolkning av Roskildefreden hade ön, som i ecklesiastikt hänseende dessförinnan alltid hört till Själlands stift, dock redan vid mitten av 1658 övertagits av Sverige (Se Historisk tidskrift för Skåneland I, 186—187; Fabricius, Skaanes Overgang I, not. sid. 11). Vid skånska »krijgetz begynnelse» lades Blekinge på grund därav, »at ingen wisz communication samma tijdh skie kunde» mellan prästerskapet där och biskopen i Lund, under Växjö och Kalmar stift — en åtgärd som av andra skäl förordats redan 1675 $^{1}/_{7}$ (Sk. Saml. 1877. VI, 72) av landshövdingen i Kronobergs län — och återförenades med Lunds stift 1680 (mem. av Hahn 1680 $^{14}/_{7}$ § 9 i Sk. Saml. 1871. II, 115; K. Res. 1680 $^{15}/_{7}$ § 6. L. D. A.). I fullmakten 1680 $^{23}/_{2}$ utnämndes Hahn till »biskop uthi

en ändring härutinnan. Den 15 juli 1680 är den kungliga resolution daterad, som lade den första grunden till stiftsstyrelsens omdaning efter svenskt mönster. Biskopen skulle hädanefter förrätta sitt ämbete under samma »willkor, rätt och rättigheeter», som de andra biskoparna i riket hade, och på samma sätt som var brukligt i Sverige skulle i Skåne ett konsistorium inrättas, vari biskopen presiderade och till assessorer tog »sådanne män, som därtill kunne skickelige och capable finnas, och till antahlet så månge, som nödwändigheeten och tijdernes beskaffenheet kunne erfordra». Konsistoriet tillerkändes samma dömande myndighet som de svenska; dess domar skulle överklagas direkt hos »Kongl. M:tz revision eller consistorio regni» [1]. Landamötets domsrätt med vad till hovrätten [2] var därmed avskaffad. Resolutionen innebar även ett upphävande av generalguvernörens myndighet vid tillsättningen av präster. I detta avseende blev dock dess giltighet av kort varaktighet. Efter framställning av generalguvernör Ascheberg skedde härutinnan redan vid årets slut en återgång till de förutvarande förhållandena [3].

Det dröjde ännu ett par år, innan det beslutade konsistoriet erhöll en fast sammansättning och bestämda former för dess verksamhet utbildade sig, framför allt beroende därpå, att det förutvarande konsistoriet hade samtidigt med universitetet upplösts under skånska kriget, och att det yttermera till en början lämnades obestämt, var biskopssätet skulle ligga; Hahn fick tillsvidare tillstånd att kvarbliva i Ronneby [4].

Skåne, Halland och Bleking». Någon återförening av Halland med stiftet, såsom skedde med Bleking, ägde ej rum. Stiftet har alltsedan 1680 orubbat haft sin nuvarande omfattning. Förslag att skilja Blekinge därifrån förevar vid riksdagen 1734 (Riddersk:s och adelns prot. 1734. I, 96, 116—121, 189, 320).

1) K. Res. 1680 15/7 § 1 (anförd av Sundberg) å mem. av Hahn 1680 14/7 § 1 (Sk. Saml. 1871. II, 114).

2) Se härom Hist. tidskr. för Skåneland II, 294—296.

3) Mem. av Ascheberg 1680 dec. § 3 (Gen. guv. skriv. i R. A.); K. Res. 1680 16/12 § 3 (R. R. 1680 dec. fol. 514 v.—515). Förhållandet mellan biskopen och gen. guv. reglerades ytterligare genom K. Br. 1681 3/11. G. A.

4) K. Res. 1680 15/7 § 7.

Stiftet sköttes fortfarande huvudsakligen på hävdvunnet sätt av biskopen ensam, utom beträffande domsaker, för vilkas avdömande provisoriska konsistorier anlitades, i likhet med vad Kungl. Maj:t medgivit vid generalvisitationen 1680 [1]).

Avgörande för den år 1680 beslutade konsistorieinrättningens förverkligande blev först den även i andra avseenden för stiftets nydaning ytterligt viktiga kungliga resolutionen den 3 augusti 1681. Det bestämdes däri, att biskopssätet skulle förläggas till Lund, »hwarest dhet af ållder warit», och att universitetet skulle återupprättas. Förutsättningarna för en fast domkapitelsorganisation skapades härigenom. Samtidigt anbefalldes Hahn att göra sig underrättad om de svenska konsistoriernas instruktion och praxis och sedan adjungera lärde och gudfruktige män till konsistorialer [2]).

Med mitten av år 1682, ungefär samtidigt med att universitetet åter trädde i verksamhet, bildades detta konsistorium [3]). Den 12 juli detta år konstituerades den förste konsistorienotarien — det blev Johannes Winslow, som fungerat såsom notarie vid biskop Hahns stora generalvisitation i slu-

---

[1]) K. Res. 1680 ¹⁵/₇ § 7. Jfr även § 4. Under generalvisitationen voro de provisoriska konsistorierna jämväl verksamma vid »kyrkiowäsendets» inrättande och prästers installerande i de lediga pastoraten.

[2]) K. Res. 1681 ³/₈ §§ 6—8, 7, 28 p. 1, vilken sistnämnda lyder: »Kongl. Maij:tt will och detta consistorium medh andre i sitt rijke till rätt och macht lijka giöra och authorisera, och kan biskopen om dheras jnstruction och praxi giöra sigh informerad och den efterföllia, adjungerandes sigh sedhan lärde och gudfruchtige godhe män till consistoriales, hwilke honom med all tillbörligh respect och lydno skohle tillhanda gå och i hans embethes syszlor understödia och lijsa.» § 30 i Hahns mem. 1681 ²/₈ (Konsistoriers skrivelser R. A.), varpå den kungl. resolutionens § 28 p. 1 även utgjorde svar, har följande lydelse: »Ämbetes syszlorne äro och fuller mig så myckit swårare, som iag allena uthan understödh af något consistorio all ting så medh visitationer som annat har måst förrätta, hwilcket såszom det icke allena ähr här uthi rijket uthan exempel, uthan och helt omöijeligit, at iag så framhärda kan, altså anhåller iag uthi diupaste underdånigheet, det et consistorium mig måtte tilfogas, som mig wederbörlig assistence widh alt förefallande bewijsa kunne».

[3]) Jfr Holmquist anf. arb., vilken förlägger dess bildande till en vida tidigare tidpunkt.

tet av år 1680 och därefter tjänstgjort såsom biskopens handsekreterare. Samma dag avlade han ed inför konsistoriet, bestående av biskopen och den teologiska fakultetens dåvarande ende representant professor Christian Papke [1]). Protokoll över förhandlingarne började omedelbart föras [2]). Bestämmande för det nybildade domkapitlets verksamhetsformer blev till en början i huvudsak biskop Olof Laurelii »forma consistorii cathedralis» av år 1649 [3]), tills genom 1686 års kyrkolag och 1687 års förordning om rättegång i domkapitlen nya bestämmelser, enhetliga för alla domkapitel i riket, infördes.

Historien om domkapitlets organisation och funktioner sammanfaller efter denna tid med de övriga svenska domkapitlens, i förstnämnda hänseendet närmast med Uppsala domkapitels [4]).

---

[1]) Biografi över Winslow i Stäfvie dödbok 1682—1750 fol. 103.

[2]) I all sin korthet äro följande uppgifter om domkapitlets äldsta protokoll, hämtade ur arkivförteckningen av år 1696, upplysande för den ovan skildrade utvecklingen: »Consist. eccles. domar ock resolutioner i ecktenskapz saker sedan a:o 1680 till 94 inclus., inbundne i hwijt pergamen. in fol. — Protocollum consistoriale från a:o 1682 till 89 inbunnit. — Protocollum om äcktenskapz saker från a:o 1682 till 93 inclus. inbundit.» Samtliga äro numera förkomna.

[3]) Genom dåvarande lektorn i Växjö, sedermera professorn i Lund, Enewald Widebeck erhöll Hahn i början av 1682 en avskrift av en forma consistorii (Widebeck till Hahn 1682 $^{11}/_{1}$, $^{2}/_{2}$. Acta cleri. Hahns svar till Widebeck i odat. konc. synbarligen från början av mars i L. D. A. Jfr Holmqvist anf. arb. sid. 364). I domkapitelsarkivet förvaras en dylik — den är signerad av Winslow och upptagen redan i en arkivförteckning av år 1684 —, som synbarligen är identisk med denna och otvivelaktigt den som använts. En undersökning av densamma ger vid handen, att den med smärre avvikelser överensstämmer med den av Hj. Holmquist i De svenska domkapitlens förvandling till lärarekapitel 1571—1687 Bil. sid. 23—34 publicerade Olof Laurelii forma consistorii 1649, som jämväl använts i Växjö.

[4]) Se om domkapitlens organisation och funktioner enligt 1686 års kyrkolag och senare stadganden närmare Hj. Holmquist i Betänkande ang. organisation av stiftsstyrelsen (1907) sid. 24—32 och justitierådets E. Sundbergs redogörelse ibid. sid. 51—192.

IV. Lunds domkapitels arkiv efter 1680.

Det consistorium ecclesiasticum, som 1682 trädde i verksamhet, övertog befogenheter, som under föregående tid tillkommit ej mindre biskopen än även domkapitlet och landamötet i deras egenskap av dömande myndigheter. Sambandet med det föregående var dock till en viss grad avbrutet. De handlingar, som förtäljde om det forna kapitlets verksamhet, voro, såsom vi sett, till allra största delen förda bort från Lund [1]), och biskopsarkivet, som ensamt för Winstrups långa ämbetstid måste ha rymt ett betydande antal akter, kunde av Hahn trots ivriga efterforskningar ej återfinnas [2]).

---

[1]) De kyrkliga handlingar, som fortfarande förefunnos i Lund, förvarades i en kista. År 1681 den 9 april öppnades denna av akademiens rektor professor M. Nordeman, professor Andreas Stobæus, stadskomministrarna i Lund Olaus Hjersås och Severin Torslow, och de däri befintliga handlingarna registrerades. Själva förteckningen över dem är förlorad. Kistan torde emellertid ej hava innehållit något särdeles betydande antal handlingar. Några av de där förvarade handlingarna nämnas i inventarium vid konsistorienotarieskifte 1696 27/8. De hade vid denna tid något minskats. Enligt K. Br. 1686 18/2 (kvitto 14/3 L. D. A.) hade sålunda 21 originalbrev »åtskillige jura patronatus vthi Skåne angående» överlämnats till överinspektoren Hillethon och av honom förts till Stockholm; de återställdes ej senare (Domk. till guv. 1714 26/5. Konc. i L. D. A.). År 1686 återfann Hahn »capitels, dombkiörckians och hospitals privilegierne». Han utlånade dem till sin svåger, generalguvernementskamreraren i Malmö Jöran Adlersteen, vilken han visste vara »myckit curieus om gamble handlingar». Hahn till Adlersteen odat. och 1686 15/2 (G. A.)

[2]) Landamötesprotokollet 1683 18/6 fol. 4 v.—5 innehåller härom följande: »Dässuthom beklagade h:s högwyrd:tt, at hann widh des tilträde til stifftet fann så at säija altz intet af nogre documenter för sig til nogen effterrettelse; hade doch giordt sin flijth det litzla som fantz at låtha registrera och i nogen ordning brinjia; begehrandes, at 2:e af ven:dis d:nis præpositis wille gå til sl. biskopens frw och förnimma, om hon wiste nogen underrettelse därom gifwa. — — Jöran klockare blef inkalladt och tilfrågadt, hwarest landekijstan tilförende stodh, antingen här in consistorio eller i sl. biskopens hws? R. Att den stodh i sl. biskopens hws. Q. Hwem som hade då nyckeln till den? R. Hann wiste intet annat änn sl. biskopen sielf hade den. H:s högw. tilfrågade ven:dos d:nos præpositos änn ytterligare hwad dhem tychtes, antingen mann skulle giöra ansökning hos sl. biskopens frw (det h:s

Nya rader av handlingar samlades dock åter hastigt vid handläggningen av de många ärendena i det vidlyftiga stiftet under de för dess nydaning så betydelsefulla första decennierna av konsistoriets tillvaro. Den ordning, i vilken de efter hand sammanfördes av den förste konsistorienotarien, har sedan i huvudsak och till sina huvudprinciper allt framgent bibehållits. Såväl kungl. som övriga inkomna brev i egentlig mening fingo bilda särskilda serier. Akterna fördelades i flera olika avdelningar efter ärendenas art, däremot ej, såsom Laurelii Forma consistorii föreskrev (kap. V § 5), efter topografiska principer med varje prosteris akter särskilt för sig. Protokollen, under första tiden förda i två jämnlöpande serier — äktenskapsprotokoll samt övriga protokoll — och koncepter utgjorde naturligen särskilda serier. Handlingarna förvarades dels i stiftskistan, dels i för ändamålet

---

högw. förmehnte noget swåhrt wahra, effter hon dässuthan hade sorg nogh) äller mann skulle instämma dhem, som hade wahrit famuli hos sl. biskopen; och blef resolverat, at mann skulle skrifwa m. Johan Bagger i Treeleborg til, om i hans sl. faders effterlåtenskap nogra documenter äro fundne stifftet eller consistorio tilhörige; så skulle och skrifwas til h. Anders i Frillestad, at hann därom wille gifwa hwad underrettelse hann wiste; dässuthom skulle och h. Ollof Hiersåhs och h. Hans i Heddinge instämmas; h. Matthias Jacobæus kunne föga weetha nogen effterrettelse at gifwa, såsom hann i krigztijden kom til sl. biskopen.»

Ett par år senare (1685 $^{26}/_{10}$. Konc.) skrev Hahn till K. M:t: »Så förorsakas jag med consistorio för E:s K. M:tt i underdånigh:tt at beklaga, at jag widh mit tilträde til ämbethet här widh orthen iche haf:r kunnat effter min sal. antecessorem af förre consistorij actis finna een papperslapp, som publico kunne wahra til nogen nytta, hwarken gamble kongebref eller andre documenter, correspondencer, domar eller resolutioner, hwaruthaf mann kunne hafwa nogen rettelse och uplysning, uthan haf:r mästedehlen måst af nyo begynna, williandes doch, nest gudz hielp förmoda, medh consistorio at wara responsabel för det som här kann wahra sedan min ankomst wid consistorium passerat». L. D. A.

De obetydliga delar av biskopsarkivet, som äro i behåll, hava delvis varit bland de handlingar, som år 1689 uppsändes till Stockholm. — Av landamötets handlingar upptages i arkivförteckning 1684: »Eet gammalt landamöthes protocoll ifrån ann. (16)46 til (16)76 inclus.» Detta, som utgjordes av en vol. »in 4:to» (1696 års arkivfört.), är numera förkommet; däremot finnas akter i behåll för åren 1650—1676.

anskaffade skåp i det gamla kapitelhuset. Genom inbindning eller sammanhäftning af handlingarna sörjdes för att de ej skulle råka i oordning.

År 1695 tog Winslow avsked som konsistorienotarie. Hans efterträdare Eric Johansson Klinthe hade ej det sinne för ordning och reda, som satt sin prägel på arkivet i dess första begynnelse. Carl Finerus, som efter Klinthe år 1731 mottog konsistorienotarietjänsten, klagade snart nog hos kapitlet över arkivets tillstånd; »uti consistorii ecclesiastici archivo», skriver han, »finnes ingen redighet på acterne för snart 60 (!) åhr sedan». Han hemställde på grund av det myckna arbete och tid ett ordnande komme att kräva, »om icke en skickelig person härtill borde under namn af actuarius på behagelig tid, så länge arbetet fordrade, antagas» [1]. Domkyrkoinspektoren, tillspord, om domkyrkan vore i tillfälle att anslå medel till en dylik persons anställande, tillstyrkte [2]. Det blev dock intet ordnande av vid detta tillfälle.

Några år därefter var frågan åter uppe [3]. Det lyckades domkapitlet 1743 att hos Kungl. Maj:t utverka, att det överskott av pastoralier, som uppstått under varande vakans vid Stäfvie och Lackalänga pastorat, finge användas »till en skickelig persons aflönande», som bl. a. påtoge sig att »registrera och i ordning bringa de gamla consistorii handlingar» [4]. I slutet av år 1747 trädde kapitlet i författning om arbetets utförande. Det anförtroddes i främsta rummet åt dåvarande juris adjunkten Lars Johan Colling [5].

---

[1]) Mem. 1736 $^{3}/_{3}$.

[2]) Domkyrkoinspektor Grotherus till domk. 1736 $^{30}/_{5}$.

[3]) Prot. 1742 $^{17}/_{11}$ § 11. Det heter här, att »consistorii handlingar nu för tiden finnes uti en ganska stor oordning och oreda, så at, enär man af the äldre handlingar uti ett el:r annat mål åstundar uplysning och effterrättelse, kan sådant eij erhållas, hwilcket wid åtskilliga tillfellen eij ringa olägenhet fororsakar.»

[4]) K. Br. 1743 $^{27}/_{8}$.

[5]) Prot. 1747 $^{15}/_{12}$ § 2. — Colling hade förut satt Lunds universitets arkiv i skick. Dess ordnande hade påbjudits av kanslern Gyllenborg 1742 $^{12}/_{10}$ på sätt, att »de till medelsakerne hörande handlingarne» skulle skiljas från de övriga

Om det flitiga arbete, som Colling under de närmaste åren nedlade på arkivets ordnande, erinrar än i dag mången titelanteckning med hans prydliga handstil, men i främsta rummet vittna därom de två digra folianter register, som av honom upprättades över alla i domkapitlets arkiv förvarade kungl. såväl som ämbetsmäns brev med kort angivande av brevens innehåll. Det ena är ett kronologiskt register, det andra ett »materialregister» — uppgjort med skicklighet och omsorg —, där breven av allmännare intresse äro förtecknade efter innehållet och sammanförda under rubriker i bokstavsföljd [1]). Vid själva ordnandet av handlingarna följde Colling i huvudsak det av den förste konsistorienotarien angivna systemet, som tillgodosåg den formella synpunkten,

---

Det uppdrogs i förstone åt adjunkten Corylander »loco secretarii», som skulle verkställa arbetet i närvaro av akademiräntmästaren och bibliotekarien Wåhlin. Av honom blev dock föga därvid åtgjort. Om tillvägagångssättet vid arbetets utförande under von Döbelns rektorat meddelar Corylander i skrivelse till konsistoriet 1744 $^{20}/_{2}$ följande: »herr rector nekade mig icke allenast at aflägga den uti constitutionerne föreskrefne secreterare-eeden mutatis mutandis, uti hwars ställe han wille mig förbinda med ett annat eeds formulaire, utan ock nycklarne till academiens archivum, så at iag på intet sätt dertill fick tillträde. Sielf åtog sig hans magnificence at föra præsidium wid denna förrättningen, hwarmed så tilgick, at wederbörande på kallelse sammankommo några resor; men kunde efter den af bemälte herr rectore magnifico begynte methode at indela de lösa papperen uti œconomica, juridica et miscellanea icke hinna mer än at urskillja några bunter, som utan något deröfwer författadt register til mig lefwererades och ännu uti et särskillt rum på academien förwaras, hwartil nyckelen är hos mig». Under rektor Menlös' tid »blef det med archivum lika när». — I anledning av Kanslersbrev 1744 $^{27}/_{4}$ överlämnades uppdraget åt Colling. I slutet av år 1746 var det av honom verkställt på ett i det hela taget förtjänstfullt sätt., Se Akad. kons. prot. 1742—1746. Univ. ark.

[1]) Registren voro avsedda att i framtiden fullföljas; det har dock aldrig skett, vilket är så mycket mera att beklaga, som förandet av brevdiarier infördes först genom K. Br. 1805 $^{12}/_{2}$. Collings koncept till materialregistret förvaras i Lunds univ. bibl:s handskriftssamling (Juridica), dit skänkt av biskop Faxe, som inköpte detsamma på auktion efter professor Claes Blichert Trozelius 1795 $^{4}/_{8}$. — För de kungl. breven och vissa andra serier i univ. ark. har Colling uppgjort liknande register, av vilka ett exemplar förvaras i Univ. ark. och ett i kanslersarkivet i R. A.

på samma gång handlingarna även till en viss grad sammanfördes med hänsyn till domkapitlets olika verksamhetsyttringar. Han utvecklade ytterligare detta system genom att bilda nya serier för de inkomna handlingarnas vidkommande [1].

Den ordning, Colling brakt i arkivet, bibehölls och fullföljdes ej under den närmast följande tiden. Några tiotal år senare, och arkivförhållandena, sådana de befunnos vid konsistorienotarien Paul Nehrmans död år 1781, voro mera otillfredsställande än någonsin förut. Sedan 1772 voro protokollen ej renskrivna, handlingar av alla slag för det sista tiotalet år lågo hopblandade om varandra, och såväl koncepter som konceptprotokoll företedde talrika defekter. Så gott sig göra lät, reparerades dessa försummelser delvis under de närmast följande åren, men ännu i dag vittnar bl. a. vissa protokolls ofullständiga skick om oredan under Nehrmans sista tid [2].

Själva förvaringsrummet för handlingarna var även i hög grad underhaltigt. Protokoll och handlingar överflöda med uttalanden om dess usla tillstånd. Det är »aldeles odugeligt», yttrar biskop Olof Celsius i konsistoriet 1784 [3], »i det at bristfälligheter hindra ett längre uppehåll derstädes utan merckelig skada till hälsan, trängsel gör all ordning på papper och handlingar aldeles omöijelig, och fugtighet sätter de der förwarade handlingar i fara at blifwa aldeles förmultnade». »En betydande del af både mer och mindre vigtiga handlingar måste», anmäler konsistorienotarien någon tid därefter [4], »helt och hållet gå förlorade, derest de icke med all möjelig skyndsamhet räddas ifrån det svampagtiga gifft,

---

[1]) Några av dessa fullföljdes ej i det följande. — Ang. Collings ordningsarbete jfr även inlagor från honom 1749 27/2, 1750 5/2. — Någon av honom uppgjord förteckning över arkivet har ej påträffats.

[2]) Ang. protokollens renskrivning se domk:s prot. 1781—1786 passim. Vid mottagandet av de av amanuensen Ahlman renskrivna protokollen för tiden 1778 18/8—7/10, 2/12—16/12 erinrade konsistorienotarien Wåhlin, »att derutj besynnerligen i afseende på resolutioner fannts mycket bristande, så att de å flere ställen helt och hållet saknades». Prot. 1784 28/4 § 17.

[3]) Prot. 1784 22/9 § 1.

[4]) Inlaga av Wåhlin 1785 24/8.

som inrotat sig i rummet och angripit dem, så at de redan till en del finnas aldeles förderfvade». Han framhöll, att utrymmet icke svarade mot tredjedelen av de där befintliga böcker och papper, om de skulle uppställas och läggas i tillbörlig ordning. Samma år beslöt domkapitlet att genom underdånig hemställan hos Kungl. Maj:t föreslå vad som kunde lända »till befrämjande af säkerhet för stiftets handlingar» [1]. Särskilt Celsius grep sig an saken. Vid Gustaf III:s besök i Lund och Lunds domkyrka i juni månad 1785 passade han på att föra den på tal, och konungen förklarade därvid »sin nådiga benägenhet att bifalla hwad till denna swårighets afhielpande lämpeligen föreslås kan». När Celsius på hösten avreste till Stockholm, tog han med sig en del av de förmultnade handlingarna; han uppvisade dem i underdånighet för Hans Kungl. Maj:t [2]. Det blev också Celsius, som uppgjorde förslag till avhjälpande av de överklagade missförhållandena: ett nytt sessionshus skulle byggas för domkapitlet, däri ändamålsenliga arkivlokaler borde inrymmas och medlen till byggnadens uppförande tagas av räntorna å ett kapital, tillhörigt de skånska kyrkorna, vilket av Gustaf III år 1775 utbetalts såsom ersättning för ett av kronan under Karl XII:s tid hos dem upptaget lån [3]. Domkapitlet, som den 22 oktober 1785 behandlade detta förslag, vägrade emellertid att taga befattning med ärendet i den form det framställts. Men »skulle h. herr biskopen», tillades det i skrivelsen till denne, »under wistandet i Stockholm behaga sielf befordra detta ärende till förmonligt slut, så får consistorium dubbel

---

[1] Prot. 1784 $^{22}/_{9}$ § 1.

[2] Prot. 1785 $^{24}/_{8}$ § 13; 1791 $^{9}/_{4}$ § 18.

[3] Kapitalet, stort 8,333 rdr. 16 sk. sp., hade i enlighet med vid återfåendet (K. Br. 1775 $^{22}/_{5}$) fästat villkor insatts i (Trolle)Ljungby gård mot 4 $^{1}/_{2}$ % ränta; denna skulle första gången efter 10 års förlopp utbetalas till domkapitlet för att därefter tillställas vederbörande kyrkor. Det räntebelopp. som i början av 1786 utföll och vilket Celsius ville disponera till nybyggnaden, utgjorde 4609 rdr och 19 sk. Se om kapitalet närmare Handlingar rörande de skånska kyrkornas kapital i Ljungby gård. L. D. A.

anledning att wörda h. herr biskopens ömma wård om stiftet och consistorii bästa» [1]).

Den 18 januari följande år lyckades Celsius utverka ett kungl. brev, vari medgavs, att så stor summa som behövligt finge av kyrkornas medel användas »till en tarfwelig consistorii och archivi byggnad på något innom domkyrkogården lämpeligit ställe», och den 3 augusti stadfäste Kungl. Maj:t ritningen till den nya byggnaden [2]). Efter upprepade överläggningar i domkapitlet och domkyrkorådet både var för sig och tillsammans hade frågan i början av år 1787 framskridit så långt, att byggnadsplats utsetts för det nya sessionshuset [3]), då med ens realiserandet av den planerade byggnaden strandade. Landshövdingen i Malmöhus län ingrep och riktade i skrivelser den 19 maj 1787 [4]) Kungl. Maj:ts uppmärksamhet på det oegentliga däri, att kyrkornas medel användes utan kyrkoföreståndarnas hörande; samtidigt avstyrkte han företaget, då byggnaden var ämnad att uppföras å annan plats än den i kungl. brevet den 18 januari 1786 föreskrivna. Ärendet förblev därefter, sedan biskopen avgivit sina påminnelser [5]), tillsvidare vilande hos Kungl. Maj:t.

De provisoriska åtgärder, som under tiden vidtagits för skyddande av handlingarna [6]), bättrade väl förhållandena något, men voro ej i längden tillfyllest. Då Celsius i agitationssyfte lät stiftets fullmäktige vid bankrevisorsvalet 1791 taga arkivet »i ögnasigte», kunde han förevisa, »huru de angelägnaste acter genom rummets fuktighet och en där inrotad swamp och frätande mögel woro förmultnade och en del aldeles förtärde, ganska många af de äldre handlingar för rummets trängsel förblandade med hwarandra och flere

---

1) Prot. 1785 22/10 § 1. Skrivelse till biskopen s. d. Konc.

2) Tr. i Handlingar rörande prästmötet i Lund 1795 sid. 40—41.

3) Se härom domk:s prot. 1786 18/2 § 13, 6/9 § 10, 14/12 § 17, och Handlingar rörande uppbyggandet av konsistorii sessions- och arkivhus i L. D. A.

4) Malmö landskontors koncepter 1787.

5) 1787 14/11. Konc. bland Handl. ang. uppbyggandet av konsistorii sessions- och arkivhus.

6) Se prot. 1786 20/9 § 15, 27/9 § 5.

lagde i bänckar i förmaket med mycken oordning och oreda; huruledes äfwen mögel och fuktighet synes intränga sig i de nyligen förfärdigade skåp, där de inbundne och i senare åren samlade och i ordning lagde acter förwaras». Biskopen vädjade i detta sammanhang till stiftets prästerskap för åvägabringande av en opinionsyttring i frågan [1]). Men denna vädjan avlopp utan resultat, och först 1796, efter Celsius' död, föll Kungl. Maj:ts avgörande resolution: den föreskrev de efterträdda kyrkomedlens fördelande mellan vederbörande kyrkor [2]).

Andra utvägar måste uttänkas för åvägabringande av penningar, om huvudorsaken till arkivets vanskötsel och usla tillstånd, de fuktiga och efter som åren gingo alltmera otillräckliga arkivlokalerna, skulle kunna hävas. Det braktes väl 1796 ordning i en del av arkivet, huvudsakligen handlingarna för åren 1769—1781, och åtgärder vidtogos, genom vilka de för undergång genom fukt och mögel värst utsatta handlingarna räddades för total' tillintetgörelse. Särskilt utsatta voro akterna för åren 1745—1749, »hwilka till en del hade begynt at förmultna», samt vissa årgångar av koncepterna, som hopsamlats och ordnats för åren 1738—1790, men »dock icke alle kunnat fås complette, utan at ju på några ställen ark felat, som blifwit förmultnade» [3]). Arbetet med arkivet kunde emellertid endast få karaktären av provisorium. Vid 1799 års prästmöte upptogs frågan om byggnaden ånyo, och efter framställning av domkapitlet medgav slutligen Kungl. Maj:t den 28 oktober 1800, att 10 års besparade pastoralier finge disponeras för uppförande av ett arkiv- och sessionshus [4]).

När man nått till början av år 1804, hade äntligen så

---

[1]) Prot. 1791 9/4 § 18; 28/4 § 2; 29/6. Konc. till odat. cirkulär till presterskapet 1791 bland Handl. ang. uppbyggandet etc.

[2]) K. Br. 1796 14/1 tr. i Domk:s cirk. n:r 10. — Kyrkoföreståndarne hade jämlikt K. Br. 1795 30/7 blivit hörda. Se närmare Handl. rörande prästmötet i Lund 1795 sid. 32—47 och bilagorna till prästmötesprotokollet i L. D. A.

[3]) Se närmare om ordningsarbetet prot. 1796 4/5 § 11, domk:s cirk. n:r 12 och Handlingar angående prästmötet i Lund 1799 sid. 33—35.

[4]) Handl. ang, prästmötet 1799, sid. 32—33; Domk:s cirk. n:r 51.

mycket medel samlats, att domkapitlet kunde börja att vidtaga de första förberedande åtgärderna för byggnadsplanens realiserande. Följande år nedrevs det gamla kapitelhuset, och stenen därifrån användes till nybyggnaden. Av sparsamhetsskäl blev det emellertid ej ett sessions- och arkivhus i enlighet med den år 1786 stadfästade ritningen. Det hela kom att inskränka sig till en överbyggnad på ett domkyrkan tillhörigt materialhus, beläget »på östra sidan av kyrkogården emellan domkyrkan och Lundagård nära biskopshuset». Domkapitlet hade funnit, att på detta sätt skulle arkivet vinna »frihet från fuktighet, vilken åter oftast härleder sig från den fukt, som i grundläggnings- och fyllningsämnen å denna ort är innesluten» [1]).

Den 2 december 1807 höll domkapitlet sitt första sammanträde i den nya kapitelbyggnaden. Det dröjde dock ännu någon tid, innan arkivet, som vid det gamla kapitelhusets nedrivande år 1805 upplagts på ett avstängt rum i domkyrkan, dit överflyttades; de två till arkiv anslagna rummen togos nämligen till en början i bruk för krigskommissariatet, som år 1808 förlades till Lund. Först sedan detta i oktober 1810 utrymt arkivlokalerna, försiggick flyttningen.

Arkivet undergick kort därefter ordnande av konsistorienotarien Jacob Palm [2]). Med anledning av prästeståndets beslut vid 1834—1835 års riksdag, att domkapitelsarkiven, då prästmöte hölls, skulle granskas, uppgjordes åren 1836 och 1858 förteckningar över detsamma.

Det 1807 färdiga kapitelhuset nedrevs 1864, och domkapitelsarkivet blev då förflyttat till den nuvarande konsistoriebyggnaden; det överlämnades för tiden intill år 1880 jämlikt skrivelse den 3 juni 1903 till Landsarkivet i Lund.

Det är uppenbart, att arkivet måst taga skada under de förhållanden, vilka rådde under 1700-talet. Den mest betydande förlusten utgöres av protokollen före 1689 (del-

---

[1]) Domk. till K. Bfhde i Malmö 1804 7/8; K. Bfhde till K. M:t 1805 16/2; K. Br. 1805 5/4. L. D. A. och K. Bfhdes i Malmö arkiv. — Lunds stifts prästmöteshandlingar 1814 sid. 6.

[2]) Lunds stifts prästmöteshandlingar 1814 sid. 9—10.

vis före 1694) [1]) och för åren 1720—1729 samt av biskopsvisitationsprotokollen 1681—1695 [2]). Brevkoncept, acta cleri — huvudserien av inkomna handlingar — och äktenskapsmål saknas även helt eller så gott som helt för enstaka år [3]). De kungliga breven för äldre tid äro ej fullständiga [4]); smärre defekter finnas även för den äldre tiden inom domkapitlets övriga serier, och handlingarna för vissa år äro delvis förstörda av fukt. I stort sett är arkivet emellertid till alla väsentliga delar i behåll sedan år 1680.

Carl Gustaf Weibull.

---

[1]) Jfr ovan sid. 180 not. 2.

[2]) I arkivförteckningen 1696 upptages utom protokollet från 1680 års generalvisitation även: »Protocollum visitationis, inbunnit i hwijt pergamen in fol.»

[3]) Koncepten 1712 sept.—1713, 1746; acta cleri 1686 och 1694; äktenskapsmålen 1706, 1738 och 1765.

[4]) Vid en på 1840-talet av Henrik Reuterdahl företagen jämförelse mellan de i behåll varande och i protokollen omnämnda kungl. breven för åren 1760—1769 befanns, att ej mindre än 69 stycken saknades, av vilka endast 46 funnos att tillgå i riksregistratur och kungl. koncept i Riksarkivet i Stockholm.

Bil. 1.

Berättelse om Lunds domkapitel.

Åhr 1660 [1]).

Lunde doomcapitels willckor och beskaffenheet, så wijda then aff statuterne, sielfwa praxi och jordeböckerne ähr observerat.

B:te capitel består af 4 prelaturer, som räntta åhrligen 1266 d:r s:r m:t, 30 præbender om 1703 d:r, 14 menser om 1783 d:r och 49 vicarijer om 4115 d:r, och ähre prelaturerne, præbenderne, menserne och vicarijerne theras wisse uti för berörde penninge summa begrepne jordegodz i hemman, uthiordar, ängior, qwarnar så och patronatsrättigheet hooss några kyrckior, men een deel af menserne theras residentz huus uti Lundh tillagde, doch ähre somblige af samme residentz huus sedan försålde, penningarne på räntta uthsatte, och bem:te räntta några capitularer anordnade. Capitlet har alleenast 2 residentier nembl. pastoris och rectoris scholæ, som aff effterskrefne doomkyrckians 1 parts intrader måste hållas wijdh macht. Ther till komma och wijd pass 182 hemman och 14 ängiar, som kallas bona capitulj communia om 1378 d:r, och æstimeras hwar engh in distributione för ett hemman Men residentes canonici haffwa i längden aff tijden, man kan icke weta qvo jure, fördeelat ängiarne emellan sigh allena. Och så haar doomkyrckian sine särskilde i twänne parter fördeeltte jordegodz. Aff hwilcke then 1 parten, som kallas fabrica prima, haar ungefähr 103 hemman och 873 d:r, och then andra parten eller fabrica secunda, vngefähr 143 hemman om 833 d:r. Så föllia och twenne hospitalers godz capitlet effter, nembl. S:t Jörgens aff 35 hemman om 282 d:r och Lunde eller Heilig Geist aff 28 hemman om 188 d:r, hwilcket göre alss i alss 12426 d:r s:r m:t. Offwanskrefne godz ähre deels

---

[1]) Ang. avfattandet av denna berättelse se närmare ovan sid. 135 not. 5.

aff konungarne, deels aff bisperne och capitularerne och deels af adelen och annat christeligit folck fordom dagar gudztiensten tillagde och altså omsijder utj wisse membra distingverade, hwaraf ett corpus och capittell äntligen formerat och opräitatt åhr under den helige S:t Laurentij patrocinio.

Prælaterne åhre præpositus, decanus, archidiaconus och canthor. Ingen aff them har option anten til prælaturerne, myckit mindre præbenderne, menserne eller communerne, vtan at een præbende iämpte prælaturen åhr aff majesteten confererat. Pro tempore är icke mehra än præpositus alleena præbendatus, men decanus har och hafft sitt præbende, thet omsijder är kommit uti episcopi lundensis händer, som wijdare kan inqvireras om. Onus prælatorum är, at hwartera håller hwart annat åhr een hörare till kåst eller gifwer honom therföre een rijkzdahler hwar weka. Än gifwes klåckaren widh Lunde doomkyrckia aff canthoratu åhrligen ett pund korn och een teie.

De andre 30 åhre canonicj, aff hwilcke the 3 äldste kallas seniores capituli och een procurator generalis, men alle præbendati. Senioraten faller certo successionis ordine then eene af præbendatis canonicis effter then andre till. Procurator generalis borde hwart åhr de novo institueras såsom och officia capitulj åhrligen å nyo borde ordineras af trenne genom prælaterne där till deputerade seniorer. Doch är det lijkwähl någon tijdh icke så i acht taget. Ty mehr än 27 præbender kunne [icke] opteras. Men desse 27 præbendati canonicj haffwa option till præbender, menser och communer. Och är detta wedh optionerne till achta, att om een præbende aff ringa räntta post obitum cujusdam canonicj blifwer löös, må then canonicus, som serie optionis samme præbende hade kunnat optinera, wäl låta then een gångh och annan passera ad sibi inferiorem canonicum, förbehållandes sigh doch sedan optionen igen, när någen prebende aff större räntta blijfwer leedigh. Och när tå hwar effter annan aff præbendatis canonicis haffwa præbenderne omväxlat och then ringaste blijffwer vacant, får omsijder successor defuncti novus beneficiarius then tillträda, som och ultimum locum in capitulo occupera måste. Hwarföre såsom alle kongl. donationer eller collationer åhre restingverade ad statuta capitulj ingen novus præbendatus får sin defuncti antecessoris præbende. Men om någon förandringh medh een eller annan præbendato canonico, emedan han åhn leffwer, skier, så at han mister sitt præbende, må then honom ex collatione regia succederar träda till samma præbende,

menset och sessionen in capitulo, som then förrige hafft haffwer. Der widh doch ähr at achta, det then samma icke må wijdare optera någon præbende eller mens, så frampt thet han vnfår är een gångh tillförende af hans antecessore opterat. Tree præbender nembligen Gersshöij, Karleby och Fiellie ähre ad certa officia perpetuerade och derföre opteras dee icke aff någon utaff de andre canonicis. Gersshöij har aff ålders hördt under Köpenhafns accademie, men nu wijdh regements förandringen ähr baron Barasin ther medh förlänt. Qwerrby hörer till Lundz pastorat och Fiellie till rectoraten ther sammastädes. Gersshöy har ingen option aff menserne eller communerne, vtan Kiöpenhafns accademie har allenast hafft åhrligen 100 rd:r ther aff, och thet andre har procurator universitatis och procurator generalis hwar i 3 åhr hafft till theras löhn. Men the bägge sidste haffwe iure fundationis såsom the andre præbender theras option och deelachtigheet aff mensalibus och communibus bonis, ändoch then optionen som Fiellie i så måtto följier är wijdh denne tijden denegerat. Noch må lector theologiæ jure fundationis gymnasij usurpera the honom till löhn tillagde sochnar Walker och Stångby loco præbende och ther effter niuta senio och optionen i menser och communer lijka som andre præbendati canonici. Effter capitels constitutioner måste prælaturerne eller præbenderne icke fleere ähn ett sammanläggias, att icke capittlet på thet sättet skall råka i någre få persohners händer dess fundation till præiuditz, vtan såsom desse ähre distincta corpora, så böre the och sortera vnder särskilltte persohner. Icke dess mindre är wähl händt, att konungarne haffwa af särdeles tillfälle och orsaker förundt een eller annan twenne corpora både af prælaturer och præbender, hwar på och the som twenne särskilltte breff eller collationer haffwa niuta dubbla beneficia af all tillfall i capitlet, såsom then ther äger twenne prælaturer har administrationen öfwer doomkyrckians godz andre part för twenne terminer, som här effter wijdare blifwer förmält, och een canonicus, som äger twenne præbender har lijka så dubbelt administration öfwer doomkyrckians godz förste part och i det öfriga dubbel option till præbender, menser och communer, medh sampt sijne dubble portioner aff communernes intrader som stå in procuratione. Men then som hafwer fleere corpora än itt utj ett breef och collation sammanfogade, har icke mehr än een enkel administration och option. Effter som uti regements förandringen månge præbender per errorem ähre sammanlagde och een mensa ifrå dess

præbende rycht och särskilldt bebrefwat, så behöfde fuller thet at corrigeras, om capitlet skall ha bestånd.

Fiortton canonicj kunne allenast tillijka och på een tijdh wara mensati. Likwähl devolveras mensæ och så certo optionis serie omsijder ad singulos, dy när een mensatus canonicus döör, må ultimo canonico mensato ordine proximus et non antea mensatus canonicus den dödes mensam optera och så successive hwar non mensatus canonicus effter annan. Doch kan ingen canonicus, utan han ähr præbendatus, niuta något aff mensalibus bonis, och icke heller optera menset, om han icke har warit præbendatus per annum, så frampt elliest icke capitlet aff wisse regarder will extra ordinem någon præbendato et non mensato canonico een mensam förunne. Dess förutan må ingen låta gå sigh något mens, ehuru ringa thet ähr, oopterat förbij, såsom thet medh præbenderne skier, medh mindre han heelt will begifwa sigh optionen till thess heele hwarfwet åter ähr kringhgångitt. Den som ex collatione regia succederar mensato canonico de mortuo må icke heller träda till sin antecessors mens, men afbijda till thes series att optera ett mens kommer til honom, hwilcket myckit sällan händer. Interim niuta the dödas effterlåthna ett nådeåhr af menset effter statuterne, och ett åhr ähr dhem dessförutan aff kongarne i Danmark särdeles förundt til recompense för then försträckningh capitlet någon tijdh sedan har giort cronan. Doch måste godzen uti nådeåhret stå in procuratione och niuter procuratoren ther aff theres portion. Men wederlagzåhret disponere arffwingarne sielfwe öfwer godzet. Aff menserne gifwes hwart annat åhr in sustentationem choralium på 4 terminer hwar gångh 2 rd:r.

Inter singulos af præbendatis canonicis divideras bona capitulj communia, som vulgo communer kallas, och stå bem:te communer äfwen så pro optione, at när een canonicus gienom döden affgår, hemfalla hanss communer uti procuratione hoos procuratorem generalem. Men för dette hoos prælaterne och definitorerne, som elliest kallas seniores eller dhe äldste canonicj, eller i theras frånwaru hoos theres substituerade canonicos, in till dess effter flere affdöde canonicos så månge communer blijffwa sambladhe, att the emillan alla viventes canonicos kunne fördeelas: än tå och distributionen aff communerne kan skee, fast ähn icke theres numerus corresponderar till tahlet aff canickerne, giörandes begynnelsen aff then canonico, ther options hwarfwet näst tillförende stannade, och distribueras the altså gienom prælatos och seniores capitulj, då och de canonicj, som sitte pro

optione och ähre in senio, hafwa wahlet af the bäste. Hwart åhr skall rächningh gïöras för the communers intrader, som ähre in procuratione. Hwilcke intrader sedan fördeelas emillan residentes prælatos et canonicos eller och them eenkannerligh som distributionis die siälfwe comparera in capitulo, vndantagandes det som scholan aff thenne distribution åhrligen niuter och aff procuratore scholæ infordras.

Aff communerne gå elliest inge andre onera ähn hwadh anniversaria kan wara, som liber anniversariorum uthwijsar, the ther och hwar fredagh distribueras inter præsentes utj capitlet, och kunne sigh belöpa een marck, twå eller tree, mindre eller mehr, på mannen, lijkasom anniversaria corresponderar numero præsentium. Altså får icke heller någon donatarius träda till sin antecessoris communer, med mindre then samme genom döden ähr affgången. Men skeer medh antecessoren in vivis någon förandringh, så att han sitt geistlige beneficium mister, må donatarius niuta hans effterlembnade communer lijka såsom præbendet, mensa och vicarijerne.

Kongen har allenast 20 vicarijer, them han må bortförlähna [1]). Elliest ähre och 10 vicarijer, som prælati absque ulla regia dispensatione haffwa jus at conferera, doch ähre præposito hans ifrågångne incertum qvo jure, och haffwe the warit 1. vicaria Beatæ virginis circa horologium, som Lundensi comministro är tillagt, och 2. vicariatus scholasticorum, det nu ähr conrectoris scholæ stipendium. Decanus confererar 1. vicariatum Vincentij, 2. S:ti Johannis in crypta. Archidiaconus confererar vicariatum S:ti Erasmj och ähre ther hoos patronus af Heiligh Geistes hospital, så och sätter fogde och präst ther till. Cantor confererar vicariater, som ähr B. virgin. in crypta 1, Altare B. virginis in crypta 2, S:ti Johannis Baptistæ in crypta och haffwer jus att conferera succentoriaten. Tutor och decanus conferere alternatim vicariatum S:ti Olaj. Men wedh regimentz förandringen, ther man än ingen kundskap och rätt information hade om capitlet och dess dependentie, ähr aff sahl. kongl. M:t glorwyr-

---

[1]) Dessa voro: 1) Altare Beatæ Virginis in medio pavimenti; 2) Altare S. Annæ; 3) Altare S. Dionysii; 4) Altare S. Christophori; 5) Altare S. Trinitatis; 6) Altare S. Catharinæ; 7) Altare S. Laurentii; 8) Altare S. Jacobi; 9) Altare S. Annæ; 10) Altare Beatæ Virginis; 11) Altare S. Birgittæ; 12) Altare S. Thomæ; 13) Altare Beatæ Virginis circa gradus cryptæ australes; 14) Altare Trium regum; 15) Altare S. Johannis Baptistæ et Catharinæ; 16) Altare Johannis Evangelistæ; 17) Altare S. Michaelis; 18) Altare S. Sepulcri; 19) Altare Mariæ Magdalenæ; 20) Altare Margarethæ. Foss berättelse 1658.

digst i åminnelse bortförlänt forbe:te vicariatus Vincentij, Erasmi, S:ti Johannis Bapt. in crypta och S:ti Olaj. Dee öfrige ähre sedermehra af decano och canthore bortförläntte.

19 vicariater ähre lagde till särskilltte officianters afflöningh, hwilka icke låta sigh ther ifrå abalienera wijdare än hwadh kan sket wara medh dhe 6 vicarier, som tilförende haffwe legat till wisse persohner i Kiöpenhafn, aff hwilcka 3 för detta haffwa hördt till professoris medices löhn i Skåne. Aff dhe vicariater, som kongen och prælatj conferera, må en beneficiarius niuta 2, 3 eller fleere, så många som honom kunne blifwa föruntte. Och ähre inge vicarijer optionen underkastade såsom præbender, menser och communer. Hwarföre och beneficiarij måge strax the samme vicarier tillträda, som bebrefwade ähre, hwadh heller præbenderne, som the tilförende följde, komma i andres hender.

Ingen vicarius har sessionem et votum in capitulo, medh mindre han ähr ther hoos præbendatus. Onera gå icke af vicarierne, vndantagandess af ett eller tu.

Allt capitels, doomkyrckians och hospitalers godz liggia spridde utj Skåne, Hallandh, Blekingh och på Bornholm, vndantagandes decanats och archidiaconats godzen, som igenom iordebyte ähre förwandlade utj een sätesgård medh vnderhörige wekudagz godz. Elliest står och capitularerne fritt at bebyggia och besittia något thera aff sitt egit capitels godz, helst communerne, vnder hwilcken sätesgård sedan konungen haffwer till gårdzens bättre cultur att förunna så många wekudagz godz, som i samme sochn ligger och then ther bygger siälf äger. Doch thet icke till följie aff statuterne, utan af serdeles kongl. benådningh och effter förrige observence. Så som och icke något fast iordebyte medh capitlet skeer utan capitlets bewillningh och approbation. Hwarföre och när någon uthom capitlet will byta sigh capitels godz till, kongen alltijdh plägar på sollicitentens wägnar gienom sin skrifwelse capitlet ther om besökia.

Öffwer alt förberörde godz och dess bönder haffwer hwar och een donatarius eller dess innehaffwere herligheeten i alla måtto, som består utj skogh, mark och fiskiewatn, medh skogzhygge, jachter och fiskerij och allt thet extraordinarie owisse, nembligen sakfall, städzemåhl, föritzlöf och ollon swijn eller geldh, och usurperar öfwer gods er lijka macht, som kongen sielf öffwer sine egne bönder, skatterne vndantagande, hwilcken kongen dem och bönderne kan påläggia; doch haffwe samme skatter för detta warit aff ganska ringa importance och icke continuerlige. Elliest giör och

een heel geistligh gårdh til kongen 1 eller 2 tun. formarss hafra om åhret, jtem formarspenningar, som belöper sigh 6 öre af somblige gårdar och af somblige een rijkz ort, men så åhre och deels ringa hemman frij för denne hafra och penninge uthgifft. Af desse förbem:te bönder har kongen inge dagzwerken eller kiörslar, medh mindre thet skeer medh capittels bewillningh, när the ordentligh ther om blijffwa reqvirerade. Icke heller må någon aff capitels lemmar sine bönder och geistl. godz medh nye pålagor beswära eller them wijdare njuta än till landgillet effter jordeboken, hwar iblandh och kongztijenden är inrächnat sampt echt och arbeete. Aff the kyrkior, ther capitulares haffwa jus patronatus till, niuta the kyrckiones anpart tijende enten för een wiss afgifft eller att then beräcknas kyrckian till godo.

Capitlet haffwer sielff macht at kalla een prest til domkyrkian så wähl som hwartera aff canonicis till the kyrckior, som höra under theras geistligh godz.

Prælati haffwa tutoratum öffwer doomkyrckian och dess godz andre part, som tillförende ähr omrördt, så att hwartera aff them utj 3 åhr omwexlingzwijs förestår tutoraten, initio facto aff præposito. Och niuter een hwar aff prælaterne, emädan tutoratzåhren wara, för sådan sin administration aff bem:te godz intrader 1) halffwe deelen af all tijenden, 2) allt gesterij were sigh penning:r eller haffra, 3) halfparten af teijherne (een teye kallas ett lamb, een gås och tu höns), 4) all fornötz, dagzwärks och skrifwarepenningar så wäl som wedden och 5) halfparten aff alt thet owisse. All then öfriga godzes inkompst beräcknas aff prælatis åhrligen s:t Knutz dagh til kyrckian så wähl som griffte, klåcke och stoleståndz lägepenningar, the ther doomkyrckian tillhöra, af hwilcke bem:te doomkyrckia åhrligen bör medh dess ornamenter, wijn, afläte, lius sampt innan byggningh hållas wedh macht.

Men när tutor eij siälf boor wedh capitlet, moste han secundum statuta haffwa een fullmächtigh aff capitlets ledemoter, som hans partes bona fide skall procurera. Hwarföre och fullmächtigen för sitt omak bekommer åhrligen fodernötz penningarne, een fierde part aff teijerne, weden och kiörsslarne medh dagzwercken, som procurator elliest borde haffwa och här förbe:t ähr, så förordnar och capitlet en fogde öffwer denne doomkyrckias godz andre part, som swarar för dess opbörd. Archidiaconus är ther till medh hospitals tutor aff Heilig Geist och sätter sielff präst och fogde ther till.

Äffwen såsom thet om domkyrckian andre part ähr

förmältt, förestå och canonicj seniores, som skickeligest ther till wara kunne, secundum senium hwartera i 3 åhr domkyrckian och administrere dess godz förste part medh lijka inkompst för omaket, haffwandes i frånwarun een fullmächtigh, som theres vices iämwäl företräda. Af thenne förste partz godz hålles kyrckians uthwärtes byggningh så wähl som residentierne wijdh macht. Vtaf desse föreskrefne intrader aflöhnes och några wisse betientte, och besparningen sättes sedan uth på interesse kyrckian till godo. Effter som kyrckian så wähl som skolan och hospitalerne nu wähl kunde haffwa ett märckeligit capital att tillgå, om thet af tutorerne wore rätt i acht tagitt.

Procuratorium scholæ åhr fördeelt i twå parter och administreras aff twenne canonicis. Iempte episcopum har heela capitlet inspectionen öfwer gymnasium Lundense. Elliest måste och hwar absens canonicus så wähl som vicarius hafwe sin fullmächtigh hoos capitlet, hwilcken af absentis eget godz niuter weeden sampt kiörssler och dagzwercken. Om absentes capitulares icke constituere sådane fullmechtige, som förberördt åhr, haffwer capitlet macht att seqvestrera inkomsten aff theras geistlige godz. Ingen capitularis må absentera sigh ifrå capitlet, medh mindre han detineras aff studier, peregrination eller annat publijqt ämbete, elliest måste han så för then ordens werdigheet skull som för inspectionen öffwer scholerne och the fattige sampt matrimonial saker att decidera continuerligh residera hoos capitlet, och eenkannerligh hwar och een på 12 wekors tijdh à die primæ factæ protestationis, som åhr feria tertia proxima post dominicam qvasimodogeniti, om han icke will mista sitt residentz. Protestatio åhr, att han i then helga trefaldigheetz nampn låffwar och swär sigh willia blijfwa wijdh kyrckian och i thet åhret tiena gudh och henne. Hwilcken protestation absentes och måste giöra genom theres fullmechtige på thet sättett, at the, när studierne, reesan eller munus publicum åhr förrättat, skole sigh till gudztiensten inställa. Och således måste iämwähl thee siuka capitularer gienom theres uthskickade sigh obligera at effter restitutionen till hellssan stella sigh utj devotion in hooss kyrckian. Håller sigh och någon capitular utan ofwantalde skelige förfall alldeles ifrå capitlet, då slutes han och ifrå all option af præbender, menser, communer och residentier, om icke capitlet ex singulari respectu will medh een de publico vel capitulo benemerito öfwersee. Äntå dette i desse tijder per incuriam icke så noga observeras. Membra capitulj haffwa theres frije stolestånd och lägerstadh i

doomkyrckian för sigh siälf och theres barn, men för theres folck haffwe the lägerstadh i Kraffts kyrckiegårdh. Elliest haffwe the och macht effter theres gode behagh att disponera och unna lägerstäder och stolestånd, anten för ringa eller alldeles utan betalningh, åth them som haffwa genom någon märkeligh tienst obligerat sigh kyrckian eller staden. — — —[1]).

Bil. 2.

Protokoll över förhör med Gustaf Taubenfelts änka[2]).

Anno 1684 d. 28 octob., då effter hans Kongl. May:tz allernådigste skrifftelige befalning af d. 24 ejusdem jagh undertechnat wahr hoos sahl. hoffrådetz Taubenfeldts enckie frw uppå hennes gårdh Nontuna till att affordra dhe original documenter, som effter wählbem:te hennes sahl. mans dödh ännu skulle liggia under hennes förwahr qwarlembnade; opwisandes för henne af undfångne Kongl. May:ttz allernådigste breeff, att hans Kongl. May:tt wore dhen berättelsen förekommen, som biskopen i Lund höghwördige herr Canutus Hahne hade giordt till hans excellentz kongl. rådet, feldtmarskalcken och general gouverneuren herr Rutger von Ascheberg, som skulle hon, enkie fruun, hafua sigh uthlåtit, att icke willia sådane documenter uthlefwerera uthan j Kongl. May:tz egne händer, eller och till den, som af hans Kongl. May:tt eenkannerligen der till wore anbefallat; när detta ährendet således till wählbem:te enkie frw af migh proponerat och berättat, uthlät hon sigh till ett sådant swaar dheruthöfwer, som här effterfölier.

1. Contesterer frun på dhet högsta hoos sigh aldrig hafua funnitz någon obstination samma acter uppå wederbörlig requisition ifrå sigh lefwerera, hoppas att icke heller någon sådant opå henne omildt lährer uthtyda; vthan såssom hon wähl wiste och besinnade, att dhet wore höghwichtige acter för hans Kongl. May:t, så lefde hon den tydhen uthj stoor försårgh att kunna lefwerera dhem ifrå sigh på een säker och wederbörligh orth. Och berättar altså wydare, att strax effter hennes sahl. mans dödh, så giorde minist-

[1]) Fortsättningen av berättelsen utgöres liksom delvis den sista här tryckta avdelningen endast av referat av statuterna.

[2]) Bilagt K. Br. till generalguvernör Ascheberg 1684 $^{5}/_{11}$. G. A.

rerne uthaf kongl. commissionen, nembl. herr Gilius Giliusson Ehrenberg och cammereraren Niclas Iönsson igenom breef ansöckning hoos henne aldraförst om samma documenter; men frwn, som för dhen omsorg hon jembwähl sielf drogh om desse acter, nu allreda hade notificeradt hans excell:tz kongl. rådet och ammiralen grefwe Gustaff Steenbock sampt fleere hööga herrar om sin mans dödh och hoos dhem förfrågat sigh, hwarest hon skulle lefwerera acterne, wille nu gierna först förwänta hans grefl. excellenties och dhe fleere herrars swaar, rådh och ordre, hwart dhe lefwereras skulle; men effter som medh sådant swar fördrögdes, och herr Ehrenberg medh cammereraren Niclas Jonsson alt fort och ständigst pådrefwo att uthbekomma acterne, så haar hon omsider på dheras trägne anhållande låtit dem afföliа och samma till dheras uthskickade underhafwande och skrifware widh commissionen, Paul Huss benembd, extraderat och annammat dherpå hans quittantz, huilket quittans frun säger sigh hafwa uthj Stockholm liggiandes iblandh fleere sine skriffter, dijt och frun medh första täncker sigh begifwa, om hälsan will tillåta, och will då quittancet i kongl. cantzlijet opwijsa.

2. När frun således hade lefwererat ifrå sigh documenterne, bekommer hon kongl. rådetz och ammiralens excel:tis swar, lydande, att hans excl:ll icke rätt wist kunde nembna någon persohn, till hwem hon documenterne skulle lefwerera, men lijckwähl låter h:s excell. sigh tyckia såsom sitt sentiment wara detta, att samma documenter tiente att lefuereras till kongl. commissionen. Öfwer samma swaar hugnade sigh frun, att hon då redan till sådane persohner, som wore commissionens ministrer, hade dhem lefwererat.

3. När fruns sahl. man h. hoffrådet fördes siuk ifrån Lund, så lembnades een kiistebänck medh een hoop gamble acter uthj; dhen samma hade een capituli eller academiæ fogde Lars Gertson benembd under sitt förwahr och nyckel, och sahl. herr hoffrådet förmante då honom, Lars Gertson, att hafua alla desse handlingar uthj ett granneligit förwahr. När nu frun effter sin sahl. mans dödh frågade bem:te Lars Gertsson effter samma skriffter, swarade han, att han dem allareeda hade lefwererat til commissionen. Om han nu så haar giort el:r intet, det lembnar frun på hans answaar. Men gierna hade frun sedt, att han först hade communiceradt medh henne därom, effter hon och hade dheribland några sin sahl. mans concepter sampt privat saker.

4. Så förmehnar frun sigh och hafwa j Stockholm lig-

giande några sin sahl. mans egenhändige concepter; skulle hans Kongl. May:tt dem behaga låta förekomma, skohla dhe opå requisition i skyldigste underdånigheet affölia.

5. Påminner sigh och wälb. frun, att hon uthom dhetta, som nu berättat ähr, monde och uppå föregången communication och förfrågan medh tullnären Iöns Anderson och hans dheropå gifne inrådande låta affölia till landzhöfdingen sahl. herr Leyonschiöld några acter, doch uthan quittantz, huilket ännu hennes barns præceptor då warande, men nu fru Friesendorffs bookhållare Lars Brun benembd skall kunna medh mehra betyga; men förmehnar detta angått dhen commissionen, som war emellan wälb:te herr Leyonschiöld och borgmestaren i Lundh Tolsten benembd. — — —

Jacob Berg.

Bil. 3.

Översikt av äldre jordeböcker över Lunds domkapitels gods.

Rigsarkivet i Köpenhamn [1].

1) »Registrum bonorum ecclesiæ et capitulj Lundensis conscriptum anno dominj 1570». 4:o.

Jordeboken har från det Store Kongl. Bibliothek (Ny Kgl. Saml. 1204 4:o), dit den kommit med Suhms bibliotek, på 1880-talet (Meddelelser fra det kongelige Gehejmearkiv 1886—1888 sid. 41—42) överlämnats till Rigsarkivet.

Förläningstagarne angivas i texten. I margerna tillskrifter från 1600-talet om senare innehavare. Jordeboken upptager det egentliga kapitelgodset och domkyrkans gods, däremot ej hospitalens.

2) »Registrum bonorum ecclesiæ Lundensis, conscriptum anno d:nj millesimo sexentesimo decimo quarto». 166 fol.

Förläningstagarne angivas i texten. Förteckning över dem finnes i bokens slut. Jordeboken upptager det egentliga kapitelgodset och domkyrkans gods, däremot ej hospitalens.

---

[1]) De i Rigsarkivet förvarade jordeböckerna utgöras delvis av exemplar, som efter kunglig befallning (K. Br. 1618 $^{18}/_{8}$ och 1648 $^{13}/_{11}$. Sjæl. Tegn. 1613—1621 fol. 290 och 1648—1650 fol. 32. Rigsark.) insänts till det kungliga kansliet och sålunda rätteligen tillhöra dettas arkiv.

3) »Registrum bonorum ecclesiæ Lundensis, conscriptum a:o salutis humanæ 1618». 292 fol.

Förteckning över förläningstagarne finnes i bokens början; de äro däremot ej angivna i jordebokens text. Jordeboken upptager det egentliga kapitelgodset och domkyrkans gods, däremot ej hospitalens.

4) »Jordebog offver Lunde capitels oc domkirkens gods. 1639.» 4:o. 195 fol.

Skriven av kaniken Willich v. Westhofen och tillägnad kanslern Christen Thomesen Sehested. Omfattar det egentliga kapitelgodset, med undantag av kommungodset, samt domkyrkans gods. Förläningstagarne angivas i texten efter varje förläning.

5) »Jordebaag offuer aldt det goedtz, som ligger til Lunde capitel och domkircke». U. å. Smal fol. 174 fol.

Jordeboken torde vara upplagd under året 1650. Mageskiftet med Hieronymus Kratz 1650 5/2, varigenom domkapitlet mot en till dekanatet hörande gård i Klaisinge erhåller en gård i Borreby, har försiggått; däremot ger ej jordeboken vid handen, att något av de följande mageskiftena (1650 9/11, 1652 27/8 etc.) ägt rum vid tiden för dess uppläggande. Förläningstagarne äro ej angivna. Register över förläningarna i bokens slut.

6) »Jordebog offuer alt det godtz, som ligger thill Lunde capitel och domkircke». På den samtida pergamentspärmens framsida: »Lvnde capitels iordebog. 1650.» 294 fol.

Förläningstagarne äro ej angivna.

Lunds universitets arkiv (i Universitetsbiblioteket i Lund).

Jordebok u. å.

Denna jordebok skänktes av f. kapitelmedlemmen Christopher Walkendorf († 1690) till professor Anders Stobæus (anteckn. av Stobæus å bokens första blad) och har senare kommit i Lunds universitets ägo. Vid universitetsarkivets ordnande på 1740-talet av dåv. adjunkten Lars Johan Colling införlivades den i samlingen: »Documenter om oeconomie och medelsaker», inbands tillsammans med andra odaterade handlingar och erhöll av Colling titeln: »Bona preposituræ Lundensis» efter överskriften å första bladet.

Jordeboken är upprättad något av åren 1623—1626, sannolikt det förstnämnda. Mageskiftet mellan Lunds domkapitel och Jörgen Ulfeld till Bursjö av år 1623, varigenom domkapitlet mot 5 gårdar i Balkåkra, liggande til Vicaria S. Mariæ Magdalenæ, får 4 gårdar i Öfraby, har vid uppläggandet av jordeboken ägt rum. Å andra sidan är jordeboken tidigare än 1627. Jfr anteckn. om förändring av innehavare av prebendet Landskrona d. å.

Jordeboken äger ett alldeles särskilt intresse därigenom, att flertalet förändringar, som ägt rum ifråga om förläningstagarne ända in i

svenska tiden, äro antecknade i margen, ofta med angivande av årtal och data för förläningstagarnes död. Den innehåller även andra anteckningar från senare tid bl. a. om åboombyten å hemman.

Landsarkivet i Lund.

1) Jordebok u. å. 540 sid.

Denna jordebok, å pärmens framsida påtagligen i 1700-talets början betecknad såsom »Jordebook öfwer präste rättigheter», har med K. Bfhdes i Malmöhus läns arkiv kommit till landsarkivet. Den är synbarligen identisk med följande i förteckning över Skånska kyrkokontorets arkiv 1729 28/4 (n:r 91) upptagna jordebok: »En gammal jordebok öfwer prästerättigheterne, utan åhretahl, hwarutj sahl. landzhöfdingen Jöran Adlersten på främsta bladet skrifwit sitt namn med annotation, att han fådt denna boken in augusto 1683 af doctor Rostius».

Boken är upprättad något av åren 1650—1652. De gårdar, domkapitlet erhöll genom mageskifte 1650 9/11 med Gunde Rosencrantz äro anförda i jordebokens text (sid. 13, 14, 19, 26, 420), under det att de förändringar, som inträdde genom mageskifte med Knud Ulfeld 1652 27/8, äro angivna i margen (sid. 62, 79, 216, 279, 303, 365, 498).

Förläningstagarnes namn äro ej angivna. Jordeboken är på vissa ställen ofullständigt förd. Efter domkapitlets numera förkomna bok över mageskiften, »Liber permutationum», har kapitlets generalprokurator Oluf Bagger vid respektive tillbytta hemman infört anteckningar om tiden för bytet, förutvarande ägare och vad kapitlet givit i vederlag.

2) »Lunde Domcapitels Jorde-Bok af anno 1648» (enligt å pärmens framsida, synbarligen år 1742, gjord beteckning). 246 fol. Avskrift från 1700-talets början.

Denna jordebok såldes på bokauktionen efter professor Kilian Stobæus 1742 16/10 och är i den tryckta katalogen upptagen bland mscr. in folio såsom n:r 21. Den citeras av LagerBring i vissa av hans skånska historiska disputationer (De templis Lundensibus, Lund 1756, sid. 3, och De territorio Jerrestad, Lund 1760, sid. 4—5, 34). På auktion efter professor Erland Samuel Bring (Handlingar ang. prästmötet i Lund 1799 sid. 35), vilken tillhandlat sig Sven LagerBrings bibliotek (se ovan sid. 174 not 2), inköptes den av Lunds domkapitel.

Förläningstagarnes namn äro ej angivna.

3) »Lvnde capitels iordebog 1650». 308 fol. (fol. 303 saknas).

Jordeboken, vilken är identisk med en i förteckning över Skånska kyrkokontorets arkiv 1729 28/4 under n:r 74 upptagen »Lundæ capitels jordebok» (»N:r 74» är ännu skönjbart å dess rygg), skänktes till Riksarkivet 1875 av kapten Wilhelm Brunius, son till professor C. G. Brunius, och överlämnades därifrån 1903 till Landsarkivet i Lund.

Förläningstagarnes namn äro ej angivna.

4) Jordebok u. å. 382 fol.

Denna jordebok, vilken begagnats vid 1662 (instr. av gen. guv. 1662 13/5. G. A.) års jordrannsakning i Skåne — anteckningar med såväl

landshövding Peder Hammarskölds som landsbokhållaren Isak Larsson Stirens handstilar äro under denna förrättning gjorda vid hemmanen i vissa socknar i Torna härad —, insändes, enligt anteckning å pärmens innersida, i juni 1687 av krigskammarrådet Niclas Jonsson Cronacker till »[kom]missionen i Malmö», uppenbarligen Skånska reduktionskommissionen, och har senare förvarats å Lunds universitets akademibokhållarekontor, varom ännu anteckningar i boken av akademikamreraren N. F. Grähs (1832) bära vittne. Efter att därifrån hava överflyttats till Lunds universitetsbibliotek, överlämnades den 1906 $^{18}/_{1}$ i enl. med K. Br. 1905 $^{17}/_{11}$ till Landsarkivet i Lund.

Jordeboken är upprättad något av åren 1654—1656. De gårdar domkapitlet erhöll genom mageskifte med Gunde Rosencrantz 1654 $^{24}/_{1}$ äro anförda i jordebokens text, under det att de förändringar, som inträdde genom mageskiftena med Otte Thott 1656 $^{5}/_{2}$, Holger Vind 1656 $^{21}/_{2}$ och Axel Sehested 1656 $^{6}/_{9}$ (fol. 45; 173 v.—174; 134 och 246 v.—247) äro angivna i margen.

Vid varje prelatur, prebende, mensa och vikariat har kapitlets generalprokurator Oluf Bagger i margen antecknat namnen på innehavarne i dansk tid, och under dem hava dels av landshövding Hammarsköld, dels av Stiren, dels av kanslisten i landshövdingeämbetet i Landskrona, innehavarne år 1662 tillskrivits. I bokens början finnes ett av Bagger upprättat register, angivande innehavarnes namn år 1662, och en ofullständig, liknande förteckning från dansk tid, jämväl med angivande av de olika förläningarnas räntor i penningar.

C. G. W.

(Tryckt i december 1911).

Rollo och Gånge-Rolf.

En sägenhistorisk undersökning.

Spörsmålet om Rollos nationalitet har sedan långt tillbaka varit föremål för stridiga uppfattningar. Renaissancetidens nationella historieforskning i Norge hävdade redan konungasagornas ståndpunkt och gjorde Gånge-Rolf och hans norrmän till Normandies grundläggare; i Danmark vann denna riktning omkring år 1600 en målsman i Arild Huitfeld [1]. Samtidigt gjorde emellertid skåningen Jon Jakobsen Venusinus i sina föreläsningar vid Köbenhavns universitet gällande, att Rollo var dansk, och på samma gång han underkände värdet av en genom Huitfeld meddelad inskrift från Rouen om normandernas norska ursprung, uttalade han också sin förkastelsedom över »skaldernas och bardernas genealogier, vilka sjelva ge vid handen, att de ingenting annat äro än rena uppdiktningar» [2]. Hans närmaste efterföljare Claus Christoffersen Lyschander (1622) bygger redan på den normandiska skriftställaren Guillaume de Jumièges, och Johannes Isacius Pontanus (1631) hävdar vidlyftigt, företrädesvis på grundval av Dudo av S:t Quentin, Rollos danska ursprung [3]. Men ett knappt århundrade senare sättes med Torfæus [4]) den

[1]) Danmarchis Riges Krønicke (Fol.) I, 38.

[2]) Holger Rørdam i Kirkehistoriske Samlinger III: 3, 266, och Steenstrup, Normannerne I, 132.

[3]) Lyschander, De danske Kongers Slectebog, 347; Pontanus, Rerum Danicarum historia, 123.

[4]) Torfæus, Historia Norvegica II, 88; Orcades, 18.

norsk-isländska traditionen ånyo i högsätet; den godtages av Langebek och LagerBring, vilken förklarar det utan tvivel, att Rolf var från Norge, men med den norsk-isländska uppfattningen sammansmälter vad Dudo och Guillaume de Jumièges för övrigt ha att meddela och låter Rolf, fördriven från sitt rätta fädernesland, utgå från Scanzia, det är Skåne [1]).

Den norsk-isländska uppfattningen förblev den herskande eller lemnades saken oavgjord [2]), tills Johannes Steenstrup 1876 hävdade, att Normandie grundlagts av den danske Rollo och var att betrakta som ett danskt koloniland. Steenstrup, som i första hand baserar sig på Dudo, framlade sina åsikter i sitt stora verk »Normannerne» [3]); detta verk har sedan dess bildat utgångspunkten för diskussionen. Medan Steenstrups uppfattning än godtagits än bekämpats utanför Norge [4]), har den därstädes mött ett kompakt motstånd.

[1]) Script. rer. Dan. I, 157; II, 490; LagerBring, Svea rikes historia I, 585.

[2]) Suhm, Critisk Historie af Danmark II, 499; Depping, Histoire des Expéditions maritimes des Normands I, 209, II, 54, 64; Licquet, Histoire de Normandie, I, 46; Munch, Det norske Folks Historie I: 1, 511, 653; Worsaae, Den danske Erobring af England og Normandie, 140; Jules Lair i Dudonis sancti Quintini De moribus et actis primorum Normanniæ ducum, 49; Dümmler i Forschungen zur deutschen Geschichte VI, 368.

[3]) Steenstrup I, 128.

[4]) E. Beauvois i Revue Historique IV, 425; Vogel, Die Normannen und das fränkische Reich, 22; Prentout, Essai sur les origines et la fondation du duché de Normandie, 153. I den avgörande punkten, i fråga om sagorna, heter det i sistnämda arbete: Les Sagas sont des chants qui contiennent la tradition relative à chaque chef de guerre, chantée par des scaldes, poètes contemporains des héros, composée vraisemblablement après leur mort et à cette occasion; les Sagas, si elles avaient été recueillies immédiatement, auraient une très grande valeur. Malheureusement, elles n'ont été réunies qu'en Islande, au XII:e siècle, et les travaux des savants islandais ne permettent pas de faire remonter à une date plus éloignée que 1117 le premier recueil de ces chants. Heimskringla ou Cercle du monde, compilation de Sagas relative aux rois de Norvège, recueillie par Snorré Sturleson au XII:e siècle, contient la tradition relative à Rolf, Ganger-Rolf, fondateur de la Normandie. Därefter citerar författaren: »Heimskringla, Havniæ, 1777, 7 vol. in-folio». — Jmfr Gabriel Monod i Revue historique CVII, 400, vars omdöme om Prentouts arbete endast kan bero på en till dettas svarande okunnighet om nordisk litteratur.

Gustav Storm gick omedelbart i vapen för den nationella uppfattningen i sitt hemland [1]); senare har med anledning av tusenårsminnet av Normandies grundläggning 1911 denna uppfattning, med suveränt undanskjutande av alla grundprinciper för historisk kritik, hävdats av Alexander Bugge och Ebbe Hertzberg [2]). Denna norska historieforskning har i sin mån möjliggjort, att man i sten och brons kunnat på skilda ställen i Normandie rista den norske vikingen Gånge-Rolfs och hans mäns bedrifter.

De samtida källorna egna endast en ringa uppmärksamhet åt den Rollo, i vilken eftervärlden ser Normandies grundläggare. Den enda urkund, i vilken han förekommer, är ett diplom av Karl den enfaldige 918. Det talas däri om den del av abbotstiftet La Croix-Saint-Ouen, som var överlåten åt normannerna vid Seine, nemligen åt Rollo och hans män, för att de skulle värja riket [3]). Av samtida annalister är det endast Flodoard, som nämner Rollo. Han kallar honom under 925 och 927 princeps northmannorum och berättar, att Rollo 928 hade greve Heriberts son Odo som gisslan [4]). När nästa gång Rollo omtalas, befinner man sig redan vid mitten av 900-talet: omnämnandet sker i en dikt Planctus super mortem Wilelmi, skriven efter sonen Vilhelm Långsvärds död 942. Skalden säger här, att Vilhelm var född på andra sidan havet av en hednisk fader och en kristen moder, men döpt; vid hans hedniske faders död hade krigarne rest

---

[1]) Gustav Storm, Kritiske Bidrag til Vikingetidens Historie, 130.

[2]) Alexander Bugge i Norsk Historisk Tidsskrift V: 1, 160; Ebbe Hertzberg sammastädes V: 1, 197. — Med anledning av jubiléet i Normandie 1911 fördes i fråga om Rollos och normandernas härkomst en längre presspolemik; den Steenstrupska uppfattningen hävdades därvid av Steenstrup sjelv och professor E. Walberg, vilken senare även gentemot Alexander Bugge och Prentout gjorde ett inlägg i frågan vid kongressen i Rouen och i Nordisk tidskrift 1911, s. 489, skrivit »Om Rollo-spörsmålet».

[3]) Eckel, Charles le Simple, 76.

[4]) M. G. SS. III, 375, 377, 378; XIII, 579.

sig emot honom, men han i tron på sin gud betvingit dem med kraftig hand [1]).

Först omkring år 1000 möta utförligare uppgifter. Richer de S:t Remy, vilken låter normannerna mottaga väldet i Rouen och kringliggande orter redan långt före Karl den enfaldiges tid, nämner såsom Rollos fader Catillus; han låter denne stå i spetsen för normannerna vid Seine under striderna mot konung Odo och talrika gånger besegras, till slut fullständigt avgörande vid Montpensier i Auvergne [2]). Rollo sjelv låter Richer uppträda först 921; han skall då med en här om 50,000 man hava brutit in i Neustrien, men blivit slagen; sin undergång finner han jemte sina män vid belägringen av Eu [3]). I motsats mot Richer förlägger hans något yngre samtida Adhémar de Chabannes Rollos historia till samma tid som hans föregångare förlagt Catillus'; han kallar honom Rosus och låter honom, efter att ha blivit vald till konung av normannernas hövdingar i Rouen, taga boplats i denna stad. Det heter vidare: »Sedan han blivit kristnad av franska prester, lät han kort före sin död i ursinne offra etthundra kristna fångar till de gudar, han förut dyrkat, och fördelade 100 pund guld mellan de kristna kyrkorna till ära för den sanne gud, i vars namn han mottagit dopet» [4]).

Varken Richer eller Adhémar, som båda äro exponenter för en starkt förvanskad, otillförlitlig tradition, ha någon som helst uppgift om Rollo före hans uppträdande i Frankrike eller om det land, från vilket han stammar, och av klagodikten vid Vilhelm Långsvärds död framgår icke mer än att han någon gång uppehållit sig på andra sidan havet, ett uttryck, vilket här som i regel annars i denna tids frankiska källor snarast är liktydigt med Brittanien. Först hos Dudo, dekanen av S:t Quentin, möter, i början av 1000-talet, Rollos tidigare historia.

---

[1]) Bibliothèque de l'école des chartes 1870, s. 392.
[2]) M. G. SS. III, 570.
[3]) M. G. SS. III, 578, 583.
[4]) M. G. SS. IV, 123.

Dudos verk De moribus et actis primorum Normanniæ ducum sönderfaller i fyra böcker; av dessa egnar han hela den andra åt Rollo. Den geografiska milieu, i vilken Dudo införsätter dennes ungdom, återspeglar tidens lärda geografiska konstruktioner; den historiska saknar alla anknytningspunkter i fakta, som äro kända annorstädes ifrån. Enligt Dudo var Rollo son av en mäktig hövding i Dacien, som aldrig hyllat någon konung; denne hövding innehade nästan hela riket och hade lagt under sig även gränstrakterna till Dacien och Alanien. Vid sin död lemnade denne, den mäktigaste av alla orientaler, efter sig utom Rollo även en yngre son Gurim, båda som det heter, »flinka i vapen, kunniga i krigsidrotter, sköna till utseendet, kraftiga till sinnelaget». Nu herskade det, säger Dudo, den urgamla sed i Dacien, att då befolkningen blev så talrik, att den icke kunde bo där den bodde, de unga drevos i landsflykt, för att i främmande land förvärva sig rike och rikedom, och just vid den tid, då Rollos och Gurims fader avled, hade konungen av Dacien låtit utgå ett dylikt påbud. De båda bröderna togo emellertid de av påbudet träffade i sitt beskydd. Det uppstår krig mellan dem och konungen; kriget varar i fem år, varefter den senare tager sin tillflykt till list. Han sänder bud till bröderna och erbjuder dem fred på vilkor, att var och en skall behålla vad honom med rätta tillkommer. Rollo och Gurim med deras anhängare antaga erbjudandet. Men en natt, sedan fred och förbund svurits, drager konungen med sin här mot den stad, där bröderna bo, och begynner belägra den. Rollo och Gurim med de sina göra ett utfall, konungen flyr och de förfölja honom. Men konungen har hunnit lägga trupper i bakhåll i närheten av staden; dessa rycka nu fram, erövra denna och sticka den i brand. Bröderna angripas från två håll, Gurim faller, och Rollo ser sig ingen annan utväg än att fly; han lämnar Dacien och kommer med sex skepp till ön Scanzia — Scanza insula. Här får han i en dröm en uppenbarelse att draga till England; han seglar dit och efter ännu en dröm, i vilken ligger en

profetia om hans dop och blivande välde, kommer han slutligen över Walcheren och Friesland till Francia [1]).

Den senare normandiska traditionen har i fråga om Rollos härkomst i första hand öst av Dudo såsom sin källa. Guillaume de Jumièges ger i sin Historia Northmannorum [2]) föga mer än ett sammandrag av honom, och lika litet som något kan byggas på de uteslutningar, som förekomma, lika litet är detta givetvis möjligt i fråga om de få tilläggen — hans tradition är därtill allför ung och osäker [3]). Sak samma med Waces Roman de Rou [4]) och Benoît de S:t More's Chronique des ducs de Normandie [5]).

Traditionen är emellertid ännu icke avbruten i sjelva Normandie, då den annorstädes skjuter förnyad växt. Till grund synes närmast ligga en etymologisk kombination. Det land, som normannerna bemäktigat sig vid Seinen, får så småningen, omkring år 1000, namnet Northmannia, och på dess innebyggare överflyttas den benämning, som tidigare på det vesteuropeiska fastlandet varit den egentliga benämningen på de nordiska vikingarne: northmanni. Under tiden har också detta northmanni kommit att mista sin ursprungliga betydelse av männen i norr, norr om det frankiska väldet, och inskränkts till att gälla endast en del av dem, norrmännen. »Det fans alltså», säger Steenstrup, »två nationer med namnet northmanni, nemligen Norges och Normandies innebyggare. Man visste tillika, att de sista voro av nordisk härkomst. Jag tror nu man kan påstå, att av dessa fakta måste med nödvändighet uppstå en sägen om att

---

[1]) Dudonis Sancti Quintini De moribus et actis primorum Normanniæ ducum, éd. Jules Lair, 141. Jmfr 129.

[2]) Migne, Patrologia Latina, CXLIX. Jmfr s. 779.

[3]) Jmfr häremot Storm, Kritiske Bidrag etc., 159.

[4]) Utg. av Andersen (1877—79).

[5]) Utg. av Francisque Michel i Collection des documents inédits (1836—1844).

norrmän och en norsk hövding hade grundlagt herradömet i Normandie» [1]).

Det var i varje fall vad som skedde. Amatus av Monte-Cassino († 1093) säger om normannerna vid Seine: laquel gent premérement habitèrent en une ysulle, qui se clamoit Nora [2]); redan tidigare heter det i Chronicon northmannorum, att normannerna i Frankrike under det nionde århundradet »kommo från ön Scanzia, som kallas Northwegia, där det bor goter och hunner och dacer» (Northmanni procedentes de Scanzia insula, que Northwegia dicitur, in qua habitant Gothi et Huni atque Daci), och att Karl den enfaldige lemnade åt Rodo »Neustrien, vilket northmannerna kallade Northmannia därför att de kommit från Nortwegia» (Neustriam quam Northmanniam Northmanni vocaverunt, eo quod de Nortwegia egressi essent) [3]). Ur detta uttalande kan redan utläsas, att icke blott normannerna utan även deras ledare Rollo var från Norge. Men en viss vacklan i uppfattningen spåras ännu. Galfridus Malaterra, som skrev omkring år 1100, säger om Rollo, att han gick i viking från Dacia eller Norveja (Rholo dux fortissimus pirata a Dacia vel Norveja) [4]). Första gång det sistnämda landet med bestämdhet göres till den ryktbare hövdingens fädernesland är i de såkallade Leges Edwardi Confessoris, ett privatarbete, nedskrivet mot mitten av det tolfte århundradet. Det heter här, att Vilhelm Erövraren önskade, att man i hela riket skulle hava ens lag med norrmännen, »ty», sade han, »hans företrädare och nästan alla normandiska baroners kommo från Norwegia» (dicebat, quod antecessores sui et fere omnium baronum Normannie de Norwegia uenerunt) [5]). Uttryck-

[1]) Steenstrup, I, 148. — Man jemföre härmed den gottländska berättelsen om att goterna kommit från Gottland och den schweitziska om befolkningens i Schweitz ursprung från Sverige.

[2]) L'ystore de li Normant. Éd. Champollion-Figeac, 9.

[3]) M. G. SS. I, 532, 536.

[4]) Migne, Patrologia latina CXLIX, 1101.

[5]) Die Gesetze der Angelsachsen, herausgeg. von F. Liebermann I, 661. Jmfr härmed Roman de Rou, 9023—9036, och Chronicon Lichfeldense (hos Wilkins, Leges Anglo-Saxonicæ, 216).

sättet står tydligen i den avgörande punkten nära det i Chronicon northmannorum, och detta är än mera fallet med ett annat uttryck i samma lagarbete, där det säges om Scanzia, att det kallas Norweia (Scancia, que modo Norweia uocatur)[1]. William of Malmesbury utbildar den i Leges Edwardi confessoris förekommande uppfattningen vidare, icke, såsom man påstått, därvid återgivande en självständig tradition, utan tydligen på grund av Dudos utvandringsteori: »Först Hasteng, kort därefter Rollo, vilken stammade från en förnäm, men av ålder förgäten släkt hos norrmännen och som på konungens bud måst lemna sitt fädernesland, förde med sig på sitt tåg många, som voro fylda av stora förhoppningar och vilka antingen främmande rikedom eller medvetandet om egna brott drev i viking (Rollo, qui nobili, sed per vetustatem obsoleta prosapia Noricorum ortus, regis præcepto patria carens, multos, quos vel æs alienum vel conscientia scelerum exagitabat, magnis spebus solicitatos secum abduxit)[2]. Man jemföre härmed, att Dudo icke heller känner namnet på Rollos förfäder, den dominerande roll konungens påbud om landsförvisning spelar hos honom och de uttryck han har om att de landsförviste skulle samla sig rikedom i främmande land (dimittuntur a suis inopes, ut mercentur ex extraneis dapes; fenerentur præliantes; gratulentur exterorum possessione) och om deras förbrytelser före förvisningen (rerum pro possessionibus contra patres avosque aut sæpius inter se ferociter objurgati; dacigenarum pubium turmis bellorum incendia inter se et in patres et avunculos frequenter suggerentibus)[3].

Rollo var alltså från Norge. Vad som återstod var att hänföra honom till bestämd trakt av landet och bestämd släkt och att giva honom ett förflutet.

Denna nya utveckling av Rollomotivet har, så vitt man kan se till en början egt rum på brittiskt område. Den har

---

[1]) Die Gesetze der Angelsachsen I, 659.
[2]) Gesta regum Anglorum, ed. Hardy, 199.
[3]) Dudo, éd. Jules Lair, 141, 130, 129.

sina utgångspunkter i två traditioner, av vilka den ena är bevarad i ett irskt sagafragment av hög ålder.

Det berättas i detta sagafragment, att icke långt före den tid, då danskarne erövrade York (omkr. 865), det herskade krig och varjehanda oro i Lochlann. De två yngre sönerna av Albdan, konung av Lochlann, heter det, fördrevo då den älste sonen Raghnall, Albdans son, av fruktan för att han skulle taga konungadömet i Lochlann efter deras fader; och Raghnall kom med sina tre söner till Orkneyöarne, och Raghnall dröjde där med sin yngste son. Men hans äldre söner drogo, drivna av övermod och ärelystnad, med en stor här, som de samlade från alla håll, till de brittiska öarne för att anfalla franker och sachsare [1]).

Den andra utgångspunkten för den nya sägenutvecklingen om Rollo ligger i den isländska traditionen om Ragnvald, jarl på Möre, och hans söner. Vilka dessa senare voro framgår av en skaldedikt tillskriven en av dem, Torv-Einar, som skall ha levat omkring 900. Skalden säger i denna dikt att han fällt herskarens unge son på öarne; »man säger, att det hotar mig en fara från den modige konungen; jag har huggit ett skår i Haralds sköld». Han har hämnats sin fader Ragnvalds död för sin fjerdedels vidkommande, och han nämner sina tre bröder: »jag ser intet spjut flyga mot fiendernas mängd från Rolfs eller Rollögs hand; . . . i afton, medan vi kraftigt kämpa, sitter Tore jarl på Möre overksam vid dryckesbordet och tiger» [2]).

Den norske Ragnvald, vars son Torv-Einar i Harald Hårfagres tid levde på Orkney-öarna, hade alltså även en son vid namn Rolf. Men om sönerna till den irske Raghnall, vilka kommo från Lochlann till Orkney-öarne, heter det, att de kämpat mot frankerna, och Rolf var det nordiska namnet på Normandies grundläggare Rollo [3]). Stoffet för den fort-

[1]) Annals of Ireland. Three Fragments ed. John O'Donovan, 159. Jmfr Steenstrup I, 92.

[2]) Den norsk-islandske Skjaldedigtning, utg. ved Finnur Jónsson, A. 31, B. 27.

[3]) Storm, Kritiske Bidrag etc., 163.

satta sägenutvecklingen låg till reds. Författaren till Historia Norwegiæ, som skrev i slutet av 1100-talet, efter all sannolikhet på Orkney-öarne, kombinerade de båda traditionerna och utdrog konsekvenserna.

Det heter i Historia Norwegiæ: »I Harald Hårfagres, konungens av Norge, dagar drogo vikingar av den mäktige hövdingen Ragnvalds ätt med en stor flotta över Solundhavet, förgjorde fullständigt pikter och paper efter att ha fördrivit dem från deras gamla boplatser och lade Orkney-öarne under sig; de togo fast vinteruppehåll där, men drogo sommartid under tyrannisk framfärd än mot anglerna, än mot skottarne och understundom även mot irerna, så att de lade under sitt välde i England Northumberland, i Skottland Katanæs, i Irland Dublin och de andra städerna vid havet. Bland dessa vikinger var Rodulfus, som med några få intog staden Rouen i Normandie» [1].

Den isländska traditionen i anslutning till Torv-Einars vers och den irska om Raghnall och hans söner äro i Historia Norwegiæ sammanflutna, Ragnvald och Raghnall, av vilka den förre var jarl på Möre, den senare ansetts vara ingen annan än Ragnar Lodbrok [2], identifierade, och Rodulfus av Ragnvalds ätt bliven till Normandies grundläggare. Men samtidigt utfylles bilden av den senare ytterligare. Författaren till Historia Norwegiæ säger om Rodulfus, att han intog Rouen genom en märklig list, och överflyttar därefter på honom den sägen om ett krigsputs, som återfinnes även mången annorstädes och bland annat berättas om normannerna vid Paris' belägring 886 [3]; han låter fullkomligt ohistoriskt Rolf äkta den avlidne normandiske grevens hustru, och lika ohistoriskt efter ett segerrikt krigståg mot friserna sviktligen dödas av sin styvson i Holland [4]. Slutligen ger författaren också efter engelsk källa [5]) en stamtavla över Rollos

[1]) Monumenta historica Norvegiæ, udg. ved Gustav Storm, 89.
[2]) Steenstrup I, 91; II, 379. Jmfr Storm, Kritiske Bidrag etc. 67.
[3]) Se exempelvis M. G. SS. II, 202; IV, 139; Guillaume de Jumièges V, 11.
[4]) Steenstrup I, 135.
[5]) Monumenta historica Norvegiæ, 91.

efterkommande och tillägger honom själv tillnamnet Gånge-Rolf, »enär han på grund av sin väldiga kroppstorlek icke kunde rida utan alltid gick», ett tillnamn, som i isländsk tradition av samma skäl även tillägges en annan person med namnet Rolf [1]). Karakteristiken af Gånge-Rolf är för övrigt stereotyp. Den från Beovulf kände konung Hugleik omtalas i en skrift från 900-talet hava varit så stor, att från hans tolfte år ingen häst kunde bära honom, och i den sydtyska dikten »König Rother» från 1100-talet heter det om konung Aspriân: »den ne mochte nicht ein ros getragen» [2]).

Den isländska traditionen sådan denna möter på 1200-talet i Landnamabok [3]), Jarlasagan [4]) och i Fagrskinna [5]), vilka alla stå i beroende av varandra och av samma tradition som den i Historia Norwegiæ, gör Rolf uttryckligen till Ragnvald Mörejarls son, men ger annars intet nytt av någon betydelse [6]). Först hos Snorre möter en väsentligen vidgad skildring [7]).

Det nya i denna skildring framkommer under utnyttjande av en lausavers, vari det heter: »I vraken Nevjas namne; I driven nu ulven ut av landet; varför faren I så våldsamt fram mot höldernas kloke frände, konung? Det är illa att visa ulvasinne mot en sådan ulv, krigare. Den lär icke fara var-

---

[1]) Jmfr Finnur Jónsson i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1907, s. 329.

[2]) Storm, Kritiske Bidrag etc., 186.

[3]) Landnámabók, udg. ved Finnur Jónsson, 96. 210.

[4]) Orkneyinga Saga, ed. by Gudbrand Vigfusson (Icelandic Sagas I i Roll's Series), 4.

[5]) Fagrskinna. Nóregs konongatal udg. ved Finnur Jónsson, 296.

[6]) På den sena uppgiften i Landnámabók, 31, 152, att Helge Ottarsson härjade i Skottland och där tog till fånga Nidbjorg, dotter av konung Bjolan och Kadlin, Gånge-Rolfs dotter, kan i detta sammanhang givetvis intet byggas i fråga om Normandies grundläggare. Från Landnamabok är denna uppgift sedan lånt till Flat. I, 308, och Laxdœla saga, udg. ved Kaalund, 106.

[7]) Det torde böra nämnas, att i Laxdœla saga, 106, och i Þorsteins saga hvita (Austfirdinga sǫgur, udg. av J. Jacobsen, 3) Gånge-Rolf göres till son av en Øxna-Thore, vilken den förre placerar som herse öster i Viken, den senare som lenderman i Nummedalen.

liga fram mot konungens hjordar, om den löper till skogs» [1]). Den i denna lausavers nämde Nevja bar enligt traditionen förnamnet Rolf och var fader till Ragnvald Mörejarls hustru Hild; versen blev på 1200-talet tillskriven henne och ansedd att syfta på hennes son Rolf — Gånge-Rolf. Och sedan den väl införsatts i detta sammanhang, fick Snorre tillfälle till följande skildring: »En sommar, när Gånge-Rolf kom ur viking österfrån i Viken, högg han där strandhugg. Konung Harald var i Viken; han vart mäkta vred, då han sporde detta, ty han hade lagt strängt förbud mot att råna inomlands. Konungen lyste därför på tinget, att han gjorde Rolf fredlös i Norge. Men när Hild, Rolfs moder, sporde detta, for hon konungen till möte och bad om fred för Rolf; konungen var så vred, att det gagnade henne intet att bedja; då kvad Hild detta ...» [2]).

Legenden om Gånge-Rolf, Normandies grundläggare, är fullt färdig: hjelten är hänförd till bestämd plats och bestämd släkt i Norge; han har därjemte erhållit ett förflutet. Och liksom för att styrka legendens trovärdighet tillägger Snorre i Olav den heliges saga om Gånge-Rolfs efterkommande i Rouen: »Medlemmarne av denna släkt räknade sig sedan länge i släkt med Norges hövdingar och satte stort värde därpå. De voro alltid de bästa vänner med norrmännen, och alla norrmän, som ville, hade hos dem fredland» [3]).

Det torde av vad här anförts framgå, att den norsk-isländska traditionen utgör frukten av en serie kombinationer av olikartade, med varandra icke samhörande uppgifter och att dessa vidare utvecklats genom fria tilldiktningar. Denna tradition har endast sägenhistoriskt intresse. Frågan är i vad mån den normandiska förtjenar tilltro.

[1]) Den norsk-islandske Skjaldedigtning, A. 31, B. 27.

[2]) Heimskringla, udg. ved Finnur Jónsson I, 131.

[3]) Saga Olafs konungs ens helga, udg. ved P. A. Munch og C. R. Unger (1853), 24.

Den föregående granskningen av denna tradition har givit vid handen, att först Dudo har något att berätta om Rollos härkomst och att vad han berättar ligger till grund för uppgifterna i den senare normandiska litteraturen. Traditionen står och faller alltså med Dudos auktoritet.

Dudos verk har förelegat färdigt efter 1015; det är utarbetat på grundval av traditionerna vid det hertigliga hovet i Normandie, framför allt efter utsagor av greve Raoul av Ivry, en sonson till Rollo. Det kan synas, som om detta a priori skulle ge arbetet en viss auktoritet, och såväl Jules Lair som Johannes Steenstrup hava också skänkt detsamma en så gott som obetingad tilltro. Deras uppfattning har emellertid icke slagit igenom. Redan benediktinerna uteslöto Dudos verk ur Recueil des historiens de la France; i senare tid ha framför andra August le Prevost, Georg Waitz, Ernst Dümmler och Gustav Storm i grund rubbat tilltron till honom. Dudo skriver på beställning, och hans starkt retoriska skildring, avfattad på ett tillkonstlat språk, är liksom Saxos på samma sätt tillkomna verk alltigenom tendensiös. I sin första bok hopar Dudo på Hasting, vars namn den bär, en serie af bragder utförda av andra; i den nästa är det Rollo, som på samma sätt spelar huvudrollen och under sitt namn samlar alla de gängse, men starkt förvanskade traditionerna om de nordiska vikingarne, i första hand i Seinelandet, under sista fjärdedelen av 800-talet och början av det följande århundradet. Det är enligt Dudo, Rollo, som för befälet över den normanniska hären i England 879; det är också han, som leder normannernas rörelser i Friesland, vid Schelde och Condé under förra delen av 880-talet. Från Schelde seglar han till Seine och från landet vid dess mynning för han 885 sina skaror mot Paris. Den stora normanniska belägringen av den frankiska huvudstaden tillägges utan vidare honom, vad de vidlyftiga källskrifterna annars icke känna; han är också tvärt emot all autentisk historia ledaren för normannernas tåg upp i Burgund och deras härjningar kring Sens. Dessa händelser strax efter mitten av 880-talet knytas av Dudo omedelbart samman med hän-

delserna i Seinelandet 911: från Burgund hastar Rollo över Paris till belägringen av Chartres. Det är tydligt, att det för Dudo och hans tillskyndare i första hand gällt en glorifikation av det normandiska hertigdömets grundläggare. Men även när skildringen sent omsider nått fram till Rollos verkliga historia, visar sig tendensen. Genom en sammanblandning av honom och den normanniske hövdingen Godfred lyckas det att vid den historiskt osäkra uppgörelsen vid Epte med Karl den enfaldige 911 få Rollo, det normandiska hertighusets stamfader, gift med den frankiske konungens dotter Gisla, och det framhålles därjemte — syftet är här politiskt och gäller förhållandena i Dudos egen tid — att han vid samma tillfälle erhöll utom sitt normandiska hertigdöme även Bretagne, av vilket först hans son kom i besittning [1]).

Med ett verk som detta — vars beskaffenhet ytterligare belyses därav, att Dudo icke känner någon äldre fransk konung än Karl den enfaldige (898—929), vilken han låter regera redan 876 — rör man sig givetvis som på gungfly, och det är endast av det anförda sjelvklart, att blott på grundval av honom även i fråga om Rollos tidigare historia ingenting kan exakt fastslås. Det låter sig emellertid göra att gå ännu ett steg vidare och klarlägga vissa punkter i denna historia, ur vilka bestämda slutsatser framgå.

Dudos geografiska beskrivning på Europa, specielt Dacien, från vilket Rollo ursprungligen skall ha kommit, och dess närmaste omgivningar är ytterst baserad på Paulus Orosius och Jordanes, hos vilka man ställvis alldeles ordagrant återfinner densamma [2]). Det är i överensstämmelse med

---

[1]) Le Prevost i sin upplaga av Orderic Vitalis; Waitz i Göttingische gelehrte Anzeiger. Nachrichten 1866, s. 69; Dümmler i Forschungen zur deutschen Geschichte VI, 357; Storm i Kritiske Bidrag etc., 146. Jmfr Vogel, Die Normannen und das fränkische Reich, 262, 279.

[2]) Jules Lair i sin edition av Dudo, 32. Till de här påpekade parallelställena kan ännu läggas följande;

Getica I: 9.	*Dudo, 129.*
Habet quoque is ipse inmensus pelagus in parte artoa, id est septentrionali, amplam insulam nomine	Feræ gentes et barbaræ, quæ ex Scanzia insula, Oceano hinc inde circumsepta,

dessa författare och deras avläggare, som Dudo till trakterna mellan Donau och det skytiska havet förlägger de många vilda folkslag, vilka som en bisvärm ur sin kupa eller svärdet ur slidan berättas hava kommit från den havomflutna ön Scanzia, och som han till länderna här räknar Alanien och Gothien och mitt emellan dem lägger Dacien, vilket är omkransat och beskyddat av väldiga bergskedjor. Denna Dudos skildring är rent stereotyp, en frukt av de kunskaper han på boklig väg inhemtat. Men liknande är också förhållandet, då han omedelbart därefter skildrar orsakerna till vikingatågen och särskilt till den utvandring, som ytterst gav stöten till att Rollo kom att lemna sitt land. Den nya grundval, på vilken han, antagligen med någon mellanhand, här bygger, har hittills icke beaktats, men är tydligen Paulus Diaconus' Historia Langobardorum. Enligt Paulus äro de nordliga trakterna av beskaffenhet att alstra en talrik befolkning; sådana massor av människor födas däruppe i norr, att hela trakten från Tanais ända till solens nedgång med rätta bär det allmänna namnet Germanien. Och många folkslag, berättar han, hava på grund därav, att detta land alstrar så många menniskor, att det knappast kan föda dem, ofta utgått därifrån, vilka ödelagt icke blott delar av Asien, utan framför allt det angränsande Europa. I samma förhållande, vilket Paulus här anger såsom orsaken till folkvandringarne, ser Dudo orsaken till vikingatågen, och båda nämna bland de folkslag, som tågade ut, speciellt goterna. Paulus fortsätter: »när menniskorna förökat sig till den grad, att de icke längre kunde bo tillsamman, berättar man, att de delade hela hopen i tre delar och utrönte genom lottkastning, vilken del av dem som skulle lemna landet och söka sig nya boplatser». Dudo generaliserar denna sats, som närmast gäller longobarderna, och formulerar den så, att då ungdomen

---

Scandzam, unde nobis sermo, si dominus iubaverit, est adsumpturus, quia gens, cuius origenem flagitas, ab huius insulae gremio velut examen apium erumpens in terram Europae advinit.	velut examen apum ex canistro... dicuntur prosiluisse.

blivit så talrik, att den icke kunde bo där den bodde, samlades efter lottkastning en mängd av de unge och drevs efter gammal sedvänja ut i främmande land för att där förvärva sig rike. Till Paulus Diaconus utvandringsteori kommer emellertid hos Dudo även ett försök att förklara orsaken till överbefolkningen. Han finner denna — och en medeltida hjärna kunde icke gärna göra annat — i det vilda, sedeslösa liv, som befolkningen levde [1]).

Paulus Diaconus liksom Jordanes och ännu andra ange som utgångspunkt för de stora utvandringarne en ö, som de ge namnet Scadinavia eller Scanzia. Dudo försummar givetvis icke att låta denna ö spela en roll även i Rollos tidigare historia. När denne flytt från Dacien, föras han och hans män på vägen till sitt nya hemland vid Seine först till Scanza insula, och därmed har hans historieskrivare fastslagit, att normanderna kommit från samma frejdade ö i oceanen som före dem goter och longobarder.

Såväl Dudos skildring av de geografiska förhållanden, i vilka han införsätter Rollos tidigare historia, som hans utvandringsteori visa sig alltså vara litterära lån, vilka anbragts, ej alltid utan tendens, men alltid på fri hand. Lika litet som under sådana omständigheter vikingatågens orsaker kunna klarläggas på grundval av Dudo, lika litet torde det vara möjligt att på en karta bestämt utlägga den normandiske författarens Scanzia eller hans bergomkransade Dacien, Dacien vid Donau, från vilket Rollo skall ha utgått. Men det torde också vara lönlöst att söka identifiera folket i detta Dacien, vilket av Dudo omvexlande kallas northmanner, dacer, dacigenæ, daner och danaer, de senare enligt egen utsago ättlingar av den trojanske Antenor, med folket i Danmark, danskarne. Det gör härför icke tillfyllest, att Dudo — det är på ett enstaka ställe i hans stora verk — i förbigående också nämner northguegigenæ, vilket väl betecknar norrmännen. Det sammanhang, i vilket omnämnandet sker, visar icke, att

---

[1]) Paulus Diaconus, Historia Langobardorum I: 1—2; Dudo, éd. Jules Lair. 129, 141.

Dudo fäst något bestämt begrepp vid detta folknamn eller kunnat skilja northguegigenæ från dacigenæ; det synes närmast antyda, att de förra enligt honom bo i Dacien och tillhöra dacerna [1]).

Dudo har, så vitt man kan se och som det är att vänta, intet vetat om nordiskt land och folk, men icke utan skicklighet dolt sin okunnighet under en lånad yta.

Det enda, som under dessa förhållanden låter sig historiskt konstatera, är, att Dudo och traditionen efter honom i Normandie gjorde det temligen obestämbara Dacien till Rollos och hans mäns hemland. Denna tradition är den älsta, etthundra år yngre än Rollo. Vid samma tid ha Northmannia och northmanni, den tidigare benämningen på Norden och nordboarna, hunnit bliva å ena sidan till Norge och norrmännen, å den andra till Normandie och normanderna. Normandies grundläggare hänföras redan på 1000-talet till Norge, och fram i nästa århundrade är även Rollo uttryckligen omtalad som norrman. Denne Rollo blir genom kombinationen av en irsk och en isländsk tradition till Gånge-Rolf, Ragnvald Mörejarls son. Under utnyttjande av en ännu bevarad lausavers förvandlar han sig slutligen till vikingen, som i Harald Hårfagres tid gör strandhugg i Viken och efter att ha förvisats vinner sig rike i Normandie.

Lauritz Weibull.

---

[1]) Enligt Dudo, 276, har greve Richard av Normandie, Rollos sonson, sänt bud till Dacien, för att begära hjelp av dacernas mäktiga folk (legatos ad Daciam celeriter misit, ut gens robustissima Dacorum accelerato *juvamine* succureret illi) och dacerna ha, efter att snabbt ha utrett och lastat sina skepp, i hast anlänt till Rouen (Daci ... *aptatis oneratisque navibus* celeriter aggrediuntur Rotomum festinanter). Dacerna segra i striden, frankerna begära fred, och Richard förelägger saken för northmanni, qui et Daci, vilka misstro frankerna och vilja erövra hela Francia. Dacerna svara då Richard: Quid facient vel quid dicent cæteri Dacigenæ et Northguegigenæ, qui *præparatis et oneratis navibus hujus rei juvamine*, aggredientur nobiscum immani hostilitate? Quid de Hirensibus, quid de Alanis, quid de cæteris quamplurimis gentibus?

(Tryckt i december 1911.)

Helligåndsklostret i Malmø.

Middelalderens og renaissancens mennesker levede under ganske anderledes usikre og omskiftelige livsvilkår end de, vi kender. En brand kunde fortære, en plyndring ødelægge alt, hvad man i et langt liv havde samlet. Mod sygdomme kendte man som regel ikke noget råd, hverken mod epidemierne, der oftest fremkaldte fuldstændig panik, hvor de ramte, eller mod de snigende og tærende sygdomme. — Staten var for svag til at kunne påtage sig løsningen af sociale opgaver, og et ordnet syge- og fattigvæsen var derfor noget ganske ukendt. Det var ondt for de mange, som måtte gribe tiggerstaven og søge deres brød på alfarvej; vi ser dem ofte fremstillede på datidens kalkmalerier.

Men med nøden voxede også barmhjærtigheden. Man var medlidende overfor dem, der led en ulykke, der nårsomhelst kunde ramme en selv. Meget spillede det religiøse ind, særlig Kristi ord i Bjærgprædiken om at hjælpe de nødlidende, også en egoistisk lyst til ved gode gærninger at samle sig den slags skatte, som møl og rust ikke kunde fortære.

Den private velgørenhed var derfor altid meget betydelig. Både klostrene og den øvrige gejstlighed skulde hjælpe de nødlidende. På korstogstiden opstod særlige munkeordener med det formål at pleje gamle, fattige og syge. Den betydeligste af disse ordener var Johanniterne, hvis store kloster i Jerusalem blev forbillede for senere tider, og hvis ordensregler efterlignedes overalt. I den senere middelalder gik de helt op i kampen mod de vantro, og de johanniter-

klostre, der fandtes i Norden, spillede ikke nogen særlig stor rolle på fattigplejens område. Johanniternes opgave blev overtaget af andre ordener. Således havde Antoniterne stillet sig det mål at kæmpe med en af middelalderens frygteligste sygdomme, helvedesilden, og Helligåndsordenen, der var oprettet af Gui fra Montpellier, stræbte at lindre sygdom og nød i almindelighed.

Ingen af disse to ordener nåede imidlertid til Norden før i middelalderens sidste århundrede. Her som i Nordtyskland var der mindre stiftelser, der ikke hørte ind under nogen særlig orden, men havde et mere privat præg. Disse stiftelser, som fandtes næsten i alle selv meget små byer, var i reglen enten St. Jørgenshuse (hospitaler) eller helligåndshuse. St. Jørgenshusene var de ældste velgørende stiftelser, der fandtes i Norden; det var dem alene, der oprindelig betegnedes med navnet hospitaler, ligesom hospitalssyge kun betød den frygtelige sygdom, der plejedes i dem, spedalskhed. Udbredt som sygdommen måtte også hospitalerne være; de lå gærne udenfor byerne for ikke at brede smitten videre. På helbredelse var der ikke at tænke; det eneste, man kunde håbe på, var, at man ved godgørenhed kunde mildne sygdommen en smule.

Inde i byerne lå derimod den anden klasse af milde stiftelser, de såkaldte helligåndshuse.

Det fælles navn viser hen til, at man overalt mente, at man udførte den Helligånds gærning, derimod ikke til noget fællesskab i oprindelse og styrelse. De få oplysninger, man har om de danske og svenske helligåndshuse, tyder på, at de kunde være anlagte af forskellige myndigheder — en biskop, et domkapitel, kloster eller en bys øvrighed — og ligeledes styredes i flæng af gejstlige eller verdslige. Nogen forbindelse mellem dem spores ikke, og de få bevarede segl viser alle mulige former. De synes at være opvoxet uafhængigt af hverandre.

Ensartet var derimod deres virkemåde og — synes det — bygningsform. Det lader til, at de som regel har bestået af en lang hvælvet sal, delt på langs ved en midtergang; på

begge sider af denne lå lemmerne. For den ene ende var der et kapel, for at alle kunde nyde religionens trøst. Det er således, den endnu bevarede bygning i Lübeck og en tegning af helligåndshuset i Nykøbing (Falster) viser sig. — Fælles for dem var tillige, at de som regel lå i nærheden af rindende vand.

Helligåndshusene var ikke sygehuse i vor tids forstand, steder, hvor man behandlede akute sygdomme. Det var plejestiftelser for arbejdsudygtige, t. ex. blinde, lamme, alderdomssvage eller folk, der havde en eller anden uhelbredelig sygdom, kun ikke spedalskhed. For disse skulde man søge at gøre tilværelsen så lys som mulig; de skulde have en rigelig forplejning — noget for rigelig efter vore begreber —, hyppige bade, varme klæder og senge. Johanniternes og efter dem de fleste hospitalsregler betonede, at lemmerne var husets herrer og de, der plejede dem, kun tjenere. Derfor skulde også lemmerne have først af maden og de største portioner. Om nogen lægebehandling var der derimod som oftest ikke tale; både læger og apotekere forekom yderst sjældent, i al fald i Nordens middelalder.

I Skåne fandtes i middelalderen helligåndshuse i Lund, Malmø, Landskrona, Ystad, Åhus, Væ og Falsterbo. Forbindelse mellem dem synes der ikke at have været, og vi kender ikke stort til andre end dem i Lund og Malmø..

Helligåndshuset i Lund hører til de ældste i Danmark og nævnes allerede 1269. Formodentlig var det oprettet af domkapitlet, som det altid stod i nær forbindelse med, i den senere tid således, at et af kapitlets medlemmer, ærkedegnen, havde overtilsynet med det, medens en lægmand besørgede den egentlige forvaltning. Et halvgejstligt broderskab hjalp med til at pleje lemmerne. Helligåndshuset nævnes i mange gavebreve og testamenter og blev en ganske velhavende stiftelse.

Bedre kendt er imidlertid helligåndshuset i Malmø, der fra at være en næsten rent verdslig stiftelse gik over til helligåndsordenen; dets korte tilværelse som kloster blev ganske bevæget, og dets ophævelse foregik under meget dramatiske

former. Skønt der nu ikke findes sten på sten tilbage, lønner det sig da alligevel at få et kort overblik over dets historie.

Det er formodentlig stiftet kort efter midten af 14. årh. og nævnes første gang 1384. Under byens styrelse har det sikkert stået fra første færd; i Malmøs gamle stadsbog optoges en fortegnelse over dets ejendomme. Allerede 1420 var disse ikke ubetydelige. Helligåndshuset ejede da i Malmø 5 gårde og 3 stenboder, skænkede mest af stadens borgmestre og rådmænd, deriblandt medlemmer af den adelige slægt Rosensparre, dog også af en landadelsmand, væbneren Jens Esbernsen til Fosie. — Også på anden måde havde stiftelsen indtægter; vi har bevaret et afladsbrev, udstedt til det 1411 af biskop Johannes af Laodicea i anledning af, at dets kirke var brændt to gange.

Gavernes antal var dog langtfra stort nok. Det var vanskeligt for åndelige stiftelser i Malmø at hævde sig overfor nabobyen Lund med de langt større afladsrettigheder. I testamenter betænktes helligåndshuset derfor ikke ofte, og i løbet af 60 år kender vi kun tre gavebreve på jordegods. Det er særlig to søstre af slægten Gagge, der viser sig som stiftelsens velgørere. — 1460 skænkede Ingeborg Nielsdatter Gagge til Skabersø, der var enke efter Åge Star og Niels Knudsen, en gård i Malmø nord for helligåndshusets teglgård, på betingelse af, at der til bedste for stifterindens slægt blev holdt fire begængelser om året samt messer for den hellige jomfru hver lørdag og søndag. Hendes søster Eline Nielsdatter Gagge til Assartorp, enke efter Hans Nielsen, skænkede 1467 en anden gård i Malmø, der grænsede til den, søsteren havde skænket, på betingelse af lignende sjælemesser. Endelig var 1471 en del skånske adelige forsamlede i Malmø for at skifte arven efter dekanen i Lund Trued Jensen Has (Due); også de skænkede »helligånds hus og kapel» en grund vest i Malmø sønden op til Adelgaden, på betingelse af messe hver lørdag.

Videre nåede helligåndshuset ikke i den periode, der ligger forud for klostertiden. Om dets bygninger og indret-

ning er oplysningerne i denne tid ikke mange. Det stod under tilsyn af byens øvrighed, men den egentlige styrer var i al fald i begyndelsen en præst. Der var en kirke, hvor der nævnes et jomfru Marie alter — måske har hele stiftelsen været indviet til den hellige jomfru. I teglgården brændtes de sten, der brugtes til dets egen bygning, måske også til det »helliggesthustårn», der omtales som et led i Malmøs befæstning.

Efter 1430 var imidlertid selve helligåndsordenen nået op til Norden. Dens hovedkloster, St. Spirito in Sassia i Rom, nød pavernes særlige begunstigelse; disse gjorde meget for at forbedre bygningerne, og pave Sixtus IV opførte fra nyt det smukke hospital ved Tiberen, der i Rom er en af de bedste bygninger fra den ældre renaissance. Også med åndelige gaver blev klostret rigt udstyret; det fik mange privilegier og store afladsrettigheder. Mest interessant er det broderskab, der var knyttet til stiftelsen; indskrev man sig personlig i broderskabsbogen og gav et bidrag til hospitalet, opnåede man så mange forrettigheder, at de vel kunde forslå for en rum tid af skærsilden. Intet under da, at broderskabsbogen særlig efter en fornyelse under Sixtus IV (1478) kom til at vrimle af navne, hvoriblandt der findes mange af de berømteste fyrstelige og adelige slægter i hele Europa.

Selv for det fjærntliggende Norden er indtegnelserne ganske talrige; man træffer således kong Hans, hans dronning Kristine og sønnen Kristiern. Men af særlig interesse for Skånes historie er det, at nytårsaftensdag 1500 indtegnedes en stor mængde af landskabets mest fremragende mænd og kvinder, således ærkebiskop Birger, dekanen Peder Poulsen, ærkedegnen Jon Skalder, ærkebispens fodermarsk Sten Stensen Laxmand, hans skænk Poul Jensen Kyrning og hans lensmand Tue Bagge — på den anden side hans bitre fjende Paul Laxmand samt dennes fætter Oluf Stigsen Krognos, Peder Lang til Valløse, fru Maren Lunge til Krogholm og mange flere. — Det ser ud til, at alle disse virkelig har fejret nytårsaften 1500 sammen i den evige stad, og at de altså for en kort tid har kunnet glemme deres stridigheder,

men det er ganske vist også muligt, at navnene er indtegnede af en afladskræmmer, der har rejst i Norden.

1451, altså lige efter jubelåret 1450, hvor Rom vrimlede af pilgrimme fra alle lande, omdannedes helligåndshuset i Ålborg til kloster og blev den störste og rigeste stiftelse, denne orden kom til at eje i Danmark. 1470 oprettedes et kloster i Nakskov, 1474 i København, 1478 i Fåborg, 1480 i Malmø og c. 1489 i Randers. Både i København og Malmø skyldtes klostrene Kristiern I:s egen indgriben. På sin rejse til Rom 1474 havde han selv besøgt St. Spirito in Sassia og fået interesse for at udbrede ordenen i Danmark.

C. 1479 henstillede kongen derfor til øvrigheden i Malmø, at den vilde tillade, at prioren i København indsatte nogle af sine brødre i Malmø helligåndshus for at omdanne det til kloster, »på det at det må des bedre bygges, forbedres og i gode måde opholdes, så at gudstjeneste må des ydermere holdes og forøges efter den helligåndsregel, og fattige, syge og nødtørftige folk må der fange deres nødtørft og nathvile». — Magistraten gav sit samtykke hertil, dog på det vilkår, at de tidligere aftalte 7 årtider og 4 daglige messer skulde opholdes. Helt vilde magistraten ikke slippe sin stiftelse af hænde; den skulde vedvarende have overtilsyn og være prioren behjælpelig med at »skikke i gode måde, hvis brøst deri findes», og den betingede sig, at fattige, vejfarende pilgrimme skulde nyde gæstfrihed i klostret. — Øvrigheden sikrede sig endelig, at der ikke kunde ske forsømmelser; skete disse, skulde borgmester og råd have fuldmagt til at undervise munkene »og skikke, at alle forskrevne ærinder kom til rede og god skikkelse». — Kongen gav derefter sit samtykke til omordningen, ligeledes ærkebiskop Jens Brostrup og helligåndsordenens stormester Innocentius Flavius de Rovere, endelig også paven. Den københavnske prior Kristiern Torkildsen blev ikke alene overhoved for Malmø kloster, men vikar og visitator for hele helligåndsordenens danske afdeling.

Det ser ud til, at man i Malmø ikke har været særlig glad for oprettelsen af det nye kloster, og man forstår godt byrådets betænkeligheder. I steden for en stiftelse, som

byen selv rådede over, fik den et uafhængigt kloster, i steden for én præst en række brødre fra København. Man kunde frygte for stridigheder mellem dem og sognepræsten for Petri kirke eller med gråbrødrene i Malmøs andet kloster. Og det nye kloster vilde sikkert få større udgifter end det tidligere helligåndshus: vilde indtægterne forøges i forhold dertil?

Det var ikke så meget virksomheden, der blev ændret; sygehus blev helligåndsklostret nu så lidt som før. Helligåndsordenen tog sig derimod med stor iver af hittebørn; denne omsorg var en hovedsag både for klostrene i Rom og København, og vi ved, at den heller ikke forsømtes i Malmø. — Men et kloster måtte nødvendigvis have fire længer, og da der hidtil kun var to, måtte der bygges. Man hører derfor tale om betydelige bygningsarbejder, hvorved også kirken sandsynligvis blev ombygget. Og endelig måtte der underholdes flere præster.

Den dragt, som de nye munke antog, var helligåndsordenens almindelige; dens særlige kendetegn var det hvide dobbeltkors, der syedes fast på dragtens og kappens venstre side; også i seglet findes dobbeltkorset.

Kongens interesse for den nye stiftelse var ikke så stor, at han skænkede den indtægter eller ejendomme. Og den skat af 2 dukater årlig, der skulde betales til det romerske kloster, måtte tynge hårdt på et ikke stort budget.

Indtægterne skulde væsentlig forøges ved salg af aflad og ved at udsende »bedere» rundt i landet; tillige havde helligåndsordenen ret til at udsende svin, der skulde fedes af gode mennesker til fordel for klostrene. Nogle indtægter fik man då også i de følgende år. Priorisse Gertrud i Bosø med hendes nonner og medlemmer af den skånske adel som Åge Jepsen (Sparre) og Oluf Stigsen Krognos' datter Ingeborg optoges i ordenens broderskab.

Men helligåndsklostrets prior Asser Ingversen stræbte videre. Han fik bygget et skib, formodentlig for at drive handel på Lübeck, men skibet duede ikke, og han kom i klammeri med skibsbyggeren. Ligeledes med mange andre

kom han i strid, sognepræsterne i Lomma og Arrie, en præst i Petri kirke, enkelte borgere i Malmø og selve byrådet, endelig med den fornemme adelsmand Henrik Ågesen Sparre. Hvor meget eller hvor lidt ret, han har haft, er ikke let at sige, men det praleri, hvormed han omtaler sin virksomhed som prior, gør ikke noget tiltalende indtryk.

Da han ikke kunde få medhold hjemme, klagede han til pave Innocens VIII og opnåede, at denne bandlyste hans modstandere. Disse rettede sig dog ikke derefter, og 1493 opnåede Asser da nye pavebreve, hvorved hans processer overdroges til pådømmelse af pavelige dommere, og klostret fik lov til at sende afladshandlere til Gotland, da indtægterne fra Lunde stift ikke slog til.

Asser var imidlertid ikke selvstændig prior, men stod under den københavnske prior Kristiern. Denne blev ked af de stadige stridigheder og benyttede sin overmagt til at fordrive Asser og hans tilhængere fra klostret i Malmø. Det er næppe gået for sig uden voldsomheder; i al fald beskyldte Asser senere Kristiern for, at han havde plyndret klostret for nogle af dets ejendele. En københavnsk munk Torkild Poulsen blev (1494) prior. Asser begav sig nu atter til Rom og forelagde sagen for sin øverste foresatte, helligåndsordenens stormester Benedictus de Senis. I Rom satte man ikke pris på, at priorerne tiltog sig myndighed over andre kloster end deres eget; man ønskede, at alle klostre skulde lyde direkte under Rom. Assers klage blev derfor gunstig modtaget. Processen blev langvarig, og selve Hemming Gad optrådte som sagfører for det københavnske kloster, men endelig 15. sept. 1499 faldt kendelsen. Stormesteren udstedte en række skarpe skrivelser til priorerne Kristiern og Torkild samt helligåndsbrødrene i Malmø og indsatte pány Asser til prior.

Det nyttede dog ikke noget. 11. juni 1499 havde de øvrige danske helligåndsklostre — København, Ålborg, Fåborg og Randers — ved et møde i Fåborg sluttet sig sammen til en fast enhed, og på egen hånd valgt priorerne i København og Ålborg til overhoveder samt vedtaget hvert år at holde generalkapitel. Overfor dette stærke sammenhold

gjorde stormesteren ikke længere indsigelse, særlig da den danske udsending, prioren Niels Pedersen i Ålborg, formodentlig har medbragt de penge, som de danske klostre i en årrække havde stået i restance med. Stormesteren anerkendte da (1500) den nye danske ordensprovins og lod Assers sag falde. Den ulykkelige mand fik kun en anbefalingsskrivelse fra sin foresatte og tilladelse til at ernære sig, som han bedst kunde. Hans senere skæbne kendes ikke; prior i Malmø blev han i al fald ikke mere.

Det er klart, at de lange stridigheter måtte have skadet klostret betydeligt og formindsket dets indtægter. De gaver, vi kender til i tiden omkring 1500, er da også i forhold til dem, der skænkedes til andre danske helligåndsklostre, temmelig små, således en sølvskål, der solgtes for 12 lybske mark, som anvendtes til en monstrans, 3 lod sølv, et pund sæd, en oxe, to opredte senge etc. — En rådmand i Malmö, »Jøns Michelson» (= den bekendte Hans Mikkelsen) skænkede 1502 klostret sin krambod, men samme år måtte det sælge en af sine ejendomme til præsten i Hököpinge.

Nogle år efter 1500 valgtes til prior en munk fra Randers kloster, magister Severin Ibsen, som havde været med til mødet i Fåborg 1499. Han opnåede på et generalkapitel, der holdtes i København, at dette klosters nye prior Peder Plog gav afkald på overhøjheden over Malmø, der altså fra nu blev lige stillet med de andre klostre. — 1512 drog han till Rom med støtte af den udvalgte konge Kristiern og opnåede da meget store pavelige privilegier for sit kloster. — Han forestillede paven, at dette var afhængigt af det københavnske og altså måtte have andel i dets privilegier, og med den begrundelse opnåede han, at nogle store afladsrettigheder, der tilkom klostret i København, måtte blive udvidede til det i Malmø. — Men samtidig fik han stadfæstelse på uafhængigheden af København(!) Ved et tredje pavebrev skaffede han brødrerne og lemmerne i klostret tilladelse til selv at vælge en skriftefader, der kunde give dem afløsning for deres synder; han fik endvidere lov til at lade hente relikvier fra de store magasiner af helgenben i Tre Fontane (ved Rom)

og Køln, fordi mange troende søgte hans kloster for at opnå aflad. — Så megen gunst kunde vel vække misundelse og skaffe uvenner, og det er meget forståeligt, at Severin Ibsen samtidig opnår et paveligt værnebrev for sit kloster, rettet til ærkebispen i Lund, abbeden i Herrevadkloster og ærkedegnen i Rostock.

Brevene tyder afgjort på en opgangsperiode. Det samme viser sig ved, at klostret i disse år fik skænket ikke ganske lidt gods, hvoraf noget lå udenfor Malmø. — 1507 gav Magdalene Olufsdatter Brems, enke efter Niels Brahe til Vandås, en gård i Barsebæk, til vederlag for en anden gård, som hendes søn, den senere så bekendte Niels Brahe, havde vundet i proces fra klostret. Til gengæld herfor skulde prioren og brødrene »holde et fattigt sygt menneske på sin seng, som ej før 'er at gange og adspørge sin føde, så længe som deres kloster stander. Og skal dette fattige, syge menneske bede for mig og min husbond Niels Brahe». 1510 skænkedes en større gave af flere medlemmer af slægten Sparre, hvoraf de mest bekendte var Åge Jepsen, den senere udvalgte ærkebiskop, og Henrik Ågesen til Hageløs, den samme, der havde været prior Asser Ingversens modstander. Til hjælp og trøst for »de fattige folk, som holdes og forses i Malmø helligåndshus», giver de to gårde i Malmø og en i Trelleborg. Til gengæld lover Severin Ibsen at holde messe hver mandag »pro fidelibus», desuden en messe hver fredag om Kristi vunder og to begængelser årlig for giverne og forskellige andre medlemmer af slægten Sparre. — 1516 skænkede en borgerinde fra Malmø, Birgitte Clausdatter, enke efter Most Hansen, »Gud til ære, og de fattige syge folk, som holdes og forses i helligåndshuset, til hjælp og trøst» en gård til i Malmø, dog mod at der hver tirsdag skulde holdes messe »pro fidelibus» samt en årlig begængelse for hende og hendes slægt, »med vigiliis om aftenen og messe anden dagen efter med alle brødre, som da tilstede ere». Gudstjenesten skulde ligesom den, der blev fastsat ved Sparrernes gave, holdes i et kapel, der lå syd for koret.

Det er rimeligt her at afslutte opregningen af gaverne til

helligåndsklostret, skønt man derved kommer ud over Severin Ibsens priortid (han afgik c. 1517 og blev munk i klostret i Ålborg). — 1520 stiftede to medlemmer af familien Thott, Otte Andersen til Næs og hans søster Anne, en evig messe i klosterkirken; den skulde holdes hver lørdag for Helligkorsalter syd for koret med en kollekt »pro fidelibus» og en årlig begængelse for Niels Stigsen Thotts sjæl. Til gengæld gav de en gård i Malmø. — Samme år skænkede Kristiern II, kort før han skulde begive sig på toget til Sverige, Oxie sognekirke med forpligtelse til årlig at holde to begængelser for ham og hans slægt. Et par år senere lovede klostret Lunde kapitel at give den sædvanlige afgift af kirken.

1520 var Malmø helligåndskloster da tilsyneladende en godt grundfæstet stiftelse, støttet på venskab fra kong Kristiern og mægtige slægter som Sparre og Thott. Dets ejendomme i Malmø var ikke ubetydelige; de opgives efter ophævelsen til 12 gårde, et hjørnehus, to jorder, en have og en mølle, der tilsammen indbragte over 262 mark årlig. Lidt jordegods var der desuden udenfor Malmø.

Klostret lå på en del af det nuværende stortorv og bestod som sædvanlig af fire fløje, hvoraf kirken udgjorde den sydlige. Om dets udseende ved vi ikke meget, da det få år efter reformationen blev helt nedrevet, og der ikke findes afbildninger. Dog giver regnskabsnotitserne om kirkens nedrivelse enkelte oplysninger. Den var forsynet med tre klokker, der efter reformationen kom til Petri kirke og med et »sejerværk» (ur), der kom til Gråbrødrekirke. Der var et orgel, munkestole i koret til kapitlet, og panel på kirkedøren. Endvidere var der ikke så få marmorstene — formodentlig ligstene — og endelig en stor kiste, sikkert til at opbevare klostrets breve. Der nævnes et kapel syd for koret og to altre, jomfru Maries og Hellig Kors.

Tiden før 1520 havde budt vanskeligheder nok for Malmø som for de andre danske helligåndsklostre. En hovedindtægt for dem var de store afladsrettigheder, men Leo X havde 1514 til fordel for bygningen af den nye St. Peterskirke suspenderet al aflad, altså også helligåndsordenens. Dennes

energiske stormester Alexander de Neronibus havde dog fået denne suspension noget formindsket, særlig ved, at moderhuset fik lov til overalt at udstede breve om Sixtus IV:s broderskab, og de gav omtrent samme rettigheder som de afladsbreve, som udstedtes af Peterskirkens udsendinge; selv forsøgte han ivrigt ved afladshandlere at konkurrere med Peterskirkens. De enkelte klostre kunde også få lov til at udstede de samme broderskabsbreve, om de føjeligt bøjede sig for moderhuset i Rom og betalte deres afgifter. De var selvfølgelig nødte til at underkaste sig; gjorde de ikke det, mistede de alle indtægter af den art.

De danske klostre bøjede sig, og for en kort tid gik provinsen i stykker, i det København og Malmø på egen hånd indbetalte alle deres restancer og til gengæld fik støtte fra moderklostret. Alligevel, den aflad, de kunde prædike, var ikke så meget værd som den, der blev forkyndt af Peterskirkens »agenter». Når disse tilmed optrådte så energisk som Tetzel i Tyskland og Arcimboldus i Norden, kunde nogle danske klostre ikke gøre sig håb om med held at modstå dem. Året 1517, da den sidste virkede heroppe, har derfor sikkert bragt dem store tab.

1520 var denne fare imidlertid forsvundet med Arcimboldus, alle de danske klostre var forsonede med det romerske kloster, og den danske provinsvikar var atter almindelig anerkendt. 1520 betalte såvel Malmø som de andre klostre den regelmæssige afgift til moderklostret.

Ingen kunde da ane, at knap ti år efter var klostret ophævet og munkene fordrevne. Måden, hvorpå dette skete, er skildret ofte, og der er ikke grund til pány at gå i enkeltheder. — Malmø var en af de byer, hvor reformationen tidligst og stærkest fik fodfæste. Borgerne harmedes over de mange præster, der ikke havde andet at gøre end læse messe, som man nu betragtede ikke som en fortjenstfuld handling, men som djævelens værk. Om bestyrelsen af klostret i sig selv har været uforsvarlig, kan man ikke sige med vished, da vi kun har fremstillinger fra protestantisk side. Vi ved dog, at klostrets sidste prior Anders Jensen har pantsat nogle

af dets ejendele, men det kan være sket i den hårde nød. Og da borgerne ikke mere vilde give munkene noget, blev nøden virkelig stor. Vi har et lille brev fra Anders Jensen til hans velynder Henrik Krummedige, hvori han i ynkelige udtryk anmoder om lidt fødevarer, »det står såre skarskelige (ɔ: knapt) til med os, det kende Gud». Munkene blev her som andre steder ligefrem sultede ud.

1527 begyndte reformationsbevægelsen i Malmø, ledet bl. a. af en af helligåndsbrødrene, Hans Spandemager; allerede næste år opnåede Malmø by at få helligåndsklostret skænket af kongen til rådhus, når munkene havde forladt det. Foreløbig tog man nu kirken i brug til protestantisk gudstjeneste. Uviljen overfor munkene steg, og man følte ingen lyst til at lade dem forblive i ro. 1529 opstod der et sammenstød mellem dem og protestanterne, og magistraten tog af dette, der i høj grad ser ud til at være arrangeret, anledning til at udjage de fleste af de munke, der endnu var tilbage. De af dem, der vilde føje sig, fik dog foreløbig lov til at blive, når de lovede at afholde sig fra al »messe, aflad og anden ugudelighed» og nøjedes med at passe de syge. Snart efter blev de dog alle fordrevne, og de blev endda tvungne til skriftligt at afstå klostret til byen.

Det malmøske byråds optræden er forståelig i de bevægede tider, men at den var både voldsom og ulovlig, kan ingen nægte. Dec. 1529 følte byrådet da også trang til at retfærdiggøre sig overfor kongen, der udtrykkelig havde givet ordre til, at munkene ikke med magt måtte fordrives af deres kloster. I retfærdiggørelsen opregnes naturligvis hele munkenes synderegister, men man kan ikke nægte, at det falder magert ud.

Få år efter forsvandt også de ydre spor af klostret. 1537 nedreves kirken og 1546 selve klosterbygningerne, der måske en tid havde været anvendte til rådhus. Pladsen blev benyttet til at anlægge Malmøs nye stortorv.

Omsorgen for de fattige gik nu i Malmø som andetsteds over til øvrigheden. At det blev til skade for dem, er utvivlsomt. Hvor megen overtro og egoisme der end i katolicis-

mens tid var forbundet med gaverne til de velgørende stiftelser, ved mange af dem er der dog en barmhjærtigheds og kærligheds ånd, som den senere hårde statskirke ikke kendte.

Johs. Lindbæk.

Efterskrift. Malmø helligåndsklosters historie er sammen med de andre danske skildret i Lindbæk og Stemann: De danske Helligaandsklostre (1906). Senere er der dog fremdraget en række gavebreve til klostret, så at en ny fremstilling ikke syntes overflødig. Ved fremstillingen er der taget mest hensyn til disse hidtil ubenyttede breve, medens særlig klostrets ophævelse er skildret ganske kort; den er fremstillet udførligt i Sonnenstein-Wendts afhandling Om reformatorerna i Malmö och de första lutherska presterna derstädes i Ny kirkehistoriske Samlinger II og i H. F. Rørdams udgave af Malmøbogen.

De hidtil ubenyttede breve er mest afskrifter af Klevenfeldt i det danske rigsarkiv efter tabte breve i Malmø. Nogle er trykte i Dipl. dioec. Lund. IV, 97 (1467), 128 (1471), 240 (1475), 309 f. (1480), 403 (1483). Andre findes hos Klevenfeldt i samlingerne: Familier uden navn III (1516), Danske Herold nr. 360 (1460), Seglafskrifter Brahe (1507), Stamtavleafskrifter Sparre (1510, to breve), Thott (1520). — Et brev af 1488 findes i Personalhist. Saml. Perg. Krognos (Danske Rigsarkiv), et brev om bytte mellem klostret og Malmø by 1509 findes nu i Malmø stadsarkiv. I Skånebrevsfortegnelsen, Acta privata nr. 746 findes et brev af 1523.

J. L.

(Tryckt i december 1911).

Glimmingehus.

Den förste, som egnat Glimmingehus en uttömmande beskrivning, är C. G. Brunius. Redan Brunius gör emellertid rörande slottets arkitektur följande anmärkning: »Nästan alla listverk visa ren medeltidsstil, men somliga tillhöra rund-

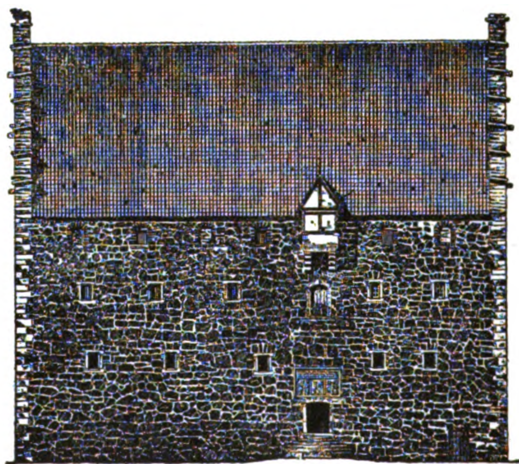

Fig. 1. Glimmingehus.

bågs- andra åter övergångs- de fleste den senare spetsbågsstilen». Brunius vill däri se »ett vacklande hos byggmästaren, som röjer kännedom om nyheter, för vilka han icke gjort sig full reda» [1]). Den blandning av olika tider och

[1]) Brunius, Skånes Konsthistoria sid. 461.

stilar, som slottets inre arkitektur företer, har sålunda ingalunda undgått hans öga.

Sedermera har slottet flera gånger gått igen i konsthistorisk litteratur, och åter och åter drar en populär skildring av den gamla borgen från medeltidens sista oroliga dagar våra tankar ut till Österslätt. Ett par gånger senare har man reflekterat över egendomligheten i de många olika och för den skånska arkitekturen delvis främmande karakterer, som Glimminge har att uppvisa.

Redan Brunius påpekar, att till hörninfattningarna använts sten av ett för Skåne främmande material, gotländsk kalksten. Hildebrand har fört Brunius tankegång vidare och påpekar likheten mellan spetsbågsportalen i övre nordvästra rummet och den gotländska arkitekturen. På tal därom yttrar han: »dörrens anordning röjer gotländskt ursprung; stenhuggaren, som utfört arbetet, hade åtminstone till förebild haft varjehanda gotländska kyrkodörrar, vilka förmodligen även varit reproducerade i senare medeltidshus i Visby, vilka för längesedan fått skatta åt förgängelsen» [1]).

Hildebrand antyder här möjligheten, att stenhuggaren, Adam van Düren, skulle efterbildat gotländsk medeltidskonst. Men sådan vi känna honom genom hans arbeten i Lund och även i Glimminge, var han allt för mycket fostrad av den då på kontinenten uppspirande unga renaissancen, och allt för originell till sitt lynne för att kunna sysselsätta sig med efterbildning av en tids typer, som nu mer än någonsin voro gamla, och som samtidigt också voro fula, eftersom de voro föråldrade.

Upmark ger en annan förklaring av den egendomligt åldriga karakteren i Glimmingearkitekturen. »Byggnaden bär ovan porten en tavla med Jens Holgersson Ulfstands vapen och årtalet 1499, vilket förmodligen avser någon då verkställd reparation» [2]). Men då det på tavlan står, att Jens Holgersen »annen sancte valborge dagh» 1499 lade »förste ste-

---

[1]) H. Hildebrand, Sveriges medeltid II, sid. 234.

[2]) Upmark, Svensk byggnadskonst 1530—1760 sid. 82.

nen i grundvalen i thet hus», kan detta icke ha avseende på något annat än husets grundläggning, och tavlan får väl såsom härstammande från tiden omkring 1500 anses ha vitsord. I varje fall måste det tidigare slott, som då skulle ha reparerats, varit uppfört av gotländske byggmästare, ty den äldre arkitektur, som förmodligen förlett Upmark till hans påstående, är gotländsk såväl till material som formell behandling. Dessutom tillhöra de gotländska detaljerna i Glimminge icke en tid, utan fördela sig såväl inom romansk som gotisk tid. Konsekvensen fordrar då, att man redan vid medeltida reparationer skulle ha tillkallat gotländske byggmästare även för att utföra dessa.

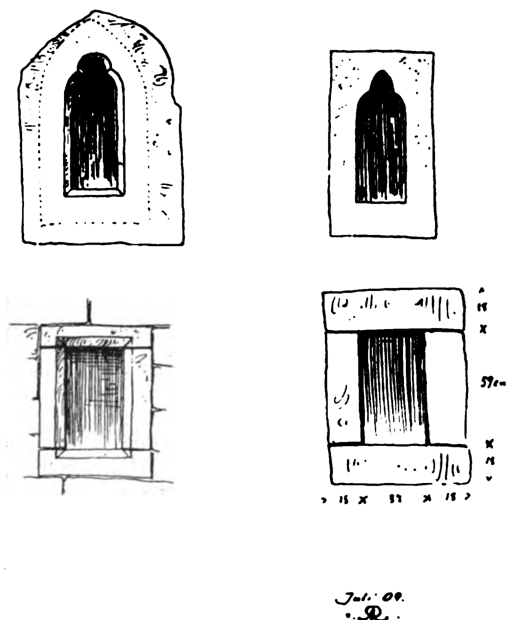

Fig. 2. Fönsterinfattningar.

Ingen av de givna förklaringarna visar sig sålunda tillfredsställande.

Innan vi diskutera den brokiga Glimmingearkitekturens problem, måste vi först granska materialet. En fullständig beskrivning av byggnaden med dess inredning, murytor m. m. är onödig, enär sådana flera gånger gjorts, framför allt av Brunius och Hildebrand, och har heller icke någon betydelse för vår närvarande uppgift. Vi inskränka oss till de rena prydnadsdetaljerna, dörr- och fönsterinfattningar, konsoler och kapitäl.

Fönstren ha alla rektangelformiga infattningar med undantag av två. De befinna sig på södra långsidan över var-

andra, i trappuppgångarna till respektive första och andra våningen (Fig. 2). Det nedre är ett klöverbladsbågigt spetsbågsfönster hugget ur en häll. Det övre är även ett ur en häll hugget klöverbladsfönster, men rundbågigt. Omkring fönstret synes en spetsbågig förhuggning efter en tidigare omramning. Hela fönsterhällen sitter nu i murens ytterliv. Båda äro av gotländsk kalksten, vilken också annorstädes i slottet använts till fönsterinfattningar. Mitt bland de andra fönstren, som äro rakslutna och icke ha annan ornering än en fals eller skråkantad fasning vid yttre kanten, verka de båda små högmedeltida fönstren främmande. Utom till stilen äro de också till materialet olika. Det undre spetsbågiga fönstret är starkt vittrat, medan det övre rundbågiga företer skarpa nästan nyhuggna ytor. Det är onekligen märkvärdigt, att två fönster, som sitta så nära varandra, äro så olika vittrade. Förklaringen ligger i materialet. Rundbågsfönstret är av en vit och hård kalksten, som användes i den gotländska konstens romanska tid. Spetsbågsfönstret däremot av den lösare, starkt fossilfyllda kalksten, som började användas vid den romanska tidens slut och blev så vanlig i den gotländska spetsbågstiden. I såväl material som form ha vi således noggranna överensstämmelser med gotländsk arkitektur, och det antagandet ligger närmast till hands, att de båda medeltida fön-

Fig. 3. Vildmannen.

stren även äro under de respektiva tiderna huggna på Gotland.

På vägen in till slottet passera vi den s. k. Vildmannen

Fig. 4. Ingångsdörren.

(Fig. 3), stående i en nisch vid vestra sidan, en naken man med klubba i handen, nedfallande hår samt helskägg. Vid sidan sitter en hare. Figuren synes tillhöra 1500-talets början.

Så stå vi vid ingången till slottet. Ingångsdörren (Fig. 4) är helt enkel, täckt av en låg, tresprångig stickbåge. Men ovanför dörren är en stor stentavla insatt. Dess infattning utgöres av en list med snedfasade kanter, i vilka en hålkäl är infälld. Den är genom en tvärlist delad i ett övre och ett undre fält, av vilka det undre genom två lodräta lister är delat i tre. Alla lister hava samma profil som in-

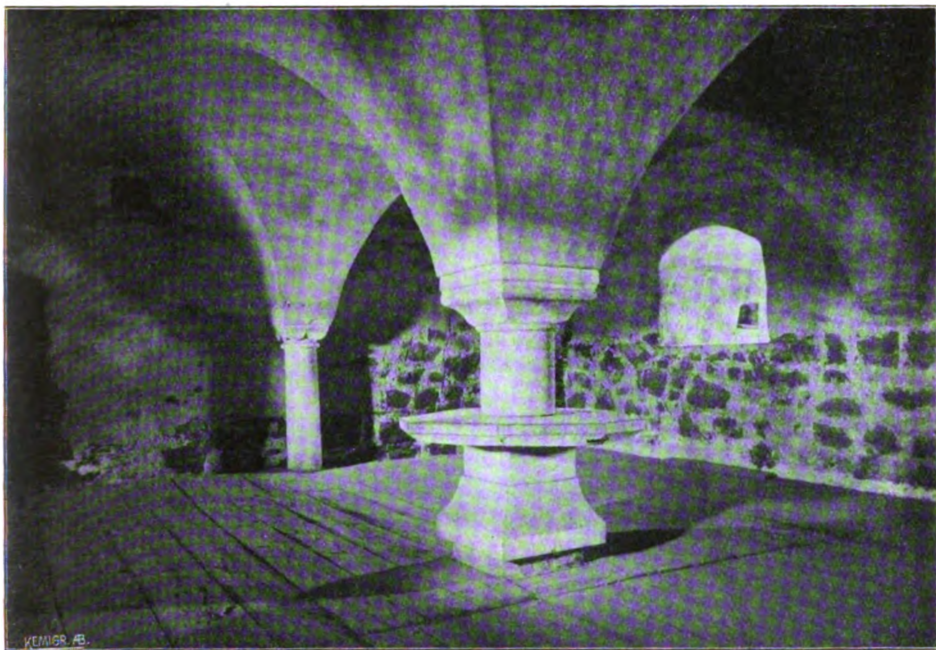

Fig. 5. Borgstugan.

fattningen, en detalj, som sedan möter oss flerstädes i slottet. I det mellersta av de nedre fälten står en man hållande det Ulfstandska vapnet, i det östra fältet en kvinna med Brahevapnet och i det västra en kvinna med Trollevapnet. Figurerna äro i relief. Vapensköldarna äro hjälmprydda och vid sidorna omgivna av rikt lövverk i saftiga rankor. Över figurerna förekomma i det övre fältet följande inskrifter. Över mannen med Ulfstandsvapnet: anno domini mcdxcax annen

sancte valborge dagh tha lade iak iens holgerson förste stenen i grundvalen i thet hus; över kvinnan med Brahevapnet: anno domini mcdxcv sancte elsebe dagh tha dode iak holger axels dotter pa visborgh ok ligger i tomorpe kloster; över kvinnan med Trollevapnet: anno domini mcdxc viii sancti olavi dagh tha giorde iens holgerson sit brollop ok med margreta arvits dotter pa visborgh [1]). Inskrifterna äro upphöjda och anbragta utan skiljande infattningar.

Efter denna granskning av det yttre vilja vi taga slottets detaljer inomhus i betraktande. Trappan för oss upp i en hall, till vilken en portal av komstadsten leder. Portalen

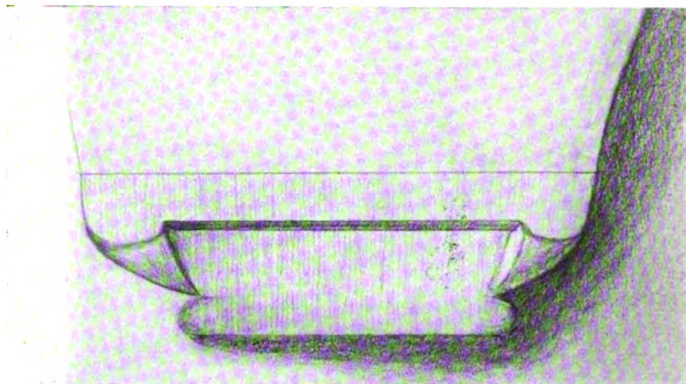

Fig. 6. Dynsten i borgstugan.

är lågt spetsbågig och på yttre sidan profilerad med två rundstavar och mellanliggande hålkäl. Från hallen leder en stickbågig portal in till borgstugan. Portalens yttre poster äro fasade.

Borgstugans (Fig. 5) valv bäras av en kraftig kolonn med karnisprofilerat kapitäl. Nedtill är den omgiven av ett 8-sidigt stenbord. Materialet är gotländsk kalksten. Dynstenar och hörnkonsoler för valven äro helt enkla skråkantade av gotlandssten. Endast en dynsten (Fig. 6), mitt på östra väggen, är rikare utförd. Över en rundstav ligger en

[1]) Efter Brunius anf. st. sid. 437.

hög skråkant; i vardera hörnet är den försedd med ett skyddsblad. På främre sidan är den snedfasad, så att skråkanten fortsätter rakt nedåt och rundstaven upphör. Närmast gör konsolen intryck av ett upp- och nedvänt kapitäl, som sedermera omarbetats, varvid den förut runt om löpande rundstaven avslipats. Materialet är komstadsten.

Den nu beskrivna konsolen är icke den enda detaljen i Glimmingehus arkitektoniska utsmyckning, som har karaktären av »werkstück». Vid västra kortväggen bäres valvfoten av en ornerad konsol, som vilar på en kolonn (Fig 7). Man hade väntat en pilaster. Så är emellertid icke fallet; det är en helrund kolonn, ställd intill väggen. Kapitälets ornering utgöres på alla sidor av liksom två liggande halvcylindrar, en ovanlig kapitältyp, som typologiskt utgår från det veckade kapitälet och tillhör senromansk tid [1]). Vid närmare granskning finna vi, att den fjärde i väggen delvis inmurade sidan har samma ornering som de tre fria sidorna. Den nedtill befintliga rundstaviga ringen och nedersta delen av den ornerade sidan synas ännu. Kapitälet är icke från början avsett att fylla sin nuvarande bestämmelse, utan att stå fritt och synligt från alla håll. Man har apterat ett kolonnkapitäl till pilasterkapitäl. Materialet är gotländskt.

Fig. 7. Konsol med kolonn i borgstugan.

Mellan hallen och trapprummet till andra våningen har man insatt en särdeles egendomlig portal, även denna

[1]) Enligt meddelande av arkitekt A. Roland finnes i Vreta klosterkyrka ett alldeles liknande.

av gotländsk sten. Posterna äro olika och passa icke till dörrfältets bredd. Den ena posten är skarpkantig, den andra snedfasad. Man har det starkaste intryck av, att man av befintligt färdigt material uppmurat någonting, som kan tjäna som dörr. Posterna bära ett dörrfält, som är stickbågigt

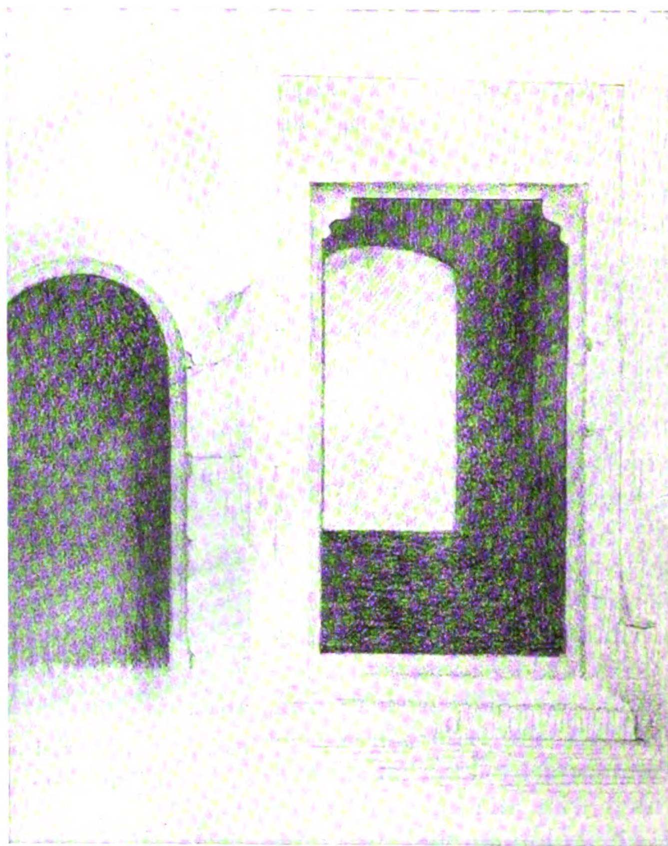

Fig. 8. Dörröppningar i första våningens nordvestra hörnrum.

och omfattat af en ursprunglig, numera omarbetad rundbåge med två språng. Nedtill vid varje sida är rundbågen snedfasad, så att språngens hörn utplånats, och man erhållit en sned yta. Upptill är den likaledes fasad, varvid språngens

hörn även här utplånats och rundbågen förhöjts i en svag spets. Det stickbågiga dörrfältet och dess rundbågiga infattning hava att döma av fogningar och måttförhållanden med all säkerhet icke från början hört samman, utan bilda med de olika behandlade och till dimensionerna varandra olika posterna ett avslutat lappverk.

Dörren, som från trapprummet leder in till nordvästra hörnrummet, är raksluten med två profilerade knektar i hörnen upptill. Från hörnrummet leder en rundbågig dörr till källaren och en till det bredvid liggande sydvästra hörnrummet. Den rundbågiga källardörren och den rakslutna ingångsdörren, som stå alldeles intill varandra (Fig. 8), pointera ypperligt det brokiga tidsintryck vi redan flera gånger erhållit. Över den rundbågiga dörren till sydvästra hörnrummet sitter en sandstensskiva med Ulfstandska vapnet i relief.

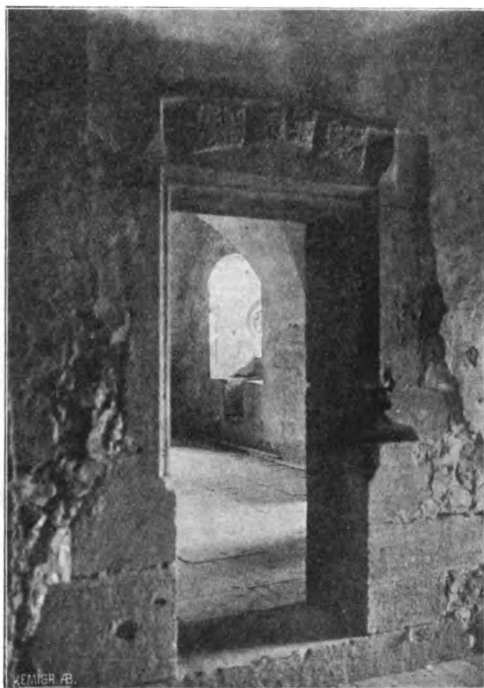

Fig. 9. Dörröppning i riddarsalen.

I riddarsalen i andra våningen intresserar oss mest den praktfulla kaminen. Ha vi förut i innerdekorationen funnit nästan uteslutande medeltid, möter oss i denna en ny stil och en originell bildgivning, i vilken vi tro oss igenkänna just mäster Adam. Posterna stå på en skråkantad sockel och hava upptill en stark karnisad utsvängning. Den norra är åt två håll skråkantad med den förut påpekade hålkälen infälld i skråningen. Den södra är en-

kel med en sill och en ödla uthuggna på sockeln. Överstycket har i ett åsnebågat fält den Ulfstandska vapenskölden mellan två saftiga bladrankor. Rankorna tänkas fästa med spikar och beslag, som imiterats i stenen.

I hörnet på södra väggen sitter en sandstensskiva med Rosensparreska vapnet i relief inom en stickbågig infattning med fasade kanter.

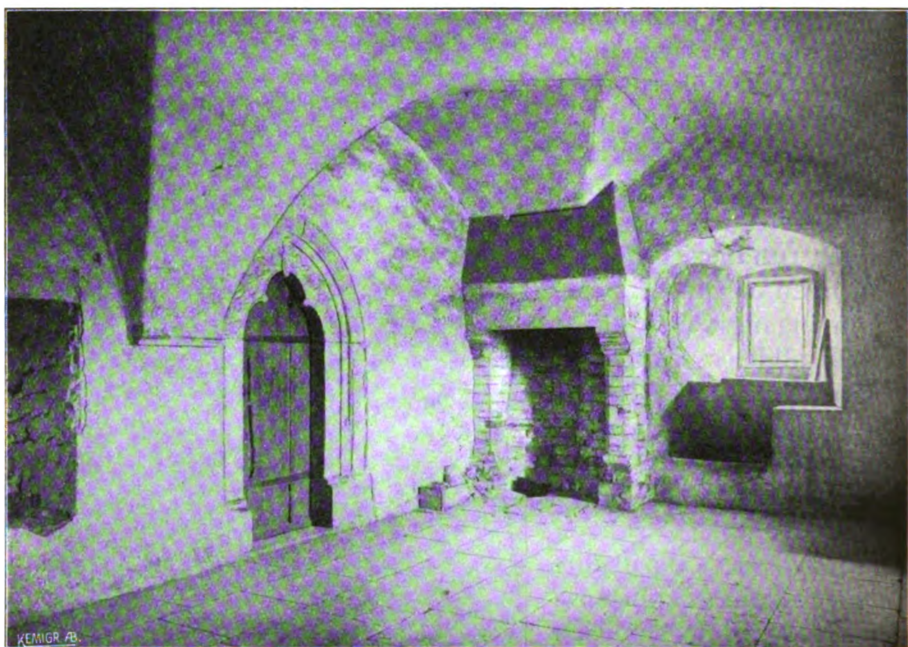

Fig. 10. Praktrummet.

Från riddarsalen leder en genomgång (fig. 9) till det lilla nordvästra gemaket. Dörrens överstycke och södra post synas vara av gotländsk sten, medan den norra är av komstadskiffer. Posterna äro fasade på det för van Düren karakteristiska maneret: skråkant med infälld hålkäl. Hålkälen går icke ända ned, utan sitter något nedom postens halva höjd. Vid ansatsen är en liten knopp insatt. Dörrfältet är svagt stickbågigt och rusticerat.

Så befinna vi oss i slottets praktrum (fig. 10). Vad som här genast tilldrar sig vår uppmärksamhet är den dörr (fig. 11), som härifrån inleder till det sydvästra hörnrummet. Den är gotisk. Dörrfältet är fyrflikigt med en rullformig knopp i toppen och en vid vardera sidan vid flikarnes spets. Det är ornerat med rankornament i tidig gotik och låg relief. Yttre omfattningen är spetsbågig. Posterna och bågen äro fasade i van Dürens egenartade maner: skråkant med infäld hålkäl. Vid hålkälens fot är inlagd en gotisk knopp. Det är denna dörr, som förlett Hildebrand till hans olyckliga hypotes om van Dürens gotländska studier. Dörren har många kamrater på Gotland under övergångsstiden och hör typologiskt hemma i den gotländska konsten samt tillhör en av prototyperna för de portaler, som under den avancerade gotiken skola ge den gotländska arkitekturen dess specifika skaplynne. Vid en närmare granskning av den s. k. van Dürenska fasningen visar sig denna vara utförd efter den första huggningen.

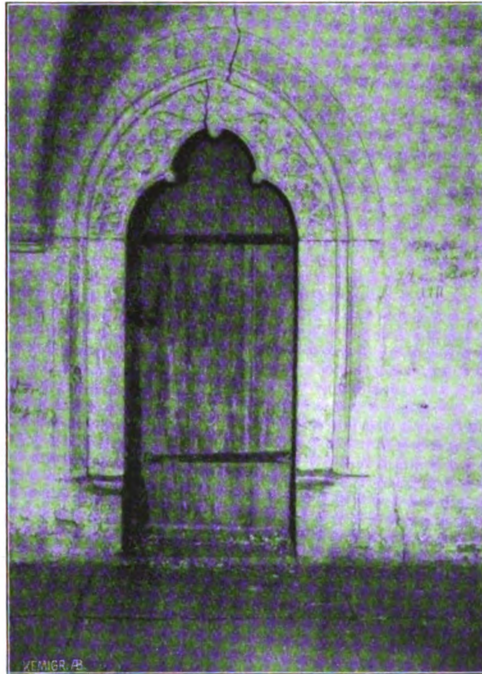

Fig. 11. Dörren i praktrummet.

Rummet är täckt av två korsvalv, som i hörnen stöda på konsoler och vid sidorna på dynstenar. De senare äro enkla skråkantiga. Den södra har vardera sidan ornerad med ett romanskt blad (fig. 12). Konsolerna, som äro tre, — i fjärde hörnet stödes valvet av kaminen — äro romanskt

ornerade (fig. 13). Vid närmare granskning visar sig här som vid »pilasterkapitälet» i borgstugan, att de icke äro egentliga konsoler. De äro kolonettkapitäl — eller möjligen baser —, som sedermera erhållit användning som konsoler. Alla nu beskrivna detaljer äro av gotländsk kalksten.

Av gotländsk kalksten äro vidare i samma rum den runda infattningen till en vapenrelief i det västra av de norra fönstren, i det östra av de norra fönstren en infattning till ett väggskåp samt i västra fönstret två stenskivor. Den ena i norra posten är fyrkantig utan annan bearbetning än slipning samt med ett hål i mit-

Fig. 12. Detalj av dynsten i praktrummet.

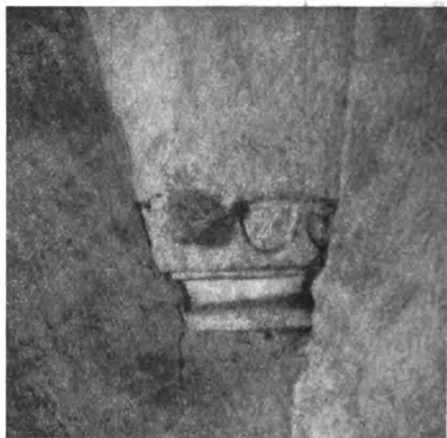

Fig. 13. Konsol i praktrummet.

ten. Den andra (fig. 14) i södra posten är åttkantig och har följande omskrift: »Jak ar en kempe stark och stoor fra Gulland jak till Schone for med lxxxvii». Mitt på skivan står en riddare i full rustning hållande Ulfstandska och Braheska vapensköldarna. Figuren är framställd med ritsade linjer.

De återstående dekorativa detaljerna i rummet äro av sandsten och av ett helt annat kynne, behandlade i relief och renaissans. I norra fönstrets västra post sitter den ovan omtalade vapentavlan (fig. 15) med Ulfstandska vapnet omgivet av lövverk och med en infattning av gotländsk kalksten. I östra väggen bredvid dörren framställes madonnan

i halvfigur med månskäran inunder (fig. 16). Madonnan är omgiven av strålgloria. Infattningen är rundbågig. På södra väggen är en tredje sandstenstavla (fig. 17) föreställande den korsfäste; vid ena sidan knäböjer en man och vid den andra står en kvinna, som håller en annan kvinna i famnen. Att här, som Brunius förmodar, Jens Holgersen och hans båda hustrur äro avbildade, lider väl intet tvivel. Under den knäböjande Jens Holgersen är i kanten ristat I H. Upptill är ristat 1505 ADAM. Detta är det enda av mäster Adam signerade arbetet i slottet. Infattningen är åsnebågig.

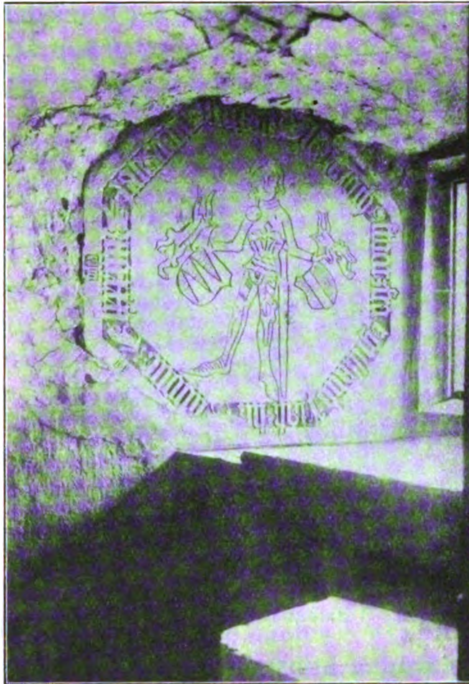

Fig. 14. Stenskiva med vapenhållare i praktrummet.

Vi ha slutat vår vandring genom de gamla slottsgemaken. På samma gång som vi måste beundra rikedomen av den dekorativa prakten, kunna vi icke undgå att överraskas av den blandning av olika tider, som den företer. De dekorativa detaljerna kunna emellertid så till stil som material med lätthet delas i två stora grupper.

Å ena sidan de av komstadskiffer eller sandsten utförda, här och där med inblandad gotlandssten, vilka visa sig stå fullt i höjd med sin tids smak, och som sannolikt alla hava mäster Adam van Düren att tacka för sin tillkomst. Inskiftstavlan över ingången, spiseln i riddarsalen, sandstensrelieferna, alla visa enhetlighet i utförandet. Rankorna i

vapnen äro desamma såväl över dörren som i relieferna och å spiseln. Den egendomliga framställningen av ödlan och sillen på kaminens sockel anger såväl till idé som placering samme upphovsman som scenen med åsnan i Lunds domkyrka eller med ålen i Storkyrkan i Stockholm, mäster Adam. Listverket i spiseln och dörren, en skråkant med infälld hålkäl, är det samma, och förekomsten av samma listverk även i andra detaljer visar, var hans hand varit verksam.

Vid sidan av denna grupp står en annan av annat material, gotländsk kalksten, och arkaistisk. Den visar ingen enhetlighet. Den romanska och den gotiska stilen äro företrädda. Den förra i pilasterkapitälet i borgstugan, rundbågsdörrarna, klöverbladsfönstret m. m.; den senare framför allt i dörren mellan nordvästra och sydvästra rummet i andra våningen. Alla formerna äro oss välbekanta från den gotländska medeltidskonsten och utgöra delvis dess specifika kännemärken. Om kopiering eller influens af gotländsk konst är naturligtvis intet tal. Då härtill kommer, att pilasterkapitälet i borgstugan ursprungligen var ett kapitäl, som var avsett att stå fritt, och hörnkonsolerna i gemaket, även de i själva verket äro inmurade kolonettkapitäl, kan det icke mer råda något tvivel, att äldre byggnadsfragment använts vid uppförande av det nuvarande Glimmingehus.

Fig. 15. Ulfstandsvapnet i praktrummet.

Innan vi gå vidare, vilja vi emellertid ett ögonblick uppehålla oss vid slottets byggherre Jens Holgersen Ulfstand.

Efter de oroliga förhållandena på Gotland under Ivar Axelsson Totts sista dagar blev Jens Holgersen Ulfstand

1487 utnämnd till länsherre på ön. Här förde han från första stund ett hårt regemente, och redan 1492 sände kung Hans en kommission till Visby för att medla mellan Gotlands folk och dess herre. Ön var sedan långa tider medelpunkten för sjöröveriet i Östersjön, och herr Jens lät för sin del icke dessa gamla traditioner komma på skam. Ofta klagades från Hansestäderna över hans framfart och stundom måste kungen ålägga honom att återbörda vad han tagit. 1509 lämnade han Gotland. Samma år deltog han till sjös i kriget mot lübeckarna. Både förut och senare förde han Danmarks flotta med ära. Sista gången var det 1518 till Sverige. Ännu 5 år efter det han lämnat Gotland klagar allmogen i en lång skrivelse till kung Christian II, daterad den 22 maj 1514, över hans framfart på ön under tiden han var dess herre. Här omtalas bl. a., huru han lät sätta i mantal fattige fiskare, som ej hade mer än »ith fiske snøder oc en baadh, ære oc alle borth døde, saa ath ther staar hwadzske sticke eller stwbbe paa egen ther som the bode». »Tymber och skarwerk skwlle ey tidere vdh gøres en som slottidh hadet behoff thill bygningh vdhen och jnnen», men sådana hade allmogen måst lämna varje år, »siden fran ath jens holgersson først fek landith och jntill thenne dagh». Böndernas varor till slottet betalade han dåligt och gjorde dessutom påbud om leveranser, som aldrig förut egt rum och voro olagliga. Fiskevatten tog han ifrån bönderna och lade till slottet, varefter bönderna likväl fingo skatta för dem.

Fig. 16. Madonnabild i praktrummet.

1523 dog Jens Holgersen såsom dansk riksamiral och en av rikets förnämste herrar. Han var gift första gången

med Holgere Brahe, som dog 1495. 1498 gifte han om sig med Margarethe Trolle [1]).

»Jak ar en kempe stark och stoor fra Gulland jak till Schone for 1487» står det på stenskivan. Vem var denne »kempe stark och stoor»? Brunius anser, att riddaren, som håller de båda sköldarna i mittfältet, »föreställer husets grundläggare Jens Holgerson Ulfstand, som 1487 reste över från Gottland till Skåne» [2]), och att inskriften avser honom. Efter Brunius ha alla, som behandlat Glimmingehus, ord för ord upprepat detsamma. Om riddaren föreställer herr Jens själv eller icke, vill jag lämna därhän. Men att han 1487 reste »från Gottland till Skåne», var icke fallet. Vi hava sett, att just det året blev han utnämnd till länsherre på Gotland. Den resa han gjorde var »fra Schone till Gulland».

Fig. 17. Bild med den korsfäste i praktrummet.

Inskriften kan icke avse Jens Holgersen, utan måste avse något annat. Det enda, vi ha att välja på, är slottet självt. Inskrifter, i vilka huset eller föremålet självt tänkas tala om sin tillblivelse och sina öden, äro icke sällsynta.

När Jens Holgersen 1487 kom till Gotland, lågo stora områden av Visby i ruiner. 1449 hade Erik av Pommern skjutit eld på staden, och sedan hade den upprepade gånger härjats av plundring och brand. Stadens tillgångar tilläto

[1]) För skildringen av Jens Holgersen jmfr särskilt Danske Magazin III: 3, sid. 101 ff. och Lindström, Anteckningar om Gotlands medeltid II, sid. 449 f.

[2]) Brunius anf. st. sid. 445.

icke återuppförande af de ruinerade husen, och vid slutet av medeltiden återstod endast en liten husklunga i sydvästra hörnet, där man var skyddad av havet och slottet.

Om herr Jens umgicks med byggnadsplaner i Skåne, var det den naturligaste sak i världen, att han av det rika byggnadsmaterialet i det förfallna Visby endast inskeppade vad han behövde. Vi veta, att gotländsk sten ganska talrikt förekommer i Glimmingehus. Med den kännedom, vi ha om dess byggherres äventyr till sjös och hans förvaltning till lands, är det icke mycket troligt, att han låtit bryta och hugga all denna sten i de gotländska kalkbrotten. Naturligare var det, att han av den befintliga färdighuggna byggnadsstenen tog vad han behövde. Men utom vanlig huggsten behövdes det också kolonner och kapitäl, dörrar och fönster. Av sådant fanns det också gott förråd, och var man icke synnerligen konstkunnig, valdes icke uteslutande tidshistoriskt riktiga exemplar. Man tog vad man behövde. Hade man en gång funnit en gotisk dörr, sökte man icke efter ett gotiskt kapitäl, och hade man en gång funnit en kolonn, som lämpade sig som pilaster, sökte man heller icke efter ett särskilt pilasterkapitäl; man tog det bredvid liggande och murade in det så, att det gjorde tjänst på sin nya plats. Där är lösningen på den brokiga Glimmingehusarkitekturen.

Glimminge fasta stenhus självt är den »kæmpe stark och stoor», som 1487, omedelbart efter Jens Holgersens ankomst till ön, anträdde sin färd »fra Gulland till Schone».

Nils Lithberg.

(Tryckt i december 1911).

Undersökning angående äganderätten till Hallands Väderö.

Hallands Väderö finnes tidigast dokumentariskt berörd i den s. k. ölistan i Kung Valdemars jordebok. Denna ölista, som härrör från tiden före påven Lucius III (1181—1185), innehåller en förteckning på de öar, vilka vid dess upprättande tillhörde konunglevet i Danmark. Den upptager mellan Hwæthen och Ifiö ön Wætherö.

I de privilegier och skyddsbrev för åboarne å S:t Thoras kapells i Torekov gods och för detta kapell, vilka utfärdats av svenska och danska konungar 1344, 1457, 1459, 1514, 1529, 1540 och 1556, finnes Hallands Väderö icke omtalad; den nämnes i senare tid först i en överenskommelse, som Peder Skram till Ugerup, hövitsman på Helsingborgs slott, 1545 gjorde mellan Torekovs kyrkas kyrkovärdar och Torekovs män och vilken gick ut på att hädanefter ingen skulle taga sig någon byggeplats i byn utan innehavarnes af Helsingborg och kyrkovärdarnes samtycke, och skall var man, heter det, som bygger och bor i byn, giva årligen 6 grot till kyrkan, vilka skola vara betalde S:t Knuts dag efter jul efter det gamla kontrakt, som därom gjort är. Och däremot skola Torekovs män hava fri gräsgång på Väderön till deras eget hemfödda fä och fria ållon till deras egna hemfödda svin, och icke taga någon annans antingen svin eller fä därpå; och därför skall vart »herske» årligen utgöra till Torekovs kyrka V[I] sk., som mynten förr gick. Det tillägges, att prästen årligen skall hava av kyrkans

---

De för ovanstående framställning begagnade kronojordeböckerna förvaras för tiden före 1658 i Rigsarkivet i Köbenhavn, de följande i landskontoret i Kristianstad; de flesta övriga handlingar i original eller avskrift i Torekovs kyrkas arkiv, vilket för tiden intill 1811 överflyttats till landsarkivet i Lund. 1569 års Landebog och kyrkojordeboken 1773 även i sistnämnda arkiv. — Den från Johannes Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, 391, avvikande uppfattningen av jordebokens ölista kommer att motiveras i en särskild uppsats.

ston på Väderön vart tionde föl, dock så att kyrkovärdarne på kyrkans vägnar anamma det »villeste» och bästa och prästen näst det bästa efter gammal sedvana, och att prästen och klockaren skola hava fri gräsgång till deras hemfödda fänad och ållon till deras egna svin på Väderön.

Denna överenskommelse mellan Torekovs kyrkovärdar och bönderna i Torekov, vilken genom resolution den 4 juli 1672 blivit av landshövdingen i Malmö stadfäst, är, som av densamma framgår, baserad på ett äldre kontrakt — det är daterat den 30 juni 1506 — enligt vilket utsedde dannemän jämlikt Christian II:s befallning stipulerat, att var man, som vill bygga och bo i Torekov, skall, eftersom de sitta under S:t Thoras kapells privilegier, vart år giva 6 grot till samma kapell, såsom givet är, och vart tjänstefolk 3 grot S:t Knuts dag näst efter jul. Genom överenskommelsen 1545 erhöllo nu Torekovs män, med godkännande av kronans länsman, i vederlag för den årliga avgiften fri gräsgång och fria ållon till deras egna hemfödda fäkreatur och svin.

Den 1545 stipulerade avgiften av Torekovs män är i 1569 års Landebog icke närmare specificerad. Det heter här under rubriken Bona ecclesiæ: »Jtem haffuir kirckenn paa Væderøenn XV sticker øgh och en gammel hest. Gresløn en aff samme øe er vwiss». Denna senare uppgift torde närmast sammanhänga därmed, att utom den avgift, som Torekovs män lämnade för gräsgång och ållon, även annorstädes ifrån, såsom för senare tid räkenskaperna för Torekovs kyrka utvisa, influtit avgifter för kreatur på ön, och att, då dessa avgifter år för år växlade, en bestämd slutsumma icke har kunnat uppges.

Från 1662 äro Torekovs kyrkas räkenskaper i behåll, och i dessa upptages den i 1545 års överenskommelse stipulerade avgiften à 6 skilling under olika titlar såsom jordskyld eller kyrkogäld av Torekovs by av eldhus, eldhuspenningar, landgillespenningar av Torekovs by eller rätt och slätt under rubriken: årliga räntan. Redan dessa beteckningssätt synas giva vid handen, att avgiften i dess egenskap av en avgift, för vilken vederlag beviljats i gräsgång och ållon på Väderön, fallit ur minnet. I den berättelse, daterad Torekov den 16 februari 1671, vilken ingavs till 1671 års jordrevningskommission, heter det också, att Torekovs by har 30 stycken fäkreatur, 100 får och, när ållon är, 50 svin, i vilka senare även prästen och klockaren ha del, utan någon avgift på ön. Det tillägges i berättelsen, att det på Väderön finnes bete för 10 ston och 1 häst, tillhöriga kyrkan, och framhålles därjämte för första gången, att Torekovs innevånare njuta till nödig eldebrand »huis fornet ehr

och falder» av den på ön befintliga skogen av gamla ekar och bokar, som nu äro mycket fornade. Från berättelsen inflöt anteckning om dessa Torekovs bys »commoditeter» i jordrevningskommissionens protokoll, och genom nådig resolution den 12 december 1672 fann Kungl. Maj:t i fråga om fiskarnes i Torekov rätt till eldebrand av Hallands Väderö skäligt, att de härefter detsamma i detta mål åtnjuta, som de befinnas av ålder hava haft och vartill de berättigade vara kunna.

Med bibehållande av den 1545 stipulerade avgiften blev genom landshövdinge- och biskopsämbetenas i Kristianstad och Lund resolution den 12 oktober 1753 fastställt, att av Torekovs innevånare till deras kyrka skulle i gräsgäld för 40 stycken fullvuxna boskapskreatur eller 240 stycken får à 1 dlr smt för stycket av de förra, men $^{5}/_{3}$ öre smt stycket av senare slaget årligen erläggas 40 dlr smt. Genom samma resolution bestämdes också, att Torekovs innevånare skulle årligen i vedpenningar för surskogens och nederfallande vindfällens sparsamma nyttjande till eldebrand betala 6 dlr smt. Vad beträffar ållonen å Hallands Väderö, gav landshövdingeämbetet i Kristianstad den 29 december 1759 den resolution, att från och med 1752 samt framdeles ållongälden skulle Torekovs kyrka till godo beräknas i 15 dlr smt årligen, varemot likväl sockenmännen i Torekov, som efter 1750 års kyrkoräkningar använt till kyrkans nödiga reparationer inemot 600 dlr samt nu jämväl utfäst sig att förskjuta till kyrkans bristfälliga blytaks omläggande och reparerande 500 dlr av samma mynt, finge avräkna årligen berörde 15 dlr, tills hela summan, som församlingen till nödiga reparationer efter föregången granskning förskjutit eller ock hädanefter förskjutandes varder, blivit behörigen ersatt.

Det framgår av vad här anförts, att äganderätten till Hallands Väderö i äldsta tid tillhört konungen, men att rätten till gräsgång och ållon på ön under reformationstiden, jämlikt 1545 års överenskommelse och 1569 års Landebog, tillkom Torekovs kyrka, och att Torekovs byamän, som sedan 1545 mot avgift till kyrkan innehade stadgad del i gräsgången och ållonen, 1671 även njöto, men utan någon som helst känd åtkomst, nödig eldebrand av ek- och bokskogen på ön. Frågan är, huruvida med den rätt till gräsgång och ållon, som Torekovs kyrka med kronans medgivande sålunda innehade, också följt äganderätten till ön.

Den äldsta i behåll varande jordeboken över Torekovs kyrkas gods har ursprungligen varit inskriven i en kyrkan tillhörig räkenskapsbok och härrör från tiden före 1582. Denna jordebok upptager, med noga angivande av avgifterna och mer-

endels åtkomsterna, »det jordegods, som herrer och førster och gode friborne mend och andre haffue wndt och giffuet till S. Tora at bygge och forbedre den hellig kiercke medt oc lønne prest oc degen med», och därjämte även samma kyrka tillhörigt köpegods och landgille. I denna jordebok finnes Hallands Väderö icke upptagen. Detsamma är jämväl i så mån förhållandet i 1569 års Landebog, att kyrkan därstädes icke angives som ägare eller innehavare av ön, utan att endast dess rätt till gräsgången finnes omnämnd. I den danska kronans jordeböcker är Hallands Väderö ej uppförd, vilket förklaras därav, att kronan ej ägt någon inkomst av densamma; i den svenska kronans finnes den upptagen först 1725. Torekov är här betecknat såsom ett kronohemman och därvid till och med 1753 annoterat, att Torekovs kyrka för svinsållon och gräsgäld av kronones under Torekov by lydande [1726—1729: dess under kronan Torekov by lydande] så kallade Torekovs ö eller Hallands Väderö njuter 4 dlr 16 öre årliga landgillespenningar. Från och med 1754 finnes ön upptagen i själva jordeboken och angivet, att Torekovs kyrka njuter såväl gräsgäld, i 1874 års jordebok betitlad landgille, som skogsrekognition av Väderön. Däremot har aldrig anteckning om den genom resolutionen den 29 december 1759 stipulerade årliga ållongälden fått plats i jordeboken. Den 1773 upprättade specialjordeboken över kyrkornas landgillen och jordskyldspenningar i Kristianstads län upptager likaledes under rubriken Torekovs kyrka Torekovs socken landgillespenningar av Torekovs by samt gräsgäldspenningar och skogsrekognition av Hallands Väderö.

Vid en undersökning av det föreliggande materialet i övrigt rörande Hallands Väderö visar det sig emellertid, att Torekovs kyrka tidigt betraktats innehava mera än blott nyttjanderätt i visst avseende till ön. När landshövding Augustin Leyonsköld den 6 januari 1671 utfärdade städjobrev för greve Pontus Fredrik De la Gardie å Hallands Väderö, var det med den kondition, att hans excellens uti sin livstid skulle hava makt honom att bruka och sig nyttig göra, fri för alla andras intrång, det bästa som han kan och gitter, men skulle han strax till Torekovs kyrkovärdar uti städsmål eller vederkänsel jämte en kopia av detta städjobrev, som de sedan stiftsinspektoren till rättelse tillställa, 30 dlr smt emot vederbörandes kvittens erlägga och betala, så ock sedan årligen till avgift vid Martini tid 30 dlr smt, sammaledes emot kvittens, bemälte kyrkovärdar leverera låta. I den av landshövdingeämbetet i Kristianstad och biskopsämbetet i Lund stadfästa överenskommelsen den 2 juli 1753 heter det angående Hallands Väderö, att Torekovs

kyrka till samma sin egendom äger ett oinskränkt dominium, och när Lotsverket genom Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes i Kristianstads län utslag den 19 mars 1844, vilket Kungl. Kammarkollegium den 15 oktober samma år fastställde, erhöll rättighet att å Hallands Väderö uppföra en lotsuppassningsstuga, skedde detta under vilkor, att lotskassan för byggnadsplatsen årligen såsom jordskyld betalade 6 rdr 32 sk. banco till Torekovs kyrka. Senare har ön gång efter annan i officiella skrivelser kallats och i praxis också ansetts vara samma kyrkas egendom, och slutligen har i infordrat underdånigt yttrande Kungl. Kammarkollegium upplyst, att av tillgängliga handlingar väl icke kunde utredas, huru kyrkans äganderätt till ön uppkommit, men att någon anledning icke förefunnes för antagandet, att ön i verkligheten vore kronans egendom, en upplysning, vilken ingår i motiveringen till Kungl. Maj:ts resolution den 28 mars 1879 angående vägrad utstämpling av ekar på Väderön.

Av det här anförda framgår, att någon Torekovs kyrkas äganderätt till Hallands Väderö icke låter sig på grund av de föreliggande dokumenten historiskt konstatera. Fastmera torde det sätt, på vilket i 1569 års Landebog Torekovs kyrkas rättighet av ön uttryckes, giva vid handen, att kyrkan, vars rätt till gräsgången däri endast omförmäles, icke varit ägare av Väderön, ett förhållande, som synes erhålla ett stöd däri, att ön icke finnes upptagen i kyrkans jordebok från tiden före 1582 och om vilket för övrigt även de i kronans jordeböcker före 1753 års resolution införda annotationerna om kronans under Torekovs by lydande så kallade Torekovs ö eller Hallands Väderö bära vittnesbörd.

Lauritz Weibull.

(Tryckt i december 1911).

INNEHÅLL.

I likhet med Historisk tidskrift för Skåneland utdelas även övriga skrifter, vilka av De Skånska landskapens historiska förening utgivas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsavgiften är 3 kronor. Ständig medlemsavgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna av föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, arkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris av 22 kronor, därav serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom av årg. 1868—1869) till komplettering: 1 krona.

Av de till den av Föreningen utgivna boksamlingen hörande arbetena är för föreningens medlemmar priset å Corylanders Berättelse om Lunds Domkyrka nedsatt till 2 kronor samt å Lunds och Lundagårds minnen av Martin Weibull och å Sthen Jacobsen, Den nordiske kriigs krønike, till 2: 50.

HISTORISK TIDSKRIFT

FÖR

SKÅNELAND

UTGIVEN AV

LAURITZ WEIBULL

BAND 4. HÄFTE 7—9.
(Årg. 1912).

LUND
BERLINGSKA BOKTRYCKERIET
1913

iusticia ex quacumque causa fiat de prenominata terra in po
testate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco deo servien
tium ——— Si extra pace positus fuerit. quis-
tis emendet. solidum eius tollit prepositus et fratres. Si expe
ditione neglexerit. extra portum emendet. ———

Actum lunde. xii. kl. Junii. Indictione nona. Incarnat
domini anno. millesimo. octogesimo quinto. Regni autem domini
cnutonis anno quinto. predictis episcopis presentibus et confir
mantibus. auctore domino nostro ihesu christo. qui est benedi
ctus in secula seculorum amen.

Ex his redditibus gloriosus ac deo dilectus beate memorie
rex kanutus. consilio fidelium episcoporum. et maxime domp-
ni Ricwaldi lundensis episcopi. x. prebendas. et beneficium pre
positure constituit. Hec autem sunt que ad preposituram pertinent.
Terra in cumtorp solvens. vi. libras. hoc loco prebende.
In uilla upacre maiore. iiii. mansi. et dimidius. In au
strali upacre similiter. iiii. mansi. et dimidius. singuli sol
ventes singulas libras denariorum.

Slutet av Knut den heliges gåvobrev och början av Prebendelistan i Necrologium Lundense.

Diacon⁹

Diaconus

Diaconus

Archidiacon⁹

Diaconus

Preposit⁹

Diaconus

Diaconus

Diaconus

Diaconus

Diaconus

S[illegible] Knut den heliges gåvobrev och början av Prebendelistan i Necrologium Lundense.

Nomina canonicor. nror. diaconorum
qui obierunt in xpo. de monasterio
beati Laurentii. tam nouo q. ueteri.
a tpre sci Kanuti regis. qui prim'
hanc fundauit ecclesiam.

Sueno.	Diacon'.
Bero. q. & Ulf.	Diacon'.
Azerius. Prposit'.	Diacon'.
Benedictus	Diacon'.
Esgerus.	Diacon'
Petrus	Diaconus
Esbernus	Diaconus
Sueno	Archidiacon'.
Azerus Prepositus.	Diaconus.
Salomon	Prepositus
Bero	Diaconus
Jacobus	Diaconus
Hugo. magister scolarum	Diaconus.
Sueno	Diaconus.
Reginaldus magister scolarum	diaconus

Diakonlistan i Necrologium Lundense.

Necrologium Lundense.

Necrologium Lundense är det älsta, i Norden avfattade historiska dokument, vars original bevarats. Det har från sin första tillkomst och så länge S:t Laurentii kloster i Lund och dess närmaste arvtagare, det gamla domkapitlet där, existerade, varit i dessas ego. Vid kapitlets upplösning övergick det till Lunds universitet och har därefter förvarats i dess bibliotek. Formatet är stor oktav ($23\,^1/_2 \times 16$ cm.) om 183 blad av finast förarbetade pergament med en i regel likartad upplinjering av sidorna [1]) och med alltigenom omsorgsfullt utformade skriftdrag. Överskrifter och initialer äro i färg.

Nekrologiet utgör ett samlingsband, i vilket förenats skriftstycken och uppteckningar av skilda slag. Det består till avsevärd del av avskrifter ur medeltida författares arbeten och klosterregler: Admonitio ad filium spiritualem, här angiven vara av Basilius den store (21 blad med början å 1 v och med en rad skjutande över å den sida, där följande traktat börjar), Epistola Hieronimi ad Nepotianum de institucione clericatus (23 blad), Epitaphium Nepotiani presbiteri editum a beato Jeronimo ad Heliodorum episcopum (9 blad med början å föregående blad 23 v), Aachenerkonstitutionerna (25 blad med ett lägg utfallet), Augustinus De virtute ymnorum et psalmorum (7 blad), Epistola Ysidori episcopi ad Liutfridum Cordubensem episcopum directa (2 blad med början å föregående blad 7 v) samt Consuetudines canonice

[1]) Undantag utgöra i detta avseende endast handskriftens första lägg och de vilka innehålla Aachenerkonstitutionerna.

18

(32 blad), de senare skrivna med utgångspunkt från Marbachskonstitutionerna [1]). Men jemte dessa avskrifter, vilka i första hand torde ega värde såsom prov på den litteratur, vilken varit tillgänglig för bröderna i S:t Laurentii kloster i Lund under dettas älsta tid, rymmer Nekrologiet också en serie uppteckningar, vilka tillkommit inom sjelva klosterstiftelsen och direkt belysa närmast dennas älsta historia, men samtidigt även förhållanden långt utanför densamma. Dessa uppteckningar äro i den ordning de förekomma i kodexen följande: Midsommargäldslistan, en avskrift av Knut den heliges gåvobrev till S:t Laurentii kyrka i Lund den 21 maj 1085, Prebendelistan med dess tillägg, några dödsanteckningar för den 10 juli, Konungalistan, det egentliga nekrologiet eller Memoriale fratrum, Ärkebiskops-, Biskops-, Presbyter-, Diakon- och Subdiakonlistorna samt Brödraskapslistan med allegater.

Nekrologiet är inom den historiska litteraturen tidigast begagnat av Mogens Madsen († 1611), vilken i den utförligare avfattningen av sin Episcoporum ecclesiæ Lundensis series meddelar några notiser ur Memoriale fratrum [2]). I De antiqua urbe Lund (1708) lemnade därefter Andreas Stobæus några uppgifter ur och om Nekrologiet [3]), men först Kilian Stobæus i sina Tria monumenta Lundensia (1734) publicerade en större del av handskriften och gav en utförligare, för vissa delar och för sin tid anmärkningsvärd värdesättning av densamma [4]). Den första fullständigare upplagan, innehål-

[1]) Consuetudines canonice äro tryckta i Samlingar till Skånes historia, fornkunskap och beskrifning 1868—1869, s. 1. Jmfr Ellen Jörgensen, Fremmed Indflydelse under den danske Kirkes tidligste Udvikling, 26, 60.

[2]) Magnus Matthiæ, Episcoporum ecclesiæ Lundensis series, 21, 23, 25, 27.

[3]) Andreas Stobæus, De antiqua urbe Lund cap. I § VII; cap. II § VII. Det heter på senare stället om Nekrologiet: Quod manuscriptum majorem meretur fidem, eò quod non ab uno aliquo, qui facile memoria labi potuit, compilatum sit, sed successive a prima Christianismi his in terris introductione ad tempora Svenonis Grathe, alius scriptor in alius defuncti locum succedens, in manuscripto dicto ætates annotaverit, quod ex diverso literarum ductu manifestum evadit.

[4]) I Tria Monumenta Lundensia har Kilian Stobæus tryckt Konunga-

lande samtliga de ställen, som beröra nordisk historia, utgavs av Sven LagerBring i Monumenta Scanensia (1750—1751) [1]). Denna i flera avseenden bristfälliga upplaga avlöstes 1774 av en ny, vilken Jacob Langebek efter originalet utgav i Scriptores rerum Danicarum [2]). Redaktionen är här utförd med

listan (12), Ärkebiskops- (13) och Biskopslistorna (14), Knut den heliges gåvobrev 1085 (20), anteckningen om Erik Ejegods gåvor i Prebendelistan (22), invigningsnotitian 1145—1146 i utdrag (25) — senare fullständigt utgiven av Zacharias A. Kihlgren i den under Kilian Stobæi præsidium 1741 ventilerade avhandlingen De numis et sigillis Lundensibus, 67 — samt ett flertal excerpter ur Memoriale fratrum. Stobæi kritiska blick visar sig klarast vid behandlingen av Konungalistan (4). Hans allmänna beskrivning av handskriften, ur vilken reminiscenser ständigt möta i den följande litteraturen, lyder (10): »Præter diversa patrum de moribus clericorum scripta, Regulas canonicorum à Lodovico, imperatore Romanorum, Caroli Magni filio, Aquisgrani ordinatas, nec non Consuetudines canonicas, varia continet ad historiam ecclesiasticam horum locorum pertinentia, inter quæ maxime memorabiles videntur jam memorati Indices et fasti Necrologici, sive Calendarium antiqvum, cui præcipue defunctorum anniversaria sunt inscripta. Non autem hi fasti, excepta una alterave annotatione recentiori manu facta, extenduntur ultra archiepiscopi Eschilli tempora. Antiquior itaque est et sine dubio idem liber, qui dictus fuit Memoriale fratrum, cujus mentio fit in constitutione quadam circa fraternitatem, quæ nostris olim fuit cum aliorum collegiorum monachis hisce verbis: Nomen ejus in memoriale fratrum scribatur et missa in ipsius anniversario nunquam prætermittatur.

[1]) Monumenta Scanensia II, 193. — Sven LagerBring hänvisar i företalet här till sina föregångare Andreas och Kilian Stobæus samt fortsätter: Styli elegantia et literarum nitor efficit, ut seculo XI. vel XII. tuto vindicari possit. Sunt quidem in nonnullis locis recentiora additamenta, sed eadem longis sæpius intervallis adjecta, ostendit manifesta characterum diversitas. Formam codicis, si requiras, parum ab illa, quam quartam vulgo dicimus, recedere videtur. Nitor membranarum, in quibus monumenta hæc exarata sunt, elegantiæ literarum non cedit, adeo ut conspirent singula indicia, ad XII. seculum ætatem libelli retrahendam esse.

[2]) S. R. D. III, 422. — Langebek skriver: Mihi benignius fortuna concessit bis utrumque codicem [Necr. et Libr. dat.] autenticum, benevolo superiorum consensu, non tam inspicere, qvam totum perlustrare, ac ad omnem usum, qvantum libuit, mecum habere. Prima vice, cum anno 1753. per aliqvot hebdomadas svavissimo literatorum Lundensium contubernio fruebar, alterum, videlicet Necrologium propria manu verbotenus exscripsi, alterum nempe Librum daticum, adjuvante sæpius laudato Brocmanno meo, ad literam contuli. Ut autem toti huic negotio nihil curæ deesset, et ut specimina scripturæ veteris eorundem

Langebeks vanliga omsorg, men tillfredsställer icke längre de krav, vilka måste ställas på en upplaga av Nekrologiet, och utan vilkas förverkligande detta icke låter sig vetenskapligt utnyttjas.

Den hittills grundläggande historisk-kritiska värdesättningen av Nekrologiet föreligger i Caspar Paludan-Müllers skrift: »Hvad var Saxo Grammaticus? och hvor er hans Grav? Et historisk-kritisk Stridsskrift» (1861) [1]. Denna kritiska undersökning med sina stänkar av en genial uppfattning måste till resultaten anses förfelad. Grunden är lätt funnen: Paludan-Müller har endast egt flyktig kännedom om sjelva handskriften och saknat nog skarp blick för dess olika handstilar. På Paludan-Müller vilar helt A. D. Jörgensens framställning i Den historiske Literatur i Danmark før Saxe (1871) [2]. Den ende, som senare lemnat några antydningar i riktning av en säkrare värdesättning av handskriften — tyvärr blott i några rader på skilda ställen — är C. Weeke, utgivaren av Lunde Domkapitels Gavebøger [3].

Midsommargäldslistan.

Den lista, som numera inleder Necrologium Lundense och upptager första sidan i detsamma [4], har av Paludan-Müller kallats Midsommargäldslistan, enär den innehåller en förteckning på den till kanikerna i Lund anslagna delen av konungens och ärkebiskopens midsommargäld av Lund med uppgift om dennas fördelning på de olika prebendena. Därutöver innehåller den emellertid också en motsvarande för-

---

exactissime delineata obtinerem, uterqve codex secunda vice anno 1772. divertente apud nos Illustri Lagerbringio, mihi ad usum, qvod gratus agnosco, benevole concessus est. Qva occasione Necrologii collationem iterum institui, Librum vero daticum manu mea integrum transscripsi, et cum codice nostro Hafniensi contuli.

[1]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? etc., 54.

[2]) A. D. Jörgensen, Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen. 194, 209.

[3]) Lunde Domkapitals Gavebøger, VIII, 28; Palæografisk Atlas. Dansk Afdeling. Texten till skriftprovet n:o 1; Arkiv för nordisk filologi XXI, 196.

[4]) S. R. D. III, 424.

teckning på kanikernas andel i skatten av Bornholm och dennas fördelning på prebendena samt en anteckning om prebendet Hesseberga.

Kanikernas i Lund andel i konungens midsommargäld baserar sig på Knut den heliges gåvobrev 1085, vari S:t Laurentii kyrka tillerkännes 3 mark av den årliga penningavgäld, som gives av tomterna i Lomma by, 3 mark av samma penningavgäld i Helsingborg, 21 mark av tomterna i Lund [1]). Denna tomtskatt om sammanlagt 27 mark uttogs enligt Knut VI:s privilegiebrev 1186 av Lund ensamt, vad redan länge varit fallet, ty denna anordning med skatten, vilken enligt gammal hävd säges givas för tomterna i staden, tillskrives då Knut den helige [2]).

Den del av ärkebiskopens midsommargäld av Lund, som enligt Midsommargäldslistan var anslagen till de olika prebendena, utgjorde 11 mark. Från denna skattetitel hade ärkebiskop Asker tidigast gjort en donation till kaniksamfundet i Lund: vid kryptkyrkans invigning den 30 juni 1123 hade han tillagt det andra av de av honom upprättade prebendena 3 mark av stads- och öskatten (3 marche de debito ciuitatis et insule) [3]). I en den 1 september 1145 utfärdad notitia stadfäste Eskil denna donation (ad prebendam sacerdotalem prius constitutam duas marcas addidit de debito ciuitatis et tercia[m] de jnsula) och tillade därjemte ett subdiakonprebende samma summa (ad prebendam subdiaconi duas marcas de debito ciuitatis et terciam de insula) [4]). Vid tiden för Eskils senare donationsnotitia, vilken härrör från slutet av hans ärkebiskopstid (1137—1177), hade de bortgivna andelarne av ärkebiskopens midsommargäld av Lund vuxit till sammanlagt 12 mark (ad prebendas prius constitutas de debito ciuitatis 12 marcas adiecit) [5]). Summan 12 i denna

[1]) D. S. I, 43.

[2]) D. S. I, 122. Jmfr. D. S. I, 149, II, 42, och Kong Valdemar den andens Jordebog, udg. af O. Nielsen, 40.

[3]) D. S. I, 45.

[4]) D. S. I, 52.

[5]) D. S. I, 51.

uppgift förklaras därav, att Askers prebende (cripta prebenda presbiteralis) vid denna tid jemlikt en tillskrift på rasur med andra handen i Prebendelistan var tillagt, icke som i Midsommargäldslistan 2, utan 3 mark [1]).

I Eskils senare donationsnotitia nämnes, att han till de förut upprättade prebendena lade 14 mark från ön (Born-) holm (ad prebendas prius constitutas . . . adiecit . . . 14 [marcas] de insula Holm) [2]). Samtliga dessa 14 mark, av vilka 1 ursprungligen donerats av Asker den 30 juni 1123 [3]), 8 av Eskil den 1 september 1145 [4]), återfinnas fördelade på olika prebenden i Midsommargäldslistan. Men därjemte upptages i denna ännu 10 mark av skatten från Bornholm, vilka tillagts dekanatet i Lund. Om dessa 10 mark mera nedan.

Paludan-Müller sätter Midsommargäldslistan till tiden kort efter den 1 september 1145. Såsom skäl anger han, att den andel av midsommargälden och av skatten från Bornholm, vilken var tillagd kapitlet, i listan är fördelad å prebendena på sådant sätt, som det vid domkyrkans i Lund invigning denna dag bestämdes av ärkebiskop Eskil [5]). Denna bevisgrund är gripen ur luften. I Eskils notitia den 1 september 1145 finnes intet om kanikernas andel av konungens midsommargäld, och det låter sig icke heller på annan väg konstatera, att en fördelning av denna redan då egt rum. De respektive 2, 3 och 2 mark av ärkebiskopens midsommargäld, som i Midsommargäldslistan tilläggas prebendena S:ta Maria minor, Herrestad och Uppåkra, hade 1145 ännu icke kommit dessa till del; lika litet var detta i fråga om skatten från Bornholm fallet med de 10 mark, som enligt listan tillkommo dekanatet, och de respektive 1, 3 och 1, som tilläggas prebendena S:ta Maria minor, Uppåkra och Herrestad.

Tiden för Midsommargäldslistans uppsättande är en helt

---

[1]) S. R. D. III, 429. Jmfr nedan s. 275.

[2]) D. S. I, 51.

[3]) D. S. I, 45.

[4]) D. S. I, 52.

[5]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? etc., 61.

annan än den av Paludan-Müller angivna. Om de i denna lista upptagna 10 mark av skatten från Bornholm, vilka tillkommo dekanatet i Lund, heter det i Liber daticus, att Andreas Sunesen med dem ökade dettas inkomster (decaniam quoque Lundensem de debito insulari in 10 marcis denariorum ampliauit) [1]. Äldre än Andreas Sunesens ärkebiskopstid (1201—1222) kan således listan, vilken alltigenom skrivits med en hand, icke vara. Till samma tid hänvisar också ett brev av Valdemar Sejr den 25 december 1207, enligt vilket borgaren Henrik i Lund gav och skötte Hessleberga till S:t Laurentii kyrka och stiftade därav ett prebende [2]. Denne Henrik dog enligt Liber daticus den 8 april 1238 [3]. Å andra sidan torde handstilen i Midsommargäldslistan utvisa, att denna icke gärna kan vara yngre än mitten av det trettonde århundradet.

Knut den heliges gåvobrev.

Från sidan 2 överst till något över mitten av sidan 4 är i Necrologium Lundense införd en avskrift av Laurentiibrödernas grunddokument, Knut den heliges gåvobrev till S:t Laurentii kyrka i Lund den 21 maj 1085 [4]. Denna avskrift är verkställd tidigare än den å sidan 4 ävenledes införda Prebendelistans älsta del och, efter vad i nästa avdelning skall klarläggas, sålunda äldre än den 30 juni 1123 [5].

Avskriften i Nekrologiet har i sin ursprungliga gestalt i allt väsentligt överensstämt med de båda andra avskrifter, som föreligga av gåvobrevet [6]; endast har ett bol i Venestad

---

[1]) Lunde Domkapitels Gavebøger, 144.

[2]) Holger Rørdam, Arild Hvitfeld. Tillæg, 79.

[3]) Lunde Domkapitels Gavebøger, 83.

[4]) S. R. D. III, 425.

[5]) Jmfr nedan s. 274.

[6]) Avskrifterna i Boethii Johannis 1494 färdigskrivna Registrum ecclesie Lundensis och i Oluf Baggers under hans generalprokuratorstid, enligt vad det ursprungliga bandet gav tillkänna, år 1662 (jmfr Wilh. Faxe, Privilegia capituli Lundensis, 3) tillkomna Lunde kapitels och hospitals privilegiebok (Landsark. i Lund). Den första av dessa avskrifter är tagen efter originalet, den andra kollationerad med detta. För avtrycken jmfr Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis, I, 1, och Wilh. Faxe, Privilegia capituli Lundensis, 9.

i Gärs härad och ett halft i Sövestad icke kommit med bland de donerade godsen. Men avskriften föreligger icke längre i ursprunglig gestalt. Mot dess slut äro starka rasurer och ändringar vidtagna. Dessa rasurer och ändringar skola här nedan insättas i sitt hittills okända sammanhang.

Knut den heliges gåvobrev stadgar, att all konungens rätt av en av honom donerad jord i Lund skall tillfalla prosten och bröderna där, dock med undantag för fredköp, ledingsvite och hästar i redskud, för den händelse konungen sjelv kommer (quod autem ad regiam pertinet iusticiam ex quacunque causa fiat de prenominata terra [ↄ: terra illa, quam Æpe filius Thorbiorn in Lunde pro pace sua emendauit] in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco deo seruiencium tribus culpis exceptis. Si extra pacem positus fuerit, emat pacem a rege, substanciam illius tollat prepositus et fratres. Si expedicionem neglexerit, erga regem emendet. Reddarios equos non dent, nisi cum rex ipse venerit). Den kungliga rätten av godsen i övrigt doneras däremot icke. När emellertid gåvobrevet första gång omnämnes, i Erik Emunes brev den 6 januari 1135, uppges donationen gälla den kungliga rätten även av dessa. Konung Erik stadgar, att de av honom till ett prebende givna godsen skola vara immuna och fullständigt fria för uttagande av konungen tillkommande rätt i likhet med de gods, vilka våra företrädare, saliga i åminnelse, Sven Magnus och Knut, de rättrogna konungarne, givit (terras has a justicia ręgali immunes et omnino liberas esse uolumus ad imitacionem earum, quas dederunt filicis memorie predecessores nostri Sveno Magnus et Canutus, reges catholici) [1].

Motsägelsen mellan de båda breven är flagrant. Erik Emune har tydligen saknat kännedom om Knuts gåvobrev

[1]) Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1882, s. 224. — Det torde här böra anmärkas, att alla historiska författare, som hittills egnat gåvobrevet uppmärksamhet, från Mogens Madsen till Johannes Steenstrup, ansett Knut den heliges donation omfatta den kungliga rätten med de angivna undantagen av samtliga donerade gods.

i dess originala avfattning. På ett eller annat sätt har han blivit förd bakom ljuset [1]).

Den uppfattning man lyckades bibringa Erik Emune angående gåvobrevets beskaffenhet i en av dess viktigaste punkter skulle för framtiden bliva beståndande och, vad mer är, sanktioneras. I det stadfästelsebrev, som Knut VI 1186 utfärdade, uttogs ur referatet av företrädarens privilegium jorden i Lund (quod autem ad regiam pertinet iusticiam ex quacunque causa fiat de prenominata terra in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco deo seruiencium tribus culpis exceptis) och insattes i stället samtliga jordar (de omnibus terris, quas deo et glorioso martiri Laurencio dedit, omnem regiam iusticiam fratribus inibi pro tempore famulantibus perpetim annuit, jta vt in potestate sit prepositi ceterorumque fratrum quidquid cause emerserit, tribus exceptis) [2]), en ändring, som oförändrad fick kvarstå i Valdemar Sejrs på det föregående skrivna stadfästelsebrev 1203 [3]). I båda breven utsträcktes samtidigt prostens och

---

[1]) Mogens Madsen skriver i Episcoporum ecclesiæ Lundensis series, 28 (jmfr Huitfeld, Bispekrøniken), om Erik Emunes brev: Literæ quidem ejusmodi hodie etiamnum apud ecclesiam servantur Lundensem. Verum nihil præstitisse regem eorum, qvæ tam sanctè legitur promisisse, vel ex eo liqvere videtur, qvoniam eorum bonorum omnium, qvorum in literis sit mentio, ne minimam qvidem portiunculam, nostrâ aut majorum memoria, tenuit, aut nunc etiam tenet qvisqvam canonicorum Lundensium, cujus rei hodie extet documentum, ut non ab re Emund huic factum videatur cognomentum, qvod ore et verbis promiserit plurima, qvorum nihil re ipsa aut opere præstiterit, aut præstare in animo habuerit. Enligt Mogens Madsen skulle alltså Erik Emune sjelv hava återtagit sin prebendestiftelse, en uppfattning, som biträdes av Hammar, Kyrkan i Skåne, 55. Förhållandet motsäges emellertid av dödsanteckningen i Memoriale fratrum under den 18 september (S. R. D. III, 457), däri det, med anslutning till 1135 års brev, utan restriktion säges, att Erik pro graciarum accione [i brevet: jn reddenda igitur graciarum accione] stiftade åt Gud och S:t Laurentius ett prebende. Prebendet är icke upptaget i Prebendelistan; möjligen har det alltså efter Eriks död, såsom Langebek antagit, bortskiftats eller på annat sätt frångått kyrkan (Suhm, Historie af Danmark V, 479; S. R. D. III, 457).

[2]) D. S. I, 122.

[3]) D. S. I, 149.

brödernas privilegium å den kungliga rätten att gälla också alla de gods, som senare donerats till kanikerna.

En förfalskning av Knut den heliges gåvobrev föreligger tydligen, och givetvis är det av de två vid utfärdandet av stadfästelsebrevet 1186 intresserade parterna brevmottagarne, de andlige i Lund, som på ett eller annat sätt givit upphov till densamma. Ett förhållande är därvid särskilt upplysande. Stadfästelsebrevet är huvudsakligen baserat på gåvobrevet, men därjemte har även yngre historiskt material kommit till begagnande. Proveniensen för detta yngre historiska material låter sig i en punkt fastslå. Det visar sig nemligen, att det stycke i stadfästelsebrevet, vilket handlar om användningen av det donerade godset till prepondituran och nio prebenden, varom intet förekommer i gåvobrevet (sancte igitur memorie rex Kanutus ... ex donatis prepondituram et nouem sacerdotales prebendas cum scolarum beneficio constituit), hemtats från Prebendelistan i kanikernas huvudkodex Necrologium Lundense (ex his redditibus . . . beate memorie rex Kanvtvs . . . 10 prebendas et beneficium prepositure constituit) [1]). Att utpeka någon bestämd person bakom förfalskningen är omöjligt, men onekligen är det i detta sammanhang påfallande, att de andlige utverkat stadfästelsebrevet först ett hundratal år efter gåvobrevet, vid en tidpunkt, då deras ärkebiskop Absalon, vars namn läses under dokumentet, med Valdemar I:s död och de vendiska krigens avslutning nått höjden av makt och inflytande.

Sådant sakläget blivit genom utfärdandet av Knut VI:s stadfästelsebrev, måste givetvis originalet till Knut den heliges gåvobrev strängt hemlighållas, och till grund för Saxos framställning lades heller icke detta, utan det ena eller andra av stadfästelsebreven. Saxo följer emellertid icke helt och uteslutande det föreliggande dokumentet. Utom att han sin vana trogen omplacerar, omskriver och gör tillägg, har han även, med uteslutande av redskudet, i stället såsom det tredje undantaget från den kanikerna tillstådda kungliga rätten å

---

[1]) S. R. D. III, 428.

de donerade godsen fått in rätten till danaarv (cæterum detractæ expeditionis pœnas ac violatæ pacis vindictam eorumque, qui vacui decessissent, hæreditates regii duntaxat juris esse voluit)[1]. Att med Johannes Steenstrup här ge Saxo vitsord med underkännande av gåvobrevet[2], är givetvis lika oriktigt som att med Hammar utan vidare göra stipulationen om danaarvet till ett fjerde undantag; det kan icke ens med den senare dragas slutsatsen, att Saxos undantag för danaarv måste ha existerat åtminstone i hans egen tid[3]. Stadfästelsebreven av år 1186 och 1203 upptaga icke danaarvet bland undantagen från den till kanikerna i Lund överlemnade kungliga rätten[4], och dessa stadfästelsebrev gällde, då Saxo skrev. Saxos tredje undantag kan icke betraktas annorlunda än som en ren konstruktion.

Vad det för kanikerna i Lund efter förvärvandet av stadfästelsebreven 1186 och 1203 ifråga om dessa brevs innehåll i första hand gälde var genomförandet av kravet på den kungliga rätten utan de inskränkande undantagen (för fredköp, ledingsvite och redskud). Detta lyckades något senare. I samband med sin kröning i Lunds domkyrka icke blott tog konung Christopher genom brev den 29 december 1252 kanikerna i Lund med deras gods och underlydande i sitt beskydd, utan lemnade dem samtidigt samtliga de senare fria från leding, redskud och all annan konungens rätt (dimittentes eis omnes villicos eorum et colonos ceteramque eorum familiam ab omni expedicionis grauamine, vectigalibus ceterisque omnibus juri regio attinentibus liberos et

[1]) Saxo II, 581. — Saxo har efter sitt referat av Knut den heliges gåvobrev följande betydelsefulla uttalande: Cujus edicti, postmodum a multis temere pertentati, vetus adhuc ratio perseverat.

[2]) Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, 94. Jmfr dock numera Steenstrup i Danmarks Riges Historie I, 480.

[3]) Hammar, Kyrkan i Skåne, 44.

[4]) Jmfr häremot Steenstrup, Studier over Kong Valdemars Jordebog, 270: Blandt de Rettigheder, der vist aldrig overdroges, var Retten til Fredkjøb og Danearv. Jakob Erlandsøn formente rigtignok, at han paa sit Gods havde Retten til disse to Indtægter, men ganske vist uden Grund, og de lodes da ogsaa ellers i Kongernes ubestridte Besiddelse.

exemptos)[1]. Detta nya privilegium blev visserligen icke för tillfället av långt bestånd: det upphävdes ånyo under striderna mellan Jakob Erlandsen och Christopher. Men den 17 mars 1288 finner man ånyo ett liknande privilegium utfärdat av Erik Menved endast med än tydligare angivande av kanikernas nyvunna friheter (dimittentes eis omnes villicos et colonos ceteramque eorum familiam ab omni expedicionis grauamine et jmpeticione exactoria, jnne, stuuth, vectigalibus ceterisque solucionibus, oneribus et seruiciis juri regis attinentibus liberos pariter et exemtos)[2].

I det sammanhang, varom här är fråga, är det, att döma av handstilen, som rasurerna och ändringarne mot slutet av Knut den heliges gåvobrev i Nekrologiet egt rum. I stället för vad gåvobrevet i dess originala avfattning här innehåller (jmfr ovan s. 266) heter det numera i avskriften: Quod autem ad regiam pertinet iusticiam ex quacunque causa fiat de prenominata terra in potestate sit prepositi et ceterorum fratrum in hoc loco deo seruientium. ——— Si extra pacem positus fuerit *quis, illud emendetur,* substantiam eius tollat prepositus et fratres. Si expedicionem neglexerit, erga *jpsos* emendet. ——— Actum etc. Genom dessa rasurer och ändringar ha de tre i gåvobrevet förefintliga undantagen från den kungliga rätten uteliminerats; det stadgas i stället, att fredköpet skall utgivas (till prosten och bröderna), dessa taga den i detta avseende brottsliges egendom och ledingsvitet utgivas till dem.

Den vidfogade avbildningen av slutet av gåvobrevet i Nekrologiet ger vid handen, huru klumpigt rasurerna och ändringarne utförts. Det kommer därtill, att man underlåtit att vidtaga någon som helst rättelse av gåvobrevet i den punkt, enligt vilken gåvan av den kungliga rätten endast avsåg jorden i Lund (prenominata terra). Under sådana omständigheter äro rasurerna och ändringarne på sin höjd att betrakta som ett förberedande försök, innan man — vad

[1] D. S. I, 360.
[2] D. S. II, 45.

aldrig skedde — grep sig an med originalpergamentet. Men antagligen äro de blott vittnesbörd om en skrivares ansträngningar att bringa den föreliggande texten i samklang med de nya förhållanden utvecklingen under 1200-talets senare hälft medförde.

Prebendelistan.

Prebendelistan i Necrologium Lundense följer å kodexens fjerde till sjunde sida [1]) omedelbart efter avskriften av Knut den heliges gåvobrev och inledes med följande till gåvobrevet sig anslutande rubrik: »På dessa inkomster stiftade den ärorike och Gudi täckelige konungen Knut, salig i åminnelse, med sina trogna biskopars och främst herr Ricwals, biskopens i Lund, råd tio prebenden och leprosituran (ex his redditibus gloriosus ac deo dilectus beate memorie rex Kanvtvs consilio fidelium episcoporum et maxime dompni Ricwali, Lundensis episcopi, 10 prebendas et beneficium prepositure constituit). Samtliga prebendena tillika med prepposituran uppräknas därefter med angivande av deras innehavare och tillhörande gods, de senare med uppgift om deras storlek, någon gång om deras avkastning. Därutöver finnes under prepposituran efter den därtill hörande jorden i Lund och före prepositi bol på landet angivet: Hoc loco prebende, samt efter uppräknandet av de gods, som ursprungligen tillagts prepposituran, en anteckning inskjuten, vilken bryter det sammanhang rubriken fordrar och meddelar vad Erik Ejegod bland annat givit till S:t Laurentii kyrka. Orsaken är den, att bland dessa gåvor också var S:ta Marias kapell på torget (i Lund) med alla dess tilligganden, vilket av konungen bestämts skola tillkomma prepositus (similiter rex Ericus, vir catholicus, fratrem in omnibus emulari studens, inter cetera, que huic ecclesie contulit, etiam capellam Sancte Marie in foro cum omnibus attinentijs preposito pertinere fecit).

[1]) S. R. D. III, 428.

Förteckningen på de tio prebendena fortsättes med en liknande förteckning på de två prebenden ärkebiskop Asker upprättat och på tre av Eskils prebenden. Det hela avslutas med en anteckning om de gods ärkebiskop Uffo givit dels till inköp av vax, dels till firande av sitt anniversarium.

Prebendelistan visar fyra olika händer. Den älsta handen har skrivit allt till och med Askers första prebende med undantag av prebendenas numrering i margen. Nästa hand har jemte denna numrering, vid vilken Askers första prebende överhoppats, tillagt anteckningarne om samme ärkebiskops andra prebende och om Eskils med undantag av den sista notisen under det tredje av dessa: Malmö en sjundedel mindre än 1/2 bol, givande i avgäld 14 örtugar (Malmöi septima parte minus quam dimidius mansus soluens quatuordecim solidos). Denna notis härrör från en tredje hand och 1100-talets slut. Den fjerde handen, som tillhör tiden efter ärkebiskop Uffos död 1252, har skrivit notisen om dennes gåvor. Frågan är, när de båda älsta händerna skrivit.

Paludan-Müller har om den del av Prebendelistan, som härrör från dessa älsta händer, vilka han identifierar, uttalat, att den icke kan vara äldre än ärkebiskop Eskils tid (1137—1177), enär de av denne stiftade prebendena uttryckligen anföras såsom upprättade av honom. Då emellertid varken en ärkedjekne eller en skattmästare (thesaurarius) nämnes i denna lista, men väl kapitlets två andra digniteter, domprosteriet och dekanatet, föres han vidare till antagandet, att prebendeförteckningen måste vara äldre än den 1 september 1145, då Eskil upprättade de två förstnämda värdigheterna i kapitlet samtidigt med domkyrkans högtidliga invigning [1]). Enligt Weeke åter är Prebendelistans älsta del säkerligen skriven efter 1123, men före den 4 juni 1134 [2]).

Paludan-Müllers bevisföring torde icke kräva någon vederläggning. Vad Weekes tidsbestämning angår, är dess

[1]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? etc., 61.
[2]) Lunde Domkapitels Gavebøger, 28.

sista datum givetvis baserat därpå, att den såsom innehavare av tionde prebendet i Prebendelistan upptagne subdiakonen Branto enligt Memoriale fratrum stupade i slaget vid Hammar den 4 juni 1134 [1]); det första åter torde efter all sannolikhet vila därpå, att det sista med älsta handen i listan inskrivna prebendet är identiskt med det ena av de två prebenden, som Asker enligt sitt diplom den 7 januari 1133 skall ha stiftat vid invigningen av kryptkyrkan i Lund den 30 juni 1123 [2]). Med denna bevisföring torde emellertid tiden för Prebendelistans tillkomst än ytterligare kunna begränsas. Asker säger i diplomet, att till prebendet höra 7 1/2 bol: i byn Råby 4 1/2 bol, Eskilstorp 1 bol, Isie 1 bol (Item statui prebendam, cui pertinent 7 mansi et dimidius: in villa Raby 4 mansi et dimidius, Eskilstorp mansus, Isheogi mansus). Diplomet föreligger endast i Boethii Johannis sena medeltida avskrift i Registrum ecclesie Lundensis, och i uppgiften om prebendets gods har här, såsom styrkes av motsvarande uppgift i Prebendelistan, ett av de 7 1/2 bolen kommit att utelemnas. Men även frånsett detta stämma prebendebolens namn icke med de i Prebendelistan upptagna — bolen i Råby och Eskilstorp återfinnas, men i stället för bolet i Isie förekommer här ett i Arrie eller Skegrie (prebenda, quam statuit dominus Azerivs archiepiscopus. In villa Raby maiore 4 mansi et dimidius, Arrøgum mansus, Schethrøgum mansus, Æschilsthorppi mansvs). I diplomet anges nu, att det däri upptagna godsbeståndet, vilket förefans den 30 juni 1123, fortvarar den 7 januari 1133; förutsatt denna uppgifts riktighet, och då godsen i Arrie eller Skegrie icke någonstädes förekomma i diplomet, skulle alltså den förändring med det till Askers prebende hörande godset, som Prebendelistan har att uppvisa, ligga efter den 7 januari 1133, och sjelva listan i sin älsta del tillhöra tiden mellan detta datum och datumet för Brantos död den 4 juni 1134.

Den bevisföring, som här lemnats, låter sig förenas

[1]) S. R. D. III, 448.
[2]) D. S. I, 45.

med ordalydelsen i Askers diplom, men är säkerligen icke desto mindre oriktig. I diplomet ger Asker tillkänna, att han invigt kryptkyrkan i Lund den 30 juni 1123, och att han meddelat alla, som då voro i staden, vilka gods han givit åt samma kyrka till brödernas bruk; för att så väl de kommande som de då levande må veta det, har han i diplomet låtit uppteckna samma gårdar och egendomar (notum sit omnibus tam futuris quam presentibus, quod ego Ascerus, sancte Lundensis ecclesie archiepiscopus, dedicaui criptam maioris ecclesie in ciuitate Lundensi jn honorem sancti Johannis baptiste omniumque patriarcharum ac prophetarum Christi anno dominice incarnacionis MCXXIII jndictione prima pridie kalend. julii, et quas curias, quos mansos, que predia, quas denique possessiones eidem ecclesie proprias dederim ad vsus fratrum, omnibus, qui aderant in eadem ciuitate, notum feci. Et vt sciant tam posteri quam presentes, easdem curias et possessiones in huius descripcionis pagina propriis vocabulis notare curaui). Det nämnes efter detta bland annat i diplomet, att Asker stiftat de två prebendena. Men därmed är, såsom sammanhanget visar, icke konstaterat, att prebendena stiftats just den 30 juni 1123; de förefunnos denna dag, men kunna — det ena eller bådadera — ha stiftats tidigare.

För lösandet av detta spörsmål är Prebendelistan avgörande. Det kan nemligen icke gärna vara endast en tillfällighet, att då man inom ett kaniksamfund med endast ett tiotal prebenden uppsätter en lista över dessa — Prebendelistan i dess älsta del — det däri blott upptages ett av de två prebenden, som den regerande ärkebiskopen uppger sig ha stiftat, diplomets första, medan anteckningen om det andra först tillagts långt senare av en ny hand; det torde härav kunna slutas, att då denna älsta del av listan nedskrevs, blott ett av de två prebendena ännu existerade. Men därav följer också, att Prebendelistans älsta del bör härröra från tiden före den 30 juni 1123. Förutsatt riktigheten av 1133 års diplomuppgifter om godsbeståndet, ligger under dessa omständigheter Prebendelistans tillkomst så pass före detta datum, att en förändring ifråga om prebendegodset

under mellantiden hunnit företagas. Men å andra sidan ligger listans älsta del efter Erik Ejegods däri upptagna donation till prepondituran och, som det synes, ej alltför långt tillbaka i tiden från 1123 — den såsom innehavare av det nionde prebendet upptagne subdiakonen Othmar är nemligen i Memoriale fratrum antecknad död med en hand, av vilken en notis från 1174 föreligger [1]).

Den tid, då handen n:o 2 kan konstateras hava satt skrivstiftet till pergamentet, ligger efter den 1 september 1145. I den notitia, som denna dag i samband med Lunds domkyrkas invigning blef uppsatt, upptogos också Eskils tre i Prebendelistan införda prebenden med deras gods, men dessa senare överensstämma helt i de båda dokumenten endast för det andra prebendets i listan vidkommande. Under det tredje prebendet har för Walby 2 mansi insatts: Grefhøge 2 mansi, under det första tillkommit: Øthestatha dimidia marca [2]). Att dessa förändringar egt rum efter, icke före den 1 september 1145 framgår därav, att i den notitia, som visar Eskils donationer mot slutet av hans archiepiskopat, Øthestathæ fortfarande kvarstår [3]).

Någon tid senare har den andra handen i anteckningen om Askers andra prebende gjort en sådan ändring, att slutorden däri kommit att lyda: tres marce de debito ciuitatis et *1 de holm* (i diplomet 1133 7/1: 3 marce de debito ciuitatis et insule), och i anteckningen om Eskils första prebende företagit trenne större rasurer, därvid God(enedor)p..., Sch(i)p(en)d(or)p ... och (Wernløse . . .) försvunnit, och på sistnämda ställe tillskrivits: Sebu quadrans soluens 2 vncias. Genom rasurerna och tillskriften har anteckningen om Eskils första prebende brakts i överensstämmelse med uppgifterna i notitian från ärkebiskopens senare år. Detta har däremot icke skett med anteckningarne om Eskils båda andra prebenden. Det framgår därav, att rasurerna och tillskriften böra ligga före denna notitia.

---

1) S. R. D. III, 437.
2) D. S. I, 52.
3) D. S. I, 50.

Enligt Prebendelistans rubrik skulle de tio första prebendena vara upprättade på de av Knut den helige till S:t Laurentii kyrka givna godsen, och det visar sig också vid en undersökning, att dessa gods med undantag av 9 ½ bol blivit utskiftade på prebendena. I stället för de 9 ½ bolen ingingo emellertid i prebendegodset, utom det av Erik Ejegod donerade S:ta Marias kapell på torget med tilliggande, 2 ½ bol, givna av Sven Estridsen till kyrkan [1]), samt 12 av obekant härkomst.

Av de gods, som enligt Prebendelistan ingingo i Askers första prebende, är bolet i Skegrie möjligen identiskt med det hela bol därstädes, som dekanen Bernhard gav till bröderna i Laurentiiklostret [2]), under det att de till Eskils andra prebende hörande 2 bolen i Arlöv, 1 i Görslöv och ½ i Åkarp ursprungligen voro bland dem som Erik Ejegod gav till S:t Laurentii kyrka.

Dödsanteckningarne för den 10 juli.

Dessa dödsanteckningar [3]), vilka läsas å s. 1 av lägg 2 i Necrologium Lundense, omedelbart före Admonitio ad filium spiritualem, utgöra en avskrift från cirka 1200 av motsvarande anteckningar i Liber daticus under den 10 juli (xɪɪ²) [4]). Anteckningen om Knut röjer inflytande från Tabula Othoniensis, Passio och Ælnoth [5]); den om Erik Ejegod är ursprungligen avskriven från anteckningen om honom i Memoriale fratrum [6]), men har erhållit ett tillägg om att han gav fjerdedelen av staden (Lund) till S:t Laurentius (et quartam partem ciuitatis sancto Laurencio dedit).

[1]) S. R. D. III, 444.

[2]) S. R. D. III, 452. Jmfr D. S. I, 45: Alias [terras] dederunt quidam boni viri pro animabus suis et proximorum suorum, quas tamen iterum integra empcione comparaui a proximis heredibus eorum.

[3]) S. R. D. III, 430.

[4]) Lunde Domkapitels Gavebøger, 172.

[5]) Se härom Vitæ sanctorvm Danorvm, udg. ved M. Cl. Gertz, 54, 148.

[6]) S. R. D. III, 451.

Konungalistan.

Denna lista är, med ett senare komplement å den sida, där Consuetudines canonice sluta, införd å s. 1 av de lägg, vilka innehålla Memoriale fratrum [1]), och har fototypiskt återgivits såsom skriftprovet n:o 1 i Palæografisk Atlas. Dansk Afdeling. Den till atlasen fogade texten innehåller efter Weeke en noggrann palæografisk beskrivning av listan, till vilken dock torde böra läggas, att dess såsom den älsta betecknade handen, vilken till en början skrivit rubriken, konunganamnen före Nicolavs med tillhörande Rex och vad som förövrigt införts i samma linje som Canutvs med undantag av årtalet, är identisk med rubrikatorns i Memoriale fratrum och med rubrikatorns och den älsta handen i de efter detta i handskriften följande listorna och den första brödraskapsförbindelsen [2]). Tiden, då denna älsta hand först skrev, ligger tydligen (jmfr rubriken: Nomina regum . . . quorum apud nos memoria celebris est) före konung Niels' död, men att döma av tiden för de nyssnämda listornas tillkomst [3]) väl icke så synnerligen mycket. Senare har samma hand tillagt konung Niels' namn med begagnande av samma svarta bläck, som använts för de älsta namnen i listorna.

Den av Weeke såsom n:o 3 betecknade handen (XII[3]) har å den listan motstående och föregående sidan fört konungalängden från Sven Estridsen tillbaka i tiden till Harald, rex Dacie primus, Maguntie baptizatus, och fortsatt med Ericus, Ericus puer, Frothe, Haraldus, Sueno, Kanutus Harthe, vilken senare anges ha bestigit tronen 1025 [4]).

I inledningsorden till Konungalistan säges, att den innehåller namnen på de rättrogna konungar i Danmark, genom vilkas omvårdnad den katolska tron utbretts, vilka av kärlek

---

[1]) S. R. D. III, 431.

[2]) Jmfr Weeke i Arkiv för nordisk filologi XXI, 196.

[3]) Jmfr nedan s. 288.

[4]) Den med tredje handen skrivna notisen om Erik Lams motkonung Olav lyder: Tercio anno regni eius insurgit contra eum Olauus et facta est . . .

till religionen på olika platser byggt kyrkor och med kunglig frikostighet lemnat dem gåvor och vilkas minne hos oss är berömt och skall så bliva i århundraden (Nomina regum catholicorum in Dania, quorum industria propagata est fides catholica, qui religionis amore per diuersa loca ecclesias construxerunt et regali munificentia donauerunt, quorum apud nos memoria celebris est et manet per secula). A. D. Jörgensen, vilken efter Paludan-Müller [1]) lemnat en genomgående oriktig framställning av Konungalistans tillkomsttid, har framhållit som karakteristiskt, att man i konung Niels' tid tänkt sig rikets historia delad i två stora avdelningar genom Ylvingarnes tronbestigning, så att allt vad som låg före denna tidpunkt räknades för hedendom och barbari. »Det kendskab til denne periode, der endnu i Adams tid var tilstede, om end i forvansket skikkelse, og som endnu får sit udtryk i Knud den helliges tilnavn 'den fjerde', der knytter ham til de gamle Knytlinger, er nu ved at dø ud, eller rettere sagt, det fornegtes. Alt Ælnoth nævner ingen konge før Sven Estridsøn, og listen i Lund går ud fra ham som den første, den der grundede bispedømmer og kapitler og kunde kaldes en 'katholsk konge'» [2]). Den uppfattning, som här kommer till synes och av A. D. Jörgensens många eftersägare godtagits, beror på en missuppfattning. Listan är en lundensisk konungalista, icke en allmänt dansk, vad den först avsåg att bliva, då man tillfogade konungarne före Sven Estridsen, och den nämner av de katolska konungarne i Danmark endast dem, quorum apud nos memoria celebris est. Under sådana förhållanden kunde listan icke begynna med någon tidigare konung än Sven Estridsen.

De i Konungalistan ingående notiserna kunna till ej ringa del visas härröra från äldre källor. Den med älsta handen inskrivna notisen om Knut den helige, enligt vilken han grundade »vår kyrka» (qui nostram fundauit ecclesiam), är sålunda hemtad ur Laurentiibrödernas Memoriale fratrum,

---

[1]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? etc., 58, 63.

[2]) A. D. Jörgensen, Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen, 196.

väl snarast det älsta, från vilket den med en ringa, av förhållandena betingad ändring torde överförts i det nuvarande under den 10 juli [1]. Uppgiften om året för Erik Ejegods tronbestigning 1095, tillskriven med tredje handen, är identisk med den i Memoriale fratrum om året för hans företrädare Olavs död [2]. Från Colbazannalerna härröra den tredje handens notiser om en solförmörkelse 1140 och en månförmörkelse 1146 [3]. Dessa annalers datobeteckning för den sistnämda: xii kal. decembris, har emellertid på grund av en skylande rynka i pergamentet av avskrivaren tytts som: vi kal. decembris [4]. Förhållandet är ett avgörande bevis för att just den ännu bevarade Colbazhandskriften begagnats för denna del av Konungalistan. Men Colbazannalerna ha också inverkat på andra med den tredje handen i listan införda uppgifter: åren för Erik Emunes och väl även Erik Lams val till konung 1130 och 1137, det senare angivet i enlighet med det i annalerna förekommande dödsåret för företrädaren [5].

Memoriale fratrum.

Det egentliga nekrologiet, Memoriale fratrum [6], omfattar 6 lägg om 8 blad vardera med ett framför den 1 september senare inskjutet lägg om 2 blad, innehållande notitier om Lunds domkyrkas och trenne dess altarens invigning 1145—1146 och skrivet med samma hand som den mot slutet av Nekrologiet införda brödraskapsakten mellan S:t Laurentius i Lund, Allhelgonaklostret därstädes och Heligkors i Dalby samt det därefter följande av kaniksamfundet i Viborg för S:t Laurentius utfärdade brödraskapsbrevet. Memoriale frat-

---

[1] S. R. D. III, 451. Jmfr nedan s. 280.
[2] S. R. D. III, 454. Jmfr nedan s. 280.
[3] M. G. SS. XXIX, 175.
[4] Lauritz Weibull i [Dansk] Historisk Tidsskrift VIII: 2, 175, 177.
[5] M. G. SS. XXIX, 175.
[6] S. R. D. III, 434.

rum börjar å sidan 2 omedelbart efter Konungalistan. Åt anteckningarne för varje dag äro i regel 5 rader inrymda; då varje månad börjar å ny sida, hava emellertid raderna för de sista månadsdagarne mestadels blivit flera [1]).

Den älsta hand, som förekommer i Memoriale fratrum, skrev strax inom, utanför eller också på sjelva den venstra marglinien dagsbokstaven, lät efter denna ett tomrum stå öppet, avsett för inskrivande av den romerska dags- och månadsbeteckningen, och tillade därefter i enlighet med gällande kalender det kristna helgonnamnet för dagen, varvid likväl plats lemnades för rubrikatorn att ifylla första bokstaven med rött bläck, för den händelse dagen firades som festdag i Lund [2]). Därjämte infördes av denna älsta hand en serie notiser. Dessa notiser äro i fråga om sjelva fakta i regel odaterbara; de som låta sig tidsättas äro följande: konung Harald † den 17 april (1080); biskop Ricwal † den 26 maj 1089; invigningen av kryptkyrkan i Lund och dess högaltare den 30 juni 1123; konung Knut den helige † 10 juli (1086); konung Erik Ejegod † samma dag (1103); konung Olav † den 18 augusti 1095; Askers biskopsordination den 18 november 1089. Det kan i fråga om dessa och övriga av den älsta handen införda notiser icke råda något tvivel, att de till huvuddelen äro överförda från ett äldre nekrologium: notiserna spänna över en tidrymd av över fyrtio år, men skriftdragen äro genomgående överensstämmande med varandra. Av de anförda notiserna visar den tredje, att den älsta handen skrivit ännu efter den däri omförmälda händelsen den 30 juni 1123.

En tid efter den älsta handen — obestämt när — har rubrikatorn skrivit. De av den älsta handen lemnade tomrummen för de romerska dags- och månadsbeteckningarne ha av denne med begagnande av rött och vid de första månadsdagarne även blått bläck utfyllts. Där dessa tomrum

---

[1]) Om Paludan-Müllers tidsbestämningar för tillkomsten av Memoriale fratrum se nedan s. 285; för Weekes: Palæografisk Atlas. Dansk Afdeling. Texten till skriftprovet 1; samt Arkiv för nordisk filologi XXI, 196.

[2]) Lauritz Weibull i [Dansk] Historisk Tidsskrift VIII: 2, 179.

varit för snäft tilltagna, har rubrikatorn sammanpressat bokstäverna, överskridit den honom tillmätta platsen, uteslutit månadens namn eller anbrakt det efter det med älsta handen skrivna helgonets.

Kort efter den tidpunkt, då den älsta handen vid mitten av 1123 kan konstateras, börjar en följd av nya händer. Samtliga skriva efter den älsta och några införa notiser, vilka i fråga om sjelva fakta äro daterade eller daterbara. Under den 25 september 1124 möter den första av dessa notiser, en notis om diakonen Ulf, kallad Björn kapellan, och under den 22 juli 1126 en annan notis med samma hand om invigningen av det venstra altaret i kryptkyrkan. Anteckningen om Knut Lavards död den 7 januari 1131 visar därifrån skilda skriftdrag. En ny hand antecknar invigningen av det högra altaret i kryptkyrkan den 11 januari 1131, en annan, utom anniversariet för biskop Arnold av Roskilde († den 24 maj 1125), händelser från förra delen av 1130-talet: domprosten Azers död den 4 juni 1131, slaget vid Hammar samma dag 1134 och konung Niels' död den 25 juni sistnämda år. Nästa hand, som inför en daterbar notis, antecknar biskop Eskils av Viborg mord den 20 oktober 1133. I ett par notiser igenkänner man samma hand som den, vilken under den 5 maj (1137) antecknat ärkebiskop Askers död, i några få samma hand som i anteckningen om Erik Emunes den 18 september 1137. En annan hand har under den 18 oktober 1139 gjort anteckningen om biskop Rikos av Roskilde mord [1]).

De olika händer, vilkas första framträdande kan konstateras under den 25 september 1124, gör det tydligt, att Memoriale fratrum i varje fall in i slutet av 1130-talet omvexlande förts än av en, än av en annan hand. Dessa vexlande händer upphöra emellertid. En enda hand griper

[1]) Av de här nämda notiserna torde de om slaget vid Hammar samt konung Niels' och Erik Emunes död hava övat inflytande å motsvarande i Colbazannalerna. Härvid är att märka, att avtrycket av annalerna i M. G. SS. XXIX, 175, vilket för de båda förstnämda tilldragelserna har året 1135, ej 1134, är felaktigt.

skrivstiftet. Tidpunkten, då denna hand börjar skriva, låter sig närmare fixeras med tillhjelp av det nya i kaniksamfundet i Lund förda nekrologium, som bär namnet Liber daticus vetustior, och som även i övrigt är av grundläggande betydelse för tidsättningen av notiserna i Memoriale fratrum.

Weeke har i sin upplaga av Lunde Domkapitels Gavebøger visat, att vid uppläggandet av Liber daticus en serie dödsnotiser, införda med tvenne händer för var sin del av året, på en gång överförts i denna från ett äldre nekrologium, och att av de i dessa dödsnotiser omhandlade personerna biskop Riko av Roskilde är den konstaterbart senast avlidne. Tidigare än dennes dödsår 1139 kan alltså enligt hans mening uppläggandet av boken icke ha egt rum, men å andra sidan kan det icke heller ha skett senare än 1146, eftersom notisen om Erik Lam, död den 27 augusti (1146), införts med ny hand, och alltså antagligen det successiva införandet av notiser redan då begynt. Det äldre nekrologium, som vid Liber daticus' uppläggande kom att lemna grundstommen till denna, anses av Weeke förlorat; att det, oaktat »många» av de överförda notiserna likaledes finnas i det ännu bevarade Memoriale fratrum, dock icke varit detta, från vilket överförandet egt rum, framgår enligt honom genom en jemförelse mellan de för begge böckerna gemensamma notiserna, i det att Liber daticus understundom har upplysningar, som Memoriale fratrum icke har [1]). Denna sista iakttagelse är visserligen fullständigt riktig, men kommer givetvis i helt annan belysning, då det vid en undersökning visar sig, att icke endast »många», utan samtliga grunduppgifter, som vid Liber daticus' uppläggande överfördes i denna, återfinnas eller funnits i Memoriale fratrum, och att de nya upplysningarne blott utgöras av ett eller annat, här och var förekommande förfullständigande och förtydligande tillägg. Då hypotesen, att hos kanikerna i Lund samtidigt skulle ha förelegat icke endast två, utan tre nekrologier med överensstämmande grunduppgifter, är överflödig, har man under sådana om-

[1]) Lunde Domkapitels Gavebøger, VII.

ständigheter att utgå ifrån, att grundstommen i Liber daticus hemtats icke, som Weeke vill, från ett nu förlorat nekrologium, utan från det ännu bevarade Memoriale fratrum. Tilläggen till grundstommen torde närmast vara beroende av avskrivarens särskilda kännedom om förhållandena. Att därjemte en och annan i Memoriale fratrum förekommande äldre uppgift uteslutits, är ett vid dylika överföringar så gott som alltid förekommande och lätt förklarligt fenomen.

Samtliga i Liber daticus överförda uppgifter ligga alltså före 1139—1146; de i Memoriale fratrum på en gång vid dess upläggande och senare successivt införda anteckningarne, vilka återfinnas med de älsta händerna i Liber daticus, måste alltså ävenledes ligga före denna tid. Därmed är en fast tidsbestämning konstaterad för så gott som varje dags notiser i Memoriale fratrum: den och den notisen ligger före, den och den efter 1139—1146. Men en granskning av handstilarne i Memoriale fratrum visar också, att redan före överföringen de många, senast 1139 konstaterbara händerna i detta upphört, och att den nyss omtalade nya handen begynt att skriva i boken. Antalet överförda anteckningar av denna hand är proportionsvis betydande; det följer därav, om utgångspunkt tages i det sista av de två överföringen begränsande årtalen, 1146, att den tidpunkt, då den nya handen begynte skriva, måste förläggas ett gott stycke före 1146. Överflyttningen av notiserna till Liber daticus, alltså dettas upläggande och därmed den nyss fastslagna tidsbestämningen för Memoriale fratrums notiser, kan däremot svårligen, då den nya handen alltid skriver efter de andra händerna, sättas tidigare än inemot mitten av 1140-talet.

De anteckningar av den nya handen, vilka i fråga om de däri berörda fakta kunna dateras, äro följande: biskop Sven av Viborg † den 30 mars (c. 1153); biskop Asker av Roskilde † den 18 april (1157 eller 1158); greve Nicolaus, munk i Esrom; var död den 8 augusti 1158 och avled den 30 april säkerligen samma år[1]); konung Knut Magnusen † den 9

[1]) Codex Esromensis, 123, 86. — Brevet å sistnämda stället feldaterat.

augusti (1157); konung Erik Lam † den 27 augusti (1146); den helige Ketil, prelat i Viborg † den 27 september (1150); konung Sven Grathe † den 23 oktober (1157); och dekanen Johannes i Lund † den 25 oktober och i livet ännu 1157—1158 [1]). Därjemte är av denna samma hand under den 16 april införd en notis om ett dödsfall i klostret i Guthnalia; detta kloster stiftades enligt Colbazannalerna 1164 [2]). Mycket längre än sistnämda år har denna hand icke skrivit — redan i en notis under den 23 maj 1166 möter i varje fall en ny. Därmed upphörde Memoriale fratrum icke endast att föras av en hand, utan överhuvudtaget att regelbundet föras. De notiser, som därefter följa, äro endast sporadiskt införda. Av dem äro tre av handen från 1166, tre av en från 1174 ($^{20}/_{9}$), tre av en från 1219 ($^{1}/_{9}$). De sista händerna införa var sitt dödsfall under den 3 oktober 1241 och den 13 oktober 1316.

Från tiden omkring år 1140 härröra en serie runt om i Memoriale fratrum införda interlinearnotiser, vilka fogats till anteckningar om dödsfall och anniversarier av äldre datum än överföringen i Liber daticus och innehålla uppgifter om penningbelopp. Dessa notiser äro inskrivna med samma hand som den i Liber daticus överförda notisen i Memoriale fratrum om Amundus ($^{22}/_{11}$), vilken i Presbyterlistan införts med den andra där förekommande handen.

Ärkebiskops-, Biskops-, Kanik- och Brödraskapslistorna m. m.

De namnlistor med utförliga rubriker, som i Necrologium Lundense följa omedelbart efter Memoriale fratrum, äro till antalet sex. Den första upptager namnen på de biskopar, vilka förestått den lundensiska kyrkan från konung Sven Magni tid (Nomina episcoporum nostrorum, qui Sancte Lundensi ecclesie prefuerunt a tempore Svenonis Magnj regis)

[1]) Codex Esromensis, 88.
[2]) M. G. SS. XXIX, 175.

och avslutas först med Birger († 1519); senare har med Kilian Stobæi hand tillagts även namnen på de därefter följande electi [1]). Den andra listan innehåller namnen på de lundensiska kaniker, vilka i andra kyrkor beklätt biskopsembete (Nomina canonicorum nostrorum episcoporum, qui per diuersas ecclesias officium pontificatus amministrauerunt) och sträcker sig till Petrus, biskop i Århus († 1246) [2]). Listorna 3—5 upptaga respektive namnen på de presbyterer, diakoner och subdiakoner, vilka såsom kaniker avlidit i S:t Laurentii kloster, det nya som det gamla, alltifrån konung Knuts tid, vilken först grundade kyrkan i Lund (Nomina canonicorum nostrorum presbiterorum, [diaconorum, subdiaconorum,] qui obierunt in Cristo de monasterio Sancti Laurentij tam nouo quam ueteri a tempore Sancti Kanuti regis, qui primus fundauit hanc ecclesiam). Dessa listor gå fram i mitten av det trettonde århundradet [3]). Den sista listan innehåller en förteckning på de främmande kyrkor, vilka stå i brödraskap med Laurentiiklostret (Nomina ecclesiarum, qui nobis fratres et sorores in Cristo nostras orationes cotidie expectant et suas nobis debent tam uiuis quam defunctis, sicut a maioribus nostris accepimvs) [4]).

Enligt Paludan-Müller är grundstommen av kalendariet eller Memoriale fratrum — dagräckan och de första anteckningarne vid de olika dagarne — samt begynnelsen av Biskops- och dödlistorna inbördes samtidiga, skrivna av en hand. Han fortsätter: »*Begyndelsen* af Biskopslisten, den Navnerække, der er skreven paa engang, omfatter de 7 første Navne, fra Hubaldus til Ricolfus. Da nu Ricolf blev Biskop i Odense 1138 og døde 1162, kan denne Navnerække ikke være skreven tidligere end engang i disse Aar. Hermed stemmer det, att i *Presbyterlisten* høre i det mindste de 11 første Navne til Listens *Begyndelse;* thi her nævnes som døde paa to nær alle de Presbytere, der i *Præbendelisten*

---

[1]) S. R. D. III, 465.
[2]) S. R. D. III, 467.
[3]) S. R. D. III, 468, 469, 470.
[4]) S. R. D. III, 470.

anføres som endnu levende Besiddere af Præbender; og Listens Begyndelse kan ikke være ganske faa Aar yngre end Præbendelisten. I den sidstnævnte Fortegnelse anføres Conradus som Kapitlets Decan, medens Magistrene Bernhardus og Christianus (den Samme som Eilbodo eller Helbodo) endnu kun nævnes som Presbytere; men af *Presbyterlistens* Begyndelse erfares, at disse tre Medlemmer af Lunde Domkapitel ere *alle* døde som Decaner. Da Bernhard og Eilbodo altsaa ere stegne til denne Værdighed efter *Conrad*, og den Ene efter den anden, maae dog nogle Aar være hengaaede efter Præbendelistens Affattelse, inden de alle kunde indføres i Presbyterlistens Begyndelse som afdøde Decaner. *Mange* Aar kan der dog heller ikke ligge imellem disse Skriftstykker; thi *Othmar* forekommer i Præbendelisten, men endnu kun som Subdiacon; andenstedsfra vide vi, at han i Aaret 1173 var Kapitlets *Decan* (Thorkelin, Dipl. Arna-Magn. I, 18, sammenholdt med Regesta Danica I, Nr. 265 og de der anførte Steder); som død i denne Værdighed anføres han ogsaa i *Presbyterlisten*, men først som den 17:de i Rækken, altsaa *efter* Listens *Begyndelse:* denne, altsaa ogsaa den samtidige Grundstamme af Kalendariet og Begyndelsen af de andre Lister, er følgelig skreven endnu medens *Othmar* var Medlem af Domkapitlet, men efterat næsten alle de Presbytere i Kapitlet vare døde, der levede med ham paa den Tid, da *Præbendelisten* affattedes. — Den samme Tidsbestemmelse, og endnu nærmere begrændset, fremgaaer af *Diaconlistens* Begyndelse, der kun omfatter de 3 første Diaconer; men om den *sjette* i Rækken, Petrus, vide vi, at han døde den 20de September 1174 (S. R. D. III, 458): Listens Begyndelse, og med den Begyndelsen af de øvrige nævnte Lister tilligemed Kalendariets Grundstamme, er altsaa ældre end denne Dag og dette Aar» [1]).

De i denna Paludan-Müllers bevisföring grundläggande fakta visa sig vid en undersökning av sjelva handskriften i regel ohållbara. Sakläget är följande.

---

[1]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? etc., 66, 77.

Rubrikerna i samtliga de efter Memoriale fratrum följande listorna äro skrivna med en och samma hand; denna är identisk med den älsta handen i Konungalistan och med rubrikatorns i Memoriale fratrum. Samma hand har även skrivit de älst antecknade namnen i varje lista. I Ärkebiskopslistan är detta fallet med Henricvs, Eginus, Ricwalus; först långt senare har en ny hand på en gång tillagt: Ascerus, Eskillus, Absalon. Det låter sig härav sluta, att listans första namn inskrivits före Askers död den 5 maj 1137. I Biskopslistan har rubrikatorn till en början endast infört det första biskopsnamnet: Hubaldus; senare de följande tre gruppvis ordnade: Sveno (1134—1153) och Eschil († 1133) av Viborg samt Petrus (1124—1134) av Roskilde; sist Rycco (1138—1139). Hubalds biskopstillträde ligger mellan 1085 och c. 1101 [1]); sista gång han med visshet kan konstateras såsom levande är 1117 [2]). De närmaste tre biskopsnamnen äro tidigast införda, sedan Sven efter Eskils död den 20 oktober 1133 [3]) blivit biskop i Viborg, säkerligen före Rikos död den 18 oktober 1139 [4]). Vad Presbyterlistan angår äro de sju första namnen, från Ebbo till och med Blithgerus, inskrivna med älsta handen; senare ha av annan hand de tre nästa tillagts. En jemförelse mellan skriftdragen i anteckningarne om dessa tio presbyterer i Memoriale fratrum och motsvarande i Liber daticus visar, att icke blott de sju första, utan även de tre nästa avlidit före uppläggandet av den senare. I Diakonlistan härröra de tre första namnen från älsta handen. Av deras bärare dog Bero, kallad Ulf, den 25 september 1124 [5]), prosten Azer den 4 juni 1131 [6]). Av de två personer, vilkas namn samma hand inskrivit i Subdiakonlistan, stupade den andre i ordningen, Branto, i slaget vid Hammar

[1]) D. S. I, 42; Vitæ sanctorvm Danorvm, ed. M. Cl. Gertz, 134.
[2]) Dipl. Arna-Magnæanum, I, 244.
[3]) S. R. D. III, 460.
[4]) S. R. D. III, 460.
[5]) S. R. D. III, 458.
[6]) S. R. D. III, 448.

den 4 juni 1134 [1]). Vad Brödraskapslistan angår har älsta handen infört det sista namnet i denna något senare än de föregående och fogat till listan en anteckning, upptagande de förpliktelser, som det ingångna brödraskapet medförde, efter det att brevet om en broders död nått de till brödraskapet hörande samfunden. Efter denna anteckning har senare en ny hand — densamme som nedskrivit notitian om domkyrko- och altareinvigningarne i Lund 1145 och 1146 — infört den nya brödraskapsakt, vilken i december 1136 ingicks mellan bröderna i S:t Laurentius, Allhelgona och Dalby, ävensom det brev, genom vilket domprosten Willo och bröderna i Viborg mottogo Laurentiibrödernas tillbud om brödraskap [2]). Granskar man nu närmare bestämmelserna i dessa båda sista brödraskapsförbindelser, visar det sig, att de i väsentliga punkter strida mot de av den älsta handen införda generella bestämmelserna; dessa senare framställas emellertid såsom gällande, då de inskrevos (Hi omnes habent societatem et fraternitatem nostram, ut etc.), och måste sålunda vara införda i Nekrologiet före december 1136. Men därav följer också, att Brödraskapslistans rubrik och namn med undantag av det sista måste ha tillkommit före detta datum.

Det kan icke vara tvivel underkastat, att samtliga listornas rubriker äro inbördes samtidiga: planmessigheten i följden mellan dessa listor, åt vilka vardera med undantag av den sista, där det icke behövdes, två sidor anslagits, rubrikernas nära beroende av varandra och skriftdragens minutiösa överensstämmelse visa detta. De älsta namnen i listorna äro, såsom redan omnämt, införda i klump, och handen är in i detaljen densamma som i rubrikerna; det kan under dessa omständigheter icke heller vara tvivel om, att de älsta namnen införts vid listornas upplӓggande. I det föregående har nu ådagalagts, att Ärkebiskopslistans älsta namn inskrivits före den 5 maj 1137, Diakonlistans tidigast den 4 juni 1131, Subdiakonlistans tidigast samma dag 1134 och Brödraskapsli-

[1]) S. R. D. III, 448.
[2]) S. R. D. III, 471.

stans före december 1136. Med utgångspunkt från dessa fakta måste alltså slutsatsen bliva, att listornas rubriker och älsta namn inskrivits i Nekrologiet under tiden mellan den 4 juni 1134 och december 1136.

Av vad som ovan sagts angående de älsta namnen i dödlistorna är det tydligt, att de icke införts i samband med sjelva dödsfallen, utan gruppvis, till större eller mindre antal för varje gång. Detta tillvägagångssätt har under hela den tid listorna förts i regel tillämpats; blott i ett fåtal fall kan en och samma hand spåras i en anteckning i Memoriale fratrum och i motsvarande i någon av listorna. Under sådana förhållanden ligger misstanken nära, att icke alla namn kommit med. Vad angår tiden före Liber daticus' uppläggande, upptaga emellertid Memoriale fratrum och övriga bevarade källor icke något enda kaniknamn från Lund, som icke också återfinnes i listorna — Paludan-Müllers uppgift, att den i Memoriale fratrum under den 5 februari upptagne Walterus sacerdos skulle vara död i Laurentiiklostret [1]), beror på bristande kännedom av handskriften, enligt vilken det efter sacerdos följande: De domo beati Laurencij skall föras icke till notisen om Walter, utan till den närmast följande om dekanen Othmar. Efter tiden för Liber daticus' uppläggande kan pekas på två namn, som finnas i Memoriale fratrum, men icke i dödlistorna: den under den 2 mars upptagne ärkedjeknen Nicolaus, vilken levde ännu i slutet av 1150-talet [2]), och den under den 17 april omnämde presbytern och kaniken Asker [3]). Å andra sidan visar det sig också, att dödlistorna för senare tid upptaga några namn, som saknas i båda Libri datici: Presbyterlistan Tuuo presbiter; Diakonlistan Andreas diaconus, Thomas Kraca, Thrugotus diaconus; Subdiakonlistan i varje fall Saxo acolitus, Petrus subdiaconus, Thrugotus subdiaconus, Johannes acolitus [4]).

---

[1]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? etc., 80.

[2]) S. R. D. III, 439; Codex Esromensis, 88. — Brevet å senare stället feldaterat.

[3]) S. R. D. III, 443.

[4]) Paludan-Müller, Hvad var Saxo Grammaticus? etc., 83, har delvis andra namn.

Huruvida dessa engång varit inskrivna, men sedermera utraderats, låter sig emellertid icke avgöra. I Memoriale fratrum saknar man däremot under den tid, då det regelbundet fördes, intet av listornas namn.

Efter brödraskapsbrevet mellan Viborg och Lund följer i Nekrologiet en notitia om markaskälet till kanikernas i Lund gård Balingslöv [1]); av den, då markaskälet svors, närvarande dekanen Thords namn framgår, att tilldragelsen egt rum under början av 1200-talet [2]). Med ny hand är därefter införd en notitia om det nya markaskäl till Balingslöv, vilket svors år 1241 [3]).

En sammanfattning av den föregående undersökningen visar i fråga om de olika i Necrologium Lundense ingående historiska delarnes tillkomsttid följande huvudresultat.

De konstaterbart älsta av dessa delar äro avskriften av Knut den heliges gåvobrev och Prebendelistan, vilka båda tillhöra tiden före den 30 juni 1123; den förra har i det trettonde århundradet undergått ingripande förändringar, den sistnämda någon tid efter år 1145 fortsatts och fram i Eskils archiepiskopat blivit rättad i överensstämmelse med de ändringar, vilka då egt rum med de av Asker och Eskil stiftade prebendenas godsbestånd och inkomster. Det egentliga nekrologiet, Memoriale fratrum, har varit upplagt i varje fall före inskrivandet av notisen under den 25 september 1124 och utgöres till sin älsta del av uppgifter överflyttade från ett äldre nekrologium; detta måste, då Egino och Sven Estridsen icke däri varit införda, tillhöra

---

[1]) S. R. D. III, 472.

[2]) T(hord) omtalas såsom dekan i Lund i brev av 1211 (D. S. I, 164). Han är den ende i dödlistorna med detta namn och tvivelsutan identisk med den lundensiske kanik Thord, vilken i Absalons testamente 1201 (Testamenter fra Danmarks Middelalder udg. af Kr. Erslev, 3^5, 5^4) omtalas såsom ärkebiskopens kapellan.

[3]) S. R. D. III, 473.

en något yngre tid än 1076, den senares dödsår — att döma av de daterade och daterbara av uppgifterna och de förhållanden, under vilka de två närmast följande nekrologierna i Lund upplades, ej oantagligt just den tid, då Laurentiibröderna togo i bruk sin älsta kyrka, den 1085 enligt Knut den heliges gåvobrev ännu icke fullbordade. På Memoriale fratrums första sida har dettas rubrikator, vilken skrivit efter den älsta handen, mot slutet av konung Niels' tid infört Konungalistans rubrik och älsta namn; senare hava andra händer fört denna lista tillbaka till 800-talets början (827) och fram till Valdemar I. Ärkebiskops-, Biskops-, Kanik- och Brödraskapslistorna äro å särskilda lägg någon gång mellan den 4 juni 1134 och december 1136 upplagda av rubrikatorn, som till dessa fogat en anteckning om de förpliktelser, vilka brödraskapet mellan de i sista listan upptagna samfunden medförde. Den därefter följande brödraskapsakten mellan S:t Laurentius, Allhelgona och Dalby av december 1136 och avskriften av det brev, genom vilket domprosten Willo och bröderna i Viborg mottogo Laurentiibrödernas tillbud om brödraskap, äro skrivna med samma hand, som även skrivit den med Memoriale fratrum förenade notitian om domkyrko- och altareinvigningarne 1145—1146. Dödsanteckningarne för den 10 juli utgöra en avskrift av motsvarande i Liber daticus och härröra från c. 1200. Midsommargäldslistan är icke äldre än Andreas Sunesens ärkebiskopstid (1201—1222) och synes icke heller vara yngre än mitten av det trettonde århundradet. Den älsta markaskälsnotitian tillhör förra delen av samma århundrade; till mitten äro anteckningen om ärkebiskop Uffos gåvor och notitian om det andra markaskälet att hänföra.

Av de i Nekrologiet ingående historiska delarne bilda tydligen Konungalistan och Memoriale fratrum samt Ärkebiskops-, Biskops-, Kanik- och Brödraskapslistorna med därefter följande aktstycken, om också skrivna på något olika tider, ett avslutat helt. Framför denna del hava insatts de tidigare omtalade styckena av teologisk och kyrkorättslig art, vilka samtliga med undantag av Aachenerkonstitutionerna

på grund av skriftdragen kunna konstateras vara skrivna inom Laurentiibrödernas samfund och på grund av den likartade upplinjeringen av sidorna och dessas storlek otvetydigt från början måste varit avsedda att med det efterföljande bilda en kodex. Först i denna har framför den blanka yttersida, å vilken anteckningarne för den 10 juli infördes, det lägg insatts, å vilket från början varit inskrivna Knut den heliges gåvobrev samt Prebendelistan och å vilket sist Midsommargäldslistan och anteckningen om ärkebiskop Uffos gåvor införts; detta lägg har ursprungligen bildat ett helt för sig. När de olika delarne sammanhäftats i en kodex, kan icke bestämt anges, men yttersidornas solkiga beskaffenhet visar, att läggen under längre tid legat lösa.

Det är redan framhållet, att uppläggandet av Laurentiibrödernas älsta nekrologium torde hava sammanfallit med tillkomsttiden för deras älsta kyrka. Det andra i ordningen, Memoriale fratrum, upplades vid den tid, då bröderna 1123 togo en ny kyrka i bruk, den åt Johannes döparen helgade kryptkyrkan i Lund. När ett par årtionden senare, år 1145, Eskil vigde en tredje kyrka, den åt den heliga jungfrun och S:t Laurentius helgade domkyrkan, tillkom i samband därmed brödernas tredje nekrologium, Liber daticus Lundensis, avsett att tjena till ledning vid de till denna förflyttade gudstjensterna. Därmed var i sjelva verket den roll, som tillkom Memoriale fratrum, vars notiser överfördes i Liber daticus, utspelad. Men den hand, som någon tid dessförinnan börjat att skriva i Memoriale fratrum, fortsatte troget det påbegynta verket; först då den vid mitten av 1160-talet upphörde, upphörde också Memoriale fratrum att regelbundet föras. En och annan notis inflöt väl under den närmaste tiden, men endast tillfälligt, och vid mitten av 1200-talet upphörde helt inskrivandet även av de döde kanikernas namn i de till Memoriale fratrum fogade listorna. Ensamt fortsattes med ärkebiskoparnes lista; förd med långa mellanrum, slöts den först i det sextonde århundradets början med Birger Gunnersens namn.

Lauritz Weibull.

(Tryckt i januari 1913).

Carl Hallenborgs Anmärkningar till Carl von Linnés Skånska resa.

De anteckningar till Carl von Linnés Skånska resa av år 1749, som här nedan offentliggöras, äro gjorda av lagmannen över Skåne och Blekinge tit. landshövdingen Carl Hallenborg [1]) och inskrivna i ett interfolierat exemplar av Linnés bok [2]). Genom dessa anteckningar ökas på flera punkter ytterligare kännedomen om Skåne vid 1700-talets mitt, en tidpunkt i landskapets liv, som tidigare förvisso ej saknat i tryck offentliggjorda samtida skildringar. Det behöver i detta sammanhang, förutom om Linnés mästerverk [3]), endast erinras om Hårlemans [4]) och Tidströms [5]) resebeskrivningar.

---

1) Carl Hallenborg, f. 1710 $^{28}/_{10}$ på Markie, son av häradshövdingen i Oxie, Skytts och Vemmenhögs härads domsaga Sven Hallenborg och Maria Pontin; student i Lund 1723; auskultant i Göta hovrätt 1732 $^{13}/_{2}$; vice häradshövding 1733 $^{4}/_{4}$; häradshövding i Skytts och Vemmenhögs härader 1734 $^{20}/_{4}$ och tillika i Oxie härad 1736 $^{25}/_{10}$; assessors namn 1747 $^{22}/_{10}$; lagman i Västgöta och Dals lagsaga 1750 $^{9}/_{3}$; lagman i Skåne och Bleking 1752 $^{5}/_{11}$; avsked med landshövdings namn 1764 † på Rydsgård 1780 $^{9}/_{4}$.

2) Exemplaret tillhör landshövding Hallenborgs sonsons sonson, major Carl Axel Hallenborg och har av honom med stort tillmötesgående ställts till tidskriftens förfogande. — Anteckningarna publiceras här i sina väsentligaste delar med uteslutning av en del smärre och mindre betydande rättelser och tillägg. Av Linnés reseskildring, som tryckts med mindre stil, har medtagits endast det för sammanhanget nödvändiga.

3) Ett underligt uttalande möter hos Elias Fries, Carl von Linné I, 359—360, där det konstateras, att »ur stilistisk synpunkt kan man visserligen ej sätta Linnés reseberättelser högt», och att »det ock icke är för framställningssättets, utan för innehållets skull, som dessa Linnæi arbeten vunnit ett rykte, vilket ännu icke förbleknat».

4) Carl Hårleman, Dagbok öfver en från Stockholm igenom åtskillige rikets landskaper gjord resa år 1749. Sthlm 1749. — Bref till presidenten grefve Carl Fredric Piper. Sthlm 1751. — Fortsättning af Carl Hårlemans bref till presidenten grefve Carl Fredr. Piper. Sthlm 1751.

5) Anders Tidströms resa i Halland, Skåne och Blekinge år 1756. Utg. af Martin Weibull. Lund 1891.

Sin resa i Skåne 1749 företog Linné under tiden den 17 maj—1 augusti; dess företal är daterat Uppsala den 22 december 1750; av trycket utkom boken år 1751. Under den därpå allra närmast följande tiden äro Hallenborgs anteckningar eller anmärkningar till densamma nedskrivna[1]). Gjorda av en samtida skåning och kännare av särskilt den södra skånska slättbygden — landshövding Hallenborg hade länge varit häradshövding i Oxie, Skytts och Vemmenhögs härader och var ägare av säteriet Rydsgård i Ljunits —, beriktiga dessa anmärkningar på enskilda punkter Linnés framställning, på samma gång som de, minutiösa och i detalj gående som de äro, indirekt visa, att Linné i det stora hela riktigt uppfattat förhållandena i dåtidens Skåne. Och häri ligger icke minst deras betydelse. Av särskilt bestående värde äro Hallenborgs kompletterande upplysningar och kommentar till Linnés skildringar av jordbruket och husbyggnaderna; beträffande det förra äro hans anmärkningar på en och annan punkt ett uttryck för denna tids konservativa uppfattning. Värd att framhållas är även hans teckning av den då ännu florerande offerkulten vid S:t Olofs bild i S:t Olofs kyrka (sid. 325).

Präglade av god skånsk självkänsla och ofta med en underström av humor äro anteckningarna understundom ej utan en stänk av spydighet mot Linné (sid. 360). När Linné sålunda i sin skildring av Ystadstrakten (sid. 352), Hallenborgs egen hemtrakt, säger, att »gröt är här på landet bondens mästa föda», utbrister Hallenborg: »I stället för rofvor i Södermanland, ärter i Östergiötland etc., men suel, som är kiött och fläsk, samt salt sill glömmes icke här med flere goda grundvaror, så att bonden i Skåne å denne slätboorten

[1]) Upplysande för bestämmande av tiden för anteckningarnas avfattande äro de uppgifter Hallenborg meddelar om ägarna till en del skånska herregårdar. Sålunda angives grevinnan Christina Piper († 1752 $^{25}/_{8}$) vara ägare till Uglarp (sid. 356), Margaretha Ascheberg († 1753 $^{26}/_{10}$) till Ugerup (sid. 316) och generalskan Gyllenkrook († 1753 $^{7}/_{12}$) till Markie (sid. 346). Större delen av anteckningarna äro synbarligen nedskrivna på en gång; några få torde härröra från något senare tid.

lefver rätt vähl, och är derjämte sällan utom öhl och bränvin i huset». Och när Linné på ett annat ställe efter sina berömda lovprisande ord om den bästa skånska slättbygden — landet mellan Malmö och Trelleborg — yttrar (sid. 336): »Men om man skulle up i Swerige subtrahera på marken alla trän, buskar, ris, stenar, klippor, tufwor och mossa, så tror jag wäl, at den skulle wara lika naken», tillfogar Hallenborg lakoniskt: »men intet lika fet och fruchtbärande».

Carl Gustaf Weibull.

Skåne.

IV. Helig-å är en stor flod, som rinner från Helga-sjö a).

a) Kommer väl ifrån Småland, men ej utur Helga-siö.

V. Slätten, som är utan trän, ligger på alla hafs sidor af Skåne: från Christianstad til Cimbrishamn; från Ystad til Scanör, Malmö, Lund, Landscrona. All slätten tyckes naturligen kunna fördelas uti 3:ne slag: Lerslätten, Sandslätten, Moslätten a).

a) Den fördehling auctor här giör af skånska slätten är i sielfva landet aldeles obekant.

V—VI. Ler-slätten (176, 207, 218, 237) begynner wid södra stranden af Skåne och stryker ifrån Ystad, Trälleborg, Skanör, förbi Malmö och Lund, alt emellan Rammeleklint och Sundet, upåt Landscrona ... Hon kallas allmänt Wästra-slätten, Stora-slätten, Lunna-slätten, Malmö-slätt, Trälleborg-slätten etc. (a), alt efter nästgränsande städer.

a) Äfvenledes Landscronaslätten. Lerslätten bör således gå förbj Ystad till Cimbritshambn.

Sandslätten (108) är smalare, utsträkt efter östra hafskanten, ifrån Åhus til Christianstad, Tossebro til Cimbrishamn, på et eller twå ställen afskuren ... Hon kallas allmänt Östra slätten b).

b) Denne beskrefne sandslätten räknas gemenligen till skogsbygden, emedan skog och slätt där blandas, och får icke nambn af Öster slätt, hvilken är belägen på lerslätten, emellan Cimbritzhambn och Ystad.

Mo-slätten (163) får jag kalla en liten slätt af 2 mils längd, som ligger i Fers härad up i landet emellan de 2 förra och begynnes kring Söfde-sjö, sträcker sig åt norr, öster om Rammeleklint. Hon består af flygsand blandad med mo, altså urgammal och magrast c).

c) Detta nambnet är icke bekant i Skåne, emedan denne tracten räcknas til skogsbygden och består mera af skog än slätt. Orten är och belägen så vähl i Torna som Färs härad.

Slätten är flack ... Jorden är här sand eller lera med mylla, utan gråbärg eller tufwor f).

f) Tufvor gifs nog på slätten, såsom i Luggude härad på åtskillige stora fält, i Ingelstads härad emellan Borreby och Glem[minge], Tågarp eller vid Smedstorp.

VII. Skoglanden a) äro högre mot hafwet ...

a) Skogslanden sträckia sig i söder ända in till Ystad, 2 mihl ifrån Trälleborg, 1 mihl ifrån Malmœ, 1 mihl ifrån Lund.

IX. Torf finnes i alla dälder; på slätten upskäres hon til brand; up i skoglanden är hon mer blandad med mo a).

a) Torf, om dermed förstås den som är dugelig att bruka till eldebrand, finnes ingalunda i alla delder. All svart jord och götja duger ej till torf. Uti hela Skiuts och Oxie samt Wemmenhögs härader måste inbyggarne hämta sin mästa torf från skogskanten, hvarest des rätta ställe är. De öfriga få torfmåssar, som där och hvar fast ganska tunt varit på slätten, äro mästadehlen redan medgångne, emedan de varit ganska få och ringa.

Marken blifwer åt slätten alt mer och mer grön och fager (279. 253. 309. 310. 134), då ljung, mossa, tufwor och stenar uteslutas. Ängarne lika så, för samma orsak, ehuru de äro mindre widlöftige och allmänne på slätten b).

b) På slätten gifves ganska liten äng, så att hemman, som så 50 à 60 t:r säd, kunna knapt hösta 6 à 8 las höö.

X. Åkerfälten ... Säden är råg, korn, hafre, hvete, wicken, ärter, bönor, som omskifta tegwis efter jordmonens art, besynnerligen margehanda i och närmast det sköna Gerds härad a).

a) På slätten kring Cimbritzhambn, Ystad, Malmœ, Lund och Landscrona sås mäst rog, korn, hafre, ganska litet hvete och ärter, alldeles inga bönor eller bovete, hvilka uti Giärds och Willands härader mera brukas. Bönor sås och uti de norra skogstracterna samt kring Hellsingborg, men ingen annorstädes, utan det hvad en eller annor hushållare par curiositet kunnat låta utså.

Fäladen, ehuru mager hon synes, är dock fet och gifwer boskapen et godt och smakeligt bete (97) b).

b) Med fäladen förstås betesmarken, som gemenligen är byens 3:die gierde eller vång, som skiftevis ligger i träde att hvila. Eljest gifves och uppe i skogsbygden andre betesmarker, af skog och oländig mark, som alldrig varit till åcker och äng uptagne.

XI. Djuren... Fänaden är i Skåne, besynnerligen på slätten, större än up i landet, hwarifrån til oss föras de stora skånska stall-oxar i stor myckenhet, at förtiga det korna tre gånger om dagen hemköras af de skramlande hyrar til mjölkning a).

a) På slätten är betet magert; derföre äro creaturen i allmänhet därstädes nog små, men uti närmaste skogsorterna, såsom Frosta, Färs och flere härader, äro de ansenlige och store. Således målkas icke korna på slätten 3:ne gånger om dagen, men knapt 2:ne, och crevera ofta af törst och svält.

Hästarne äro äfwen här större än up i landet, och de gå här ofta i skoglanden ute på bokskogarna hela wintrarna b).

b) Uti södra dehlen af Skåne går det ann, och hållas före de mästa och bästa hästarne komma från Frosta och Färs härader. Uti Giönge, Norra och Södra härader samt Villands äro de små.

XII. Gässen blänka öfwer alt hwita, flyga, bitas och skria på de stora fälten, så at näppeligen någon inhyses käring gifwes, som ej har gäss, där så godt förråd gifwes på hafre a).

a) Neml. å slätten; i skogsbygden äro giäss nog rare.

Svanor simma med sina uphögda wingar wid stränderna, mäst wid Ellenbogen emellan Malmö (187) och Scanör (228), der de årligen skjutas i myckenhet b).

b) Och fångas vid en af landshöfdingen sidst i julii månad anstäld jacht å vatnet, hvarvid de i stora skåckar med båtar dels drifvas i land, emedan ungarne ännu intet kunna flya, och fångas lefvande, dels skiutas de på vatnet ifrån båtarne, som jämte fiskare och siöfolk äro med cronoskyttar och andra, som fara med för lust skull, upfylde.

Storkar, som näppeligen wåga sig öfwer Skåne, synas dageligen spatsera med sina långa ben på slätten och bygga sina stora bon wid byarna på träden eller taken c).

c) På slätten i Skåne äro icke storkarnes hemvist, ty de hafva inga träd, hvaruti de kunna bygga, men fast de

stundom flya et stycke nederåt, så hafva de sina nästen och boo uti skogarna och skogskanten hälst på gamle tophugne träd.

Klock-grodorne bomma och sammanringa in på sena aftnarna utan uppehåll d).

d) Allenast på slätten.

Fisk fångas utur hafwet såsom et rikt wisthus, hwaraf så många och sköna fisklägen, som likna städer, äro inrättade wid stränderna; de der allmänt äro bekante för sin fisk, såsom Kullen för sin sill, Cimbrishamn för sin tobis; Kivik för sin ål, at förtiga andra såsom Bedinge, Barsebäck, Vigen, Höjenäs, Mölle- och Arilslejen, der torsk, flundror, lax och andra hafs-fiskar fångas i myckenhet c).

c) På öster slätt är desutom fiskelägen: Sandhusen, Kåseberga, Skillinge, Baskemölla, Wik, Yngsiö. På södra sidan af hafvet äro widare Klintholmen, Krutboen, Abbekås, Böste, Kalthus, Gijslöf, Skåre, Hammar, hwarest bästa sillen fås, så god som i Kullen.

XIII. Bi finnas ömnogare handhafde uti sina kupor på sandslätten a).

a) Bin finnes öfver alt, så på slätten som skogsbygden, men så väl i stockar af träd som halmkupor. Obs. Allmogen hafva dem mäst i stockar, men ståndspärsoner i kupor, emedan de gifva flere svärmar än af stockar.

Godsen, som skånska noblessen besitter, äro icke allenast de talrikaste utan ock de störste och präcktigaste; emedan de swara emot landets fetma; deras hus likna de wackraste slott, kringbygde på tre sidor med tjocka och nästan skottfrie grundmurade murar och torn, samt omgifne med grafwar och försedde med windbryggor b).

b) De fleste godsen äro väl försedde med stenhus, så till man- som ladugård, dock icke alle. Ej heller äro alla just på tre sidor kringbygde, ty somliga äro jämväl på fyra sidor eller med fyra våningslängor bygde, såsom Svaneholm, Skabersiö, Bergsiöholm, Bollerup etc., somlige med en enda stor bygning, såsom Marsvinsholm, Örtofta, Näs etc.

Kyrkorne äro alla af sten c) och snöhwite, betäckte med blytak utan torn och så ömnoge, at nästan hwar stor by har sin kyrka d).

c) Alla kyrkor äro icke af sten, ty på gräntsen åt Småland finnes och somliga af trä, men större dehlen äro af sten. Blytak finnes och på minsta dehlen, men sten på de mästa, och ganska få med spån. De mästa stadskyrkor, särdeles de äldste, äro dock med bly täckte.

d) I skogsbygden ligga kyrkorne nog långt från hvarandra, men på slätten alt för tätt, som kostar onödig bygnad och materialier samt hindrar prästerskapet, som icke hafver ständiga capellaner, att så skiöta sit ämbete utom prädikstolen, som de eljest kunde och borde, hvarföre en dehl kyrkor vähl kunde utdömmas.

Byarne ligga på slätten i dälderna emellan fälten, der watten finnes, och äro de merendels store som små städer e).

e) Rätt så mänge, ja vähl flere små byar gifvas som store.

XIV. Gärdes-gårdarne på slätten äro få, af upkastade wallar med diken.

a) På slätten brukas och sten samt risgiärden, men icke så alment som jordvallar, hvilka [äro] med gropar, hvilka vallar kallas diken. I skogsbygden bestå alla giärdesgårdar af sten eller och risvedstafver samt brötar, som bestå af ene och annat ris lagt på tvären, med stafver inuti. De så kallade skiedegiärden brukas och på norra sidan af landet; äro giorde af fläckte boketräd.

Producterne af Skåne äro mångfaldige. Spanmål, besynnerligen på slätten, är så tilräckelig, at Skåne kunde med rätta kallas Sveriges kornbod, och den af råg, korn, hafra, bohwete, ärter.

b) Hvete må vähl och räknas bland en landsens product.

Stall-oxar, ryttarhästar, fläsk och ull gifva ladugårdarne c).

c) Utom stalloxar, så kan hvar bonde hafva de öfrige här nämde varor, som således ej kommer från ladugårdarne ensamme.

Fisk af sill, ål, lax, torsk, tobis, flundror, kräfwetor gifwer hafvet d).

d) Ingen krefveta fångas i hafvet vid Skåne, men uti en dehl strömmar och färske watten fås de; i det stället gifver hafvet långt flere slags fisk än här upräknas, såsom taskor

och hummer vid Kullen, vitling, räkor, giäddor, aborrar, horngieddor, simpor etc., som icke kunna här alla upräknas.

Gåshalfwor, dun, pennor, swanpennor, honung och wax gifwa de flygande e).

e) Illa vore, om man af de flygande kräk i Skåne ej hade flere förmåner än desse. Jag menar, sielfva kiöttet å en dehl ej är att föracta.

Qvarnstenar, sänner, likstenar, flintor gifwer jorden g).

g) Trap- och golfstenar kunna äfven fås och slipas i Skåne, fast allmogen, såsom ovan därvid, dermed ej bemödar sig.

Altså är intet land, som hafwer flera förmåner f).

f) Skånska jachten af allahanda vildt är väl icke af sämsta förmånen, fast den glömmes; består dock efter hvarje härads eller landsorts beskaffenhet uti hiortar, rådiur, harar, vildgiäs, änder, brockfogell, snäppor, men aldramäst uti åckerhöns, som är den fördelachtigaste. Orrar och tiädrar med flera slag finnas och på sina ställen.

Upland.

Aprilis 29.

2–3. Mossa (musci, ej lichenes aut algæ) inställer sig allmänt på de ställen der syra är i jorden och tyckes liksom anwända den til sin förnämsta föda, och som mossan wäxer mer eller mindre frodig, så är ock jorden mer eller mindre sur; orsaken at mossa mindre wäxer på slätterna i Skåne a)... lärer altså icke wara någon annan, än at jorden här har mindre syra.

a) Att syra orsakar mossa är oförnekeligit, men icke allestedes, ty sielfva jordens egenskap giör och sit till. Men hvad slätten i Skåne angår, så är jorden vähl så benegen därstedes till mossa som annorstedes, men ett flitigt bruuk, doch i synnerhet creaturens magra och knappa bete, giör, at ingen mossa får vexa eller qvarblifva, ty marken betas ofta så när af, serdeles i torra somrar, att icke mera är att se på ängar och gräsfält än knappast roten af gräset, hvilken och oftast måste följa med tanden.

5. Nätas säger landtmannen om åkren, då den om wårtiden blifwer beströdd med en oändelig myckenhet af spindeltrådar a).

a) Åckrar och fält nätas eller betäckas äfvenvähl om hösten med spindelväf.

Hästarne gingo wid Salnäcke helt lösa i bet på renarna, utan at i det minsta tilfoga råg-åkrarne något men b).

b) Her auctoren är nogot godtrogen i detta. Skånska bonden, som giärna ser sina creatur välfödde, allenast han slipper dertill använda terrsken säd från loftet, tror och, at svin giör ingen skada på rogen om hösten straxt den är sådder, så länge den icke är grodder, men förfarenheten i begge desse dehlar af nogot mera upmärksamma ögon visar annat.

Taken på de mästa bondegårdar woro af halm och de äfwen på sjelfwa kölnorna, hwaraf man ser, at wåd-elden mindre raskar än han hade orsak til c).

c) Om herren icke bevarar huset, så vaka väctarena fåfängt. Halmtak lagda på skånska sätt äro vähl de minst kostsamma, varacktigaste och tätaste som finnas kunna. För eldsvåda äro de väl exponerade, men hvad finnes som motstå kan et sådant element. Månne intet sielfva trähusen äro mera fara underkastade än våra så kallade lerkåjor och svalebod i Skåne, som dock börja af upländingen blidare anses än för detta. Vid. item Hårleman.

Westmanland.

Maji 1.

9. Gås-ungarna, som nyligen utkläkts, woro alla helt gula a).

a) Om desse gåsungar varit röda eller svarta, så hade naturen visat nogot ovanligit, som förtiänt upmärksamhet.

10. Valborgmässodagen brukar allmogen i Swerge dricka märg i benen och tror landtmannen, at om han den dagen icke får någon förfriskning, så kan han ej eller hela året få någon styrka a).

a) Att dricka märg i benen wallborgmässodagen är äfven så mycket i bruk hoos stadsboar och ståndspärsoner som hoos allmogen, hvilken icke ensammen derföre förtiänar at

nämbnas. I Skåne gås vite, som det kallas, å denne dagen kring alla byars giärdesgårdar, som till samma dag böra vara stängde och färdige. Vitesböterna uttagas hoos den brotslige, och användes å de fleste ställena till öhl och bränvin för byalaget under ålldermannens omsorg och redogiörelse.

Nerike.

Majus 3.

13. Göken hördes i dag första gången a).

a) S:te Jörans dag eller den 23 april gamla stijlen hålles för gökedagen i Skåne, emedan han vid den tiden, en eller två dagar före eller sednare, plägar låta sig först höra.

Vid samma tid hålles och före hafren bör sås uti medelmåttig god våhr.

Östergöthland.

Majus 4.

15. Nätslor (Fl. 773) woro här plåckade til grönkål, såsom det allmänt sker i Swerige om wår-tiden a).

a) Grönkål af allahanda slags grönt måste äntel. skaffas i Skåne skiärtorsdagen till fägnad öfwer wåhrens ankomst; är en gammal hussed derstädes. 9 slags grönt måste då vara i kåhlen.

16. Jordmånen war i Östergötland först lera, alt in til Schenninge, der sanden begyntes, som räkte in til Hålwägen. Således har man närmast in til höga bärg merendels alltid sand och längre derifrån lera; en tydelig effect af fordna hafwets stränder a).

a) Vid eller under flere berg i Sverige finnes lera, kiär och moraser, än sandjord, hvarföre detta skiäl om det stora forna inbillade haf ej står alldeles fast.

Småland.

Majus 5.

18. [Säthella]. Vaggorna äro här allmänt hängande på en lång stång, som är häftad horizontelt under taket och bunden

wid denna stångens yttra och elastique ända, at hon under waggningen neddrages och uplyftes af sig sielf. Allmänt rullas eljest waggorna ifrån den ena sidan til den andra a).

a) Ännu ett slags vaggor brukas uppe i landet hoos allmogen. En låda så stoor som en vanlig vagga giöres, utom fötter eller meder. Till denne låda giöres foot lijka den som en bordfot, med ett upståndareträd på begge ändar. Uti gafflarne eller bägge ändarne på lådan sättes en järnpigg eller axell, hwilken uti ett der till giort och passat håhl på den omtalde fotens opståndare inpassas, då vaggan således hänger på desse 2:ne jernpiggar genom upståndaren och svingar af och ann helt tyst, utom så mycket buller som vaggorna med rullmeder förorsaka.

[Berga]. Hus-lök (Fl. 395) war planterad på de torflagde taken ... Denne wäxt är på torftak den aldratjenligaste at qwarhålla mullen, hwarigenom et tak, som är öfverwuxit med denna ört, kan uthärda hela hundrade åren b).

b) Si credere fas est.

19. Svedior sågos ömsom om wägen kringstängde med smetweds gärdesgårdar, som allenast kunde uthärda tre år; ty första året sår landtmannen här uti rofwor, det andra råg, och det tredje året brukar han desse sine lyckor åt kalfwar och kor til bete a).

a) Rofvor sås intet i alla svedjor första åhret, ty de mesta nytjas till rogsäde, och således har man för så mycken förderfvad skog ett starkt arbete, allenast ett åhrs gröda och sedan en förskiämd och af elden förtärd mark, sedan matjorden blifvit afsvedder och bortödder.

[Eksjö]. Ljung (Fl. 309) wäxte på marken i Småland i större myckenhet än i de öfrige provincierna: den samma war helt låg och nästan omöjelig at utrota b).

b) Ingen omögelighet gifves i detta måhl, men om marken, sedan man giort sig besvär, lämnas åter öde och obrukad, och creatur ej få nog bita den samma om våren, så kommer den altid åter, så länge världen ståhr, hvartill jordmånen är skuuld. Derföre vill en oändelig möda användas, om det skall taga lag.

Majus 8.

24. [Växjö]. Kyrkan hade efter den olyckeliga branden nu tämmeligen kommit i stånd a).

a) Altare felte dock til des prydnad inuti samt torn utan till, hvaruti klåckorne kunna hänga. Begge tornen äro till muren förderfvade, hvarföre klåckorne hänga uti en trästappell på kyrkiogården.

25. Landshöfdingen, h. h. Rotlieb på Cronoberg a) förpassade oss vidare.

a) Croneberg är en ansenlig konungsgård och landshöfdinge säte vid östra ändan af Helga siö belägen, hvarvid rudera finnes af gamla Cronebergs slott, som i sin välmackt måste varit rätt ansenligit. Det är förunderligit, att denne gård varit icke länge sedan uti en herres disposition, som velat passera för en af våra största hushållare i landet. Dess i länet utgångne påbud om åcker och ängs rödjande, stengiärdens anläggande, åckerens dikande, humlehagars inrättande med mehra sådant hafva här på des egit boställe blifvit eftersatte. Åckrarne ligga fulla af stenrösjor, plågas af watn och syra, giärdesgårdarne äro alle af trä, ängarne skoglupne och förväxte, dok vill segas, att herren på sin egen gård, ett par mihl derifrån belägen, har fullkomligen visat sitt hushålds vett vid. p. 32. Skada att cronans gård ej fådt deraf äfvenledes profitera.

Majus 9.

27. Bergquara, en sätesgård, den största här i provincen... Denna war nyligen upbygd och mycket regulaire a). Godset består af 29 hela hemman utan sätesgården, som är 5 hela hemman, så at utom 3 hemman så hörer hela Bergunda socken til detta gods b).

a) Af bara trähus, fast gamla stenhuset kunnat uplagas eller stenen åtminstone nytias till andra smärre huus, derestt det gamla varit uhr moden. Men somlige hålla stenhuus för ganska tarflige och ohälsosamme att boo uti, derföre anses trähusen med sine drag lufthåhl och eldfängande väggar för långt bättre, så länge skogen tillräcker.

b) Gården ligger ganska vähl, vid en stoor och vacker insiö, hvaruti är wackert fiske. Straxt vid gården går en ström, uti hvilken äro härliga vatnvärk, såg- och miöhlqvarnar, godt åhlefiske etc.

Majus 10.

Ladugården wid Bergquara war på alla sidor nyligen hel och hållen upbygd c).

c) Af bara trähuus.

29. Orrar (Fn. 168) skjutas i Swerige på et hos oss allmänt sätt medelst tråckande således: skytten kläder sig i gröna kläder med en grön mössa, at fogeln ej skal märka honom; tråckhästen bör wara något stor och wan wid denna inrättning: han går bar med betsel utan mundlag a).

a) Dock på egit sätt giord, kallas skiutgrimma, att hästehufvudet därmed kan nedbindas; i stället för mundlag sitter et järn öfver nosen, hvarmed hästen styres. Änder, villgiäs etc. skiutas och för tråckhäst. Åckerhöns fångas och dermed i Skåne om hösten lefvande, då de af skytten genom hästens tillhielp indrifvas uti ett för dem utsatt nät, ser ut som en fiskehomma, men mycket längre, dock lågare.

Majus 11.

30. Resan ifrån Bergquara a) genom Engeholm til Virestad.

a) Rätta vägen från Wexiö till Skåne går förbj Bergqvara till Nibbeled, Gåttåsa, Diö och Älmhult giestgifvaregårdar; emellan Nibbeled och Gåtåsa är Husaby bruk belägit, hvarest stöpes järnugnar, gryter och stycken, hvilka där och båras; en stång järnshammare finnes och därstädes. Bruket ligger vid norra ändan af stora insiön Åsnen. Här finnas och vakra miöhlqvarnar.

31. Prospecten kring Helga warma a) war wäl täck . . .

a) Cronoqvarnar, som äro landshöfdingen på lön anslagne; landsvägen går der förbij emellan Vexiö och Öhr.

Engeholm (quart 7 från Bergquara), en sätesgård salig general majoren och landshöfdingen Koskull b) tilhörig.

b) Arfvingar.

33. Bråvalla-hed eller den tract, på hwilken Wärns-härads qwinnor nederlade den danska arméen uti kong Rings tid a).

a) Stor disput och tvifvelsmåhl gifves, hvarest Bråvalla-hed skall finnas, ty flere och särdeles nyare historici hålla före, att den legat i Östergiötland vid Bråviken. Att Werends härads qvinfolk nederlagt danska armén under deras konung Erik Glippings tijd vid pas a:o 1277, då k. Magnus Ladulås och des broder k. Waldemar voro oense, så at Waldemar indrog de danske troppar, är sant, men detta slag eller fältslachtning bör ej blandas med det omtalda Bråvalla slag emellan Håkan Ring i Sverige och k. Harald från Danmark, som stod många hundrade åhr förut under tiockaste hedendommen, nu osäckert om det hållits i Småland, Östergiötland eller Vestergiötland. Historici variera, men herr auctor blandar nu 2:ne märkelige särskilte händelser och giör dem till en enda.

34. Änryda är en marknadsplats, tre quart neder om Gottåsa. Natten kom på och wägen wek af åt Virestad a).

a) Rätta stora landsvägen går till Diö, så att Wirestad vägen då från honom skildes. Uti Diö är giestgifverie, masugn, såg- och miöhlqvarnar; ligger i Wirestad sockn.

Majus 13.

41. Kaje-Lund låg söder om Wirestads kyrka och war behagelig af sina täcka ekar; på dennes östra sida var et fyrkantigt stenrör med konst hoplagt, under hwilket folkets sägen war, at en qwinna, Kaja benämd, skolats sats qvick i jorden med sit idislande barn a), åt hwilket en tjur skolat warit fader; si credere fas est.

a) Lärer menas diande barn, ty folk hafver man ej hördt idissla, men väl boskapen; men kanskie detta barn skolat idissla, och deri brådt på faderen.

Majus 17.

51. [Stenbrohult]. Geta-ryggarne kallas af resande de många åsar, som här skilja Småland ifrån Skåne a).

a) Getaryggarne skilja alldeles icke Småland från Skåne, ty de ligga helt och hållit i Småland, mera än $^1/_2$ mihl från gräntsen och stryka ifrån söder till norr ända inåt landet; men att landswägen å dem et långt stycke följer, är sanning.

52—53. Myror kallas i Swerige allmänt sådana kärr (pag 33), som bestå af rödmossa (Fl. 864) bewuxna öfwer alt med tufwor, och undertiden med låg tall samt täckte med hjortron (Fl. 413), Andromeda (Fl. 335).... Sådana myror hade vi sedt åtskilliga i Småland och woro desse nu de onyttigaste orter för en landtman... Jag har altså ment mig göra mina sockne-boar en tjenst, om jag föreställer det sätt som brukas i Upland, hwarpå jag sedt besynnerliga prof hos hr vice-præsidenten baron Bjelke på Löfstad och professor Ihre wid Sandbro, deräst saken på följande sätt practiseras: en stor graf slås twärt igenom hela myran, genom hwilken watnet afledes på den sida, som aflopp bäst kan ske. Hela myran rot-hugges, och tufworne afskäras samt kastas i högar at rötas, hwilka, då de brunnit tilsamman et par år, blifwa den härligaste gödsel på åkren, så at den, som har mager åker och tufwor i sina kärr, han må skylla sig sjelf och icke naturen. Sedan myran således blifwit ren, afdelas den samma med twärdiken i åkerfält til 6 alnars bredd, medelst twärdiken af 2 alnars bredd och 1 alns djup til det minsta; härpå sås korn ... Således kunde denna Äsköa myra lätteligen a) afdikas och anwändas hel och hållen til åker och äng med en otrolig båtnad för landtmannen.

a) Det går sannerligen intet så lätt, det är gådt att raisonera. Emellan kierr och kierr är stor åtskilnad i anseende till jordmån och syra. Jag tviflar åtminstone, att desse omtalde myror uti Småland stå att hielpas. Där skog och buskar vilja wexa, är tecken till nogorlunda god jord, men å desse myror wexer hvarken skog eller gräs. De stå och gunga, och lära utan tvifvell hafva alt för mycket vatn under sig, som giöra dem kalla och ofructbare, och näppeligen lärer så diupa gropar eller diken kunna dem genomdragas, som dem kan torka och uttömma. Vore det giörligit, så att denne jäsande jorden finge alldeles hopsiunka, så torde de blifva nyttige till nogot. Det är en stor åtskilnad att hushålla inbillningsvis och realiter.

54—55. [Elmhult]. Tjärhygget sågs här på tallarna jämte wägen ... Går-tallar och andra lösa tallar tagas icke härtil, utan

endast furor. Denna tjär-huggningen tyckes mig ej skada så mycket skogarna, som man sig allmänt föreställer: ty fast än några trän afblåsa, så är dock båtnaden för landtmannen och landet ansenlig, hälst på desse orter, der skogen är mer än tilräckelig och endast eljest anwändes til swedjor. Blåst och storm afbryter ej så mycket desse tjär-furor, som man allmänt tror, om de inrättas i täta skogar; ändteligen ock, då man räknar den winst landet får af tallarnes årliga mjölkning i många år och tider, är den ansenligare än någon annor nytta, som kan hämtas af en illa wuxen furu, hälst då landtmannen förbjudes hårdeligen at ej skada mast-trän eller timmer-skogen a).

a) Om detta achtades, så är iag af auctoris mening, men det torde sällan skie. En skogsälskare kan hisna, då han kommer ifrån Skåne in öfver småländska gräntsen och får se de grufveliga stora fällar, afblåsta träd och i skogen nedliggande samt uprutnande timber och ved. Det ser ut på somlige stellen, som en med flit allmen förödning öfvergådt skogen mera af oväns hand än af landsens egne barn och hushållare.

Skåne.

56. Getabäck, quart 2 ifrån Elmhult, in emot Loshult, skilde Småland ifrå Skåne a).

a) Har en bro till öfwerfart.

Loshult... Här är en marknads plats, som för 1 par år sedan först blef anlagd at hållas den 4 januarii och 1 september, der oxar och hästar förnämligast säljas b).

b) Järnugnar och annat smide från Småland, smör och talg utgiör och en vacker andehl af denne handell.

Uti Loshult är kyrkan af sten med spåntak, annexe till Ousby, begge uti Östra Giönge härad belägne.

57. Backarna här i Gyinge härad woro öfwervuxne med ljung-ryar, hwilka esomoftast afbrändes, at gräset måtte wäxa... Fåren åto den späda ljungen efter bränningen, men icke den gamla a).

a) Hästar och boskap äta den äfvenledes om vintern

och vårtiden, men sedan solhettan honom torkat, blifver han altför styf och hvass.

Jordmånen, hvarest liung växer, består merendels af rödt skarpt grus, mycket stenblandat samt sterilt; kunde dock på många ställen förbättras samt till åcker och äng upodlas, om landet vore mera bebodt och folkrikt.

Marklunda. Man-gård och ladu-gård woro i Skåne tilsammans bygde i fyrkant omkring en fyrkantig gård, och alla täckte med halmtak; äfwen sjelfwa wånings-rummen b).

b) På bondegårdar och sämre hemman; här bör således stå merendehls.

58. Wasa-gärde a).

a) Kallas och brötar.

Böke-skogar ... Alla bökar woro i år mera gjorde än i manna-minne b).

b) Härmed lärer förstås, att de voro mera med ållon besatte.

59. Humle-stängerna, med hwilka humlen upstöddes i humle-gårdarna, woro dels af björk, men dels och mäst af afwenbok (Fl. 786), som här wäxte i största myckenhet a).

a) Ahl brukas väl mäst till humlestänger i Skåne.

Bondeqwinfolken här på orten brukade efter gammalt götiskt maner rida grensle, då de redo til kyrka eller annorstädes b).

b) Här [å] orten, hvarest vägarne, utom allmenna landsvägen, äro ganske svåre och stenige, rida alla qvinfolk, men bättre nederåt Skåne är sällsynt finna nogot qvinfolk ridande, hvarest de häldre åka eller gå.

59—60. Sur-äplen ... Det är skada, at ingen här förstår prässa äple-must och deraf tilreda cider, en så härlig dryck, som närmast går up emot win, och som här lätteligen kunde fås til största myckenhet a).

a) Frågan är, om suräplen duga till must och cider, så att den blefve smakelig och brukelig, fast god trägårdsfruct där till kan användas.

[Broby]. Kyrkorna i Skåne äro til större delen täckte med blytak, det man sällan ser i de öfra provincier b).

b) Broby kyrkia är tecket med bly, som således varit det första auctor sedt på denne sin resa.

Trägårdar sågos på alla ställen anlagde wid byarna här på orten, och mer än på något annat ställe i Swerige, hwilket icke ringa pryder och gagnar denna ort c).

c) Bestå merendels af gemenare slags krusbär, plommon eller krikon, samt de sämre slag äplen och päron. I grönkåhl och lök består mästa jordfructerna.

Majus 18.

Sinclairs-Holm, en sätesgård herr majoren och riddaren Carl Schytte tilhörig, bestod af 3 hemman och 14 underliggande innom rå och rör d).

d) I Skåne brukas eller nämnes inga rå och rörshemman, men i det stället heta de insokne hemman.

61. Spanska fåren, hwilkas gumsar lätt skildes ifrån andra medelst hornen, som woro bögde in spiram och mycket åt sidorna utdragne, trifdes här wäl a).

a) Hornen skilja intet spanske gumsen så mycket från andra fåreslag som sielfva storleken och tiokleken af ullen.

Skogs-ök kallades här wilda hästar, som bönderna tilförene haft i myckenhet, men woro nu få, sedan wargarna ödelagt de mästa b). Desse hästar, som födde sig mäst på boke-skogarne, höllo sig mycket rena och smärta; men woro derjämte så wilda, at bonden, som dem ägde, måste anlita sina nästa grannar, då de skulle fångas, utom det at de tämdes ej utan största möda, och behöllo dock sedermera, ehuru de tämdes, nog mycket af sin wildhet och yrhet c).

b) För[or]dningen af d. 17 [1]) har och hulpit till.

c) Om de alt för länge lämnas otamde, men skier det på deras 3:die åhr ungefärligen, så får man rätt så vähl rett å dem som andra ök.

Mal (Fn. 291), en sällsynt fisk i Swerige, fångades i Skyinge sjö d).

d) Skeinge lärer menas, som är ett säteri tilhörigt h. major Skytte, icke långt ifrån Sinklersholm belägit, men närmare mot småländska gräntsen.

---

[1]) Årtal och datum ej utsatta. Hallenborg avser synbarligen sto-ordningen för Skåne 1735 $^{11}/_{12}$.

62. Denna fisk finnes förnämligast i de sjöar, genom hwilka Helige-å löper ifrån Wexiö a).

a) Hellige åå kommer vähl ifrån Cronebergs lähn och siön Myckelen eller Möckeln, men intet ifrån Wexiö eller vatn deromkring.

63. Åkren sås här mäst med twåsäde, och brukas af bönderna hälst wår-råg, fast än herrskapen nu mera så ofta winter-råg d).

a) På denne orten så härskaperna mera larsmässorog än vinterrog.

Rågen, som blifwit sådd i höstas, stod nu med härliga ax, och altså wiste i dag rätteligen erics mässo-axen b).

b) Detta har varit larsmässorog, eljest hade den icke kunnat så bittida hafva ax.

64. Bönor . . . Böndernas bästa föda äro kokta bönor, dem de merendels äta hwarannan morgon til dafwer eller frukost a).

a) Allenast här och på flere de norre orter af Skåne, men på de södre vilja de intet veta af bönor, utan äta sin korngrynsgröt i dess ställe.

Hör (lin) hölls före göda åkren, äfwen som ärter eller wicken; men jag skulle tro, at sådant säde gör wäl med sin skugga jorden lös, men icke fetare, ty hvad som upätes af wäxten, det är alltid förloradt b).

b) Helt sant. Den renser dock jorden från ogräs lika som hampan.

c) Ord: Uyfwadt c), ögadt.

c) Lärer heta yjat, såsom fleresteds i Skåne.

65. Halm-tak lägges i Skåne bättre än på andra ställen, Raften a) äro häftade wid bjälkarna b) längs åt taket . . .; på halmen lägges spröt c).

a) Eller läckten. Hvarest raft brukas, så bör och vara räfvel, som äro stänger lika som raft, men nogot mindre. Desse raftar och räfwell bindas i tvär öfwer hvarandra, så att raften står upföre, men räflen lägges twärt öfver på långs öfvan på raften, ungefärligen en half aln emellan hvar stång och bindes tillhopa med vidjor eller bast; däråfvanpå lägges sedan halmen, fastbindes med de så kallade spröten, rätte-

ligen teckevännare och jämnas med täckedugan, som nedre i södra dehlen af Skåne kallas . . . [1]). — b) Med bielkarne lärer auctor förstå sparrarne på huset. — c) Desse spröt kallas täckevännare.

65—66. Manfolken . . . Skin-böxorna med sprunn, bundne utan wid knäet med brokuga wippor; lomma a) på sidorna . . . Hatten upbunden något kullrig; skygget står rundt omkring något up, at det ej kan horizontelt nedfalla, med rödt band omkring hatten b).

a) Är detsamma som ficka. — b) Blådt och gult äfvenledes, mäst af siden.

66—67. Qvinfolkens klädedrägt . . . Kjortelen består af lifstycke och skört tilhopasydde: lifstycket är af sammet, til färgen merendels grönt och skurit i rosor c) . . . Förklädet är blått d) . . . Strumporna äro grå e).

c) Kallas af almogen trip eller flöjel, men flere hafva kläden till öfverlif. — d) Äfvenledes hvitt af linne, men gröna och blå förkläden äro af rask. — e) Häldre blå och svarta.

Majus 19.

Resan a) ifrån Sinclers-holm til Christianstad quart 8.

a) På denne orten ligger och Wanås, gref Putbus tilhörig, ett stort säterie med härligit god [åker?], icke långt ifrån Broby. Bättre neder åt söder vid landsvägen ligger och Hanaskogs gård och gods, Kurkiske familien tillhörigt. På Wanås består borggården eller hufvudbygningen af massive stenmur; hurudan ladugården är, vet iag ej. På Hanaskog är bara träbygningar; gård och gods äfvenledes mindre. Sudväst om Christianstad ligger Lillö, ett gammalt Trollegods, men nu cronans och vederlag för Borneholm, majorsbostelle vid södra skånska cavalleriet. Gården har i älldre tider varit på sitt sätt befäst, belägen på en udde eller holme i siön eller Helige åh, som sig derstädes breder, men nu står den på fasta landet; man- och ladugård af korsvärck. Auctor tahlar härom pag. 80. Araslöf ligger och här vid Helige å, nogot bättre i norr från Lillö; nämnes af auctor bättre fram.

[1]) Namnet ej utsatt.

Sudväst från Lillö ligger och Udderup, berustat säterie, samt säteriet Åkesholm, ett wackert gods, tillhörer fru majorskan Winterfeldt, bygt af korsvärke. Denne fru har och Oretorps gods och gård, icke långt derifrån.

69. Husen blefwo nu mera af korswerk, dels med tegel, dels med lera på flätning hopslagna a).

a) Emellan rätta korsvärkshus och bondehus är stor åtskillnad i bygningssättet samt kostnaden.

71. [Christianstad]... Floden, Helige-å, går jämte staden och med sit watten kringränner den samma a)... Landswägen, som på norra sidan går til staden, är ganska hög och kostsam, äfwen som Höga-bro b)... Här är en borgmästare c) och borgare emillan 150 och 160... Tobaks-plantagen hade wackert stigit, så at här såddes år 1749 tunneland 25 och 1748 tunnel. 24 d).

Winrankor wäxte här wid wäggarna af husen, äfwen som wid Sinclairs-holm och updrogos til fenstren i andra wåningen, der de gåfwo sina mogna drufwor och wittnade om climatets ansenliga mildhet emot de öfra provinciers; men om wintertiden lades desse merendels neder och täktes med någon hästegödsel e).

a) Floden Helige å kan ej säjas kringränna staden, ty den breder sig allenast på norra och östra sidorne, löper förbj den södra och lämnar et öppett sankt land emellan sig och staden på den wästra sidan, som om vintern inunderas. — b) Långebroo har iag hört denne broo nämnas men icke Höge bro, hvilken ligger emellan Lund och Malmœ. — c) Rådmän äfvenledes. — d) Hvarföre och här finnes 2:ne tobaksspinnerier. — e) Roten och nederste dehlen af trädet täckes med hästegiödsell och halm, men sielfva stammen eller trädet lämnas ståndandes, och om man vill vara rätt mån derom, så viras rankan med halm, såsom den står vid väggen.

Majus 20.

74. Wälluktande fält [ɔ: med nejlikor] emellan Christianstad och Åhus, berättades allmänt, gifwas om sommartiden på de sandfulla betesmarker, som lågo föga öfwer ½ mil ifrån Åhus a).

a) Denne neglickan växer på sandfälten rundt omkring Åhus. In på wästra sidan om Helige åh, på andra sidan om Vidskiölle ferga, finnes den öfveralt på heden.

75. Åhus... Härifrån föras warorna antingen landwägen, som är 2 mil, eller genom floden, som är 3 mil, eller först til lands och sedan til sjös åt Christianstad; ty floden är på många ställen så grund, at hon ej förer mer än 5 fot watten a)... En nyckel hängde i kyrkan up under taket; historien dertil berättades, at en gumma straxt efter reformation skaffadt sig kyrcko-nyckelen och med blod smort crucifixets sår, hwarigenom hon satte alt folket i oro medelst mirakel och åtrå til catholska religionen b).

a) Hvarföre och cronan anslagit ansenlig penninge summa till dess upränsande, under vård och direction af staden Christianstad, som redan dermed giort en början.

b) En annan sägen är och om denne nyckell, men meriteras ej att berätta, såsom lika trolig med den förra.

Majus 21.

76. Flyg-sand låg i myckenhet på bägge sidor om floden wid Åhus uppå de högläntde fälten, dock mäst på den södra a).

a) Längs utmed hafvet uti höga kullar eller backar ända ifrån Åhus till Stenshufvud åt söder, af hvilka backar en del dock äro bevuxne med tallskog, som i fordom tid blifvit där planterad till flygsandens dämpande.

78. Åkrarna... Men bönderna uptogo äfwen sandfälten hwart 7:de eller 8:de år och sådde dem twänne år å rad a), sedan lemnade dem åter til betesmark, utan at göda dem, hwarigenom gräswäxten näpligen kan fästa sig b).

a) Med vinterrog. — b) Om denne jorden icke oftare sås, så fäster sig nog gräsvallen, men som snålheten drifver folket stundom at så desse sandfält flere gånger, så upreses flygsanden.

Gassa-råg kallades den rågen, som upwäxte på fjolåkren efter spillningen; sådan sågs här mycken, på hwilken hästarna tjudrades, och hwarest den fattige kunnat uphämta hela tunnan säd c).

c) Lärer heta . . . [1]), ty annat är gassä, et slags okrut eller mindre duglig säd i rogen, som hålles före kunna sig stundom till gasse förvandla, och så tvärt om.

---

[1]) Tomrum lämnat i manuskriptet.

Majus 22.

På denna orten öster om Christianstad ligger och Liungby säteri och ansenlige gods med Åhrups gård och gods, samt på andra sidan Ifvö Karsholm, ett stort gods, tillika med öfverste bostället Beckaskog.

Majus 23.

93. Araslöf, et af de största gods i Skåne, sågs på wänstra handen a).

a) Ladugården bygd af massive stenmur, men våningshusen eller borggården af korsvärke, fröken Ridderskants tillhörigt. Ligger mäst på slättbygden, har dock bondegods i skogsbygden.

Majus 24.

94. Tobak planterades i Fernlöfs a) och Åsums socknar.

a) Bör heta Ferlöfs. Utom åboernes hagar är ingen tobak å denne orten planterad.

Fältet omkring Risberga b) war ganska widlöftigt.

b) Bör heta Åsum, men pastor därstädes Risberg, hvaraf confusion lärer skiedt i beskrifningen.

96. Ugerup a).

a) Ett säteri här i socknen, grefvinnan v. Ascheberg tillhörigt, hvar till finnes den sidsta furuskogen åt södra kanten af Skåne. Furet vid Yngsiö eller Åhus på sandbackarne går dock nogot längre neder åt söder.

98. Herregårdar hade wi i dag sedt ... Kasholm a)..., Hanackskog b), Örtorp c).

a) Heter Karsholm. — b) Heter Hanaskog. — c) Heter Oretorp.

Majus 25.

101. [Maltesholm]. Såningstiden för kornet war här på orten d. 25 maji ... På andra ställen är sånings-tiden i Skåne d. 18 maji, men på Ystad sidan den 1 maji a).

a) Öster om Ystad och vid staden, men straxt derbredevid i vester sås den 8 och 10 maj.

102 . . . Altså bör hwar och en dömma om sånings-tiden af wäxterne a).

a) Derföre har och skånska åkermannen sina såningsteken på häggen eller heggetiörnebusken, då den blommar, då kierren stå vita af blomster, eken utslår etc.

Majus 26.

103. Resan ställtes ifrån Maltesholm til Hwitsköfle öfwer östra slätten a).

a) Denne tracten har herr auctor behagat kalla öster slätt, men rätta öster slätt för skåningen ligger emellan Ystad och Cimbrishambn.

Slätten här i Gärds härad, som följgt oss alt ifrån krutbruket och sträcker sig ifrån Åhus b) jämte östra hafssidan, åt Cimbrishamn c) . . . En sådan slätt går i norr och söder, längre än ögonen räcka: innestängd på östra sidan af hafwet och på wästra sidan af et högt skogaktigt land, såsom en hög ås d).

b) Denne slätt börjar vid Blekingske gräntsen och Ifvö siö, samt således nogra mihl norr och öster åfvan för Åhus.

c) Denne slätten hinner ej längre än till Maglehem, nogra mihl norr om Cimbritzhambn. Vid Maglehem eller en ½ mihl på norra sidan derom börjar skogen jo straxt vid Degeberga.

d) Hela denne ort eller så kallade slätt består af sand och lös jord.

Majus 27.

105. Trä-gårdarna wid Hwitsköfle a).

a) Här är den stora och herliga humblegården, af serdeles god art, bland de äldsta vid nogon herregård i landet.

107. Alfvarsten af det slaget som slipas til gålfstenar, huggen i fyrkant til 1 ½ alns längd och bredd, bruktes wid Degeberga at täcka kyrko-gårds muren i stället för spån eller taktegel a).

a) Fås ej här på orten, men neder vid Cimbrishambn uti Smedstorps och Tommerups socknar samt flerestädes och

brytes, då den betingas. Och äro mäst alla skånska kyrkiogårdsmurar dermed täckte öster och söder i landet.

Majus 28.

108. Flyg-sanden hölt sig förnämligast öster om Hwitsköfle; här war en lund af tall, som fordna werlden lärer planterat at dermed dämpa sanden a).

a) Redan in notis omtalder vid Åhus. Furuskogen ligger på Yngsiö bys ägor.

111. Tall-plantagier sågos jämte wägen en quart söder om Hwitsköfle, som här blifwit på sandlanden anlagde af befallningsmannen Langgren a).

a) Såsom betient af grefvinnan Ascheberg och inspector vid Vidsköfle och Ugerup, på hvilkens ägor desse plantager äro giorde.

Bok-skogar stora och widlyftiga genomrestes b).

b) Kallas Oran; hörer dels till cronan enskylt, och dels till Torupsgodset, fru grefvinnan Piper tillhörigt, vid Raflunda belägit.

112. Slåbärs-buskar, afhuggna och genomträdda med perpendiculaire störar, woro på många ställen i Skåne de almännaste gärdesgårdar, öfwer hwilka ingen kunde klifwa; altså den säkraste stängsel i landet a).

a) Af allahanda tiörne stänges giärdesgårdar i Skåne i skogsbygden, men på slätterne brukas bara jordvallar upkastade, eller och sten där den finnes.

Majus 29.

113. [Raflunda]. Rökstufwor eller wåningsrum utan skorsten beboddes ännu på åtskilliga ställen af bönderna, dem gammal häfd handhade, fast icke nya lagen dem nu tilstäder a). Husen woro af korsswerke, flätade emellan stolparna och med lera igenslagna; stolparna hos de fattiga stå på stenar utan syll, där de hastigt förrutna b).

a) Skorstenar förordnas väl efter lag på våningshus, men rökstufvor finnas ingenstäds förbudne, och gifvas många rökstufvor, så väl med som utan skorstenar på huset.

b) Närmare åt söder bygger fattig och rik sine hus med stolpar på sten, utan fotträd, och stå rätt så väll, om icke bättre, som med fotträd.

113—114 ... Bräderna eller taket öfwer spisen är med sot så öfwerdragit, som wore det med 2 à 3 twär-fingers beck öfwerstrukit, och hela winden är med sot, som fästat sig i halmvippen, så intagen som den tjockaste laf på gamla trän; så många anläggningar äro här til wåd-eld, som dock sällan yppat sig i mannaminne, der likwäl hos oss de fastaste stenhus ofta itändas, då en enda gnista fastnar i sotet af en skorsten, som dock för en månads dag blifwit sotad; af hwad orsak wet jag så litet, som jag det högt önskade weta a), så at här är wist herren dårars förmyndare.

a) Om här vore furu och tallved att bruka, så frucktar iag flera olyckor skulle spörjas. Ifrån boken och ahlen gifves ej så många gnistor. Röken deraf fäster sig och hårdare, så at sotet förvandlas likasom stenhårdt, i det stället det förra är löst och eldfängt.

Åkerbruket ... Gödslen utföres wid denna tiden och utspriddes på åkren, der den blifwer liggande til nästa år b).

b) Jag tror den ordinairt nedköres samma höst.

117. Ål fångades wid hafs-stranden på wissa ställen uti augusti och septembris månader med dertil gjorda håfwar och det i otrolig myckenhet a).

a) Sill, torsk, lax och flere slags hafsfisk vankas och vid denne strand.

117—118. Husen woro här på orten öfwer alt bygde med korswerke och hopslagne med ler; ... öfwerste ståcken, som låg under tak-foten, kallades öfwer-trä a) ... snestyfwen kallades stöden i wäggen, som gingo ad angulum acutum ifrån fot-trädet til stålpen, nedan för löshultet. Alt detta wirket bestod merendels af ek. Emellan denna byggnad woro perpendiculaire stakar eller käppar insatta b), emillan hwilka halm eller spö inflätades, mäst af hassel, wid hwilka leret på bägge sidor tilslogs, samt då detta torkats och något spruckit, öfwerströks andra gången med ler, at blifwa tätare och jämnare; leret som härtil tages, är icke af det fetaste, utan något sandigt af sig sjelft och icke med sand blandadt; det är qwinfolkens arbete at klena wäggarne, då manfolken älta leret, för hwilka det är oanständigt c) befatta sig med kleningen.

a) Eljest lejd. — b) Kallas stafver. — c) Just icke oanständigt, men som de hafva nog att giöra med lerets up-

gräfvande, tillredande och frambärande, så tillåter dem icke tiden at klena eller upslå väggen, som qvinfolken såsom lättaste dehlen af detta arbete är lemnat.

Taken på husen woro alla af halm, hwartil tages råghalm, men finna-råg-halm eller lars-mässo råg-halm war til taken den sämsta, ty han rutnar snarare; öfwerst på ryggåsen rida wårdträden, som äro et par alnar långa, twå och twå tilhopa häftade i kors, et qwarter nedan för spetsen, hwilka hålla halmen tilhopa, emedan torf, som dertil brukas på andra ställen, kan icke här på slätten ernås d).

d) De tynga och icke taket så mycket som torf. Hade släboen tillfälle och råd att skaffa sig vårdtrån, så brukade han icke torfven här till. Ses på somlige ställen hos de förmögnare.

119. Kläderna, som folket brukade här på orten i hwardagslag, woro för manfolken swarta walmars-tröjor, linbyxor och trä-skor; deras skjort-kraga war något stickad. Qwinfolken gingo i särken a) med grått förkläde och trä-skor, samt hade ofta en list om lifwet.

a) Ganska få, med mindre de äro i sitt höstarbete på åcker och äng stadde, eljest hafva de gemenligen svart kiortell på sig.

Majus 30.

120. Andrarums alun-bruk, fr. grefwinnan Piper tilhörigt a), har blifwit inrättadt år 1637 b).

a) Består af 23 pannor, indelta i gamla och nya verket. Utaf desse pannor äger grefvinnan Piper 21 $^{2}/_{5}$ dehlar och Beckiske familien, som nu kallar sig Beck-Friis, äger 1 $^{3}/_{5}$ panna. — b) Utaf en Beck, som dock med sine efterkommande derå måst bortsätja sin mäste egendom. Fru grefvinnan Piper har sedermera satt bruket i herligt stånd med nya privilegier och bygnader. — Icke långt ifrån bruket har hon och låtit bygga en ny gård med prächtiga stenhus, så till man- som ladugård, på gamla säteriet Andrarum och å tillydande bondegårds ägor, af massiva grundmurade huus. Den som vill se vackra och starka stengierdesgårdar till myckenhet, finner dem och härstädes. Denne nya gården är sedermera kallad Christinæhof.

123. Sten-gärdesgårdar begynte nu mer anläggas häromkring, sedan alun bruket begynt köpa af bönderna deras brottgärdes-gårdar, och derföre gifwa bönderna 8 styfwer lasset, för hwilket köp bonden kan sätta up sten-gärdes-gårdar, som äro långt beständigare a).

a) Kungl. förordningar och öfverhetens betiänings tillsyn lärer långt mera uträttat.

Majus 31.

130. Svabs-Holm, ryttmästare-boställe, hade en wäl bygd ladugård a).

a) Äfvenledes mangård, af korsvärke väl bygder.

Junius 1.

131. [Rörum]. Stufvorna... Inga andra gålf äro här än lergålf, så at den, som här nödgas resa om sena hösten eller wintertiden, saknar mer än mycket de sköna eldbrasor och warma rum, som stå enom til tjenst ofwan för slätten a).

a) I skogsbygden, ja och sielfva Giönge härad, brukas sällan flere varme rummen hoos bonden än des stuga.

132. Svart färgas här med albark. Albarken skalades af rå al-grenar, torkades sedermera i solen och kokades med swart dy, som togs i kärren a).

a) Finnes icke i alle kierr, men på ganska få ställen, så att allmogen efter denne svartedyngia får på somlige orter resa hela 2 mihlen.

135. Glasax kyrka 4 quart ifrån Rörum a).

a) Uti Gladsax har tillförende legat ett säterie, hvarefter rudera ännu skola finnas, men är under svenska regeringen förstördt och ägorne till bondehemman indelte. Herregrafven finnes ännu i kyrkan, Beckiske familien nu förtiden tilhörig. I denne kyrka är nyligen orgellvärk bygt och andra vackra prydnader påkostade.

136. Gäss, som här woro många, sades dö til stort antal, då de i norra gärdet efter midsommarstiden insläppas, hwilket förmentes komma af en förgiftig ört, som upwuxit sent på sommaren; ty bör då efterses om Æthusa eller något Apium wäxer i samma gärde a).

a) De töra väl och dö af ollonborrar här som på andra ställen i Skåne.

Junius 2.

137. Cimbrishamn är en liten stad, som ligger på syd-östra kanten af Skåneland, bygd med korswerk ... består af 100 borgare a).

a) Borgmästare finnes och med nogre rådmän, men ingen cämnersrätt.

138. Tegelbruk war anlagdt norr om staden ... Således hade inwånarne godt tegel; men måste likwist hålla sig wid korswerke i brist af kalk, som wäl kunde finnas och brännas, om icke orten wore wedlös a).

a) Kalkbruk ligger eljest allenast 2 1/2 mihl från staden i Albo härad vid Cronevald.

Junius 4.

145. [Tomarp]. Selar brukas i Skåne helt särskildte ifrån dem up i landet ... Desse selar äro flätade af bast a).

a) Bast sehlar brukas väl mycket, men så fås och äfvenledes sehlar af läder, af samma skapnad som bastsehlarna.

Junius 5.

Gärsnäs, fordom Gåsnäs, en sätesgård fru baronessan Christina Beata Adlersten b) tillhörig.

b) Samt dess syster, landshöfdingen Lindstedts fru.

145—146. Landet häromkring war stora slätter, som något litet woro convexa, hwarpå man knapt såg annat än åkerfält. I dälderna emellan dessa fält, der landet war fuktigare, lågo sköna ängar. Här sågos inga trän förutan några få wid byarna. Kornet stod härligare på denna slätten, än på den östra a).

a) Här begynnes först rätta östra slätten efter skåningens tahlesätt.

Junius 6.

150. [Gärsnäs-Tunbyholm]. Storkar sågos här i Skåne mäst wid byarna a) ... Storkarne fara bårt hwar höst; om de fara til de warma länder eller om de hwila på sjöbotten med swalorna, är ännu owist b).

a) Om storkar finnas på slätten, så måste de bo vid byarne, ty annorstädes finnas inga träd, hvaruti de kunna

bygga, men i skoglandet finnas de i skogarne på afhugne träd, ofta hela 30 à 40 och flere nästen tillhopa på en enda tract, och ofta ett enda allenast för sig sielf där och hvar. De bygga och stundom på sielfva husen eller öfversta dehlen af taket.

b) På siöbotnen hvila de intet, utan flyga helt säkert bort, ty ofta komma de hit i landet, medan kiölden ännu är nog sträng. De kunna och tämjas och behållas qvar hela vintern. Deras tid att fara bort är Bärtelsmessan, och återkomsten Mariæ bebodelsedag stijl. vet.

150—151. Tysk-pil (Fl. 813) kallades här på orten korgpilen... Hon brukades så til at fläta gärdesgårdar utaf, som til halmtaks binningar a).

a) Hvad här med förstås vet iag ej, antingen det skall vara sparreværket under halmtaket eller vidjorne hvarmed halmtak fastbindes.

Junius 7.

154. Tunbyholm... Skogen war nödtorftig, mulbetet oändeligt, åkrarne sköna, och som här på orten märkwärdigt war, wäl dikade, så at detta war en härlighet, om icke 10 ryttare a), 2 tråssdrängar b) med 12 hästar dageligen gjort någon afkårtning.

a) Sielfva Tunbyholms gård är et berustadt säterie, lärer allenast bestå af fyra eller fämb ryttare, men de öfrige hållas för det derunder lydande bondegodset. Gården kallas och där i orten Nygård. — b) Trotsdrängar hållas allenast i ofredstider och lära icke warit på Tunbyholm, då h. auctorns resa giordes.

155. Gärdes-gårdarne... Den nu warande ägaren hade begynt at upsätta fasta och 2 alnars höga murar efter swenska sättet a), som kunna uthärda i långa tider, dem han årligen fortsatte med mycken drift.

a) Jag tviflar, om det sättet at bygga giärdesgård kan just kallas svänskt; åtminstone äro sådane stängsell långt mera brukelige här nedre i Skåne än uppe i landet, hvarest man sällan ser sten, men mest öfveralt trä- eller störgiärden, ja uti den stenrikaste bygden.

156. Kalk brändes af den mörka kalkstensarten, som beskrefs wid Tomarps stenbrott (pag. 143), hwarpå här gafs godt förråd. Brända kalken bårtfördes uti grafwar, som på botten och sidor woro stenlagde, der kalken släcktes, och ju längre han der fick ligga innesluten, ju starkare blef han och på slutet grå a).

a) Denne kalk duger icke stort, men af grå kalk finnes den bästa vid Cronevald eller Bonrum.

Torf... Det tyckes wara en ståtelig upfinning at kunna anwända kärren til wed och dermed skona skogen; men en skog kan upwäxa flera gångor på et seculum, då et kärr icke fylles med torf i flera secula; om någon, som mist lukten, skulle taga sig före at til sparande af skogen upbränna sin dynge-stack i stället för wed, kunde wäl hwar en tro, at denne äfwen mistat et af de inwärtes sinnen b).

b) Det tyckes, som auctor ogillar torfskyrd till eldebrand, men Skåne är redan nog olyckeligit, som på sine ställen hafver så litet förråd af skog; det skulle dock wara än wärre däran, om äfvenledes torfjord feltes, hvilket och värkeligen innom kort på monga orter lärer få ärfaras. All torf duger och intet till eldebrand, och all torf duger ej heller till giödning, och minst den som är till eldebrand tienlig.

157. Bökarna woro til största delen öfwerst afhuggne och toppade, ty när slättboen kommer at skaffa sig bränsle, klifwer han up i trädet och hugger ned skatan, som mindre beswärligt kan passas til lasset och behöfwer mindre wåldsamt klyfwande; således saknas träden mindre, men boken skadas mer än andra topphuggna trän a).

a) Sådant tophuggande skier af skogstiufvar, hvilka förmena sig icke kunna fällas till böter för hela trädet, då det icke fälles från roten, men de bedraga sig oftast, då de kunna varda attraperade.

158. Sanct Olof är en tämmelig stor och fast bygd kyrka, som ligger in åt landet a).

a) En mihl ungefärligen från Östersiön. I S:te Olofs kyrka finnes väl det äldsta altare af de gammelmodige, som i Skåne ännu kan vara behållit. Efter den tidens smak har det varit ganska precktigt och nog stort, öfverfuldt med bilder, alla förgylta, men nu är det ganska förfallit. Hele pastor[at]et, som består af denne enda socknen, inneholler allenast 8 hela

hemman ungefärl. Ingen prästegård eller ägor finns till prästen, som derföre boor på ett cronogatehus.

159. Catholikerne hafwa gjort St. Olof til denna kyrkans skydds-herre, den de ock låtit uthugga uti en bild a)... Efter catholiska tiden hafwa wåra hederwärda theologi lyckeligen afbögt helgonens åkallande och til den ändan afskaffat deras bilder, at de enfaldige ej af dem måtte påminnas om en gammal och skadelig inbillning; men det fattiga folket, som här ligger liksom något mer in obscuro och längre skildt ifrån medicis, har trägnare hållit uti med sin widskeppelse och förment sig, efter catholske dikterne, af St. Olof kunna få någon hjelp i sin nöd och sjukdom, ty hafwa de tilförene b) kommit hit at få stryka sig med hans yxa och lemna honom något; hwarföre man också såg honom öfwer alt behängd med strumpeband af sjuklingar.

a) Af trä. — b) Dett är beklageligit, at uppenbart afguderi tillåtes ännu mitt i christenheten. Midsommar och Olofsmässodagen samla sig folk hit från alle orter i Skåne at offra och tillbedja på följande sätt för krämpor och siukdommar. De gå fram till bilden, töra väl alldeles för denna stoken falla på knä och mumla nogot, taga sedan yxen, hvarmed de strycka den skadade lemmen, ehvar han finnes på kroppen framme eller bak; somlige att komma så mycket bätre åt, afkläda sig och helt och hållit, om de få så länge blifva ensamme. Sedan gå de till stoken eller kyrkiokistan, som står vid dörren, och nedstoppa sine penningar, som äntel. måste vara udda. En dehl gå, antingen då de först komma in i kyrkan eller sedan bilden är tillbedin, offert gifvit, in i en stohl och läsa en bön. Därpå gå de till S:te Olofs kiella, som ligger litet stycke från kyrkan vid berustade säteriet S:te Olofs gård, tvätta sig därstädes, dricka uhr kiällan och offra eller kasta dit in penningar, brödstycken, fläsk, kiöttbitar, ost och mera dylikt. Till sielfva bilden i kyrkan offra de och, att de hänga på honom gamla hårband, strumpeband och trasor, som sutit om den skadade lemmen, så att her Olof ser rätt ynkelig ut i sin präcktighet.

S:te Olofs dag, då marknad och är, håller prästen gemenl. en liten predikan och bön till folket, afråder dem från vidskieppelse etc., men han och kyrkan dehlar sedan vid

åhrets slut offerpenningarne sig emellan, då prästen får ¼ dehl och kyrkan ¾ dehlar. Detta offer kan sålunda stiga till 3 à 400 d. s:mt om åhret; klåckaren får och nogon dahler penninge deraf, emedan han å desse 2:ne dagar ifrån sohlens upgång till dess nedergång måste passa up i kyrkan och hålla dörren öpen, så att alla och en hvar, den ene efter den andre, får gå ut och in till detta afguderiets utöfvande hela dagen igenom.

Sant är det, att hvarken kan prästen lefva eller kyrkian underhållas utan detta offret, men måste dock utvägar och förslag kunna finnas till deras skadeslöshet i stället för offret, så framt denne stygelsen med bildens tillbedjande hemmas. Ty utan bilden eller om den hafves utur vägen, hafver offret till kyrkan icke bestånd.

Cronovald har til denne kyrka haft jus patronatus och äger ännu grafven bak altaret.

Junius 8.

162. Äsperöd a) quart 1 från Tranås.

a) Är ett säterie, capitein Morman tillhörigt.

163. Natten kom på sedan wi ifrån Tunbyholm haft skogen norr om oss och slätten åt söder, och ändteligen slöts resan med en stor bökeskog wid Sjöbo a).

a) Förut har han haft skog på bägge sidor om vägen ända ifrån Esperöd, stundom närmare sig och stundom bättre bort.

Junius 9.

Mo-slätten b) begyntes åter wid Sjöbo.

b) I Skåne är detta nambn alldeles obekant. Denna tracten kallas och anses för skogbygd, fast nogot slättland der och hvar finnes emellan skogarne. Å desse slättland eller sandmoar har tillförende varit skog, som efterhanden blifvit borthuggen, matjorden upkiörder och bortflugen, så att sanden är till öfvers, hvilken på många ställen å denna ort sedan förvandlas till flygsand, såsom vid Blentarp, Stora Rödde, Hemmestorp, Wäbred etc.

165. Ekar stodo wid Wäfweryd til myckenhet i säden, som hade säden warit sådd i eklundar; ty herrskapen tilstädja icke bönderna at hugga ned sina trän för åkrens skul. Jag märkte ej eller, at ekarne här bårtbränt säden som up i landet a).

a) Denn marken, hvarest ekarne stå i säden, har varit skog, men alt som skogen undanhugges, upbrytes jorden till sädesland.

Rammele-klint *) låg en quart ifrån Wäfweryds kyrka b)... På öfwersta kullen af Rammeleklint är den härligaste prospect ut åt slätten, så på östra, som besynnerligen på sudwästra sidan; ty åt öster låg den moslätten wi nyss öfwerrest, på hvilken sågos kyrkorna: Blentorp c), Äfverlöf, Ulstorp d), Åbsum, Sallagra e), Wåm, Wäfveryd f). I söder och wäster låg lerslätten eller Malmö slätten, hwarest sågos: Köpenhamn, Lund, Malmö, Hällestad, Hammarlanga g), Söderåckra h), Hallösa i), Genarp, Gollöf k), Hogby l), Häddinge, Biellarp, Råby, Hare m), Biera n). Skogarne, som skilde eller betäckte lerslätten, woro på söder Tottenska Skafsjö o), Silfverschiöldska Heckebiera, Piperska Biörstorp p).

*) Som auctor skrifver sina namn mäst som allmogen dem uttahlat, så kallas berget Rommeleklint. — b) I wäster. — c) Blentarp. — d) Illstorp. — e) Söllagra. — f) Birka måste och synas. — g) Hammarlunda. — h) Finnes intet, moste vara blandat med Söllagra, som och kallas Sölfåckra, då nambnet till svenska omstöpes, eller och har det varit Upåckra vid Lund. — i) Harlösa. — k) Giödelöf. — l) Hyby. — m) Hareberga. — n) Bahra. Esarp och Bonarps kyrkior ligga tät under berget på wästre och södre sidorne, hvarföre de och därstädes lära synas. — o) Lärer förstås Tottiske godset Skabersiö. — p) Toppeladugård och Assartorp äfvenledes, samt Klogerups skog, her Trolle tilhörig, W. Torups skog, her Stiernblads. På Rommeleklint synas och långt flere skogar på alla sidor.

166. På ryggen a) af Rammele-klint eller på des norra och östra sida war Wäfweryds skog.

a) Ligga några enstaka gårdar, men byen Döröd ligger öfverst up, just icke på högsta kullen, men ligvähl uppå högden, som skiuter ut på Romeleklint i söder.

Hjulen, som bönderna bruka på sina wagnar i Skåne, woro mäst öfwer alt oskodde b).

b) Här nedre i södra dehlen.

167. Lund, quart 4 ifrån Dalby a).

a) Vid Dahlby lycktar skogen å denne sidan, men i förre tider har den följt backarna öster om landsvägen förbi Hareberga till Arendahla, ja vähl längre förbi Lund, hvarest nu finnes stora ängar och utmarker, åckerfelter och betesmarker.

Junius 10.

167—168. Museum Academicum bestod til stor del af salig archiater Kilian Stobæi samlingar, mäst uti lapideis, utom åtskilliga wackra stycken, som salig riks-rådet grefwe Carl Gyllenborg ditskänkt, under den tiden han här war canceller a).

a) Andra hafva äfvenledes härtill giort präsenter.

Junius 11.

169. Hyrarne blåste wid alla byar och städer på slätten i sina horn bittida om morgonen och skramlade med sina ringstafrar; pigorna utsläpte boskapen, som på en gång mottogos wid husen och utfördes af hyrarna til fäladen a) i bet så ordenteligen, at det war nöje at se.

a) Så kallas betesmarken i Skåne och är på denne ort gemenligen en af byens vångar, medan den hvilar, men vid städerna är särskilt mark dertill anslagen närmast staden, som alldrig sås.

171. Resan ifrån Lund til Malmö a).

a) Under denna resan har auctor kommit öfver Högebro och Höjeå 1 ½ qvart ifrån Lund, fast den ej nämnes. Vägen går sedan förbi Upåckra till Åkarp. På begge sidor om broen ligga skiöna vatenqvarnar, hvaraf en heter Kiellby mölla, är frelse och står i rusttiänst för 50 t:r hartkorn med tillydande ägor.

172. Åker-bruket i Skåne, då det anses af oss, som bo kring Stockholm, på långt håll, faller det oss så obäkeligt, som deras plog är lång; wi se en bonde spänna 4 à 6 par dragare för en plog, som wäger så mycket et par hästar kunna draga, och huru bondens folk skrika, sjunga och köra foren ofta af hela ¼ milens längd och huru de så sin råg dagarne för jul a).

a) I decembri månad sår intet gierna nogon sin rog, med mindre det är en lathund eller nogot särskilt tillfälle

honom tvingat, men vid medio af october in i november är merendehls rätta sädestiden, som och börjar å somlige ställen Michaelisnedanet.

173. Som vintrarna här äro ganska lindriga, så födas kreaturen mycket litet inom ladugården a), altså blifwer här ingen gödsel b).

a) På slätten måste creaturen väl födas inne ifrån mårtensmässan eller hellgonmässan till des vintern går bort om våren i april månad, men i skogsbygden släppas de ofta i mild vinter ut mitt på dagen att bita knopp, liung etc.

b) Att ingen giödsell blifver är för mycket sagt, men dock nog liten emot åckerbruket; kommer af bristen på höö.

Hästarna i Skåne, som på alla låga slätter, äro wäl mycket stora, men hafwa mycket swaga krafter; orsaken är dels deras ringa bete om sommaren, dels at de med halm endast om wintren måste stillas, så at då jag i Upland kunde köra wagnen med twå resna kampar, kom jag icke i Skåne från gästgifwaregården utan fyra rustgilla c) hästar.

c) Rustgilla hästar släppas icke gerna i skiuts vid giästgifvaregårdarne; men att ståndspärsoner bruka dem, mest öfver alt fyra eller 6 för en vagn, är sant.

173—174. Bonden, som har mycken åker, får mycken halm, men har föga hö. Halmen måste anwändas til foder åt boskapen, som wäl gifwer swag föda, men dock tilräckelig åt många; altså måste bonden hålla många kreatur, om han skal få tilräckelig gödsel, och ej bårtkasta halmen. Nu som fänaden blifwer swag af halmfödan, låter han många lisa hwarandra wid plogens dragande. Eljest är försökt wid Lomma, der starkaste leran är i Skåne, at det är möjligt köra åkern med et par dragare efter tyska sättet, men detta är altså ingen lisa för landtmannen a).

a) Uppe i landet å de fleste ställen är åckerbruket ej så vidsträckt som i Skåne, hvarest bonden med korn och hafrejorden måste börja sidst i martii, om vederleken så medgifver, och continuerar till in uti juni månad. Åckrarne äro och ganska långa och stora. Skulle nu bonden icke hafva så många creatur, att han kunde låta somlige hvila och skifta om eller och låta dem alla förespända draga lagom under ett så långt och dageligit arbete, så skulle han snart

vara förderfvad och mista ökarne eller see dem utkiörde, då han dem mäst behöfde.

Om bonden här skulle så larsmässoråg, som många herrskaper lyckeligen begynt, finge han wäl 15:de à 30:de kornet i stället för 4:de b), men då måste först landtmätaren åtskilja bönderna ifrån hwarandra.

b) Vid larsmässorogen är att ackta, att då den gifver 16 och 20 kornet, man ej får 8 eller 10:de kornet efter vinterrog, som näpeligen fehlar på sådan giödder jord, som til larsmässorog eljest fodras, så har iag mera efter vinterrogen, ty 1 t:na larsmässorogs utsäde fodrar dubbell så stor åcker som vinterrogs, så att rymden af jorden, hvarpå iag hafver afseende, bethalar mig bättre, då jag anser den förmån, att jorden ej blifvit utsugen utan i det stånd lämnat, att iag kan ännu så honom med rog och korn 4 eller 5 gånger, innan den får giödsell, hvarutom sielfva vinterrogen är långt tyngre, fetare och drygare till bröd och bränvin än larsmässorogen.

174—175. När bonden kör med många par, så ropar han högt, och hans grannar hafwa aktning för honom; men när han kör med et par, höres han mycket litet på åkern; utom alt detta, har ock denna dårskapen sin nytta, ty derigenom fås oxar til stallning, som drager årligen en ansenlig summa penningar til landet a).

a) Ganska vähl och richtigt raisonerat.

Åkerbruket på Lunda tracten är detta: sedan åkerfältet hwilat, köres det om wåren 2:ne gånger med ålder, harfwas 2 à 3 gångor, sås wid den 10 maji med korn, nedplöges och rullas, ändteligen skäres wid den 24 aug. eller 14 dagar efter larsmässan; men til rågen köres samma åker 3 weckor efter larsdag med plogen, som drages af 4 par oxar, och jorden harfwas icke utan torkas i 14 dagar, då rågen sås wid michælis nedanet b), som straxt nedharfwas. All säden mäjas här på orten och ligger på slag et par dagar, förän hon bindes i stora kärfwar med band af samma slag. Kornet gifwer merendels 10:de och rågen mästedels 4:de kornet c). Wid tilfrågan hwarföre icke mera larsmässo- eller sommarråg såddes, föregafs mästadels orsaken, at landet war för sankt, det man kunde tro så mycket mer, som intet dikande brukas i Skåne wid åkrarne d).

b) Hvad auctoren förut sagt om rogens utsäde i dagarne för juhl contradiceras nu af honom sielf. — c) I misväxtår, men eljest 6:te och 7:de kornet. Ja man vet då vinterrogen gifvit 10:de och 12:te kornet. — d) Flera orsaker äro kort förut nämde.

Hafran sås i april på sur jord e), der ingen annan säd kommer, och gödes aldrig; jorden hwilar hwart 3:dje år, och köres en gång i april f), förän hafren sås, som sedermera nedharfwas.

e) Äfvenledes högländt och mager, längst ifrån byarne belägen, så att den alldrig kan få gödsell. — f) Med plog.

176. Rågen sås altid tunnare än kornet, så at helt annat är et tunneland korn, och annat et tunneland råg; ty på en åker der 4 tunnor råg sås, der sås altid wid korn-sädet 6 tunnor a).

a) Annat är och et tunneland larsmässorog och annat vinterrog. Larsmässorogen fodrar dubbell mera jord. Wårrog sås ej här å orten kring Lund, Malmœ, Trälleborg och Ystads slätter.

Weden är här på orten dyr och måste hämtas långt up ifrån skogslandet, der lasset af bök eller ek betalas med 12 eller 16 styfwer, då bonden sjelf måste köra den hem hela 4 eller 5 milen b).

b) Till städerne föres veden af skogsbonden, som då kan få ifrån 6 à 7 d:r till 13 à 14 d:r s:mt lasset efter hvarje orts beskaffenhet. I Malmœ är den dyrast.

Slätten kring Lund och Malmö är mera jämn än någon af de förra, och synes på de fälten, som altid äro utlagde til boskap, inga tufwor och ingen mossa, hwilket är en underlig egenskap, hälst som desse twå förderfwa alla wåra ängar up i landet c).

c) Här om är för detta raisonnerat pag. 8. Jordmånen på slätten eller svartmyllan, hvar af ängarne merendels till öfversta skorpan bestå, är och bättre än upåt landet; den faller hårdare i hop, så att öfversta skårpan är ganska styf och kan intet så giesa som den lösa jorden. All gräsjord gifver tufvor, när mulvadar, svinerotning och små buskar få hielpa till.

Det går an att skiera bort tufvor i Skåne med en tunn spada eller torfjärn, då jorden eller håhlet sedan jämnas

och besås med höfröet. Sielfva torfven eller tufvan föres på åckern och sönderhackas. Gifver god säd.

178. Kummin (Fl. 245) såddes mäst wid alla gårdar i täpporna a).

a) Kummin sås väl mycket här i orten, men dock vid den minste dehlen och icke mästa gårdarne.

Hampa såddes här mycket wid gårdarna, men hon borde icke wäxa nära intil husen b), ty hon gifwer en stark och skadlig lukt ifrån sig.

b) Hon sås mäst vid husen, på den så kallade toften, som altid blifver mäst trampad och giödd, emedan hampan fodrar god och fet svartmylla, som der gemenligen finnes.

179. Gäss sågos i en otrolig myckenhet på dessa slätter, der hvar inhyses gumma äfwen har sina gäss, och är det allmänt, at gässen trifwas bättre på slätten än i skogländta orter a).

a) Hälst de derstädes äro för odiur och roffogell mera exponerade.

Ord, som brukas besynnerligen i Skåne: kelen är det samma nästan som klemmig (effiminatus). Ke wid någon ting är at wara ledsen wid något b).

b) Stöding en tiänstegosse, halfstöding nogot mindre, kompan en ung dräng etc.

Åkarpa-hög c).

c) Här tätt vid högen ligger en väderqvarn, i öster derifrån ligger Burlöfs och flera kyrkor, i wester utom byar ligger Alnerup med sin täcka skogslund mitt på slätten. Gården är cronans, lämnad landshöfdingen i Malmœ på lön. En stor sädesgård med härliga ägor. Ifrån Åkarpe hög synes och i nordväst frälsegodset Werpinge, icke långt ifrån Lund belägit, herr öfverstelieut. Trolle tillhörigt, på stora slätten, och är en stor sädesgård vid Höje å.

Hvarfvet d), eller husen som woro bygde utom Malmö wallar jämte wägen.

d) Kallas här värnen och är förstaden, men hvarfvet vet man intet af.

Junius 12.

180. Malmö... På torget är ock bygd en wattukonst a) gent emot corps de guardie.

a) Här är intet springvärk, utan endast en recervoir eller brunn, öfverbygd med allahanda hus och sirater.

Rådstugan är wacker b).

b) Af grundmur, 3 våningar hög. Uti den nedersta äro stadskiellaren och flere puplique rum. Uti den medlersta är Knutssahlen, rådstugan, ciämnerscammaren och arestkamrar. Uti den öfversta är garnizons kyrkian på venstra handen om trappan och flere rum på högra. Till huset är upgång genom en hög stentrappa. Öfver dörren står skånska vapnet, ett krönt griphufvud.

Knuts-salen är gent emot rådhuset c).

c) Rådstuguförmaksdörren är mitt för Knutsahlen och ciämnerscammardörren i samma förmak. I kiämnerscammaren sitter en dehl de yngre svenska kongars conterfait, ungefär 3 qvart höga.

181. Kyrkorna äro twänne, en swensk och en tysk b), utom barnhus, garnisons och hospitals kyrkorna.

b) Tyska kyrkan är bygd under svenska regeringen under gen.-governeuren och kongl. rådets Askebergs anstalt, hvarföre hvalfvet därstädes ej består af mur, men trä och bräder, med kostbar måhlning i oljefärg. Kyrkan är rätt vacker och prydlig inuti, men tornet utantill är ännu icke färdigt.

182. Slottet emellan staden och hafwet a) war äfwen som staden mycket wäl befäst, med wallar, dubbla grafwar, batterier etc.

a) Vid westra eller södra ändan af staden ut med hafvet, men icke deremellan och staden. Har och egen kyrkia och gudstiänst, artillerigård, magazin, kruthuus, bagerie, vederqvarn etc.

Junius 13.

186. Liguster-häckarne, besynnerligen i borgmästar Hæggardts trägård a).

a) I denne trägård äro och vackra häckar af hagtorn, allehanda slags så fruckt- som villa träd, fiskedammar etc., alt på östre värn belägit.

Gässen lödias b) här aldrig, derföre ser man öfwer alla fälten, besynnerligen der som bellis växer, hwilken ört bäst trifs på gås fälten, at fjädrarne ligga tappade, som kunnat conserveras.

b) Med lödjas lärer plockas förstås.

187. Swanor summo wid staden a)... Öfwer-commendanten har endast frihet at jaga dessa foglar och får merendels årligen några hundrade b).

a) I Rörsiön, hvarest de såsom tamma utkläcka sina ägg.

b) Intet af Malmœs svanar så många, men svanjakten i Höhl vid Lilla Hammar fyller väl stundom tahlet, det slår och ofta felt.

192. Meloner åto wi i dag helt mogna hos herr generalmajoren baron Hamilton; så bittida drifwes alt här i proportion a).

a) Alting mognar snarare här i staden än på närmaste landsbygden deromkring, och går det gemenligen så i alla städerne. De finare utländske träd och växter begå sig och bättre både vinter och sommar härstädes. Om nu denne skilnad i climatet härrörer af siön, som ligger så nära och meddehlar sina saltachtiga fuchtige partiklar, eller och lugnet, som de sammanbygde husen lämnar trägårdarne mera än på landet, eller och om dessa begge slag meddehlar staden denne förmån, är mig obekant.

Junius 14.

194. Bekjord... Bekjorden låter sent tilreda sig om våren, plöges derföre sedan alt watnet är bårta a), hon kubbar sig mycket i hårda klimpar, som måste med klubban sönderslås, om icke rägn faller, då kubborne gå sönder af harfningen; därest jorden strax harfwas; denna jorden skadas både af stark torka och stark wäta, annars gifwer hon en härlig säd.

a) Beckjorden är gemenligen sur och om höst och wår miuk långt neder, emedan den går diupt, innan den hinner leran eller sanden. Han är så lös och diup, att man, då den är uptödder om våren, skulle snart med den bästa häst kunna på somlige ställen fastna. Den är en art af vår skån-

ska torfjord sådan som finnes wid stora kierr eller kiällhåg, men mera lerblandad, hvaraf den blifver hård.

Kalk-bruket Limhamn... Bröderna hr Ernest och Niclas Suell woro ägare til detta bruk a).

a) Arendatorer af cronan, som är ägare af bruket.

Bönderna längre up i landet bränna merendels 1 lass wed til en tunna kalk, de få 3 mark silfwermynt för et lass wed, då de föra den till stads b).

b) Uti ingen stad i Malmœhus län på slätten fås nu veden för 3 mark lasset; i Ystad är bästa kiöpet, men lärer oftast få gifva mera; i Malmœ har man sedt ett lass ved kosta 13 à 14 mark somliga tider, men ordinairt en 8, 9, 10 mark.

196. Kalkstenen... Kalken, som här brändes, blef hwit til hwitlimningar, men tycktes något mera smutsa än annan kalk; til bruk war han mycket god, men exporteras swårligen, emedan wid Malmö är långgrunt, och altså ingen hamn a).

a) Han går nog åt i landet, så exportation näpeligen behöfves af den varan.

Murarna i gamla husen uti Malmö woro icke upmurade med tegelsten b), utan med en naturlig sten, hwilken warit huggen som en tegelsten.

b) De äro alla bygde med bägge slagen, men denne omtalde naturlige stenen är nytjad gemenligen till listvärk, i hörn och på gaflar till sirater etc. Mycken Godtlands eller och telgsten äro och till desse gamla bygnader använd.

197. Gipsade tak sågos icke allenast i Håkanstorp a).

a) Är en enskylt gård och egendom på Malmœ stadsmark och flacka fältet belägen, herr borgmest. Josias Hegardt tillhörig.

Junius 16.

201. Kål bewaras öfwer wintren bäst på det sättet: at en graf af 4 eller 5 alnars djup gräfwes på et tort ställe a).

a) Hälst i sandbackar.

202. Bond-drängarnes lön är här ofta dryg och stiger undertiden inemot 100 daler silfwermynt, i så måtto, att de hafwa sin lott i åkren; men som sådant långt för detta är förbudit, torde det med tiden ändras a).

a) Icke förbudit, men genom 1723 och 1739 åhrs tiänstehions stadga tillåtit, efter uhrgammalt bruk, som ock icke har oskiäl med sig.

Junius 17.

205. [Malmö-Tullstorp]. Landet hade den härligaste åker, så långt man kunde se, och tycktes intet fattas utom weden, som är dyr; hwarföre landtmannen ansenligen tilgriper torf-måssarne, och får bonden ofta betala 3 daler silfwermynt om dagen för jernet eller spaden eller så mycket en person kan upgrafwa a).

a) Och dock hämta torfven 1 à 2 mihl från sit hemvist. På rätta slätten finnes sällan torfjord.

Humle-gårdar äro sällsynta neder på Skåne slätt, ty humlestängerne äro så dyra, at de ej kunna fås under 3 à 4 styfwer stycket c).

c) Utom stängerna hindrar och det starka östan- och västanväder, hvarföre här sällan finnes skygd.

Junius 19.

207. Landet emellan Malmö och Trelleborg war det härligaste i werlden och liknade merendels Flandern, ty det war en slätt, utan bärg, backar, stenar, floder, sjöar, trän eller buskar ... Men om man skulle up i Swerige subtrahera på marken alla trän, buskar, ris, stenar, klippor, tufwor och mossa, så tror jag wäl, at den skulle wara lika naken a)... De mäste gårdar hade sin trägård b).

a) Men intet lika fet och fruchtbärande. — b) Förtiäna ej annat nambn än kåhlgårdar.

208. Högste-backar woro ett par backar, som lågo jämte wägen på wästra sidan a), då man reste emellan Malmö och Trelleborg.

a) Lärer vara vid Arrie, men de ligga på östra sidan om wägen; på västra sidan finnes dock Keiglinge backar.

210. Månstorp, ryttmästare boställe, quart 7 ifrån Malmö war omgifwit med graf och höga wallar, hade altså i förra tider warit befäst a).

a) Här står ännu rudera af et gammalt stenhus, hvaraf en del af muhren samt understa våningen, som är hvälfder, ännu är behållen och brukas till kiällare. Murarne i denna

bygning äro goda 5 alnar tiocka. Till gården äro vackra ägor, men vid indehlingen stympade. Emedan auctor kommit förbij Månstorp, så har han följdt landsvägen, men hade han begifvit sig längre neder åt wester och följt siökanten om Hyllie, Bunkeflod, Klagstorp, Hököpinge eller Hvellinge, Håslöf och så åt Trälleborg, så hade han fådt see ännu härligare land, bättre och större byar, jämnare och skiönare åckerfelt etc. Som Skåne eljest är rikt på säterier och herregårdar, så äro de ganska få och tunströdde härstädes. Månstorp är den enda i Oxie härad. På 2 mil omkring Malmœ äro dessutom allenast Borreby, Alnarp, Werpinge, Klågerup, Torup och Skabersiö i Bara härad, utom Heckeberga, Toppeladugård och Assartorp, som ligga något längre bort, Dalby gård, Uglarp och Biörstorp i Torna härad, Börringe och Lindholm i Wemmenhögs härad.

211. Husen woro öfweralt på landsbygden med kors-werke och ler wäggar ... Luckorne för fönstren woro alla skåttluckor a).

a) Luckor brukas icke i allmenhet för fönster här å orten, men allenast der och hvar hoos någon ståndspärson, präst eller officer.

Planken omkring gårdarne woro bygde nästan som korswerks wäggar b).

b) Till stängsell vid gårdarne brukas desse plank, emedan här är ont om sten och skog.

212. Kyrkorne stora och lilla Slågerup ...; der war allenast en liten åker, som skilde dem åt, så at säkert ej 4 bösseskott woro emellan båda kyrkorne a).

a) En af dem kunde väl raseras så väl som flere här å orten, hvarest de synes bygde antingen af prål eller ogrundad gudsdyrkan i påfvedömmet, då man med kyrkors byggande trodde sig kunna förtjäna salighet. Nu äro de landet till mera last än gagn. Nästan hvarannan af slike kyrkor kunde väl umbäras, och gudstiänsten dymedelst beqvämligare förrättas så i anseende till präst som församling.

213. Lund-hög låg straxt s. w. utom Gylle kyrka, på hwilken wi sågo och räknade en stor hop kyrkor öfwer slätten såsom a) Trälleborg, Magderup b), Tomarp, Falsterbo, Skanör, Siægene c), Regn, Åslöf d), Hammarlöf, Wennerlöf e), Boderup,

Fuglige, Lilla Slårup f), Stora Slårup g), Västra-Alstad, Frue-Alstad, Annarslöf h), Bösarp, Simminge i), Åby, Gisslöf, Dalköping, Köping k), Gylle.

a) Det är skada för dem, som ej kienna Skåne, men ännu mera i framtiden, att många byars och orters nambn i denne book blifvit så mycket råbråkade. b) Heter Maglerup eller Maglarp. c) Måste väl vara Skegrie. d) Håslöf. e) Wemmerlöf. f) Lilla Slågerup eller Slågarp. g) Stora Slågerup, vulgo Slågarp. h) Anderslöf, vulgo Annerslöf. i) Simlinge. k) Kyr[ko]kiöpinge.

Lindholm l), låg mer än 1 quart ifrån Gylle kyrka.

l) Lindholmen, ett gammalt slott, ligger ungefärligen en mihl ifrån Gylle i Svedahla socken och skogsbygden väster om Börringe siö. Rudera finnes ännu efter graf och murar, så att det den tiden varit väl befäst, har skogen och kiärr på de 3:ne sidor samt siön på den fiärde, hvarest k. Albrecht satt med sin son. Men den platsen, som auctor beskrifver här såsom på slätten liggande, har aldrig hetat eller varit Lindholm, men en gård kallad Unnestorp, hvilkens ägor äro frälse och brukas såsom en utjord.

214. Skatten eller årliga utgifterne efterfrågades på et frälsehemman, i anledning af herr öfwer-directeuren Faggots Tankar ingifne til Kongl. wetenskaps academien 1741 p. 22 n. 140. Bonden sådde årligen korn 11 tunnor, råg 8 tunnor, hafre 6 tunnor, ärter 1/2 skeppa, hö och hampa 2 skeppor, och dess utom bärgar årligen 8 lass hö. Dess utgift till herrskapet woro: Korn 5 tunnor; hafre 1 tunna; 5 äckor; 5 daler silfwermynt; tröskarelön: råg 2 skäppor, malt 2 skäppor, korn 1/2 skäppa, 1 dal. 10 öre silf:mt; lamb 1; gås 1; höns 2; ägg 20; hafre 1 tunna til frälsefogden; 10 dal. 8 öre silfwermynt til kronan, utom personelle utgifter; roteskatten 2 dal. silf:mt; prästen: lamb 1, gås 1, råg 3 trafwar, korn 3 trafwar à 60 nekar hwar trafwa, som gör ungefärligen 12 skäppor råg och 12 korn a).

a) Utom detta måste bonden utgifva sin tionde till cronan och kyrkian, som nog giör så mycket som dess skatt och landgille till härskapet. Han måste hålla hållskiuts vid giästgifvaregården åhrligen, betahla brandstodshielpen, bropenningar till broars byggande och underhållande, tinghuspenningar etc., och jämväl utom det som prästen här påföres

gifva honom offer 3:ne gånger om åhret, kiöra til skogs för honom, föra des spannmål till staden, utkiöra giödselen, hvilket alt, när det med folkets underhåll och löner hopläg-ges samt bondens hustrus och barns kläder och födo tillkommer, giör nog vacker utgift mot inkomsten.

Junius 20.

215. Kyrkoköpinge. Gödslen utkördes i går och i dag på åkren öfwer alt, och straxt utspriddes, fastän den ej nedkördes förän nästa år a).

a) Giödselen, som här å orten om sommaren utföres, kiöres helt säkert neder samma åhr om efterhösten. Auctor har således fådt orichtig berättelse.

216. Trälleborg war en lång smal by med en stor gata a).

a) Wallarne synas ännu omkring byen, hvilken och har en stoor samt ansenlig kyrkia. Wid kyrkan är en silf-verkanna fordom ditskänkter, men med åskrifven förbannelse för den, som afhänder kyrkan den samma. Alla gatorne äro här stenlagde och gå till torget, som är nästan mitt i byen vid kyrkan. I denne kyrkia ligger uti ett särskilt grafchor inne under hvalfvet på norra sidan begrafven generalauditeuren och häradshöfdingen öfver Oxie, Skyts och Wemmenhögs härader Joachim Ehrenbusk med des fru, en Ankarstråle. Epitaphium finnes på wäggen af samma grafchor. A:o 1248, då k. Christoffer i Dannemark gaf sin syster Sophia, som fick kong Waldemar i Sverige, Birger Jarls son, Malmœ och Trälleborg til hemgift, lärer orten varit i anseende.

216. Staf-sten låg en quart ifrån Trälleborg i wäster neder emot hafstranden. Denna ort är namnkunnig deraf, at högstsalig konung Carl XII efter sit bårtowarande i Turkiet här kom i land d. 13 decemb. 1715 b).

b) Just icke vid Stafsten, men ett litet stycke derifrån ännu i vester i hamnen Skåre, hvarvid finnas nogre fiskarehuus och gamla skantzar eller redouter upkastade i samme k. Carl XII:s tid till hamnens försvar, då man här väntade landstigning af de danska.

217. Tapeter sågos i husen, tätt hopwäfna af stickor, som hwardera war mer än en tum bred, och som desse stickor woro dels hwita och ofärgade, dels färgade röda eller swarta, sågo sticktapeterne ut som en brokig dräll a).

a) Stickorne eller spånorna göras af, höflas ut af furubräder samt sedan hopväfvas. Hvardera spånan kan vara 1/10 af en tum tiok ungefärligen samt 1 eller 1 1/2 tum bred. Desse tapeter äro artige på fuchtige väggar.

218. Maglarp. Sten-dosor a) lågo twänne i n. och en sw. om Magderup b) by... Altså woro desse stendosor til sin structur aldeles de samma som de gamlas grafställen under ättehögarne; men hwart självwa jordhögen tagit wägen, och om han blifwit bårtförd, bårtblåst, bårtskölgd eller aldrig förfärdigad, har jag mig icke bekant c) d).

a) Kallas här i orten stendös. — b) Maglerup volgo Maglarp. — c) Jordhög har där aldrig varit. Sådane dösar äro verkeliga begrafningsställen, men otäckta. Finnas mycket å denne orten. — d) Hvarföre desse dösar eller begrafningsställen icke med jord äro härstädes täckte, såsom annorstädes i Skåne, till exempel vid Åkarpe mölla emellan Lund och Malmö, lärer vara den, att i gamla dagar hafva de varit härstädes på slätten rädd om den härliga svartmyllan och matjorden, som skulle medtagits.

Gärdes-gårdarne woro mäst af flintor hopkastade, hwilka stodo helt hwita af krit-skorpan e).

e) Endast närmast stranden; bättre up åt landet åfvan för och nedan för Maglarp brukas jordvallar.

Landtborg eller en strand, som war något högre än sjelfwa landet, utsträckte sig efter hafstranden ifrån Trälleborg til Fredshöga quart 2 f).

f) Denne landtborg kallas här giesen, består af bara småstenar och grof sand, sträcker sig ifrån Kempinge, wester om Fredshög belägit, ända till Ystad. Den ligger såsom en vall eller stängsell mot hafvet, som eljest skulle skiölja ut landet, om det icke vore med en sådan fast bom af den allvise skaparen förvarat.

Wäder-qvarnar woro wid de mästa byar, ty på slätten är sällsamt at se någon ström g).

g) Och således ingen vattenqvarn i hela Skiuts härad.

Junius 21.

221. Klinten går fram under kastningen i sädesbingen och gifwer bröd, men gör det starkt til smaken a).

a) Gifver och godt bränvin.

Kämpinge by låg vid sw:ra hörnet af Skåne land, och war nu mycket plågad af flygsand b), som kastade sig in i byen såsom stora snödrifwor och fördärfwade böndernas ägor.

b) Har tillförende varit ännu värre deran, men nu är sanden mäst förflugen, så att sandmarkerne deromkring så småningom grönska och kunna redan där och hvar till åcker brukas.

222. Pilarne, som här blifwit planterade omkring byen, hade wid starka wintren 1741 tagit skada, men dock kommit sig före igen; icke desto mindre hafwa de sedermera årligen falnat med några grenar, så at ehuru trädets lif återwunnits, kan det dock aldrig mer winna sin rätta hälsa a).

a) Vid Kiempinge äro och en myckenhet pihlar satte, dels att afhålla flygsanden, och dels till brändsle och andra nyttigheter i hushåldet.

Landet ifrån Kämpinge utsträckte en udde åt w. af en mils längd och 1/4 mils bredd. Detta landet är slätt och lågländt, at det om höstetiden til stor del inunderas, så at yttersta udden emellan mats-mässan til jul blifwer liksom en ö. Denna marken kallas allmänt Ljungen, är mager och öfwerhopad med flygsand, som upkastas ifrån hafwet b).

b) Flygsanden kommer alldeles intet från hafvet, men upbrytes af sielfva marken, som består af sand. På södra sidan af denne halföö ligga och en hoper sandbackar, som för 40 åhr sedan varit alt öfvervuxne med pors, så väl som hela denne liungmark, men sedan portsen af snålt folk 1708 och 1709 i starka vinteren borthögs till bräntsle, bröt sanden sig löst utur backarna och öfverhölgde Kiempinge och Stora Hammars samt en del af Regns och Stefvie byars ägor, som deraf aldeles förstördes och råkade nästan i allment ödesmåhl, till des cronan, genom förmedlingar å hemmanen, läcktens framskaffande till flakar och stängsell för flygsanden och så vidare, lät sig vårda om denne eljest härliga, men då förstörde orten; omsider saktade sanden sig

och så småningom af, sedan de mästa backarne vid siön voro bortflugne och sielfva sanden, förflugen och matt, icke kunde komma längre. Desse då lidande byar, som ännu niuta sin förmedling till godo, hafva sedermera ansenligen kommit sig före, så att allmogen här som annorstädes på slätten är välmående.

223. Skanör... Här gåfwos denna tiden inga handlande och inga krögare, utan hwad som behöfdes af win, bränwin och dylike persedlar måste hämtas ifrån Trälleborg c). Landswägen hit til staden ifrån landet kan näppeligen synas d)... Ingen by e) är utom staden på hela milen.

c) Lärer dock få det mäste från Malmœ.

d) Denne tract emellan Kiempinge och Skanör är så sidlänt, att den stundom vid upsiö står mäst under vatn, hvarföre och händt, att slik flod borttagit hela byens fårejord. En liten bäck eller åå går igenom denne peninsul och löper i n. uti hafvet, kallas Amman. Deremot kan siön åter ibland falla ut, att hafsbotnen står torr hela fierdingsvägen utåt, då vägen går der öfver, såsom på en is in emot Lilla Hammar ända ifrån Skanör. — e) Eller hemman.

224.... Emellan n. udden och östra Skåne land är en ståtelig hamn a)... Torf och gödsel, som om sommartiden faller af hästar och kor, med halm, äro inwånarnes bränsle och wed på denna aldeles skoglösa tracten b).

a) Kallas Höhl, hvarest fisken fångas och sill, som i godhet svarar mot kullasillen. Denne viken på sud-östra sidan vid Lilla Hammar har i k. Carl XII:s tid blifvit med skantsar och vallar förvarad, dock icke så höge och durable som vid Skåre, att dermed afverja fiendens landsstigning.

b) Här brukas och till bräntsle den så kallade flattorfven, som skieres på liungen af öfversta skårpan helt tunner och stötes af i små bitar med et inkom dertill giordt järn, på samma sätt som man i trägårdgångar afstöter ogräset.

Junius 22.

228. Svanor (Fn. 88) summo hela tjogen uti norra wiken a) och prydde watnet. De hålla sig mer här än på något annat ställe i

Skåne; då de fält sina wingfjädrar uti julii månad, blifwer jagt på dem anstäld, endast af landshöfdingen å orten, til hwilken ända jägare och fiskare få ordres på en gång at segla ut om dem och köra dem i Hammar-wiken b).

a) I Höhl. — b) Det är ända in till Lilla Hammar, hvarest jackten slutes gemenligen och landshöfdingen med åskådare sig samlat. Båtarne måste undertiden segla ända under Saltholmen och danska landet, innan de kunna ringa in svanorna och få dem för sig. De som icke skiutas på siön, drifvas derpå vid Lilla Hammar på landet och gå upp såsom gräshopor, hvarest de sedan mördas och med stänger ihiällslås. Fiäder och dun är det enda, som af dem nytias, men kropparna eller kiöttet bortkastas.

228—229. Wipor (Fn. 148) flögo här i en förskräckelig myckenhet; altså kunde wipägg samlas mera här än på någon annan ort, men ingen smakar dem i detta land; i Holland äro de en delice, betalas dyrt af de förnämare och ätas kokta a).

a) På denne omtalde liungen finnas många och större harar än annorstädes. Här i neiden så vel som slätten omkring Trelleborg finnes och om hösten en oändelig myckenhet af brokfogel, liungvipor, änder, villgiäs och rapphöns.

Ålar ljustrades med et qwarters bred ljustra, som til dem war endast inrättad b).

b) Vid södra sidan af denne peninsul finnes ordinairt åhlefiske vid de så kallade åhleboder, hvaruti fiskarena en tid om hösten sig uppehålla under fisketiden, då åhlen fångas i hummor.

Junius 23.

230. Falsterbo... Refwet syntes här och där koxa utur wattnet; förut har wuxit derpå myckenhet zostera (Fl. 1137) och sjöfoglarne hafwa i otrolig myckenhet deruppå lagt sine ägg, men är nu mästadels bårtskölgd af wattnet och wid blåswäder inunderas a).

a) Här lärer således icke vatnet sunkit undan, utan vatnet har med sine vågor förtärt jorden, som tillförende varit härstedes högre.

230—231. Yttersta udden... En smal holme gick ifrån s. udden förbi Falsterbo, på w. sidan bårtåt Skanör, der en annan

holme låg likaledes på wästra sidan om Skanör, bägge helt smala, utsträckte ifrån n. til s. wid pass 4 bösseskott ifrån landet, til hwilka man kunde wada a).

a) Emellan holmen w. om Skanör och sielfva staden will sägas, att stadsens förra hambn i fordom tid varit, men är nu alldeles grundad och fyld af sand. Skulle hamnen af vatnets afsiunkande vara skiemd, så skulle vatnet nödvendigt stådt där staden nu står, lärandes den icke vara flytter, emedan kyrkan är en uhrgammall bygnad, och rudera efter gamla slottet ännu visar des forna läge.

Junius 24.

235. Grafvarne sågos i dag beströdde med blomster a).

a) Emedan tång, sand och mussellskahl finnes uppe i muren af kyrkiotornet, så är en saga utkomen, att kyrkan varit bygd för syndafloden.

235—236. Klädedrägten, som bönderna här buro, war en swart walmars tröja utan på den blå friströjan, hwilken inre tröja räckte några twärfinger ned om den swarta. Swarta och wida böxor; stöflar med hel små kragar a).

a) Skanör och Falsterboo hafwa en alldeles egen klädedräkt, såsom siöfolk.

Ljungen eller den magra betesmarken emellan Skanör och Kämpinge öfwerfors äfwen i återresan. Här wäxte ganska låg ljung öfwer all denna milslånga betesmarken, som war dels utmärglad af flygsand, som kastade sig öfwer gräset och det förqwäfde, dels ock deraf, at folket här hugger helt tätt sin tunna, runda och platta torf, hwilken de wända up och ned, torka i solen och föra hem til bränsle b), att här hwarken kan blifwa örter eller swartmylla c).

b) Vide pag. 124, hvarest intet annat än häste- och koträck samt halm sägas brukas till bränsle.

c) Det vill säjas, att denne liungmark i äldre tider varit med skog beväxt, och att danska rimet, som man hafver om Skanörs och Lunds ålder så lydande:

Der Christus lod sig föde
Då stod Skanör och Lund i gröde,

skall i början allenast angåt denne skogslund på Skanörs liung och sålunda utahlats:

Der Christus lod sig föde
Da stod Skanörs lund i gröde.

237—238. [Kämpinge—Klörup]. Alm ... Efter almen är det nyttigaste för hushållare och wäxer lättast på slätten, så får jag råda släboerne at plantera detta mera ömnigt wid alla sina gårdar och byar, til sin egen båtnad a).

a) At så mycken alm finnes här vid byarne på slätten, har man till att tacka den store och länge regerande hushållaren k. Christ. IV och des omvårdnad före. Desse träd taga nu dageligen af, emedan de dageligen afhuggas, men ganska få planteras i stället, fast intet träd här å orten är lättare at plantera än alm och ask, som tåhla det skarpa västan vedret.

239. Diken woro på åtskilliga ställen wid åkrarne oumgängelige, men icke werkstälde, wid hwilka landtmannen förebar den swårigheten, at om diken skulle göras, så måste broar anläggas öfwer dem wid sädens bärgningen och wid wägarne; at stockar icke finnas til sådane broar, om man icke skulle köpa dem hela 8 à 10 milen derifrån, då de om wintern skulle bårtstjälas på en skoglös ort, der wed är en clenod. At lägga broar med sten fans den swårigheten, dels at inga andra stenar finnas utom små flintstenar, dels at stenarne wid käldraget nedsjunka i leran a).

a) Åckerdehlningen här å orten ibland flere grannar i en by, därest det ena stycket går på tvären och det andra på längden och många oändeliga dylike små stycken, hindra och dikningen. Af dikningen skulle och svårighet exhistera bruka åkeren med så månge dragare för plogen, som nu nytias, ty i vändningarne skulle antingen oxen eller hästen i gropen eller och halfva åckeren lämnas okiörd. Å somlige ställen finnas dock icke desse hinder, hvarföre dikning där och kunde väl practiseras.

Klörup quart 4 b).

*b) 1/4 ifrån Klörup i söder ligger säterit och ryttmästare bostället Haglösa. Wåningshusen eller characterlängan bygd med korsvärk, ladugården på ordinairt slättbovis, husen doch nogot större. En god sädesgård.

Junius 25.

Resan ifrån Klörup c) til Dybeck.

c) I Klörup är tingställe för Oxie och Skyts härader.

239—240. Pilar af bägge slagen, nämligen gröna och hwita, dock mäst de senare, woro planterade wid byarne med hyll och alm a).

a) Pihl plantering, som ofta här omtalas, är ovedersigeligen nyttig [och] angelägen, hvarest den låter sig practisera. Men den vexer intet allestädes, ty den är nog kinkug och vill i början hafva god skiötsell med putsning och afskiäring samt vårdnad, att chreatur ej få den lösrifva, då de, ända in till svinen, altför gärna gnugga sig där å. Den tåhl och intet kiölden särdeles för ett öppet nordan eller västan väder, utan visnar bort, ehuru frodigt den samma sommaren förut kan hafva utslagit. Här på slätten finnes väl god matjord åfvanpå, den pihlen älskar, men 1/2 alen ungefärligen därunder är straxt den hårdaste lera, blandad med krita och flintsten, uti hvilken den ej vill fort. Trädet måste sättias, fast än utom rot, en aln diupt, då det omkring fylles med den lösa öfversta jorden, och växer ett eller tu åhr vähl, men sedan rötterna börja sig sprida och hinna den hårda leran, vill det intet fort, utan visnar af. Expertas novi. Dock, om man giör gropen till trädet fambns vid och 2 alnar diup, fyller sedan med god löfjord, så måste det väl gå fort, därest kiöld och oväder det samma ej sedermera hindrar åfvantill, men detta pihleplanteringsätt fordrar nog möda och besvär. Alm och ask, som skiuta starkare in i denne lera, och tåhla den bättere, tyckes således vara de applicableste träd för orten. Minsta besveret står i sielfva planteringen, men nogra åhrs tillsyn och skiötsell jämte vatning, till des trädet fattat nog rötter och styrkia, är besvärligare. Om man i början förmådde vachta små granträd från boskapsbetet, så håller iag före den planteringen vara lättare och skyndesammare att få skog.

242. Markinge sätesgård a).

a) Generalskan Gyllenkrok tillhörig. Heter Markie; ligger i en by af samma nambn. Logelängan är stor och af

grundmur upförder. En våningslänga är och sedermera af massive mur, en våning hög, härstädes bygder.

Bien swärmade wid gårdarne, och bondfolket ringde för dem med mortare b).

b) Här i orten hållas bien i trädståckar, men å få ställen finnas kupor, med mindre det är hos präster och ståndspärsoner.

Annärslöf quart. 4 c).

c) Tingställe för Wemmenhögs härad. Hela vägen emellan Klörup och Anderslöf har auctor på östra sidan om sig haft backar och skog, hvilka för detta sträckt sig intill och öfver landsvägen, men på vestra sidan är stora slätten.

244. Sädes-pumpor kallas klock-groderne, som så wäl wid Jordberga, som i nästgränsande byar hördes a).

a) De finnas öfver hele slätten ända ifrån Lund och Malmœ till Skivarp, sedan taga de af, finnas dock litet kring Ystad, vid Bergsiöholm etc.

245. Ler-väggarne woro på några gårdar öfwerstrukna med blågrå färg, hwilken gjordes endast med kohl, som blandades i kalken a).

a) Icke allment brukeligit här i orten. Wemmenhögs prästegård är det enda hus, som dermed finnes anstrukit.

Dybeck, en af the ansenligaste sätesgårdar i Skåne, låg nära intil wägen, sedan wi passerat Wämmenhögs kyrka b); här bodde öfwerst-lieutenanten Jngelod c), som mycket förbättrat denne gård. Byggnaden war gammalmodig och fast, med torn d). Gården omgifven med grafwar.

b) Herregården ligger i en stor by af samma nambn. — c) Ingelotz rår om halfva gården och godset. Artillerielieutenant von Löven äger det halfva. — d) Både man- och ladugård af stenhus.

246. Säden är här allmänt winter-råg, men öfwerst-lieutenanten hade sådt 4 tunnor och 1 skäppa lars-mässoråg och fått derefter 130 tunnor. På et land, der en tunna larssmäso-råg sås, der sås tre tunnor winter-råg a).

a) Lärer ej mera än 2 t:r åtgå, med mindre jorden är extraordinairt god, och då gifver han mera än 6:te kornet i vinterrog, medellmåttig växt.

247. Åker-fälten utsträckte sig ifrån Dybeck neder til hafsstranden, som låg $^1/_8$ mil i s. Diken woro här lagde kring åkrarna a).

a) Bör stå där och hvar.

Junius 26.

247—248. Hörtehamn låg här wid stranden, der lybeckarne fordom haft sit uplagshus, hwarefter ännu rudera syntes, men denna hamn är nu mera grundad b). Watnet faller ut i denna hamn merendels emot wädret och stiger, då wädret kommer ifrån landet, som tyckes wara emot naturen. Wi märkte detsamma, då wi reste ifrån Skanör, at den norre stranden, som wid framresan war bar och åktes som en landswäg, stod wid återresan betäckt som en sjö, fast wädret i framresan war n. och i återresan s. Mån detta kan komma af watnets strömmande och wädrets drift i sundet c)?

b) Här är en skiön vatnqvarn med 2 par stenar, som går hela åhret, under Dybeck. Här idkas och gådt sille- och saltsiöfiske, då nogot vankar.

c) Utan tvifvell. På samma sätt som Norr Ström i Stokholm stiger in i Mählaren af vist väder, som drifver vatnet up, och faller vid ett annatt.

Skog hade icke synts på hela slätten b), förän wi kommit til Dybeck, der en ung skog öster om gården, nästan 3 qwart i omkrets, war infredad c).

b) Vid Anderslöf var auctor allenast $^1/_2$ mihl ifrån skogen, sedan har den samma på östra och norra sidan om landsvägen följt honom till Dybeck, att han allenast varit $^1/_4$, $^1/_2$ och högst en mihl derifrån, så att den väl kunnatt ses öfverallt, hvar han här farit. — c) Hörteskog, ganska låg och som sagt är ung. Ägaren har på des infredande användt mycken möda och kostnad.

250. Bi brukas mäst i kupor öfwer hela Skåne a).

a) Detta är förut på vist sät contredicerat.

Åkrarne på slätten äro ganska litet ryggade; på högländtare ställen bredare, men på sidländte smalare, at watnet bättre och lättare må aflöpa. Hwar rygg består mästadels af 14 fåror b)... Ryggen är sällan öfwer et qwarter hög c).

b) Alldrig nogot vist fåre antahl finns på ryggarne. Bonden indehlar dem antingen efter åckerens bredd eller och

efter dess anstalt til vatnets afledande, då de äro helt smale. — c) Jo hela alnen stundom, om han är bred och varit af beskedelig åckerman brukad.

Brödet, som brukas på Skåne slätt hos almogen, är alt stora, syrade limpor; ty måste de, som icke äro wane wid hårdt bröd, baka hwar 8:de dag, då de uppe i landet om wårtiden baka sit bröd til hela halfwa året d).

d) Hvar 14:de dag att baka hålles och tillgodo.

Tout-högar woro 3 stora kullar norr om wägen e).

e) Lärer vara Allmaröds högar; ligga söder om landsvägen, men norr om den som auctor kommit.

Skiwarp quart 1 från Dybeck f).

f) I söder från Skivarp ligger det gamla här i orten bekante och störste fiskeläget Abbekås. Norr om Skivarp 1/4 derifrån ligger säteriet Torsiö, korsvärks bygnad till man- och ladugård.

Vid Skivarpe slutar sig Wemmenhögs härad, hvaruti inalles äro följande herregårdar: Dybeck, Torsiö, Jordberga, Näsbyholm, Svaneholm, et stort gods, Brödda samt croneskattesäterierna Lindholms ladugård och Börringe closter.

251—252. Halmtak lades på sparrarna af taket långt fastare och beständigare än up i landet. Raft woro de käppar, som lågo långs åt högden af taket; kull-käppar lågo twärtföre taket a). Täckewänder lades twärt öfwer halmen. Legnar lågo under taket b). Wegrar woro de widjor med hwilka taket bands och häftade kull-käpparne c) fast wid halmen. Anaxabor d) woro knappar under takfoten, alternatim utgröpte, emellan hwilka widjor woro inflätade, at uthålla halmen ifrån takfoten. Windskär e), kallades bräderna wid ändarne af taket. Wår-träden äro de trän, som ligga kors öfwer ryggåsen på halmtaken f), men husbråen, de som sitta wid båda ändarne af taket g). Alla gaflarne på slätten woro flätade af spö och ej lerslagne h).

a) Räfvell rätteligen. — b) Obekant nambn. — c) Och täckevändarne tillsammans, så att de behöllo halmen emellan sig. — d) Heter avux. Avuxabor äro borade hål, hvaruti pinnarna eller här kallade knappar inslås, emellan hvilka spröten inflätas. — e) Vinsked eller in plurali vindskeer, scanice. — f) Att hålla rygningen fast och stänga öfverst för väta. — g) I

stället för flögel. — h) Wester om denne ort brukas mäst lergaflar, men öster om den samma samt i norr risgaflar. Här i Skivarpe och Wemmenhögs socknar får man se bägge dehlarna.

253. Kyrkorne här i Skåne woro allmänt bygde på ett sätt a) och täckte med blytak b), allestädes af sten upmurade ... I Skåne brukas sällan något torn på kyrkorne, sedan åskan för tornets skull upbrändt så många kyrkor och bragt så mycket folk om lif och egendom c).

a) Icke allment, ty exeption gifves mycken. — b) Minsta dehlen af kyrkorne här i orten och på slätten hafva blytak, såsom de mäste äro täkte med tacksten. — c) Följande kyrkor hafva torn i Skåne mig vitterligen, kallas spir: Håslöf i Skiuts härad, Hökiöpinge i Oxie härad, Anderslöf och Önnarp i Wemmenhögs härad, Hyby och Genarp i Bara härad, Kyrkoheddinge och Blentarp i Torna härad, Kiöpinge och Bollerup i Ingelstads härad, Kiöpinge i Giers härad, Kropp i Luggude härad. Intet torn i vår tid i Skåne kullblåst vet iag, mer än Upagra, der ingen menniska på något sätt blifvit skadad.

Junius 27.

254. [Marsvinsholm]. Karpdammar woro här de mäste och ansenligaste i riket wid pass 40 stycken, fulla med karp och rudor, som här wäl trifwas. Tilförene hade wid Marsvinsholm warit 99 dammar och den 100 på taket, då taket warit täckt med en horizontel bly-reservoir, hwarefter nu mera ej något tecken sågs, utom några stenar öfwerst i muren. Det wore icke ringa båtnad för riket, om flere här i landet anlade karp-dammar, der karpen så wäl fortkommer a).

a) Allenast den intet ville bortdöö i skarpa vintrar, oachtat all möda och kostnad man använder på dammarnes väckande och vidmachthållande, samt sedermera att Stockholms karphandlare häldre toge sin karp här än i Dantzig, fast den är inrikes, vägen kortare, och umgiälderne mindre. Han skulle väl då icke kosta så mycket i Stokholm, men torde och deraf blifva för folket mindre begiärlig och i inbillningen mindre smakelig.

255. Gärdesgårdarne woro här på orten mäst af slåbärs buskar uplagde och altså mycket swåra at klifwa öfwer a).

a) Här finnes och ansenlig myckenhet af fasta och goda stengärden.

Gropar, af en cubic aln, woro grafna på ömse sidor om wägen, der som wägen löper igenom någon åker, at dermed hindra de resande at köra in på åkern b).

b) Lära vara giorda af samma skiäll, som gropen giöres vid landsvägen, nämligen till vägens egen förbättring och vatnets afförande så från väg som åcker.

Conferva (Fl. 1023), som eljest endast wäxer i watten, wäxte allmänt på norra sidan af halmtaken, besynnerligen nederst... Bönderna trodde, at om halmtaken täckas i nedan, så sprider halmen sig ut och får ingen mossa; men om de täckas i ny, så reser sig aldrig halmen wid ändarna, utan täcker sig med mossa c).

c) Helt contrairt, emedan taken som täckas i nedan får måssa, så ligga de längre.

Sjörups kyrka quart 2 ifrån Marswinsholm d).

d) På norra sidan om Marsvinsholm ligger säteriet Hunnestad och på södra Snorstad, bägge hr baron Siöblad tillhörige, med underliggande gods.

Junius 28.

255—256. Brunnen wid Niblå a) kyrka besöktes om morgonen, den åtskilliga drucko. Wattnet kom utur trenne källor, af hwilka twå allenast höllo mineral; jag profwade både dem och wattnet ifrån Gunnarslöf b).

a) Heter Nibbelöf, men brunnen ligger vid Krågarps by.

b) Gundralöf, 1/4 mihl från Marsvinsholm, et säteri och by af samma nambn, h. baron och öfveramiralen Siöblad tillhörig. Vid. pag. 258. Denne brunn är till bruket långt äldre än Krågarps.

Beckjord (pag. 194) fants i kringliggande socknar på åtskilliga ställen; hon bär härligt korn, då tjenlig wäderlek infaller, men icke gärna råg c).

c) Ty syran och lösa jordens diuplek giör henne alt för sank och oduglig.

257. Ättlats låg i söder och inwid Småstads a) kyrka.

a) Snorstad.

Barkare b) kyrka.

b) Balkare scan. et contract., men eljest Balkagra.

258. Gunnarslöf a).

a) Gundralöf.

Plogen drefs i åkren af bönderna, som hade 3 à 4 spann för hwardera, af hwilka oxarne altid gingo närmast til plogen, och hästar woro merendels främsta paret b).

b) De svagaste och yngsta oxar näst plogen eller årret och de starkaste dernäst, sedan hästarne ytterst.

Landet in emot Ystad war på sjösidan sandigt, och hade flygsand wäster om staden c).

c) Vid Klintholmen, men icke på stadsens ägor.

259. Gröt är här på landet bondens mästa föda, den han mäst äter både morgon och afton, då gröten kokas om aftonen och om morgonen upstekes eller upwärmes a).

a) I stället för rofvor i Södermanland, ärter i Östergiötland, etc.; men suel, som är kiött och fläsk, samt salt sill glömmes icke här med flere goda grundvaror, så att bonden i Skåne å denne slätboorten lefver rätt vähl och är derjämte sällan utom öhl och bränvin i huset.

Junius 29.

Ystad ligger nästan midt på södra sidan af Skåneland mäst utsträckt efter stranden, går merendels i trekant och är ungefärligen så stor som Malmö b). Husen äro bygda af korsswerke med tegel och tegeltak. Tullportar äro 3: östra, wästra och norra, alla grundmurade i fyrkant med bomfria hwalf c) och styckegluggar... Här ifrån afgår en jagt hwar wecka til Stralsund i Tyskland fram och tilbaka, som här är allmänna farten emellan Swerige och Tyskland, dit man ofta på 7 à 8 timmar kan öfwerkomma d).

b) Intet en gång half så stor.

c) De äro intet bygda till defension, och desse valf äro ej mera bomfrie än kyrkiovalfven. Gluggarne äro giorde till fönster och dagens insläppande på rummet öfver portvalfvet.

d) Nämligen till Wittow på Rygen, hvarest påstjackten gemenligen stadnar och går sällan up till Stralsund.

263. Tiggare, som ofta finnas hopetals i städerna, syntes här icke til någon enda; herr borgmästar Boberg hade utom åtskilliga andra artiga inrättningar jämwäl afskaffadt dem, då staden sammanskutit til de fattigas föda et wist underhåll och dertil satt 4 upsyningsmän, som straxt taga dem fast, der de skulle finnas tigga i staden, hwarigenom de genast mista sit underhåll och förwisas staden a).

a) Malmœ hafver samma ordning och inrättning, långt förut begynter för än i Ystad.

265. Jordmonen är mäst sandblandad och på norra sidan något lerblandad. Norr om staden är en kulle, som torde fordom warit en skants, på hwilken hela staden artigt åskådas a).

a) Här så väl som ifrån skiepsbryggan synes åt öster det bekante promontorium Sandhammaren, som skiuter sig ifrån norr till söder nogot mera än 1/4 mihl ut i hafvet, är ett stoort sandberg med branta sidor åt hafvet. Här åfvanpå är ett stort vackert fält, nog fult af flygsand, kallas Miären, bevuxit med låga ekebuskar, sandhafre och liung, som hindrar sanden att flyga, så länge de få stå kvar. — Här på Sandhammaren är en Urbans graf, hvarom i historien finnes efterrättelse. — Åt vester synes fiskeläget Abbekås, som och skiuter sig ut i hafvet.

Junius 30.

Gjärdsjöholm, en sätesgård, war bygd på alla fyra sidor grundmurad, med en liten gårdsplats och omgifwen med en graf. En täck bokskog omgaf honom på alla sidor b).

b) Heter Bergsiöholm, 1/4 mihl från Ystad. På norra och östra sidorne är en insiö emellan sielfva gården och skogen. Grafven skiljer blomsterträgården från den öfrige dehlen. Här är en wacker stor humlehage, större dehlen af veritable brunsvikske rötter. I humblehagen så väl som skogen norr om gården, diurhagen kallad, växer vildt fogellkörsbärsträd, gamla och stora som furuträd, av vita och svarta slaget, som gifva ömnog frucht, hvaraf sedan välsmakande vin giöres.

267. [Krageholm]. Lust-trägården ... war instängd på holländskt sätt med graf i stället för gärdsgård a).

a) På ena sidan, men på de 2:ne är stengierdesgård.

Mälthuset hade under mältlafwen en kakelugn; altså blef det malt, som här tillagades det renaste och ej det minsta rökt b).

b) Såsom slik inrätning finns på flere herregårdar i Skåne, hvaraf differencen kommer på kakellungsmalt och rökmalt.

Julius 1.

Resan ifrån Krageholm c) till Ryssegård quart. 5.

c) Här lämnar auctor Herestad härad, hvaruti följande herregårdar äro belägne, fast han allenast varit på 3:ne af dem: Bergsiöholm, Krageholm, Baldringe, Högestad, Herrestad, Gundralöf och Esperöd.

268. Rysseberga sätesgård, herr assessor Hallenborg tilhörig, låg på et angenämt ställe, emellan några små bokskogar på östra, wästra och norra sidan, men i söder war den skönaste prospect öfwer fälten, en liten sjö låg nära in til huset på norra sidan a).

a) Denne gård ligger i Liunits härad, hvarest utom dess icke äro flere säterier än Marsvinsholm, Hunnestad och Snorstad. Gården heter Rydsgård, som på förra sidan pag. 267 är rätt nämder.

Julius 2.

270. Landet ifrån Ryssegård til landt-rygen quart 3 war mera backigt och fullt med låga enbuskar. Här a) blef en hel annor jordmon; åkerfälten blefwo helt fulla af sand och på åtskilliga ställen ren flygsand, som ifrån Söfdesjö upkastades åt landet b) och formerade moslätten öster om Rammele klint c).

a) Nemligen vid landtrygen började auctorens moslätt.

b) Söfdesiö upkastar ingen flygsand, ty på denne södre och wästra sidan är den i kanten förvarad med vidlyftiga ahlekiär, ängar och morasser. Flygsanden är här skapader af naturen eller genom allmänna flodvatnet ditdrifven. Har sedermera varit med skog beväxter, men sedan den blifvit borthyggen och landet upkiört till åcker, har flygsanden börjat visa sig. Den har dock ännu så temmeligen här å orten hållit sig inom skrankerna.

c) Denne auctorens moslätt går ifrån Kaushult och Frihult från söder förbj Rommeleklint och norr om Väfre åt norr, hvarest skogen vidtager. Ifrån öster till väster inneslutes den emellan Söfde, Womb och Sölfåckra siö å östra sidan samt Rommeleklint å vestra.

Söfdeborg, riksrådet Meijerfeldt tilhörigt, war en stor sätesgård af inemot 80 hela hemman och hölt in emot 3 ryttare, då Ågerupp, som äfwen hit hörer, tillägges d).

d) Agerup eller Ågarp, ett artigt gods ³/₄ mihl ungefärligen från Söfdeborg, ligger wester om landsvägen på en högd i skogen, hvarifrån är en härlig prospect i norr och öster öfver större dehlen af Torna, Färs och Frosta härad med de i dälden nedanföre liggande siöar och släta fälter samt ännu längre bort belägne skogar, beprydde med byar, kyrkor och herregårdar, som gifva den härligaste utsicht, som man kan sig föreställa.

274. Bönderna hade swarta tröjor, stämde i kanten med rödt kläde a).

a) I en dehl socknar.

Landet ifrån Ryssegård sköt ut mera bärgaktigt alt mer och mer mot norden, in til det stante med de högsta bärg wid Rammele klint, och war detta land helt skildt ifrån det, som låg på bägge sidorna, dermed at det war ganska magert, betäckt med ljung och enbuskar, och änteligen med skog. Öster b) om detta land låg den tilförene sedde mo-slätten, men wäster c) om Lunnaslätt d) eller ler-slätten. Resan följde nu östra sidan förbi Efwerlöf til Wäfwered wid Rammele klints norra hufwud och sedermera bögdes tilbaka på wästra sidan åt Heckebärga och Tåppegård e). Denna natten blefwo wi i Efwerlöf f).

b) Och norr. — c) Och söder. — d) Om Lunda, Malmœ och Ystads slätten. — e) Toppeladugård.

f) Det är skada herr auctoren intet fådt vara flereställes i Färs härad än här på Söfdeborg och en gång förut, vid. pag. [163], då han om natten rest från Tranås till Skiöbo. — Uti Frosta härad, hvarest likväl bästa skogbygden, blandad med slätter, siöar och härliga fälter, myckenhet af byar och herregårdar samt skiöna situationer finnas, har ej heller auctoren varit, ej heller så särdeles uti Norra härad, Lerkesholm undantagit.

Julius 3.

278. Nasturtium aquaticum (Fl. 552) wäxte norr om Östarpa torp a).

a) Lärer vara Orehusen, vid landsvägen belägne, höra under Östarps gård, straxt bredevid, i vester derifrån inne uti skogen befintelig.

279. Stenar til 40 stycken, upreste och lagde i en oval af 57 steg i längden och 14 i bredden, hwardera 1 eller 2 alnar höga, stodo in wid Ularps gård a).

a) Ularp eller Uglarp är ett litet säterie, grefvinnan Piper tillhörigt, icke långt ifrån säteriet Biörstorp belägit. Det sednare ligger på westra sidan och det förra på norra sidan af Rommele klint, under berget, begge i Torna härad.

Häckeberga ... Åtta små, kullriga, men ofwanpå flata öar lågo här omkring i sjön, äfwenledes täckte med de skönaste löfträn, af hwilka den närmaste ön war gjord til trägård och omgifwen på alla sidor med stora löfträn såsom en hög mur, hwilka afhöllo wädret. Ibland dem wäxte wilda körsebär b), och mycken Mercurialis fans wid deras rötter. Sjön war rik på fisk, besynnerligen på stora rudor c). Det renaste echo swarade ropen och walthorns-klangen. Naturen hade wid denna gård så mycket sjelf uträttat, at konsten omöjeligen d) kunde något bättra deruti.

b) Lärer vara fogellkiörsbär. — c) De skiöna rudorna lära minst finnas i siön, men vähl i dammar på ägorna updämde, ty siön är rijk på gieddor och aborrar, ibland hvilka rudor icke hafva mycken trefnad. — d) Visserligen har naturen mycket uträttat vid Heckeberga, men konsten har och redan giordt mycket samt kan helt vist ännu giöra mehra, då kostnaden ej sparas.

Julius 4.

281. Tåppe ladugård, en wacker sätesgård a) fru grefwinnan Piper tilhörig, var märkwärdig af en skön trägård ... Ett stort fyrkantigt quarter innestängdes af höga jämt och tätt klipta afwenboks häckar b).

a) Bygd med korsvärk och små hus, men täcka inrätningar. — b) Afvenboks häckar uti åtskilliga trägårdar i Skåne

har herr auctor förut sedt, såsom på Bergsiöholm, Krageholm, Gundralöf, Marsvinsholm, Rydsgård etc.

283. Quitten woro små aplar af et par alnars högd, som stodo med mycken frukt, hwilken här mognade wäl och war altid sessilis a).

a) Detta slags träd finnes på flera ställen; på Jordberga finnes ett quitten träd 4 alnar högt.

Slåttermannen gick nu i sin swett, och qwinfolken strängade straxt det afslagna gräset, der som det låg tunnt, men om det war tjockt, wändes det allenast twå gångor om dagen, sedan daggen war afdunstad, och när det war blifwit tort, upsattes det uti mans höga stackar, där det blef ståendes efter wäderlekens beskaffenhet i 8 eller 14 dagar b).

b) Ja väl längre eller kortare alt som bonden hafver tid att införa det samma.

Husen wid bonde-gårdarne woro mästedels med skorstenar försedde; men på somlige ställen sågos skorstenar endast af bräder c) och lägre än sjelfwa halmtaket, ofwanpå försedde med et hwarf af torf, som öpnade sig på bägge sidor; ändock wille elden ej itända dem: in uti woro spisarne och skorstenarne liksom tjokt bekade af sot, som glänsade d) och war helt fast, men icke gerna ludit, som hos oss... Ugnen står allmänt utom huset, at spara rummet; men jag såg ännu en större besparing, der sängen stod utom huset och wäggen war utbygd lika som en bred ugn; at fuktigheten här icke skulle skada dem, som lågo i sängen, woro halm-mattor inom wäggen stälde rundt omkring sängen, hwilka ock redan til stor del bårtruttnat. Således war man mera rädd om rummet e) än hälsan.

c) Ganska få ställen, och hos utfattigt folk. — d) Kommer af ahle och bokeveden, som här brukas, men uppe i landet eller »hoos oss» brukas gran och furu, som gifver mera lös soot. — e) Eller för trängslen; jag är dock säker, att hälsan hoos bonden här af ingenting lidit mera än uti en större stuga af lika fucktighet, ja väl större. Vädret och vinden håller desse väggarne kring sängen altjd torra.

284. Ängskära eller serratula (Fl. 660) samlades vid Sunnantorp och såldes derifrån til stor quantitet: detta war qwinfolkens endaste handel, med hwilken manfolken icke befattade sig. Hwar hustru och piga hämtade häraf et helt lass och for dermed til Malmö, der det såldes rått, och qwinfolken köpte för penningarne, hwad dem behagade a).

a) Ja väl, och nogot efter manfolkens föreskrift. Det är eljest intet underligit, att den som äger penningar och dem sielf disponerar, använder dem huru han vill, så i Skåne, som annorstädes.

Julius 6.

287. Svänstorp, en ansenlig sätes-gård, som håller 2 hästar, fru generalinnan Gyllenkrok tilhörig, låg 3 quart norr ut från Lund, instängt med graf och windbrygga. Stenhuset hade kantigt torn. Fönsteröpningarne uti nedersta wåningen woro med sandstenskors a) fördelte til 4 fönster? Gålfwen woro inlagde med alm b). Huset war prägtigt meubleradt med sköna skilderier, ibland hwilka et förestälde Frälsaren, då han befalte barnen föras til sig, i hwilket en stor mästare wist sin konst år 1538. I nedersta wåningen wistes en kammare, uti hwilken twenne konungar på en wecka logerat för och efter d. 4 decembris 1676 c).

a) I stället för fönsterkarmar af trä, som uprutna, då desse rutna intet, men de äro gammellmodige. — b) Icke alla. — c) K. Christian V låg där natten för Lunda slag, men k. Carl XI natten efteråt, sedan slaget stådt på ängarne emellan Lund och Svenstorp. De svenske behöllo fältet.

288. Skiffer . . . Det är troligt, at skifwerstenen stryker mäst under hela slätten, ifrån Cimbrishamn sidan til Landscrona sidan, emellan kalken och sandstenen, fast han på östra sidan håller alun och på wästra stenkohl a).

a) Under slätten finnes den slätt intet, men uti skogsbygden eller skogslaggen såsom här finns den samma där och hvar. Slätten har bara leran till grund och botn, ehuru diupt man vill gräfva, med några hvarf sand emellan leran.

289. Gärdes-gårdar sågos hela dagen af torf-diken eller grön torf hoplagda som murar nästan på samma sätt som wid Skanör. Wid denna stängning wore följande at i akt taga . . . e). Waraktigheten af en sådan gärdesgård är 2 högst 4 år b) . . . Om man nu tager en plats i quadrat, som är på alla sidor 1000 alnar bred och innehåller ett fält af 1,000,000 alnar, och man wil hafwa denna instängd på 15 à 20 år, så fordras härtil följande quadrat alnar af torf: hwar sida af denna fyrkant är 1000 alnar, som gör 4000 i omkretsen; hwar torf är 6 quarter bred altså blifwer 6000 quadrat alnar torf; tager man medium af högden

til 12 flod, så blifwer 72000 quadrat alnar; denna gärdesgård skal förnyas hwart 4:de år, altså 4 gånger på föresattan tid, hwilket gör 148000; altså måste en plats så stor som 5:te delen af det, som bör instängas, ödeläggas endast för stängslen skull c).

b) Ja väl 10 och flere åhr, men reparation behöfves åhrligen, då creatur där och hvar nedrifva torfven, hvilken och af regn och veta kan utsköljas på somlige ställen.

c) Om här stode en stengiärdesgård i stället för torfvallen, så måste nödvändigt 6000 qvadrat alnar gå bort till giärdesgården eller muren, män så att torf och sten taga lika rum i botnen. Skadan skulle bestå i torfven, som åtgår till höjden, men som hela dena giärdesgård ej af grunden behöfves hvart fierde åhr förnyas, utan allenast lappas och underhållas där och hvar, så är uträckningen oricktig. Torfskiärningen på detta sätt är ej heller så farlig, som den utmåhlas; efter nogra åhrs förlopp har man gräs på samma ställen, och matjorden, som i sig sielf å denna ort, hvarest slik dikestorf brukas, är nog diup, tillvuxen, så att man stragst kan se, hvarest torfven är skuren, med mindre man tagit alt för diupt flere gånger på et ställe alt som det sig vallat.

290. [Käflinge]. Tång blandades ibland leret, af hwilket huset bygdes, och i brist deraf togs halm a).

a) Halm brukas mäst, men där bonden ej har långt till stranden efter tången, sparas halmen.

290—291. Stenar i åkrarne ses här sällan, om icke på något ställe kan ligga någon stor sten ... En otrefwen bonde hade et par sådana stora stenar i sin åker, men gjorde sig icke den mödan at bryta och bårtföra dem. Grannen borar, spränger, bårtför och nyttjar dessa stenar, blifwer derföre lagförd af ägande bonden såsom den där gripit til en annans egendom, fast den ägande hade årligen sjelf mistning, så länge de låge i åkren a).

a) Icke så underligit. Sten på slätten, derest den är nog tunsådder, achtas för min egendom som alt annat. Om iag vill spara den för mig eller mina efterkommander, så bör grannen sig den ej tillvälla, utom mitt låf.

Bi-svärmarne, som komma efter midsommaren, gör man sig här på orten föga hopp om; de mästa bien, denna tiden,

sades wara wid Torups herregård, som icke ligger långt ifrån Heckebärga med en prägtig situation, der bien skola stiga öfwer 100 kupor b).

b) Torup, 5 qvart öster ifrån Malmœ, en vacker gård, her ceremonimästaren Stiernblad tillhörig. Sielfva borggården bygder af massive grundmur, fyra längor, på en holme i en liten insiö, hvartill man kommer in på en lång brygga. Ladugården mäst af stenmur ligger frammanföre på fasta landet. Skogen omgifver gården på 3:ne sidor. I fordom tid är här stort arbete anlagt med dammar och vatnledningar af Sigvard Grubbe, dåvarande ägaren.

Julius 7.

292. Barsebäck. Hararne höllo sig mäst ibland porssen här på tracten, och wid de mästa herregårdar på slätten såg man windt-hundar; ty herrskapen jaga hararna med perforce-jagt, sedan säden är afslagen a).

a) Om våren äfvenledes och den tiden, som jaga är lofgifvit.

292—293. Åkerbruket förbättrades här dageligen ... Så många här i landet paradoxa, men up i landet af de starkaste hushållare antagne sätt at uphjelpa åkern, werkstäldes af herr generalmajoren Hamilton, som på alla sätt genom god oeconomie förbättrade denna egendom, mer än jag sett på något ställe tilförene a).

a) Kanskie man och icke sedt stort derefter, ty blomster och dylikt lärer smakat bättre. Det är och icke att undra. Hvar och en befliter sig om det som han har smak uti:

Beileren hänger i pienes särk
och bonden i brågede stude,
skiepperen snacker om vinden stärk,
hvordan den bläs ude.

295. [Barsebäck-Landskrona]. Bond-kojer sågos endast täckte med zostera och torf a).

a) Lärer ej varit bönder, men nog en fattig husman eller bakstufvuinvånare tillhörigt.

Flyg-sand eller en fin hwit sand samlade sig på marken der som torfwen war skuren, så at, der man en gång tagit torf til

gärdesgårdar eller eldning, fick man icke mera grön torf eller gräs på et halft seculum b).

b) Nogon för lång tid tagen, därest ej flygsand åkommer, hvilken då ej heller sparar sielfva gräsvallen eller den förbij flyger, och då är väl, att landtmannen dock förut haft nogon nytta af torfven eller jorden. Men är flygsand där under, som af torfskiäring kunde uplösas och bringas till flycht, så fås säkerligen ingen torf förut å det stället.

296. Heliarpa-å skar af lands-wägen ifrån Saxås ½ mil för än man kom til Landskrona a).

a) Dock med bro belagd, ty landsvägen går öfver åhn.

Landskrona stad låg nästan på en udde wid hafwet. Denne stad hafwer wid pass 150 borgare. Han är belägen öster om fästningen, men nu lades sten-gator ut i sielfwa hafwet, på s. w. och w. sidan, emellan hwilka quarteren skulle fyllas, byggas och staden funderas, på det skeppen skulle kunna lägga in wid skeps bryggan jämte husen, uti en säker hamn b).

b) Till ett så stort värk, arbete och depense lärer och nogon större och vichtigare orsak vara, än att skieppen skola kunna lägga in till bryggan vid husen, fast det lärer vara oförnekeligit, att den skiöna hambnen gifvit anledning till desseinen.

Julius 8.

299. Qvarn-stenar lågo utan för bägge tull-portarna i stor myckenhet, at säljas så i landet som utom. De woro tagne ifrån Hör och Stranstorp wid Ringsjön a)... Herr major Beck-Friis äger mästa delen af detta brottet b).

a) Uti Froste härad. — b) Så vida han är ägare af de fleste hemman, lydande under Bosiö Closter, å hvilkas ägor stenbrotten finnas. Herr majoren drager dock ingen inkomst här af, utan allmogen, som bryter och hugger stenen, förseljer äfvenledes den samma.

299—300. Hven, en ö i Sundet, om 1 mils längd och ½ mils bredd, låg midt utan för kalk-ugnen, ½ mil ifrån landet. Denna ö är namnkunnig af det observatorium Uranienburg, som den widtberömde astronomen Tycho Brahe här fordom anlagt a).

a) Här af äro knapt rudera nu synlige, men ett säterie eller kongsgård af samma namn med långt mindre och

kostelig bygnad finnes här, hvarunder åboerne eller bönderne på Hven giöra hofverie. Öen består af en kyrkiosocken.

Husbyggnaden här i Skåne på slätten sker merendels på det sätt: Först timras hela huset, så mycket som är af trä, och hugges til på marken, at sedermera på en gång upresas. Syllerne, som äro merendels af ek, kallas fotträ och äro fyrkantiga b). Härpå uprättas stolpar, äfwen fyrkantiga, 10 quarter ifrån hwarandra, så at hwart wägg-rum blifwer 3 alnar. Här ofwanpå läggas läjden c).

b) Uppå slätten kring Malmœ, Ystad och Cimbrishambn, det är på wester och öster slätt efter landets tahlesätt, brukas inga fotträd på bondehus, men stolparna sättjas på lagom stor sten, kallas syllesten, så att hvar stolpe har sin sten. — c) Eljest öfverträd.

301 ... Stafrar eller störar, tjocka som smala armar, klufna af bok-wed eller al, fördela wäggrummen perpendiculairt, öfwantil inborrade i läjden och löshultet och nedantil fästade med en ränna uti fot-trädet a)... Ugnen muras undertiden af tegel, men ock ibland af bara ler och halm ... Sedan ärillen eller bottnen af ugnen är lagd helt jämn och fast, upföres ugnen utanför huset af lerbruket utan sten b), då manfolken med stora träswärd hugga bruket wäl tilsamman samt lägga halm emellan hwar flod och med swärdens arbetande få ugnen helt fast, hwilken straxt eldas och brännes hård c)... Läckten ligga horizontailt utan på sparrarna, hwilka med dem fastspikas, och äro flata tälgde, merendels af tall; de äro köpte tolfte-wis af gyingarne d), där de wäxa.

a) Der som inga fotträd äro, sättas väggestafverna och på sten. — b) På få ställen, men obränd ler, slagit i murstens form, kallas råsten, brukas mycket så till ugn som skorsten hoos allmogen. — c) Detta lärer skiedt, då kappan pålägges: det är då ugnen täckes med tiokt ler. — d) Äfven från Norra häradsboar.

302 ... Halmtaket lägges ofwanpå rafwelen eller läcktet, då halmen utlägges hela stigen öfwer 3 wägg-rum a), uti et lag i sänder och jämkas nedan til eller slås jämt med et bräde, som har handtag och är inunder räfladt b). Här ofwanpå läggas raften, som är et långt hasselspö, hwilken på halmen bindes med widjor, som trädas igenom halmen innom läcktet eller rafwelen och bindas hårdt tilsammans, at halmen sitter helt fast c)... Öfwerst på rygg-åsen lägges lös halm, och derpå torf af 6 alnars

längd eller ock tång; men då måste korssträd eller ryttare d) läggas öfwer tången. Gafweln under taket är merendels i Skåne af ris e) som är tagit af gråwide.

a) Ordinairt lägges icke mera än öfwer 2:ne väggrum i sänder, som kallas et stig. 3 väggrum innehåller 1 ½ stig. — b) Kallas [1]). — c) Raften ligger under sielfva halmen, så väl som räfvelen, hvilka 2:ne bindas i kors öfver hvarandra, men detta spö, som auctor omtalar, hvarmed halmen fastbindes, kallas täckevännare. — d) Kallas vårträd, som i skogsbygden brukas öfver alt, men på slätten, hvarest är svårt efter skogsvaror, brukas i det stället torf; dock finnas och vårträd på sine ställen hoos de förmögnare, ty de tynga icke så taket och sparreväirket som torfven. — e) Ofta af ler nederst och bräder eller ris öfverst öfver hanebielken.

Släpa är en fyrkantig sparre, tjock som en fullkomlig arm, af en god famns längd, hwilken har i bägge ändar en repskakel. Härwid spännas 2 hästar; men i stället för skaklarne emellan hästarne är et rep med twänne ändar, som spännas emellan hästarne och hålles i ena handen af den som körer, och tömarne i den andra. När nu höet är hopsträngadt på marken, ställer pigan eller poiken sig på släpan, at köra ihop höet med släpan, hwilket samlas frammanför karlen, och drages tilhopa, til dess han stiger af: då blifwer höet liggande, och han begynner likaledes köra på en annan sträng, til dess han fått tilsamman et fullkomligt lass f).

f) Detta går ann på stora släta ängar, men fins där sten och tufvor till myckenhet, så är detta instrument onyttigt.

Hö-tjufva är en jern-gaffel med långt träskaft, medelst hwilken säden upstickes, då sädes-laget blifwer högt g).

g) Brukas och till att upsticka höö på lassen, i lador och annorstädes.

303. Wallåkra-bäck war en liten ström, som gick ifrån Knutstorp hela 3 milen a).

a) Knutstorp är ett säteri uti Onsiö härad och Kågre socken med stort gods och härlig samt vidlyftig skog, grefvinnan Regina Cronhielm tillhörig. Här på gården är Tyko Brahe född, då des förälldrar rådde om godset. En måhl-

[1]) Namnet ej utsatt.

ning står uti Kågre kyrkas sacristiga, som visar des föräldrar, honom och syskon etc. med nogon inscription.

305. [Bälteberga]. Ria war här anlagd, men fants mindre nyttig på denna ort, ty rian torkar och röker halmen, hwarigenom han blifwer mindre nyttig för boskapen, som här hela winern fodras med halm utom dragarne, som endast om wårtiden få litet hö a).

a) Man har glömt berätta auctor, att korna och få höō samt stalloxar, fåren äfvenledes, sedan de lammat om våren, men ungnöten få hålla till godo med halmen, så väl som dragoxarne, till dess våren kommer.

I sig sielf är och rian för slättboen för kostsam, så i anseende till bygnaden som veden, som går åt till sielfva torkningen.

Julius 10.

310. Tomarp, öfwerste-boställe a), som nu innehades af herr generalen Düring, låg wäl och hade en ganska stor betesmark b).

a) Vid norra skånska cavalleriet. Borggård och ladugård mäst af grundmurade hus. — b) Tomarp har nog god betesmark, men med den stora, som här omtahlas, lärer förstås Qvidinge hed, hvaruti många och stora byar hafver dehl, hvilken går intill Tommarps vångar.

Julius 12.

313. Gunnarstorp, en gård, som hölt 2:ne hästar, herr capitain Berch tilhörig. Stenhuset war bygdt på alla 4 sidor kring om en fyrkantig gård af en Johan Wildt a) år 1635 b).

a) Lärer säkerligen vara förskrifvit [1]). — b) Ladugården af korsvärke.

Berceau, ambulacrum tectum, angiportus vivus eller bogegång kallas sådana häckar, som formera gator, täckte på bägge sidorne såsom en mur, då de ofwantil sluta tilsammans efter bogar lika som et hwalf: af detta slaget sågs en dylik af afwenbok 100 alnar lång, 7 alnar hög och 7 alnar bred, som på 12 år blif-

[1]) Sc: Bille.

wit färdig och så artigt täckte sig sjelf, at han icke jämnare kunde åstundas c).

c) En dylik finnes och på Näs, h:r öfverstelieutenanten och riddaren Trolle tillhörigt, ett capitalt gods med vacker trägård.

Julius 13.

315. Sänner a) brötes på landsidan in wid Helsingborg.

a) Brynstenar med ett ord.

Julius 14.

322. Fyren eller lyktan står på den wästra högden af Kulla-udden... Ifrån fyren synes Helsingör i söder, Hasle i wester och en obebygd ö, Torreko a) i norr.

a) Toreko är ingen obebygder öö, men ett ansenligit fiskeläger uti Biere härad på fasta landet. Men öen, som auctor sedt i norr, lärer varit Hallands Wärö, som ligger i vester ifrån Toreko.

Julius 15.

324. Kulla-sillen... På en fjerding af de medelmåttiga gå 4 à 5 hwalar: hwar hwal är 80 sillar b).

b) På en vahl sill räknas allenast 60 sillar.

328—329. [Krapperup-Vegeholm]. Sånings-tiden... Icke desto mindre mognar kornet i Skåne på en och samma tid som i Upland; ty det war här år 1748 inbärgadt til den 13 augusti, för den heta sommaren skul a).

a) 1752 war och stark torka, då många i Skåne, men icke alla hade både säd och höö inbärgat den 10 aug.

331. Farhult. Myr-äng låg vid prästegården... Men landmannen här nedre har icke ännu lärdt det nyttigaste medlet i oeconomien at förwandla myror til äng a).

a) Att förvandla myror till torf-jord är nog så angelägit och nyttigt på denna ort, som ingen ved har på nogra mihl när till fångs eller kiöps.

Julius 16.

334. Räfwenbärga a) kyrka . . .

a) Refvelberga heter byen.

[Engelholm]. Flyg-sand är en fin, klar, hwit sand, som genereras på wissa ställen i hafwet b).

b) Att flygsanden icke i Skåne upkastas från hafvet och siöar, som auctor ofta omrörer, är tillförende contradicerat. Uti min mening styrkes iag och af baron Horlemans dagbok 1749 pag. 57 samt des bref till gref Piper 1750 pag. 167 et 168. Flygsanden kommer ifrån sielfva landet eller backar, som antingen varit med skog bevuxne, men sedan afklädde eller af alt för strängt och ofta brukade åckerfäldt, som blifvit så utmagrade, att de icke gifvit sedermera nog gräs till jordens betäckande, hvaraf flygsanden om sider fådt öfverhanden.

336. Sand-gräs . . . Desse twå så märkwärdige gräsen, som wäxa där intet annat trifwes i bara sanden, kallas här på orten margräs och sand-hafre a).

a) Finnes uti flygsanden vid Kåseberga på Sandhammaren i Ingelstad härad, äfvenledes vid Ystad och Klintholmen, men ingen vet när och huru det där blifvit planteradt. Till äfventyrs har den stora skaparen så fogat, att det af sig sielf derstädes genererats och framkommit, det är utan menniskohielp och arbetes nedläggande.

Julius 17.

342. [Engelholm-Skillinge]. Tufvor betäckte nu på åtskilliga ställen betesmarken a).

a) Botnen eller grunden lärer bestå af lera och jäsjord, som är sank om höst och vår, hvarutinnan svin rotat och sedan mest orsakat desse tufvors tillväxt och jordblemmors upväxande eller upsvällande.

343. Liarne, med hwilka gräset afslogs, woro både här och annorstädes i Skåne mäst öfwerallt a) af sin egen skapnad. (Plansch).

a) Nogon liten förändring finnes dock öfveralt i södra dehlen af Skåne på öfversta dehlen af skaften, hvarest hela kroken emellan 1 och 2 är borta.

344—345. Harf, som bruktes här på orten, war hopsatt af 2:ne delar: hwar del består af tre stockar, som äro huggne i fyrkant, och i hwardera stocken äro 8 tänder eller trä-pinnor, hwilka alla äro runda, quarters långa och löst insatte: andra harfwar sågos här hopsatte allenast af 4 stockar såsom figuren utwisar a).

a) Det sednare slaget af fyra stockar brukas i södra dehlen af Skåne. Kan, då pinnarne vid tvärstockarna uttagas, tagas sönder i 22 dehlar.

346. Skillinge en wacker sätesgård, som hölt 2 ryttare, af framledne landshöfdingen baron von Hyltén anlagd a).

a) Skillinge har varit sätesgård många 100 åhr för den nämde herrens tid, hvilket och sielfva våningsrummen, af korsvärke, mycket gamla och dåliga, vitnar, men trägården har han anlagt och oförlikneligen förbättrat åckerbruket samt det uti vissa vångelag och beqvämligheter inrättat, så att gården, som i förra possessorers tid efter sägen knapt kunnat dem och deras hushåld brödföda, kan nu utom förtäringen föryttra nogra hundrade tunnor spannemåhl, varandes jämväl uti äng och höbohl så förbättrad, att här hålles både stuteri, hållenderie och ansenligit antahl får. Åtskilnad är således att anlägga en sätesgård eller den förbättra i ägorne.

352. Mur a) war anlagd omkring ägorne.

a) Lärer vara stengiärde, sådan som her auctor på flere ställen i Skåne sedt.

Qvarnen, en quart ifrån gården, war mycket konstigt anlagd. Här begynte landet blifwa mera skogfullt och tårpen hade fått namn af Pultava, Bender, Jassy, Bocherest b).

b) Utan tvifvell till minne af her landshöfdingens varelse under kriget å de orterne med k. Carl XII.

Julius 18.

353. Ösjö, a) beboddes af salig lagman Silfverskölds enkefru.

a) Har trä eller korsvärkshus.

Hackare-tidens minnes-märken sågos i bokskogarne emellan Ösjö och Rösjöholm, der Suecia antiqua, då hon war gentium vagina, hopkastat stenhögar, när folket nödgats hacka up alla skogar, at få säd til bröd, och äfwen at föra mull uppå sjelfwa

klipporna til at skaffa sig åker, såsom judarne fordom i Terra Sancta, in til dess diger-döden år 1350 gaf rum för skogar och fredade dem, som warat mästedels in til wår tid b).

b) Dylike boke- och ekeskogar, hvaruti finnes tätt hopsamlade högar, finnes på många flere ställen i Skåne. Nogra vill iag upräkna: På en skog emellan Broby och Marklunda; uti Giärdshärads skogar mäst öfveralt; dito i Frosta härad; dito i Onsiö härad; dito i Allbo härad, besynnerligen imellan S:te Olof och Cronevald etc.; uti Färs härad kring Löfstad och flere ställen.

354. Rösjöholm, en sätesgård a), herr landshöfdingen Silfversköld tilhörig.

a) Både man- och ladugård af trähus, bygda på svenska maneret. Gården har tillförende stått på en holme i siön, hvarest rudera ännu finnes efter murarne, som i vår tid blifvit upbrutne och murstenen bortförder till andra behof.

355. Tossie f. Tossige a) har fått namn af de 12 sjöar, som här i soknen finnas, liksom Tolfsjö kallad.

a) Borde då väl heta Tollsiö eller Tollse, om nambnet skall deriveras af tolftahlet, som på skånska heter toll.

Julius 20.

359. [Rösjöholm-Össjö]. Floden passerades, som war en af de ansenligaste i Skåne a).

a) Måste warit floden Rödan, som åtskilljer Norra och Södra Åsbo härad; öfverfarten är vid Tranarpe vad öfver en färja, men betre neder öfver broen vid Sönnarslöf.

Hö-bårdar bruktes af 2:ne slag, mindre wanlige up i landet: den ena war en skått-kärra med lätta hjul, som woro hopsatte af en gjord b).

b) Eller ring af fläckte hassellkieppar såsom tunneband.

Julius 21.

363. Tegelbruket wid Glömslöf emellan Landskrona och Helsingborg war äfwen anlagt af assessor Swab a).

a) Rya tegellbruk vid Glumslöf är gammalt och ifrån danska tiden priviligerat, således icke af assessor Svab an-

lagt, men till äfventyrs är nogot annat tegellbruk af honom inrättatt, närmare Landscrona till fästningsbygnadens behof. Rya tegellbruk ligger i wester från Glumslöfs gästgifvaregård, tätt vid stranden.

364. Träskor brukas af allmogen öfwer hela Skåne, besynnerligen på slätten, så at man sällan ser dem med andra skor utom högtidsdagarna, hwarföre de ock nog skramla i husen. Träskorna göras mäst i Norra och Gyinge härader a).

a) Äfven så många giöras i Frosta och Färs härader samt en dehl af Giärds härad så väl som på flere ställen i landet, hvarest skog finnes. Ahl är bästa trädet der till. Lin och pihl äro goda att bruka om sommaren, men som de trädsorter draga vaten till sig, så duga de intet om vinteren. För allmogen kan ingen bättre invention vara till deras fötters conservation: de äro dymedelst altid torra och warma.

365 ... Et par skor säljas för 4 à 6 styfwer och kunna wara et eller ofta tu år a).

a) Alt som man dem sliter, men ordinairt kan en karl, som dageligen brukar dem, allenast hafva ett par 6 à 7 månader. Att de ej måga för hastigt upslitas, så pläga de under klacken och mitt under skoen beslås med spjkhufvuden och järnnubbar.

Julius 22.

367. [Vram]. Halmtaken, som bönderna slagit i Skåne, woro öfweralt bättre och beständigare än hos oss up i landet a).

a) Ja, ingen liknelse emellan dem bägge.

368. [Vrams-Gunnarstorp]. Såningstiden ... Hwetet sås här lika med larsmässorågen a).

a) Eljest har man och vete i Skåne, som sås om våren med kornet. Men höst- eller vintervete är det bästa.

369. Wår-råg, som såddes allmänt åt Kulla-sidan, trefs här icke, borde ej eller sås uti en god jord. Höst- eller winterrågen gaf swartare bröd än sommar- eller larsmässo-rågen, men wår-rågen gaf det hwitaste; ty är ock bondens winter-råg mindre begärlig til bröd, då den säljes a).

a) Jo alldra begiärligast för menige man och flere, som icke bry sig om brödet är vitt eller svart, allenast det är

godt och födande, hvilken sidstnämde egenskap vinterrogen har större än larsmässo- eller vårrogen. Likaledes vid bränvinsbrännerie.

Bohvetet trifwes bäst på den sandiga jorden och gifwer 30:de kornet, då det lyckas b).

b) Bör vara gammall, uthvilter jord. Bohvete älskar all lös jordmån.

Julius 24.

372—373. Södra-Åsen låg inwid och norr om Vrams-Gunnarstorp a) och sträckte sig ifrån Björne-kulla åt öster, så långt man kunde se, med et högländt och skog-fullt land, här och där med några gårdar uprögdt ... Norr om denna Södra-åsen låg Tomarps betesmark, som war slät och widlöftig, sedan begynte landet blifwa mer och mer backigt, så fort och så mycket, som det tiltog åt norden, att man på slutet hade idel kala backar, klädde med ljung (Fl. 209) och bräken (Fl. 843), samt utmärglade åkrar med den fattiga wår-rågen, så at landet, som söder om Södre-ås war et Canaan, blef bårt emot Norra-åsen b) en mager och stenig Arabia.

a) Jag tror Söder ås ligger öster om Gunnarstorp, och den så kallade Tommarps hed, som eljest allment heter Qvidinge hed, äfvenledes öster om åsen, som således ligger emellan Gunnarstorp och heden. Denne åsen går långt neder i söder och breder sig alt mehr och mer, ända in uti Onsiö och Frosta härader inemot Ringsiön och så vidare i söder. Jag inbillar mig Rommelleklint vara deraf en continuation.

b) Denne Norra åsen, som auctor omtahlar, är en continuation af Hallands ås, som emot Södra åsen ligger i norr. Af desse 2:ne åsar eller skogsbergsryggar synes Södra och Norra Asboo, rectius Åsbo, härader hafva nambn, fast de med orätt fådt en åsna i yngre tider till märke eller vapen, på det sättet, att framdehlen af åsnan står i det ena häradets sigill och bakdehlen uti det andras. Inventionen rätt artig och utmärker inventors quickhet, lik diuret, som han vördat.

373. [Åby]. Gärdesgårdarne blefwo nu af en annan art, nämligen af idel ek, fast krokig och mindre tjenlig til allmänt bruk; underst lågo stora ek-ståckar, deruppå woro krokuge eke-

grenar upstaplade, tjocka som låret eller armen, och dylika stödde på sidan, at det ej skulle ramla omkull. Desse gärdesgårdar intyga, at här war bättre förråd på ek än annor skog. En sådan gärdesgård warar länge och behöfwer inga widjor eller band, och äro mäst alla skånska gärdesgårdar så inrättade, at man wid dem inga band behöfwer b).

b) En oförsvarlig giärdesgårds bygnad och förargelig för en skogsälskare och hushållare att se, hälst hvar fambn innehåller åtminstone fyra goda las ved eller och sådant timber, som för slättboen vore dugeligit till allehanda behof, men här lägges den i giärdesgård, fast otalig sten ligger bredvid kringströdder.

374. Bälinge quart 6 efter stenig wäg a).

a) Från glasbruket, men eljest är sielfva landsvägen hård och god.

Julius 25.

Lärkesholm, öfwersten wid Cronebergs regemente, herr baron Liewen tilhörig, låg 2 quart ifrån Bälinge, brede wid wägen. Gården hade för någon tid sedan afbrunnit och war nyligen upbygd och i stånd satt b).

b) Af idel trähus.

374–375. Wargar besynnerligen, så wäl som andra rof-djur, pretenderade herr öfwersten sig wara mästare at utrota, och bestod konsten uti wittring och död ... Igenom desse medel war herr öfwersten öfwertygad, at alla wargar kunde utrotas i Swerige innom et år... För denna invention begärte herren 2 daler silfwerm:t af hwart helt hemman i riket a).

a) Huruvida han fådt nogon vedergiällning eller ej, är mig obekant, men en tryckt beskrifning på vitringen och hela processen till vargars uttödande har han 1752 utgifvit.

378. Karp dör straxt, om han flyttes ifrån friskt watten til salt; hwarföre det icke går an at föra honom här ifrån dammarne til Stockholm, ty den fisk som således skal föras, bör efterhand och stadigt wänja sig wid salta watnet a)...

a) Experiencen har visat, att karp med vanliga karpskutor har dock kunnat föras ifrån Ystads brygga till Stockholm, fast den till Ystad förut är landvägen uti tunnor förder hela mihlen.

Julius 27.

391. [Bälinge-Röinge]. Ålder och ok woro äfwen nog lika med dem, som brukas i Småland. Oket hade midt på 3 inskärningar, at den mästa tyngden kunde läggas på starkaste oxen, och omkring hornen war en gammal strumpa, at ej hufwudet måtte skafwas jämte hornen a).

a) Detta ålder är allenast inrättadt till ett par oxar eller dragare, som brukas i skogsbygden och norra dehlen af Skåne. På slätten, derest flere par dragare brukas, är det nogot annorlunda med jul och axel, hvarå det ligger framantill. Oket och annorlunda. Vid. pag. 258 med ritningen.

391—392. Vår-råg bruktes här öfweralt . . . Åkrarne dikades här icke, ej heller ser jag nödwändigheten af diken på en backig jord, der endast wår-sädet brukas; ty det förnämsta ändamålet med diken är at afhålla watnet om wintern ifrån säden a); dessutom äro desse åkrar mäst utsatte för torkan, och diken göra altid åkern torr.

a) De afdraga äfvenledes syran och fuchtigheten, som samlar sig i jorden, som, då den är öfverflödig, skadar all slags säd, både den som sås om wåren som höstsädet.

Julius 31.

405. [Trolle-Ljungby]. Säden . . . Badstugor til sädens torkande äro tämmeligen owanlige på slätten, där mästa säden wäxer, ty weden är mycket dyr, och torfwen, som icke eller fås til skänks, gör säden rökig; ja det skånska maltet är ofta i Stockholm i wanpris för torf-röken skul a) . . . Halländningen kommer mästadels årligen nedfarande at köpa sig spannmål, hwarigenom en stor hop afsättes; men då säden blifwer rätt mycken och årswäxten lyckelig, faller ofta sädespriset här nedre til 2 à 3 dal. silfwermynt tunnan, hwarföre småländningar och halländingar ofta fara hit at tröska til spans, när bonden får så mycket, at säden faller i wanpris, och at hwarken hans krafter räcka til eller omkostnaden förslår til tröskningen b).

a) För torfröken skull kan ej skånskt malt vara i vanpris, men för det säden altför hort torkas med rök af ved. Med torf torkas alldrig nogot malt i Skåne.

b) Halländingar komma alla åhr till Skåne att tröska, men de mästa få tå sin tröskelön i penningar efter pundetahl, 8,

10 à 12 öre s:t pundet. Ett pund innehåller 2 $^{2}/_{3}$ t:a eller 2 skiepper.

Augustus 1.

406. Wådeld hade i dag lagt i aska nedersta gården i Qvidinge och eländigt upbränt några barn och en sjudare a).

a) Häruti har auctor fådt orätt berättelse; ingen menniska omkom vid denne vådeld. Byen heter Qviinge; Qvidinge ligger i Södra Åsbo härad.

Gröt besynnerligen af bohwete och nog hårdkokt ätes med öl och brukas mycket allmänt af bönderna b) besynnerligen om aftnorna.

b) Lärer vara här uti Giönge härad, men på slätten brukas mäst korngrynsgröt. Bohvetegröt är gillesmat.

408. Gyingarne äro af bägge könen et hyggeligt, muntert, tiltagset och wigt folk, och tyckes bondfolket här uti nästan öfvergå de andra af sin nation.

a) Norra och Södra häradsboerna gifva dem intet efter.

(Tryckt i februari 1913).

Gottfreds och Thyre Danebods Danevirke.

Cæsar berättar i De bello Gallico, att man i Germanien satte sin stolthet i att omge sig med vida, öde liggande gränsområden [1]), och Pomponius Mela säger med retorisk överdrift om germanerna, att de förde krig icke för att vinna herradöme eller vidga sina besittningar, utan för att landet runt omkring dem skulle komma att ligga ouppodlat och obebott. [2]) Såsom exempel på dessa gränsområden, där bergen, vattendragen och skogarne spelade huvudrollen, möter hos Cæsar den urskog av omätlig storlek, Bakenis, vilken som en naturlig skiljovägg skilde sveverna från cheruskerna, [3]) hos Strabo den stora skogen Gabreta och den herkyniska skogen, båda i svevernas makt. [4])

De otillgängliga gränsområdena, den moderna gränsliniens föregångare, utgjorde i dessa avlägsna tider det ena folkets starkaste värn mot det andra. Man ansåg det, säger Cæsar, såsom ett intyg om styrka, att grannfolken fördrevos från sina marker och drogo sig undan, utan att någon vågade bosätta sig där i närheten; man menade sig därigenom tryggad och fri från fruktan för plötsliga överfall. [5]) Om skogen Bakenis säger han, att den lemnade skydd för infall, [6])

---

[1]) De bello Gallico VI, 23.
[2]) De situ orbis III, 3.
[3]) De bello Gallico VI, 10.
[4]) Geographica VII, 1.
[5]) De bello Gallico VI, 23.
[6]) De bello Gallico VI, 10.

och Tacitus talar om floderna och skogarna, som voro reudignernas och andra folks gränsvärn.[1])

De förhållanden, som de romerska historieskrivarne och geograferna skildra, hade ännu i karolingisk tid och långt senare sin motsvarighet på det germanska fastlandet och i den skandinaviska Norden. Ovanskog var ännu sent i medeltiden ett allmänt namn för Svealand, landet söder om Kolmården och Tiveden eller Sunnanskog för Götaland.[2]) Vad Danmark angår, möta tidigt i medeltiden uppgifter om de områden, som markerade nord- och sydgränsen. Adam av Bremen talar om de djupa skogar och ytterligt svårtillgängliga bergstrakter, genom vilka vägen går från Skåne till Götaland; man stannar i tvekan, säger han, antingen man genom att pröva vågspelet till sjös skall undvika faran till lands eller föredraga den senare för det förra.[3]) Förhållandena voro desamma ännu efter två och ett halft århundrade; den påvlige nuntien Petrus Gervasii måste då — det var år 1332 — leja särskilda förare, som visade honom vägen genom skogarne och på andra okända stigar från Danmark till Sverige.[4]) Av dessa trakter på Danmarks nordgräns nämnas i slutet av 1200-talet Villands härad med dess öde mark och den öde marken i Göinge härad, vilken gemenligen kallas Örcken;[5]) 1411 konungens gods i Glimåkra socken i Göinge härad, vilket kallas »konings öthken».[6]) Om gränsområdet söder om Slien gå underrättelserna tillbaka ända till början av 700-talet. Beda berättar, att från den tid anglerna lemnade Angeln till den dag i dag skall deras fädernesland ligga som en öde mark mellan jydernas och sachsarnes land.[7]) Femhundra år senare möter en liknande uppgift. Det talas då om de vida öde sträckor, som ligga mellan Slavien,

---

[1]) Germ., 40.
[2]) Styffe, Skandinavien under unionstiden, 110.
[3]) Adam IV, 7.
[4]) Pavelige Nuntiers Regnskabs- og Dagbøger, udg. ved P. A. Munch, 117.
[5]) S. R. D. VI, 310.
[6]) Sv. Dipl. II, 433.
[7]) Hist. eccl. gentis Anglorum I, 15.

Holstein och Danmark.[1]) Vesterut utgjordes dessa av de otillgängliga sumptrakterna kring Ejder och Trene; i öster utbredde sig Isarnho, danskarnes Jarnwith, från Trave ända upp till Slien och fortsattes vesterut i hedar och sumpmarker. Den skildras av Helmold såsom knappast genomträngbar; han omtalar dess vida ödslighet och de mäktiga träden i urskogen.[2])

Av alla dessa områden, vilka skilde de olika stammarne i Norden, var intet av större betydenhet än danernas gränsområde mot söder. Här gick gränsen mellan dessas, vendernas och sachsarnes land, på samma gång gränsen mellan den skandinaviska Norden och det övriga Europa.

Det omtalas på mer än ett ställe hos Tacitus, att de germanska stammarne genom vallar förstärkte de naturliga gränserna kring sina områden. Detsamma skedde också på Danmarks sydgräns. Över den smala högslätt, som i öster begränsas av Slien och dess vikar, i vester av sänkena kring Reideå, en biflod till Trene, invid nordranden av urskogen, lades det mäktiga fäste, som, med tiden vidgat genom nya anläggningar, efter upphovsmännen fick namnet Danevirke.

Den älsta uppgift, som möter om Danevirke, läses i de frankiska annalerna och tillskriver Karl den stores mäktige motståndare, danernas konung Gottfred, det första uppförandet av virket.

År 804 hade Karl den store lagt sista hand vid sachsarnes underkuvande och på samma gång som han låtit bortföra transalbingerna till Frankland, överlemnat deras land åt de slaviska obotriterna. Vid denna tidpunkt trädde Gottfred fram: han samlade sin flotta och hela sitt rytteri och kom till Sliesthorp i gränsområdet mellan sitt rike och Sachs-

[1]) S. R. D. V, 348.
[2]) Chronica Slavorum I, 12. Jmfr Adam IV, 1.

land. [1]) Denna gång kom det väl icke till något fredsbrott, men fyra år senare visade sig Gottfred ånyo: han angrep då sina grannar, Karl den stores bundsförvanter obotriterna, förjagade deras hövding Drosuk och gjorde folket till större delen skattskyldigt. Då underrättelsen härom nådde till Aachen, sände kejsaren omedelbart sin son Karl med en stor frankisk och sachsisk här till Elbe; han gav honom order att hejda den vettvillige konungen — vaesanus rex — om han försökte att angripa sachsiskt område. Men kejsarprinsen överskred i sin iver order, slog bro över Elbe och blev på slaviskt område av bundsförvanter till Gottfred tvungen att draga sig tillbaka. Den stora striden mellan norrmannerna och det frankiska riket var därmed i sjelva verket börjad, och då Gottfred efter vunna segrar lade till i Sliesthorp, var han besluten att trygga sitt välde genom ett gränsvärn. [2])

De frankiska annalerna berätta: »Gottfred dröjde några dagar i Sliesthorp och beslöt att befästa sitt rikes gräns mot Sachsland med en vall på så sätt, att denna skulle från den östra havsbukten, vilken man i dessa trakter kallar Ostarsalt, och ända till Vesterhavet ligga som ett värn framför hela norra stranden av floden Ejder; den skulle ha endast en port, genom vilken fordon och ryttare kunde passera ut och in. Han skiftade därefter arbetet mellan hövdingarne för sina trupper och återvände hem.» [3])

---

[1]) Källställena hos Simson, Jahrbücher des fränkischen Reiches unter Karl dem Groszen II, 303.

[2]) För källorna se Simson, Jahrbücher etc. II, 385. — Den av Christian Reuter i Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine 1909, sp. 200, framställda uppfattningen, att Danevirke till den del det blev byggt i Karl den stores tid sannolikt var bestämt att avvärja angrepp från slaverna, icke från frankerna, är näppeligen riktig. Gottfreds politik, sådan denna framställes i de frankiska annalerna, riktade sig vid denna tid i första hand mot Karl den store, och kejsaren lät också till värn mot sin mäktige motståndares planer två år senare, 810, besätta Esesfeld vid Stör, det nuvarande Itzehoe, och där uppföra en befästning.

[3]) M. G. SS. I. 195: Ibi [ɔ: in Sliesthorp] per aliquot dies moratus, limitem regni sui, qui Saxoniam respicit, vallo munire constituit, eo modo, ut ab orientali maris sinu, quem illi Ostarsalt dicunt, usque ad occidentalem oceanum,

De frankiska annalerna äro fattade i pennan i början av Ludvig den frommes tid, och uppgiften om Danevirkes uppförande sålunda nära samtida med händelsen. Först tre och ett halvt århundrade senare möta de älsta danska berättelserna om virket. De äro bevarade hos Sven Ågesen och Saxo och flytta Danevirkes första anläggning hundrafemtio år längre fram i tiden.

Kejsar Otto, berättar Sven Ågesen, hade, då Gorm regerade över Danmark, gjort sig detta land skattskyldigt och gick i sin fräckhet ända därhän, att han sökte snärja drottning Thyre i sina garn. Sändebud avfärdades under förevändning att kräva skatt; de hade att intala henne, huru mycket mera det vore på sin plats, att hon med sin skönhet och klokhet stode i spetsen för det romerska kejsarriket och vore kejsarinna än en drottning, som betalte skatt eller i varje fall endast regerade över ett ringa rike. Det är rådligt, förkunnade de, att icke vägra att mottaga den makt, som bjudes. Thyre begärde betänketid. Hon uttänkte en sinnrik list, och då sändebuden ånyo infunno sig, förklarade hon sig redo att göra kejsaren till viljes. Men hon gjorde samtidigt uppmärksam på det vanskliga i att övergiva sin make och som en lös kvinna kasta sig i armarna på en annan; det krävdes för utförandet en stor summa, och hon begärde, att tre års skatt av landet skulle tilldelas henne. Sedan sändebuden inberättat detta till kejsaren, gav denne villigt sitt samtycke, men fordrade såsom säkerhet gisslan. Tolv förnäma ynglingar utsågos därtill och medföljde sändebuden till Sachsland.

Sedan Sven Ågesen i sin berättelse nått så vitt, fortsätter han med Danevirke. Drottningen lät utgå bud, heter det, över hela sitt rike, att allt folket skulle samlas vid Slesvig, och alla i landet bofaste med egna händer uppföra en väldig vall, som hon beslutat att i hast låta uppkasta. Unga och gamla, med ett ord alla, som icke barndom eller ålderns

---

totam Aegidorae fluminis aquilonalem ripam munimentum valli praetexeret, una tantum porta dimissa, per quam carra et equites emitti et recipi potuissent: diviso itaque opere inter duces copiarum, domum reversus est.

krämpor satte ur spelet, strömmade till arbetet, och Thyre kom så att bliva den som först uppförde det härliga virke, vilket sedan dess som ett gärde stängt om danerna och alltid varit det tryggaste värnet mot angrepp från tyskt håll. Under två år arbetades det därpå; då nådde underrättelsen om det ryktbara virket till kejsaren, och ånyo skickade denne sändebud till Danmark. Men drottningen förstod att förklara dem allt. Vägen till Danmark, sade hon, går genom ett smalt slättland; med den väldiga vallen hade hon nu spärrat denna väg, där förr alla i hennes rike dragit fram; de som nu ville ut höllos tillbaka av en snäv port. När hon en gång uppfyllde kejsarens önskan och fogade sig efter hans vilja, skulle det stora virket sätta den krigshär ur stånd att förfölja, som danerna utan tvivel skulle uppbåda mot henne. Sändebuden återvände tillfredsställda. Drottningen fortsatte full av iver den påbörjade befästningen, och efter tre års förlopp stod det snillrikt uppförda virket med sina utanverk fullständigt färdigt. Men när därefter på kejsarens befallning en utvald här kom att hemta drottningen och slog läger vid Ejder, mötte Thyre de därifrån utskickade med orden: »Vad kejsaren kräver och begär avslår jag, vad han åtrår skyr jag. Med kraftig hand skall jag veta att frigöra de skattskyldiga danerna från träldomsoket och aldrig mera hylla eller underkasta mig eder.» Sändebuden återvände hals över huvud och dröjde icke att förkunna, hurusom de blivit förda bakom ljuset genom en kvinnas list. Och sedan tyskarne tagit livet av den gisslan de erhållit, drogo de sorgsna och sörjande till sitt land igen. [1])

Den berättelse Sven Ågesen lemnar om Danevirkes tillkomst har varit Saxo bekant. Men den har icke utan vidare godtagits av honom. Saxo kasserar hela den omramning, i vilken virkets uppförande införsatts hos Sven Ågesen, och skapar i stället en ny förhistoria till detsamma. I anslutning till traditionen hos Adam, av vilken den isländska litteratu-

[1]) M. G. SS. XXIX, 30.

ren influerats, [1]) låter han Sven Ågesens kejsare, kejsar Otto, företaga ett krigståg upp genom Jylland, tränga fram ända till Limfjorden och där giva sitt namn åt Oddesund. Till denna etymologisering, väl i ej oväsentlig grad en orsak till det historiskt icke konstaterbara kejsartåget, lägger Saxo en ny. Det omtalas i Olav Tryggvessons- och Jomsvikingasagorna, att kejsaren under ett tåg till Danmark skall ha kastat ett spjut i vattnet; denna historia, i vilken tydligen den heliga lansen, symbolen framför andra på den tyske kejsarens makt, uppträder och som har sin paralell i Pseudo-Turpins meddelande om att Karl den store infixit in mari lanceam, [2]) förlägges av Saxo till det om den nordiska benämningen på spjut, oddr, nära erinrande Oddesund. Hos Adam liksom i den isländska litteraturen är det emellertid icke längre mot Gorm utan mot hans son och efterträdare Harald Gormsen, som kejsar Otto riktar sig. Saxo godtager detta. Men medan man i den isländska litteraturen, i Olav Tryggvessons- och Jomsvikingasagorna, tager konsekvensen härav och låter Harald — dock i förening med Håkon jarl — vara den som uppför Danevirke, [3]) anknyter Saxo till Sven Ågesens berättelse och får därigenom i sonens ställe in hans moder Thyre såsom virkets grundläggare. Det följer därav, att han — vad man hittills haft så svårt att förklara — tvärt emot det numera genom den mindre Jellingestenens inskrift konstaterade förhållandet måste låta Gorm vara död före Thyre. [4]) Efter

---

[1]) Fms. X, 246; Jvs. AM. 291, 22, och Flat. I, 107. Jmfr Adam II, 3.

[2]) Fms. X, 246: hann stíngr í sióin; Jvs. AM. 291, 24: stingr han spiotino j sæin; Flat. I, 108: hann setti spiotit j sioinn. — För den heliga lansen se Adolf Hofmeister. Die heilige Lanze ein Abzeichen des alten Reichs (Untersuchungen zur deutschen Staats- und Rechtsgeschichte 96. Heft); för Pseudo-Turpin Johannes Steenstrup, Danmarks Sydgrænse, 65.

[3]) Fms. X, 246; Jvs. AM. 291, 24; Flat. I, 108.

[4]) Paludan-Müller tillskriver i [Dansk] Historisk Tidsskrift IV: 5, 380, utan vidare den mindre Jellingestenens utsago, att Gorm gjorde minnesmärket *efter* Thyre, vitsord gentemot Saxos »Sagn». A. D. Jörgensen åter söker i Den nordiske kirkes grundlæggelse og første udvikling, 185, rädda Saxo under uttalande, att hans uppgift »formentlig» icke motsäges av Jellingestenen, då det är nogsamt känt, »at der også i Sverig findes stene rejste for ('at'

kriget, säger Saxo, »lät Thyre, för att därigenom skaffa fäderneslandet ro för utländska fienders hemliga infall, lägga en vall och grav från Slesvig till Vesterhavet och ovanpå det uppkastade bålverket uppföra en stark befästning av jord.» [1])

Då den historiska forskningen sökt att lösa problemet om Danevirkes grundläggning, har den i likhet med Saxo lemnat Sven Ågesens tydligen fullständigt orimliga och sägenartade berättelse om Thyres förhållande till kejsar Otto åsido; samtidigt har den också strukit Saxos förhistoria, men i övrigt godtagit de grunddrag i de båda författarnes uppgifter som äro gemensamma. Med dessa grunddrag — Thyres uppförande av ett gränsvirke tvärs över landet vid Slesvig — har man emellertid sökt att förena även de frankiska annalernas uppgift om att Gottfred varit den som uppfört befästningen. Ett flertal författare, bland dem Johannes Steenstrup, [2]) tillskriver Gottfred och Thyre vars ett av de bevarade virkena, andra såsom Carl Neergaard och Sophus Müller [3]) låta drott-

eller 'efter') endnu levende (f. ex. Dybeck, Sveriges runurkunder n:r 195)», men ändrar senare (Tillæg, 108) sin mening därhän, att »Gorms død synes efter den mindre runesten dog snarest at burde sættes efter Thyres. Sagnet om den måde, hvorpå hun meddelte ham budskabet om Knuds død, kan jo indeholde et historisk minde, selv om det ikke voldte kongens død.» Enligt Johannes Steenstrup, Danmarks Riges Historie I, 315, »synes» Saxos tradition, vilken även återfinnes i den isländska sagalitteraturen, »bestemt at blive modsagt av den Sten, som er rejst over Dronningen», men, tillägger han förmedlande, »det er sandsynligt, at Gorm paa grund af Sygelighed eller tidlig Affældighed har ladet sin Dronning varetage Landets Styrelse». Jmfr Normannerne III, 55.

[1]) Saxo I, 481: Post hæc Thyra, quo patriam a clandestinis exterorum irruptionibus tutiorem præstaret, quantum a Slesvico ad occidentalem oceanum patet, vallo fossaque proscindere aggressa est, superque jacto aggere tenacissimi operis terrenum molita est munimentum. Jmfr Sven Ågesen (M. G. SS. XXIX, 31): Moenium itaque Tyra prima construxit elegantissimum, quod postmodum Danis, velut indagine inclusis, a Teotonica rabie tutissimum semper munimen extitit. — Rydårbokens uppgift om Danevirke (M. G. SS XVI, 398) vilar, såsom redan Usinger, Die dänischen Annalen und Chroniken, 74, visat, på Saxo och är historiskt utan betydelse.

[2]) Danmarks Riges Historie I, 215, 293.

[3]) Nordiske Fortidsminder I, 245. Jmfr 207. — Å s. 197 är den vidlyftiga Danevirkelitteraturen förtecknad.

ningen endast ansenligt förnya ett av hennes företrädare Gottfred uppfört befästningsverk. Tillvägagångssättet måste trots dessa forskares uppfattning i ena som andra fallet anses oacceptabelt, resultatet ohållbart. Två mot varandra stridande uppgifter föreligga om ett och samma faktum, uppförandet av det stora virket vid Slesvig. Den ena är nära samtida med händelsen och förekommer i ett annalverk, där dess blotta förekomst är tillräcklig för att visa Danevirkes existens i början av 800-talet. Den andra uppgiften är 350 år yngre; den har såväl hos den förste meddelaren, Sven Ågesen, som hos den av honom beroende Saxo införsatts i ett rent sägenartat sammanhang, hos båda anknytande till den tyske kejsar Otto, och står dessutom i direkt strid med den älsta annaluppgiften, i det den, okunnig om ett äldre Danevirke, förklarar, att Thyre är den som först uppfört detsamma. Varje harmonisering är här utesluten. Gottfred eller i varje fall hans samtid har byggt Danevirke. Uppgiften om Thyre såsom dess grundläggare måste utmönstras såsom historiskt obrukbar.

Det uppstår under dessa omständigheter frågan, hur föreställningen om Thyre såsom grundläggaren uppkommit. Svaret kan endast ges med utgångspunkt från vad som historiskt kan konstateras om henne.

Vad som historiskt kan konstateras om Thyre inskränker sig till orden på den sten hennes gemål konung Gorm satte över henne i Jellinge: kurmʀ kunukʀ karþi kubl þusi aft þurui kunu sina tanmarkaʀ but — Gorm konung gjorde detta kummel efter Thyre, sin husfru, Danmarks bot [1]). Det framgår av denna inskrift, utom att Thyre dött före sin gemål, att denne gjort kumlet efter henne och därvid givit henne benämningen: Tanmarkaʀ but. Om denna benämnings betydelse kan intet tvivel råda. Det första ordet hade vid den tid, då det ristades på stenen, redan hunnit bliva en fast beteckning för danernas land: det förekommer något

[1]) Wimmer I: 2, 13.

tidigare hos konung Alfred under formen Denamearc, Denemearc, [1]) hos Regino av Prüm som Denemarca. [2]) Det andra ordet: but, är bot, frälsning. Thyre har sålunda vid stenens resande ansetts hava utfört en Danmark frälsande gärning.

Det binamn till Thyre, som tidigast läses å Jellingestenen, blev för framtiden oskiljaktligt knutet till henne. Motiveringarne till binamnet, vilka tidigast framkomma i senare hälften av det tolfte århundradet, divergera emellertid starkt. I den isländska litteraturen, i Jomsvikinga- och Olav Tryggvessonssagorna, sättes den gärning, som tillskrives Thyre, i förbindelse med hennes förmåga att utlägga drömmar. Gorm drömmer här, att han ser tre vita, därefter tre röda, sist tre svarta nöt stiga ur havet och gå upp på land, och Thyre tyder detta så, att tre gånger tre oår skola komma över Danmark. Sommar efter sommar låter hon med anledning därav insamla korn och andra livsmedel för att utdela dem till sina undersåtar; hon lyckas därigenom förebygga hungersnöden och får med anledning härav sitt binamn. [3]) Hos Sven Ågesen och Saxo knytes gärningen till gränsen. Thyre uppför, såsom redan omtalat, Danevirke, och då danerna genom henne vunno och ökade sin frihet, tillägges hon hos Sven Ågesen benämningen Decus Datiæ, vilket hos Saxo blir till Danicæ majestatis caput, [4]) båda benämningarna väl närmast fria transponeringar av Tanmarkar but. [5]) Men parallelt därmed förlägger Saxo också Thyres gärning till en annan gränstrakt, Danmarks gräns mot norr, Skåne, och låter henne befria detta land från svenskt välde och skattetryck. Han betonar därvid gränsmotivet starkt och förklarar, att Thyre på ena hållet drev fienden undan med sitt virke, på det andra med

---

[1]) King Alfred's Orosius, ed. by Henry Sweet I, 19.
[2]) M. G. SS. I, 594.
[3]) Jvs. AM. 291, 4; Flat. I, 100.
[4]) M. G. SS. XXIX, 32; Saxo I, 486.
[5]) Jmfr Wimmer I: 2, 14.

sina vapen och sålunda värnade lika fäderneslandets olika gränser.[1])

Det gemensamma för dessa olika framställningar är tydligen, att Thyres gärning är en gärning, genom vilken hon frälsar Danmark, och att denna gärning föranleder hennes binamn. Men gärningen sjelv framställes så olikartad som möjligt. Avvärjandet av en hungersnöd och byggandet av ett gränsvirke ha intet gemensamt, och detta senare och befrielsekampen i ett annat gränsland endast gränsmotivet. Denna olikhet i uppgifterna väcker misstanken, att binamnet föranlett gärningen, icke, som det angives, gärningen binamnet. Ser man närmare till, finner man också, att både berättelsen om avvärjandet av hungersnöden och gränsmotivet ligga involverade i binamnet och endast utgöra olika förtolkningar av detta. I fråga om gränsmotivet, som utnyttjats för tvenne olika landsfrälsande gärningar, av vilka den förnämsta — Danevirkes uppförande — redan måst utmönstras såsom historiskt obrukbar, träder detta redan vid en första granskning i öppen dag. »Marck lingua Danica 'terminus' est» — mark betyder på danska gräns — säger Robert av Ely, Knut Lavards biograf, en mansålder före Sven Agesen [2]). Denna tolkning ger utgångspunkten; från den ligger vägen till gränsen öppen. Tanmark, som på stenen i Jellinge måste betyda Danmark, har tytts som danernas gräns och kombinerat med det andra ordet i Thyres binamn, but, som danernas gräns' frälsning. Vad berättelsen om Thyres avvärjande av hungersnöden angår, vilar denna på framställningen i Genesis, 41 kapitlet, där Farao drömmer om sju feta och sju magra nöt, som han ser uppstiga ur älven, och där Josef utlägger drömmen så, att på sju år med stor ymnighet skola följa sju hårda år; för att avvärja hungersnöden låter Josef då samla all spisning i Egypti land, och när de hårda åren komma, öppna de fylda kornhusen för inneva-

---

[1]) Saxo I, 482: itaque hinc muro, inde armis hostem repellens, diversis patriæ finibus par tutelæ beneficium peperit.

[2]) Vitae sanctorvm Danorvm ed. M. Cl. Gertz, 235.

narne. Berättelsen om Thyre och hungersnöden är sålunda, även den, historiskt obrukbar. Och även här måste uppränningen ligga i binamnet. Det danska Tanmarkaʀ but har på Island fattats som Danmarkar buđ, Danmarks bod, förrådsbod.

Uppgifterna om Thyres verksamhet vid gränsen och hennes avvärjande av hungersnöden låta sig sålunda ledas tillbaka till drottningens historiskt konstaterbara binamn: Tanmarkaʀ but. Men därmed är icke förklaringen given, varför Thyres historia i första hand kom att knytas just till Danmarks gräns i söder, till Danevirke.

För besvarandet av detta spörsmål är det av vikt att fastställa vad inflytande gränsmotivet och dess lokaliserande till Danevirke haft på framställningen av Thyre och hennes gemål Gorm.

I den isländska litteraturen, där kontakten med gränsmotivet saknas, är Gorm den avgjort dominerande av de två. Han bär tillnamnet den mäktige. Han far med sin här över allt Jylland, ödelägger alla näskonungar helt söderut till Sle, vinner sig mycket av Vendland och har många strider med sachsarne. Han har ständigt seger [1]). I Fagrskinna låter sagaskrivaren honom stå för Håkon jarl som så stor man i sin ätt, att han vann många konungavälden och stort rike, som icke hans fader hade haft. [2]) Och i Harald Hårfagres saga avvisar Gyda, dottern till Erik av Hordeland, Haralds frieri med orden, att hon icke ville taga den man till konung, som icke hade större rike än några fylken; det tyckes mig underligt, säger hon, att icke den konung finnes, som vill tillegna sig Norge så, att han har envälde däröver, som konung Gorm har i Danmark eller Erik i Uppsala. Först då syntes han henne kunna kallas tjodkonung. [3]) Vid sidan om denne mäktige gemål är det endast i Jomsvikinga- och Olav Tryggvessonssagorna, som Thyre spelar en roll. Hon framställes här som en fager kvinna, vilken utlägger dröm-

---

1) Hauksbók (Finnur Jónssons uppl.), 465; Fms. I, 116.

2) Fagrsk. (Finnur Jónssons uppl.), 62, 67.

3) Hkr. (Finnur Jónssons uppl.) I, 101.

mar bättre än någon annan; denna drömtydningskonst sätter henne i stånd att utföra sitt storverk, avvärjandet av hungersnöden. Men som regerande framställes hon icke. Den rådgivande verksamhet i denna riktning, som tillägges henne, tillhör i första hand den tid, då hon ännu levde hos sin fader, Klak-Harald jarl i Holstein. [1])

I dansk litteratur med dess betonande av gränsmotivet och Danevirke är framställningen en annan. Thyre är här icke längre en ättling av jarlasläkt; hon är konungens av England Edelrads dotter. Hon eger alla yttre och inre företräden: hennes klokhet är som Nestors, hennes slughet som Ulysses', hennes vishet som Salomos. Hela riket lyder hennes vink ensamt och ingenting avgöres utan hennes bifall; hon är på en gång konung och drottning. Under gestalten av en kvinna, säger Saxo, dolde hon en mans själ. Sitt stora verk, huvudmomentet i hennes liv, Danevirke, slutför hon med snillrik omtanke och seg energi. Men samtidigt som sålunda Thyres storhet växer, krymper Gorms samman. Hos Sven Ågesen är han Gorm Löghæ, en slapp och veklig regent, som endast hänger sig åt nöjen och utsvävningar. Han hade, säger Saxo, ord om sig att ha en reslig gestalt, men hans inre svarade endast föga till hans yttre. Mätt av att herska ansåg han nog att behålla vad som redan var vunnet och bekymrade sig icke om att vinna något nytt. Under inflytande från Adam, vilken i sin ordning utgår från en tolkning av Gorm som »Wrm», den lede ormen, svartmålas han ytterligare av Saxo och blir till en förföljare av de kristne, vilken slutligen går så långt, att han jemnar kyrkan i Slesvig med jorden. [2])

Inflytandet av gränsmotivet och av dess lokalisering till Danevirke ligger i öppen dag — Thyre, som bygger det stora gränsvirket, blir därmed i förhållande till Gorm den dominerande gestalten, Gorm den mäktige Gorm den löge. Detta inflytande är obestridligt. Men varken gränsmotivets lokali-

---

[1]) Jvs. AM. 291, 2; Flat. I, 99; Fms. I, 116.

[2]) M. G. SS. XXIX, 30; Saxo I, 468, 482. Jmfr Adam I, 57.

sering eller dess följder ha framkommit på fri hand. De ha skapats i nära anslutning till främmande förebild.

Den med Thyre samtida angelsachsiska historien har att berätta om en av denna historias främsta kvinnogestalter: Æthelfled. Denna Æthelfled, Alfred den stores dotter, var gift med Æthelred av Mercia. Hennes storverk knyter sig till striderna med nordmännen efter faderns död, i första hand till den räcka av fästningsverk, som hon byggde på gränsen mellan danskt och angelsachsiskt område i England. I den senare traditionen, hos Henry of Huntingdon, träder Æthe[l]red i Alfreds ställe såsom fader till Æthelfled; han säges hos denne och annorstädes länge hava varit svag och bräcklig, och Æthelfled skall under tiden hava fört styrelsen över Mercia. Henry kallar henne värdig namnet av en man och tillägger: denna fru berättas hava varit i besittning av så stor makt, att hon av somliga kallades icke blott fru och drottning utan även konung. »Tu regina potens rexque trophæa parans.» [1])

Beröringspunkterna mellan denna angelsachsiska Æthelfled och den Thyre, som möter hos Sven Ågesen och Saxo, kunna icke vara tillfälliga — drottningen på en gång drottning och konung, en kvinna med manliga egenskaper, i skarp kontrast mot sin man, vilken är urståndsatt att regera, sjelv regerande och framför allt byggande fästningsverk på gränsen. Likheten går så långt, att Saxo gör Thyre, liksom Henry of Huntingdon Æthelfled, till dotter av den engelske Edelrad-Æthelred.

Det har sålunda konstaterats, att Thyres storverk på grund av hennes binamn förlagts till gränsen. När därefter Æthelfleds historia kontaminerades med Thyres, gav sig sydgränsen av sig sjelv; där låg landets enda och stora gränsvärn Danevirke. Thyres storverk blev, under anknytande till sägenkretsarne om kejsar Otto den store, uppförandet av

---

[1]) Henry of Huntingdon, ed. Thomas Arnold, 157; Annals of Ireland. Three Fragments ed. John O'Donovan, 229. Jmfr Johannes Steenstrup, Normannerne III, 54.

detta. Sjelv kom hon därmed att bliva den främsta gestalten i sin samtids danska historia, medan samtidigt hennes gemål, isländarnes mäktige tjodkonung Gorm, försvann för danernas svage vällusting med samma namn.

Lauritz Weibull.

(Tryckt i februari 1913).

Historisk Litteratur.

December 1912.

— Till »*Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis*», den av Kristian Erslev i förening med William Christensen och Anna Hude utgivna förteckningen på brev intill år 1450 hemmahörande i medeltidens Danmark, hava 1912 utförliga register utgivits. Sådana föreligga sedan 1910, utarbetade av K. H. Karlsson, även till de första banden av »*Diplomatarium Suecanum*».

— Av »*Diplomatarium diœcesis Lundensis. Lunds ärkestifts urkundsbok*», utgiven av Lauritz Weibull, har fjärde bandet, omfattande åren 1461—1485 utkommit, och ungefär samtidigt (1910) även det fjärde bandet, omfattande åren 1471—1492, av »*Acta pontificum Danica. Pavelige Aktstykker vedrørende Danmark.*» Detta senare av Alfr. Krarup och Johs. Lindbæk utgivna verk innehåller för tiden efter 1420 i regel endast data och innehållsangivelser för breven rörande Lunds stift; i sin helhet äro dessa tryckta i förstnämda urkundsbok.

— En ny källpublikation, i vilken talrika dokumenter till Skånes medeltidshistoria förekomma, »*Missiver fra Kongerne Christiern I:s och Hans's tid*», har av William Christensen börjat utgivas. Materialet är, såsom titeln angiver, sammanfört under en rent formel synpunkt. Verket är avsett att utgöra två band, av vilka det första kommer att innehålla missiver från konungafamiljen, det andra missiver från andra brevskrivare. Det 1912 utkomna första bandets första häfte omfattar tiden 1450—1502. Det upptager 227 brev, av vilka emellertid vida mer än hälften redan annorstädes i sin helhet och ej få av de andra mer eller mindre fragmentariskt föreligga tryckta.

— År 1860 beslöt Der Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde att utgiva en urkundsbok för Mecklenburg, »*Mecklenburgisches Urkundenbuch*», och tre år senare

---

De osignerade artiklarne av tidskriftens utgivare.

förelåg första bandet av denna, omfattande åren 786—1250. Utgivandet har sedan dess oavbrutet fortgått, och 1911 utkom det tjugotredje bandet, innehållande dokumenten från 1396—1399. En annan för Skånes historia än mera betydelsefull källpublikation, »*Die Hanserecesse*», har med tredje avdelningens åttonde band 1910 förts fram till 1524. Detta band upptages till stor del av berättelser och handlingar angående det stora mötet i Malmö 1524 mellan de svenske och danske konungarne samt hansestädernas representanter.

— I Fornvännen 1911 har Hjalmar Lindroth givit en orienterande framställning av »*Göinge härads gårdnamn. Ett bebyggelsehistoriskt utkast.*» Han utgår därvid från Johannes Steenstrups grundläggande undersökningar till de danska ortnamnens och bebyggelsens historia. Av belägenheten för orterna på -lösa och -lef drager han slutsatsen, att Göingebygden koloniserats från sydost, från Hanöbukten, och får genom en sammanställning av det arkeologiska materialet från yngre stenåldern — de fasta fornlemningarne — med de älsta ortnamnen fram, att bådas utbredningsområden temligen väl stämma överens. En bifogad kartskiss förtydligar detta. Vad -ingenamnen angår, anser författaren icke otroligt, att de i Göinge möjligen kunna vara delvis samtida med de på -lef, och att med de platser, till vilka de förra hänföra sig, »nog all god och lättbrukad slättmark inom häradet blivit tagen i besittning». Åtminstone delvis böra enligt författaren jemte ortnamnen på -um även de på -sta(d) och -by räknas till den ursprungliga bebyggelsen på slätterna. Med dessa ortnamn anser han sig vara framme vid vikingatiden, och avslutar sin undersökning med några ord om de yngre skedena i Göingebygdens namngivningshistoria.

För de anförda beläggställena å ortnamnens äldre former begagnar författaren i regel Falkmans arbete om »Ortnamnen i Skåne». Arbetet är från 1877, och ett och annat av vikt för framställningen torde också vara att tillägga. Ballingslöf är icke tidigast belagt 1136, utan 1145 (Ballenesle f D. S. I, 52) och visar för den närmaste tiden formerna: Ballunslef (efter 1100-talets mitt D. S. I, 51), Balluncslef (början av 1200-talet S. R. D. III, 472), Baldunghslef (1222 D. S. I, 224), Ballinslef (1241 D. S. I, 297), Baldingslef (mitten av samma århundrade S. R. D. III, 473). Det är fullt riktigt, såsom författaren efter Styffe anger, att i brev av 1502 (Sv. Riksark.) Brönnestads socken bär namnet Brøndessleff, men härpå kan intet byggas, då detta namn måste anses såsom en ren felskrivning, beroende på skri-

varens bristande kännedom om förhållandena. För Bjärlöf anför författaren såsom älsta belägg Bjerrelöf (1630) och anser ordets första sammansättningsled vara namnet Bjari; namnet skrives också 1365 Byarløf (Rep. 2782). Göinge härads ursprungliga namn skrives icke älst Gothesbo (ej från 1085, men i en avskrift av Knut den heliges gåvobrev av detta år från 1494), utan Guthisbo (före 1123 S. R. D. III, 426, 429), Gudesbo och Gudisbo (båda efter mitten av 1100-talet S. R. D. III, 429; D. S. I, 50). Om dess senare namn anföres, att älsta skrivningen är Gytinge från 1074; denna form är emellertid icke från 1074, utan möter i en annalanteckning rörande detta år från mitten av 1500-talet (S. R. D. I, 174). Älsta formen är i stället Guthinghæreth och förekommer först vid mitten av 1200-talet (Vald. Jordeb., 42). För Brönnestad anför författaren såsom älsta beläggställe Brunstathe (1405) och igenfinner i första sammansättningsleden troligen namnet Bruni; 1307 stavades namnet också Brunæstæthæ (Test. 58[6]). Om Stoby säger författaren, att det älst skrevs Stokby, Stocby, men att uttalet med slutet o jemte äldre skrivningar med Stow-, Stou- kanske peka, trots detta Stok-, på identitet med Stojby i Värend, tidigare Stogby, Stougby. Det torde härvid böra anmärkas, att socknen skrives Stocby c. 1160 (S. R. D. III, 451) och strax efter år 1200 (S. R. D. III, 473), Stokby 1241 (D. S. I, 297), och att Stowby först förekommer 1409 (Sv. D. II, 97).

— Om de för den skandinaviska Nordens, specielt det lundensiska ärkebiskopsdömets historia så betydelsefulla hamburgska påvebreven från äldre tid har Fritz Curschmann 1909 publicerat en ingående undersökning: »*Die älteren Papsturkunden des Erzbistums Hamburg*». Medan Paul Hasse av dessa påvebrev år 1886 endast kunde erkänna två för otvivelaktigt äkta, Hacke 1898 nio, en tvivelaktig och femton oäkta, hävdar Curschmann i sitt arbete, att tio skulle vara äkta, tre interpolerade och blott tolv förfalskade. I fråga om tiden för förfalskningarne anser han sig kunna fastställa fem perioder, hänförande sig till omkring år 900, 1010, 1075, 1122 och 1133, och framhåller, att huvudmassan av dessa förfalskningar, de från 1122, tillkommit i avsikt att åt ärkebiskop Adalbero av Hamburg återvinna de under de föregående årtiondena genom upprättandet av ärkebiskopsdömet i Lund från den hamburgska kyrkoprovinsens herradöme undanryckta nordiska folken. Endast tre av de bevarade förfalskade påvebreven hänföras av Curschmann till 1133 eller tiden omedelbart före; de ha enligt honom begagnats såsom förurkunder till den konstitution för Hamburg, som

Innocentius II den 27 maj 1133 utfärdade och genom vilken han återgav ärkebiskopen av Hamburg makten såväl över Asker av Lund som de övriga biskoparne i Dacien.

Genom Curschmanns noggranna undersökning, i vilken även de omstridda bullorna, enligt vår mening likväl efter otillfredsställande principer, publicerats, har en fastare grund än hittills blivit lagd för den kritiska behandlingen av de hamburgska påvebreven. Denna kritiska behandling har i första hand genom Tangl (Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XXXV, 627), Bonwetsch (Zeitschrift des Vereins für hamburgische Geschichte XV, 85), Brackmann (Göttingische gelehrte Anzeigen 1911, s. 501) och Joachim (Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung XXXIII, 233) förts vidare, och det torde numera vara fastslaget såväl att de interpolerade hamburgska bullorna äro flera än Curschmann antagit, som att de fem av honom angivna tidsperioderna för förfalskningarne icke äro de enda och delvis oriktigt angivits.

Vi skola i nästa häfte av denna tidskrift återkomma till de av de hamburgska påvebreven, som egt betydelse för upprättandet av ärkebiskopsdömet i Lund.

— I Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XXXVII, 804, har B. Schmeidler 1912 publicerat »*Ein Brief Bischof Imads von Paderborn an Papst Gregor VII*». Brevet gäller, vad utgivaren icke lyckats fastställa, den tredje biskopen av Lund, Ricwald († 1089), och härrör från tiden mellan slutet av 1072 och början av 1076. Det framgår därav, att Ricwald tidigare tillhört kyrkan i Paderborn i Westfalen, men flytt därifrån till Danmark, och att han vid tiden för sitt tillträde till biskopsstolen i Lund efter Eginos död var bannlyst icke blott av sin egen biskop, utan även av de nordiska rikenas ärkebiskop i Bremen Liemar. Brevet är det andra i ordningen av dem, som Imad tillskrivit påven i ärendet.

— Annales lundenses ha år 1911 varit föremål för behandling i en källhistorisk studie av J. W. Ruuth: »*Några ord om de älsta danska medeltidsannaler, som innehålla uppgifter om tågen till Finland 1191 och 1202*» (Historiska uppsatser tillegnade M. G. Schybergson). Författaren, som söker visa, att den äldre historiekritikens utmönstring av dessa båda danska krigståg till Finland icke varit berättigad, bygger sitt resultat angående tåget 1191 på att Annales Waldemariani, Annales lundenses och möjligen även Själlandskrönikan i avseende å uppgiften om detta »måste kunna betraktas såsom nästan sam-

tidiga och av varandra tämligen oberoende källor». Något bärkraftigt bevis mot den tidigare fastslagna uppfattningen, att uppgiften om finlandståget 1191 likaväl som andra uppgifter från denna tid i de tre annalerna återgå till en gemensam källa har författaren icke lyckats prestera. Om urkällans tillkomsttid kan för år 1191 intet annat exakt konstateras än att den är äldre än Annales Waldemariani, sannolikt nedskrivna omkring 1219. Författaren, som med subjektiva utvikningar helt baserar sin uppsats på äldre undersökningar av de danska annalerna, är obekant såväl med de nyaste forskningarne rörande Annales colbazenses' förhållande till övriga danska annaler under äldre tid som med Waitz' avhandling om dessa i Neues Archiv der Gesellschaft für ältere deutsche Geschichtskunde XII, 25.

Av samme författare föreligger även en uppsats i Historiallinen Arkisto 1911, 22: 1: »*Påven Innocentius' III:s bulla 'Ex tuarum' av den 30 oktober 1209. Erhöll ärkebiskopen i Lund Andreas Sunesson detta brev som de nordiska ländernas primas och påflig legat eller endast som ärkebiskop?*» Uppsatsen är skriven på finska; den synes, så vitt man kan döma av en åtföljande kortfattad tysk resumé och av ett referat i svensk Hist. tidskr. 32: 72, till sitt värde vara jämställd med föregående.

C. W—ll.

— Ellen Jörgensen har i en avhandling »*Studier over danske middelalderlige Bogsamlinger*» i Historisk Tidsskrift VIII: 4, 1, för första gången för Danmark i dess helhet givit en samlad framställning av de danska medeltida biblioteken och därmed på flera punkter ställt en viktig sida av den medeltida danska kulturen i ny belysning. För Skånes vidkommande kompletterar avhandlingen på enstaka håll den framställning av »Bibliotek och arkiv i Skåne under medeltiden», som denna tidskrifts utgivare 1901 lemnat, i första hand genom de vackra fynd författarinnan gjort av evangeliarier från 1100-talet, härrörande från Lunds domkyrkas bibliotek, samt av ett par andra i Skåne hemmahörande medeltida handskrifter.

Förf. har inskränkt sig till att grunda sin undersökning på de sparsamt bevarade resterna av medeltida bibliotek samt på uppgifter om böcker i testamenten eller annorstädes. Helt har förf. däremot underlåtit att undersöka det bokmaterial, vilket de inhemska författarne begagnat vid avfattandet av sina verk och varom dessa senare bära vittne. Saxo har sålunda endast kommit till användning för sin tvivelaktiga notis, att Valdemar I läst i en psaltare, »då han en natt, full av oro, väntade på Absalon under ett av tågen till Venden»; hans verk

ådagalägger dock en kännedom om både klassisk och medeltida litteratur vida överträffande den flertalet av de stora kulturländernas författare äga, en kännedom, vilken nödvändigtvis förutsätter, att han ägt tillgång till, såsom väl får antagas, huvudsakligen i Danmark befintliga, rikt försedda bibliotek, vilkas omfattning även i vissa huvuddrag torde låta sig fastställa. På samma sätt bära Colbaz-handskriften och Annales lundenses bland annat vittnesbörd om att två norrmanniska eller sydengelska annalverk och ett exemplar av Adam av Bremen funnits i Lund; den skånska kyrkolagen visar existensen sammastädes såväl av Decretum Gratiani som åtminstone delar av de verk i kanonisk rätt, på vilka den eftergratianska rättspraxisen vilar; Ailnoths och Sven Ågesens verk åter existensen av en icke helt obetydlig klassisk och medeltida litteratur. Ett genomfört fullföljande av undersökningarne ur denna synpunkt torde vara ägnat att i icke oväsentlig grad föröka den sparsamma och tillfälliga kunskap vi äga om de medeltida danska biblioteken.

C. W—ll.

— Kejsar Fredrik Barbarossas obenägenhet att i enlighet med påven Hadriani IV:s uppfordran förhjelpa ärkebiskop *Eskil av Lund* ur den fångenskap, i vilken han genom överfall av burgundiska stråtrövare under sin hemfärd från den romerska kurian 1156 eller 1157 råkat, blev så till vida av europeisk betydelse, som den gav anledning till den första sammanstötningen mellan kejsaren och påven. Orsakerna till Fredrik Barbarossas hållning har 1910—1912 varit föremål för en kontrovers mellan C. Schambach och H. Simonsfeld i Historische Vierteljahrsschrift XIII, 510 och XV, 372. Schambach har gentemot Simonsfeld, Jahrbücher des deutschen Reiches unter Friedrich I, sökt göra troligt, att Fredrik Barbarossas handlingssätt varit bestämt av Eskils uppträdande gentemot den av honom insatte danske konungen Sven Grathe, till vars fall och flykt från Danmark 1154 ärkebiskopen enligt Saxo väsentligen skall ha bidragit. Han stöder sin uppfattning därpå, att Fredrik Barbarossa beskyllt Eskil för att ha förorsakat en minskning av kejsarens välde (sui regni et corone diminuationem), samt därpå, att Eskils Romresa i tiden skulle sammanfalla med ett tyskt försök att återinsätta Sven, den fördrivne tyske vasallen, såsom konung i Danmark. Simonsfeld har häremot hävdat sin i Jahrbücher intagna ståndpunkt, vilken tidigare förfäktats av bl. a. Giesebrecht och Dehio, att Fredrik Barbarossas hållning varit betingad av Eskils gentemot det Hamburg-Bremiska

ärkestiftets kyrkopolitik och anspråk riktade strävan att åt det lundensiska ärkestiftet förvärva primatet över Sverige. Uppfattningen vilar på ett uttryck i ett brev av Eskil: »In tantum Danici regni honorem et Danicæ ecclesiæ exaltacionem desidero, ut gratius sit mihi pati pro ea quam regnare in ea», sammanställt med det från en Innocentius III:s bulla kända förhållandet, att påven Hadrian IV (1154—59) överlämnat primatet över Sverige åt Eskil. Schambachs hypotes är, såsom Simonsfeld visat, ohållbar; Simonsfelds egen på grund av det bristfälliga materialet osäker.

C. W—ll.

— I den publikation Aktiebolaget Skånska Handelsbanken 1912 utgav såsom festskrift vid invigningen av sin nybyggnad i Lund har intendenten G. J:SON KARLIN lemnat en redogörelse för »*Grundgräfningens arkeologi*». Det område, som utgrävdes, omfattade större delen av hörntomten mellan Clemens- och Stora Kyrkogatorna med huvudfasad åt den förra. I allmänhet nåddes ett djup av 335 cm. under Clemensgatans nivå samt 445 under nivån av närmaste tomt i norr, motsvarande ungefär 12 spadstick om 28 cm. På enstaka ställen gick man emellertid ännu ett stick djupare och på ett till 10 kvm. begränsat område ända till leran, 21 stick eller 6 mtr under Clemensgatan. Grävningen lemnade, frånsett de fasta fornlemningarne, vilka voro av mindre betydelse, och ett stort osteologiskt material, omkring 5740 artefakta fyndföremål. Intendenten Karlin har sammanfört dessa senare i följande grupper: Lås och nycklar; eldgöring, belysning och uppvärmning; slipstenar och brynen; redskap för mat och dryck; yrke och slöjd; handel och köpenskap; läsa och skriva; lekar och nöjen; toaletten; dräkten och smycket; beväpning; jakt och fiske; jordbruk och boskapsskötsel. Särskilt betydande äro bland dessa fyndföremål de stora, århundradens utveckling representerande samlingarna av kammar och läderarbeten, bland vilka senare en med niellerade vapensköldar smyckad dolkslida från 1300-talet.

Intendenten Karlin sätter de djupast funna fornsakerna icke senare än år 1000. Enligt andra arkeologers mening äro de icke äldre än mitten av samma århundrade. I ena som andra fallet torde dateringarne även för denna fläck inom det gamla stadsområdet i huvudsak bestyrka Knut Stjernas i denna tidskrift III, 171, framställda åsikt om Lunds ålder.

Det är att hoppas, att den början till en publicering av de viktiga grundgrävningsresultaten från Lund, som med här ifrågavarande skrift blivit gjord, inom den närmaste framtiden

må vinna efterföljd, och att i första hand de särskilt på grund av de fasta fornlemningarne så betydande grävningarne på hörntomten mellan Vårfru-, Mårtens- och Södergatorna bliva offentliggjorda.

— Av Carl Gustaf Styffes historisk-geografiska arbete »*Skandinavien under unionstiden*», vars första upplaga utkom år 1867 och torde få anses hava stått på höjden av vad man med denna tids vetenskapliga hjälpmedel kunde åstadkomma, har år 1911, efter författarens död och i enlighet med hans testamentariska förordnande, en ny upplaga — den tredje — utkommit. Åt de skånska landskapen är här, liksom i de föregående upplagorna, ett avsevärt utrymme upplåtet, sidorna 50—107. Vad som gäller om den första upplagan har emellertid icke någon tillämpning på den nya, i varje fall icke för de skånska landskapens vidkommande. De stora urkundspublikationer, i vilka hela brevmaterialet till och med 1450 och till betydande del även dokumenten för den följande tiden numera föreligga tryckta, äro i arbetet icke använda — endast ett försvinnande fåtal beläggställen ur dessa förekomma. Ur de vetenskapliga undersökningar, som under det sista halvseklet sett dagen, hava endast några enstaka på måfå valda uppgifter hemtats. En detaljerad kritik är här utesluten; en ny, efter moderna principer reviderad upplaga skulle till oigenkänlighet omgestalta verket. I intet fall kunna dess uppgifter, icke ens ifråga om ortnamnens äldre former, utan en ingående kritik tagas för goda.

Med det förhastade utgivandet av Styffes arbete ha de som bära ansvaret för publikationen icke gjort den vördade forskarens minne någon tjenst.

— År 1906 utkom J. Lindbæks och G. Stemanns arbete om »De danske Helligaandsklostre», och först genom detta kan dessa medeltida stiftelsers historia anses ha blivit klarlagd. Medan inom Lunds ärkestift funnos heligandshus i Lund, Malmö, Landskrona, Ystad, Åhus, Vä och Falsterbo, hade endast Malmö ett under S:t Spirito in Sassia i Rom lydande heligandskloster. Detta stiftades 1480 på föranledande av Christiern I och bestod till 1529, då bröderna utdrevos och tvungos att avstå klostret med dess kyrka till staden. I förenämda arbete har Johs. Lindbæk s. 174—187 skrivit Malmöklostrets historia, och senare i denna tidskrift IV, 222, med användande av ökat material, givit en ny skildring av densamma. Med utgångspunkt från Lindbæks och Stemanns arbete, i första hand från de många av

författarne framdragna aktstyckena, har 1912 VILHELM LORENZEN efter ett ingående studium av de bevarade byggnaderna och byggnadsresterna ytterligare ökat kännedomen om helig-andsklosterna genom sitt arbete: »*De danske Helligaandsklostres Bygningshistorie*». Åt klostret i Malmö har författaren emellertid endast kunnat egna ett par sidor (60—61). Om kyrkobyggnaden, vilken utgjorde den södra flygeln i klosteranläggningen, vet man, att den egt ett klocktorn, om de egentliga klosterhusen endast, att de existerat; till den grad är materialet bristfälligt. Kyrkan nedbröts redan vintern 1537—1538, och på tomten utlades det nuvarande Stortorget. Klosterhusen revos 1546.

— I Hansische Geschichtsblätter 1901 sammanställde Perlbach namnen på de preussiska fogdarna i Skåne intill 1530. På grundval av det rika materialet i stadsarkivet i Danzig har PAUL SIMSON i sin uppsats »*Die Danziger Vögte auf Schonen im 16. und 17. Jahrhundert*» i samma tidskrift (1911) fortsatt förteckningen till 1648 och samtidigt meddelat en serie uppgifter om förhållandena i Falsterbo under denna tid. Det hela är närmast upplagt som en vägledande registratur för arkivet i Danzig; det skulle också med en annan plan lätt ha kunnat kompletteras från andra källor, tryckta som otryckta.

— På domprosten Pehr Eklunds 65-åriga födelsedag den 2 mars 1911 överräcktes till honom ett större band »*Skrifter*», utgörande, såsom det heter i företalet, »en gärd av tacksamhet för vad han verkat i den svenska teologiska forskningens och Lunds universitets tjenst och som ett uttryck för den förbindelse, i vilken författarna känna sig stå till honom för det inflytande hans personlighet på dem utövat». Av de i bandet ingående skrifterna beröra några skånsk historia.

ARTHUR STILLE har sålunda bidragit med en krigshistorisk uppsats om »*Gustaf II Adolfs lifsfara vid Vittsjö den 11 februari 1612*». Efter ett framläggande av tidigare forskares åsikter om striden och av källorna till historien om denna samt en undersökning av de lokala förhållandena kommer han till slutsatsen, att striden stått icke, såsom man tidigare ansett, ute på Vittsjön, och att isen brustit under konungen ute på den å, som förbinder Pickelsjön med denna, utan, med en sannolikhet, som står vissheten ytterst nära, att det var bland vakarna på sjelva Pickelsjöns is, som Gustaf II Adolf utsattes för den överhängande livsfaran. Författaren berör till slut de lokala traditionerna om striden. — HJALMAR HOLMQUIST har lemnat en

undersökning om »*Lunds domkapitels första svenska form*», ett ämne, som senare varit föremål för en framställning i denna tidskrift, och D. FEHRMAN behandlat »*Lunds teologiska fakultet på 1810- och 1820-talet. Några anteckningar ur teologiska fakultetens arkiv*». Uppsatsen gäller en tid i fakultetens historia, stående i trötthetens tecken och karakteriserad av namnen Eberstein, Hagberg, Hylander, Wåhlin, Hellman. Endast en medlem av fakulteten, Martin Eric Ahlman, låter sig påverkas av de nya strömningarne i vetenskapen och bereder genom sin stränga granskning av vederbörandes vetenskaplighet vägen för en ny tid, den tid, då en modern svensk teologi begynner, med Lund som utgångspunkt.

— En luxuriöst och smakfullt utstyrd ny upplaga av »*Erik Dahlberghs dagbok (1625—1699)*», utgiven av HERMAN LUNDSTRÖM, har 1912 utkommit. Den inledes med en teckning av »dagbokens» författare, enligt utgivaren en man, hos vilken »djupast, men tillika allt beherskande ligger det religiösa inslaget», och vilken framstår »såsom ädel telning av urgammal svensk stam framför allt genom sin fasta, levande gudsförtröstan, sin oskrymtade, kristna tro». Till teckningen av Dahlberg har utgivaren fogat en redogörelse för de handskrifter, som legat till grund för editionen. Någon undersökning av dessas karakter och förhållande till andra källskrifter, i första hand Dahlbergs övriga uppteckningar, har utgivaren emellertid icke företagit; han har icke kunnat ens tillnärmelsevis fastställa tidpunkten för nedskrivandet och har icke heller fullt klargjort, att vad han utgiver icke är en dagbok, utan sent gjorda och även i viktiga punkter till sitt historiska värde mycket omtvistliga sjelvbiografiska anteckningar. För sjelva editionen har han uppställt två syften: »det ena att göra dagboken tillgänglig för varje bildad läsare, då den tvivelsutan ur många synpunkter förtjenar bliva allmänt känd, värderad och läst; det andra att iakttaga den noggrannhet, som tillgodoser vetenskapens krav». Det förra syftet har emellertid omöjliggjorts genom bokens pris (20 kronor); det senare, även om upplagan innebär framsteg gentemot den äldre, icke heller alldeles nåtts. Redan utgivarens ord i inledningen, att det understundom varit omöjligt att med visshet avgöra, om handskriften har *e* eller *a*, eller om ett sammanskrivet *sz* skall beteckna *ss* eller *sz*, äro egnade att göra läsaren något misstrogen; ett studium av sjelva texten, såvitt ett sådant utan tillgång till originalmanuskriptet är möjligt, och än mer av det vidfogade person- och ortregistret visar, att ett dylikt misstroende icke är ogrundat. Under 1643 läser man icke

utan förvåning, att Axel Bropp var kommendant i Christianspris vid Kiel (s. 17); personnamnet kan möjligen anses ega företräde för den äldre upplagans Axel Propp, men står dock fortfarande fjärran det namn den senare danske generalissimus Axel Urup (Vropp) bar. Förvåningen minskas knappast, då man under 1676 (s. 191) läser: »den 27 (junij) fek jag ordre at reesa till Malmöö — och samma dag gjorde Trompdesenten i Ystedh, 2 mihl». Trompdesenten saknas i Person- och ortregistret, och det synes närmast, som om en fortifikatorisk anläggning eller något dylikt, som Dahlberg gjort, föresvävat utgivaren; såsom av den äldre upplagan också framgår, är det emellertid här fråga om amiral Tromp och hans bekanta descent i Ystad den 27 juni 1676. Registret är ett rent vetenskapligt monstrum. Redan den omständigheten, att utgivaren uppfört samtliga person- och ortnamn på alla de olika ställen, dit Dahlbergs synnerligen inkonsekventa ortografi hänvisar dem, men ingenstädes samlade, ofta samma namn utan hänvisning på vitt skilda ställen, är egnad att göra registret så gott som oanvändbart. Sålunda anträffas, för att på måfå taga några exempel bland många, Sölvesborg (Silfwiesborg, Silfwissborgh, Silfwitsborg, Silfwitzborgh, Sillfitzborg, Silvitzborg, Silwitzborg) på 7 olika ställen, dock icke på Sölvesborg, där man närmast söker det, Bayern (Baijern, Bayern, Beijern, Beyern, Bäijern) på 5, Ingaryd (Ingary, Ingaryd, Yngary, Yngaryd) på 4 under 2 olika bokstäver. Än värre är det, då exempelvis Conte de Rebnak och Chevallier Wode uppföras under C, icke under R och W, Eilert Holk, som utgivaren skriver Eilerholke, under E, icke under H, Mogens Höög enbart under M, Il promontorio de li Capri och Il Stado Della Chiesa under I. Utgivaren har till allt detta upptäckt ett flertal nya orter och personer, ibland omöjligt att avgöra vilket. Av sådana påträffas en på tre olika ställen (s. 214, 215) förekommande ort Isningen i närheten av Kristianstad (war Hans Maij:tt wedh isningen på Helige åå») och trenne till Rügen hänförda orter eller personer (s. 18) Scheffell och Dranckstyren samt Caduk (»den 24 [februarij] . . . till Bergen att tractera medh Ryaniske ständerne och adeln om scheffel och drankstyren [ɔ: Scheffel- och Trankskatten] eller accisens introducerande, 4 mihl . . . Den 4 till Ralswijk opå Wittow, ett godz, som konungen i Dannmark tillkomm och war caduk»). Registret synes emellertid vara ganska fullständigt. Det upptager orter sådana som Huis van Heer Tripp, Spinnhus, Kinderhuis, Rasphuis, Man och Oude Frouwenhuis, Gallerie von Rariteiten, Salomonis tempel och Knuts sahlen. Både Christus och jungfru Maria, den senare dock under J,

Cupido och Venus förekomma. Även Charon, som »effter poeternes dicht förer siälarne till helwititt», är med.

— Av den rika litteraturen om Carl XII:s tid är det blott ett fåtal arbeten, som särskilt beröra de skånska landskapen. De flesta av dessa behandla Magnus Stenbocks fälttåg 1709—1710. I den av Ernst Carlson författade, ehuru först 1910 efter hans död utgivna åttonde delen av »*Sveriges historia under konungarne af det pfalziska huset*» upptager skildringen av detta fälttåg ett hundratal sidor. Några nya fakta innehåller ej denna framställning, naturligt nog efter Stilles och danska generalstabens grundliga och uttömmande skildring. Även i uppfattningen överensstämmer den på det hela taget med de nämnda arbetena. Några divergenser finnas dock. Den viktigaste torde vara, att Carlson bestrider Stilles påstående, att Stenbocks fälttågsplan redan från början skulle gått ut på att manövrera danskarna tillbaka till Helsingborg, emedan endast där en vunnen seger kunde bliva av avgörande betydelse. Några motbevis anför han dock ej, under det att flera yttranden av Stenbock själv bestämt peka i den av Stille angivna riktningen. Även i fråga om betydelsen av striden vid Hästveda har Carlson en uppfattning, som avviker från den i de båda övriga arbetena framställda. Dessa förklara enstämmigt, att striden i strategiskt avseende var ofördelaktig för svenskarna, emedan Stenbocks angreppsplan, som gick ut på att överrumpla fienden, därigenom röjdes, och anse orsaken till danskarnas återtåg ligga i kölden, som gjorde deras försvarslinje ohållbar. Carlson däremot anser striden ha påskyndat danskarnas återtåg och därigenom underlättat utförandet av Stenbocks planer. Det är ju möjligt, men säkert är, att på grund av striden misslyckades den planlagda överrumplingen, och att det var kölden, som var det egentligen avgörande för den danske överbefälhavaren Reventlows beslut om återtåg, vilket Carlson också själv medgiver. Övriga skiljaktigheter torde ej vara av någon större betydelse.

Direkt till 200-årsminnet av slaget vid Helsingborg anknyta sig »*Magnus Stenbock*», minneskrift utgiven av S. E. Bring, och »*Tvåhundraårsfesten i Hälsingborg den 28 februari 1910*», utgiven av M. Schürer von Waldheim. Den förra innehåller uppsatser utom av utgivaren av A. Stille, E. Wrangel och H. E. Uddgren. Brings bidrag utgöres dels av en orienterande översikt över Danmarks ställning till det nordiska kriget 1700—1709, varigenom man sättes in i den politiska ställningen vid det skånska fälttågets början, dels av en värdefull bibliografi över skrifter såväl av som om Magnus Stenbock, Stilles av en skil-

dring av slaget vid Helsingborg i huvudsak av samma innehåll som författarens framställning i »Kriget i Skåne 1709—1710». Uddgren tecknar Magnus Stenbocks hela krigarbana. Wrangel slutligen meddelar en kortfattad redogörelse för den roll segern vid Helsingborg spelat i samtida och senare diktning och avtrycker några av de på sin tid mest spridda visorna härom. Arbetet prydes dessutom av porträtt och andra illustrationer. Den av Schürer v. Waldheim utgivna lilla skriften avser huvudsakligen att från glömskan rädda de vid tvåhundraårsfesten i Helsingborg hållna talen, men ger också en kortfattad skildring av festligheterna i deras helhet. Även detta arbete innehåller en mängd illustrationer, dels porträtt av Carl XII och Magnus Stenbock och avbildningar av fanor och standar, tillhörande de i slaget deltagande regementena, dels bilder från sjelva festligheterna. *P. S—n.*

— De senare årens Karl XII:s forskning har i första hand rört sig om konungens person, hans fälttåg och diplomati: den inre historien har skjutits åt sidan. En ansats till utforskande av denna har emellertid i en punkt blivit gjord med den uppsats: »*Om Hallands folkmängd under Karl XII:s regering*», vilken Sten Bonnesen publicerat i Karolinska förbundets Årsbok 1911. Uppsatsen, bakom vilken ligger ett mycket betydande arbete, vilar i första hand på de halländska kyrko- och landsboksuppgifterna. Författaren tager sin utgångspunkt däri, att Hallands befolkning 1751 utgjorde 58,230 personer; då en på kyrkoböckernas förteckningar över födde och döde grundad beräkning giver vid handen, att från den 1 januari 1697 till den 31 december 1751 i runt tal 91,100 barn blivit födda och 81,700 personer avlidit inom landskapet, anser han, att folkmängden på grund av nativitetsöverskottet, 9,400 personer, om inga andra faktorer än fruktsamhet och naturlig dödlighet influerat, vid 1697 års början bör ha varit dessa 9,400 personer mindre än 55 år senare, alltså 48,830 personer. Han anför vidare, att av de faktorer, som kunna mer eller mindre ha inverkat på befolkningens storlek, in- och utvandring samt krig, de båda förstnämda varit ytterst obetydliga och ej ens i gränssocknarne satt något spår, och anser sig ytterst på basis härav även kunna konstatera, att kriget icke haft någon större inverkan på den halländska befolkningens numerär. Nativitet och mortalitet skulle alltså varit nästan allenabestämmande. Innevånareantalet fixerar författaren närmare genom att fastställa, att de mantalsskrivne 1697 voro 22,751, vilket med användande av procenten från 1751 för de bland befolkningen mantalsskrivne, 46,5 %, gör

48,927 innevånare, en siffra, som överensstämmer med den vilken fås fram, om man på varje av de 8,057 matlag, som 1697 funnos i Halland, beräknar 6,08 personer, detta med utgångspunkt därifrån, att åren 1751—1772 något mera än 6 personer kommo på varje matlag. Författaren följer därefter på grundval av kyrkoboksuppgifterna den årliga, naturliga förändringen inom befolkningen under Karl XII:s tid, varav skulle visa sig, att den naturliga folkökningen för åren 1697—1718 uppgått till 3,300 personer. Den absoluta sätter han på grundval av de tidigare vunna siffrorna till med all sannolikhet över 3,000. »Utan slutlig förlust, ja, betydligt ökad, hade Hallands befolkning sett Karl XII:s stormiga regering ändas».

Författaren till denna uppsats torde icke hava fästat tillbörligt avseende vid det materials beskaffenhet, med vilket han arbetar. Kyrkoböckernas mortalitetsuppgifter kunna på grund av deras ofullständighet icke användas såsom skett: de i krig omkomna äro nemligen endast i ytterst sällsynta undantagsfall däri upptagna. Sitt omdöme om att in- och utflyttningen varit ytterst obetydlig och utan inverkan på befolkningens numerär, stöder författaren på de få ännu bevarade, såsom han kallar dem, in- och utflyttningslängderna för Halland. Men några verkliga längder över den legala omflyttningen under den omhandlade tidsperioden finnas icke; vad som finnes är blott några få, sporadiskt gjorda, i kyrkoböckerna införda anteckningar om en eller annan in- och utflyttad — statistiskt sett ett fullständigt obrukbart material. Författaren har också själv i en not lemnat ett talande bevis mot sin egen uppfattning av dessa s. k. längders värde: han anför däri, att endast under åren 1701—1710 194 halländingar tagit borgerskap i København. Detta faktum är så mycket tyngre vägande, som borgerskap meddelades endast det mindre antalet inflyttade, och den angivna utflyttningen är begränsad till endast en enda ort utanför Sverige. Den av författaren anförda siffran på de mantalsskrivne 1697 synes visserligen säker, men befolkningens antal detta år kan icke konstateras med användande av det procenttal, vilket framgår genom en jemförelse mellan antalet 1751 mantalsskrivne och detta sistnämda års befolkningssiffra för Halland. Beräkningsgrunden är väl tidigare använd av Axelsson i hans »Bidrag till kännedomen om Sveriges tillstånd på Karl XII:s tid» (s. 370), men mot metodens förmåga att ge exakt resultat talar avgjort, att 1751 procenten till den grad vexlade på olika orter, att medan exempelvis i Uppsala län hela 52 procent av befolkningen voro mantalsskrivna, detta i Göteborgs och Bohus län endast var fallet med 29. På ett tidsavstånd av

över 50 år bör en ganska stor ändring även ha kunnat inträda i ett och samma landskap. Matlagsberäkningen lider även av svaghet. Över 6 personer på matlaget 1751—1772 berättigar icke till samma antal på matlaget 1697; endast en ringa förändring i siffran förändrar starkt det därav framkomna befolkningstalet.

Under dessa omständigheter lär det icke kunna sägas, att författaren lyckats varken bevisa, att den absoluta ökningen av befolkningen i Halland under Karl XII:s tid med all sannolikhet överstigit 3,000 personer, eller att i all allmännelighet fastslå, att denna befolkning utan slutlig förlust, ja, betydligt ökad sett Karl XII:s stormiga regering ändas.

— På grundval av forskningar i Landskrona och Helsingborgs äldre arkivalier, numera förvarade i Landsarkivet i Lund, har J. E. Nilsson 1912 utgivit en skildring av »*Riksdagsmannavalen i Landskrona och Helsingborg under frihetstiden. Bidrag till ståndsrepresentationens historia*». Skildringen ger en karakteristisk bild av tidens åskådningssätt, enligt vilket herredagsmannen var på en gång representant och ombud för valkretsen, liksom också av sjelva valproceduren, där fri praxis omvexlade med formliga lagbestämmelser. Huvudvikten är helt naturligt lagd på skildringen av förhållandena vid valen i Landskrona, den förnämsta av de båda orterna, vars representant från 1751 med undantag blott för riksdagen 1765—1766 var Arvid Schauw, en av hattpartiets mest framskjutne ledamöter inom borgarståndet.

— »*Svenskt stadsliv under 1700-talet*» är titeln på en av William Andersson 1912 utgiven bok, innehållande väl genomarbetade och livfullt tecknade tidsbilder från Karlskrona. Författaren beherskar väl sitt svårbehandlade och svårtillgängliga material, vilket han, då rådhusarkivet från större delen av 1700-talet är förstört, måst sammanplocka från vitt skilda håll.

— Några av de föredrag, som höllos vid hembygdskurserna i Simrishamn 1909, hava 1912 utkommit av trycket, bland dem i utvidgad form ett av Enoch Ingers, innehållande »*Drag ur Simrishamns historia*». Föredraget är byggt på forskningar i åtskilliga arkiv och lemnar nya bidrag till belysning av stadens historia.

— Den 20—22 oktober 1911 skedde invigningen av en större nybyggnad inom Akademiska föreningen i Lund, och

samtidigt högtidlighölls genom utgivandet av en »*Festskrift*» åttioårsminnet av dess stiftelse. Huvuddelen av denna festskrift upptages av »*Akademiska föreningens historia*»; till denna på ingående studier grundade översiktliga och innehållsrika framställning, författad av P. K. Svensson, sluta sig följande: »*Ur Sociala Avdelningens krönika 1830—1851*» av Bert Möller; »*Det sociala studentlivet inom Akademiska Föreningen efter 1851*» av Gustaf Clemensson; »*Några data ur Lunds studentkårs historia*» av Axel Lindqvist. En särskild avdelning är egnad åt studentföreningarne och författad av J. Th. Lundbladh, Ebbe Tuneld och Bengt Lidforss. Festskriften avslutas med »*Bidrag till en bibliografi över Akademiska föreningen och livet därinom*» av Bert Möller.

— Bland de i de sista årgångarne av »*Danmarks Adels Aarbog*» ingående stamtavlorna, alla härrörande från A. Thiset och utmärkande sig för samma gedigenhet, rikedom och noggrannhet i uppgifterna som sina föregångare, märkas sådana över de till Skåne knutna släkterna Podebusk, Qvitzow, Rani, Rosenkrantz och Barnekow. Bland porträtten återfinner man flera från Börringe- och Bosjökloster, bland dem det stora Laxmandsepitafiet och bilden av Jokum Beck († 1682).

— På grundval av huvudsakligen otryckt material i Kristianstads rådstuvurätts arkiv har Karl Enghoff 1910 utgivit »*Personhistoriska anteckningar rörande Kristianstads magistrat och andra stadens tjenstemän under åren 1700—1800*». Efter en inledande översikt över stadsförvaltningens organisation under denna tid och en därtill fogad förteckning över stadens embets- och tjenstemän följa de biografiska anteckningarna, vilka inom den personhistoriska ramen lemna även ett flertal bidrag till den kommunala förvaltningens och riksdagsmannavalens historia under frihetstiden.

— Carl Sjöström, som alltjemt fortsätter sina biografiska och genealogiska forskningar, har till sina förut utgivna arbeten rörande studentnationerna i Lund lagt »*Vestgöta nation i Lund 1683—1910*» (1911) och »*Södermanlands nation i Lund*» (1911). Båda äro utarbetade efter samma principer som sina föregångare och torde bliva lika oumbärliga som dessa för forskaren. Under år 1912 har samme författare utgivit »*Alnarps matrikel 1862—1912*», innehållande förteckning jemte biografier över lantbruksinstitutets styrelse, lärare och elever.

— I den av Gustaf Elgenstierna utgivna »*Svenska släktkalendern*» ingå även ett stort antal skånska släkter. Jemte stamtavlor över nu levande släktmedlemmar innehåller kalendern även kortfattade historiska uppgifter för äldre tid; väl i regel härrörande från medlemmar av respektive släkter, ställa dessa understundom härstamningen i något fördelaktig dager. Första årgången är för 1912; i den andra för 1913, däri antalet släkter ökats från 301 till 460, har den goda förändring vidtagits, att litteraturhänvisningar införts och dödsdagarna börjat anges för de släktmedlemmar, som avlidit under de senaste åren.

— Av det under Personhistoriska samfundets medverkan utgivna verket »*Svenska släkter*» av Vilhelm Ljungfors har 1912 andra häftet utkommit. Samma exakthet och fullständighet i uppgifterna, som utmärka det första år 1908 utgivna, känneteckna även detta häfte. Av skånska släkter innehåller verket släkterna Billing och Kallenberg. Utgivarens iver att låta uppgifterna bliva så rikhaltiga som möjligt har dock föranlett honom att i detsamma inflika några upplysningar, som väl icke lämpligen höra hemma i verk av detta slag.

— Släkten Weidman, från vilken utgått de adliga släkterna Lagerheim och Weidenhielm, leder väl ej sitt ursprung från de skånska landskapen, men flera dess medlemmar hava under 1700-talet varit knutna till Skåne och Bleking. Ett på grundliga forskningar baserat och med urskillning utarbetat arbete om de tre släkterna: »*Arfwedh Larsson och Karin Utter samt deras afkomlingar. Släkterna Weidman, Lagerheim, Weidenhielm*», har 1910 utgivits av E. Lagerheim. — I ett mindre antal numrerade exemplar har Carl Gustaf Weibull 1911 utgivit »*Släkten Weibull. Genealogiska och biografiska anteckningar*».

— Sigrid Platen har i Personhistorisk tidskrift 1912 under titeln: »*Ett blad ur Margareta Aschebergs lefnadshistoria*», lemnat bidrag till en teckning av denna imponerande kvinnotyp från 1700-talet och särskilt dröjt vid hennes uppsättande av regementet »Skånska stånds- eller prestdragonerna».

— »*Stora Amaranter-ordens öfningssamhälle i Malmö 1811 —1911*» är titeln på en minnesskrift, som utgivits till 100-årsjubiléet av ordens historiograf K. A. Härje. Det synnerligen smakfullt utstyrda arbetet, vars talrika porträtter valts med en känsla för det historiskt riktiga, som torde vara sällsynt, inne-

håller en utförlig framställning av övningssamhällets öden under de hundra åren och avslutas med matrikeln över dess till 3,092 uppgående medlemmar.

— Ewert Wrangel har i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1910 lemnat en med talrika belysande illustrationer försedd studie över »*Lunds domkyrkas äldsta ornamentik*». Framställningen sönderfaller i en deskriptiv, en komparativ och en historisk avdelning. — I skriften »*Lunds domkyrka, historik samt vägledning för besökande*» har Otto Rydbeck i populär form givit en orienterande framställning av domkyrkan.

— »*Svenska slott och herresäten vid 1900-talets början*» är titeln på en stort anlagd framställning av dessa, som år 1909 börjat utkomma. De skånska slotten och herresätena bilda däri en särskild avdelning. Verket är typografiskt väl utstyrt och de talrika avbildningarna, vilka tydligen äro avsedda att framträda som det huvudsakliga, i allmänhet goda, i många fall utmärkta. Den rent konsthistoriska delen av texten är också i vissa avseenden, särskilt på grund av det nya stoff, på vilket framställningen bygger, av värde, men den historiska genomgående bristfällig, mångenstädes alldeles oriktig. Författarne hava icke tagit hänsyn till det rika, under de senare årtiondena publicerade urkundsmaterialet, icke heller till föreliggande bearbetningar av detsamma.

(Tryckt i februari 1913).

INNEHÅLL.

I likhet med Historisk tidskrift för Skåneland utdelas även övriga skrifter, vilka av De Skånska landskapens historiska förening utgivas, kostnadsfritt till föreningens medlemmar. Årsavgiften är 3 kronor. Ständig medlemsavgift: en summa ej understigande 50 kronor.

De trenne äldre serierna av föreningens tidskrift kunna hos föreningens sekreterare, landsarkivarien L. Weibull, Lund, erhållas till ett pris av 22 kronor, därav serie 1 och 2 till resp. 8, serie 3 till 6 kronor. Enstaka häften (utom av årg. 1868—1869) till komplettering: 1 krona.

Av de till den av Föreningen utgivna boksamlingen hörande arbetena är för föreningens medlemmar priset å Corylanders Berättelse om Lunds Domkyrka nedsatt till 2 kronor samt å Lunds och Lundagårds minnen av Martin Weibull och å Sthen Jacobsen, Den nordiske kriigs krønike, till 2: 50.

